ห้องสมุด มจร.วิทยาเขตขอนแก่น (โคกสี)

พุทธศาสนา กับ สังคมและวัฒนธรรมไทย

ห้องสมุด มจร. วิทยาเขตขอนแก่น
เลขทะเบียน 672
วัน/เดือน/ปี 18 มิ.ย. 2551
เลขเรียกหนังสือ 294.33783 ค691พ ฉ.2

รองศาสตราจารย์คูณ โทขันธ์

สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
วังบูรพา : 860-862 วังบูรพา กรุงเทพมหานคร 10200 โทร. 0-2221-0742, 0-2221-6567 แฟ็กซ์ 0-2225-3300
สยามสแควร์ : 218/10-12 สยามสแควร์ซอย 1 กรุงเทพมหานคร 10330 โทร. 0-2251-4476, 0-2254-8807 แฟ็กซ์ 0-2254-8806
ปิ่นเกล้า : 1/35-39 ถนนบรมราชชนนี บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร. 0-2434-8814-5 แฟ็กซ์ 0-2424-0152

พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย

รองศาสตราจารย์คูณ โทขันธ์

ราคา **160** บาท

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2545 จำนวน 2,000 เล่ม

○ หนังสือเล่มนี้สงวนลิขสิทธิ์ตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2537
ห้ามผู้ใดพิมพ์ซ้ำ ลอกเลียน ส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้
ไม่ว่าในรูปแบบใด ๆ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น ○

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คูณ โทขันธ์.

พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย.--กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.
248 หน้า.
1. พุทธศาสนากับสังคม. 2. พุทธศาสนากับวัฒนธรรม. I. ชื่อเรื่อง.

294.311783

ISBN 974-277-951-1

พิมพ์ที่ โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์
113/13 ซอยวัดสุวรรณคีรี ถนนบรมราชชนนี
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700
โทร. 0-2424-6944, 0-2424-7292 แฟ็กซ์ 0-2434-3802
นายประสิทธิ์ สันติวัฒนา ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา พ.ศ. 2545

อักษรย่อชื่อคัมภีร์
(เท่าที่นำมาอ้างในหนังสือเล่มนี้)

อัง.อัฏฐก.	อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิปาต	อัง.จตุกก.	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
อัง.ฉักก.	อังคุตตรนิกาย ฉักกนิปาต	อัง.ติก.	อังคุตตรนิกาย ติกนิปาต
อัง.ทสก.	อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาต	อัง.ทุก.	อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อัง.ปัญจก.	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิปาต	อัง.สัตตก.	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิปาต
ขุ.อิติ.	ขุททกนิกาย อิติวุตตก	ขุ.อุ.	ขุททกนิกาย อุทาน
ขุ.จู.	ขุททกนิกาย จูฬนิทเทส	ขุ.ชา.	ขุททกนิกาย ชาตก
ขุ.ชา.ตึส.	ขุททกนิกาย ชาตก ตึสนิปาต	ขุ.ชา.ทุก.	ขุททกนิกาย ชาตก ทุกนิปาต
ขุ.ชา.เอก.	ขุททกนิกาย ชาตก เอกนิปาต	ขุ.ชา.มหา.	ขุททกนิกาย ชาตก มหานิปาต
ขุ.ชา.ทสก.	ขุททกนิกาย ชาตก ทสกนิปาต	ขุ.เถร.	ขุททกนิกาย เถรคาถา
ขุ.ชา.สัตตก.	ขุททกนิกาย ชาตก สัตตกนิปาต	ขุ.มหา.	ขุททกนิกาย มหานิทเทส
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย ธัมมปท	ที.ปา.	ทีฆนิกาย ปาฏิกวัคค
ขุ.สุ.	ขุททกนิกาย สุตตนิปาต	ที.สี.	ทีฆนิกาย สีลขันธวัคค
ที.ม.	ทีฆนิกาย มหาวัคค	ม.อุ.,ม.อุป.	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก
ทุติย.ปัณ.	ทุติยปัณณาสก	ม.มู.	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก	วินย.	วินยปิฎก
วิ.มหา.	วินยปิฎก มหาวัคค	สํ.ม.	สังยุตตนิกาย มหาวารวัคค
สํ.นิ.	สังยุตตนิกาย นิทานวัคค	ส.ส.	สมเด็จพระสังฆราช (สา)
สํ.ส.	สังยุตตนิกาย สคาถวัคค		
ว.ว.	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส		

คำนำ

หนังสือ **"พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย"** เล่มนี้ ได้เรียบเรียงขึ้นมาเพื่อให้เป็นข้อมูลที่พิสูจน์ให้เห็นว่า พุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยและมีความสัมพันธ์กันและกันชนิดพันเป็นเนื้อเดียวกันยากที่จะแยกจากกันได้ แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าอันล้ำเลิศต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างอเนกอนันต์ที่เราชาวไทยทุกคนควรจะได้ตระหนัก และทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้สถิตถาวรเป็นศาสนาประจำชาติไทยไปชั่วกาลนิรันดร์

หวังอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้ จะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา พระภิกษุสามเณรและผู้สนใจทั่วไปพอสมควร หากมีข้อบกพร่องผิดพลาดแล้วไซร้ หวังว่าคงจะได้รับคำแนะนำจากท่านผู้รู้ทั้งหลายด้วยเมตตาจิตเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

รองศาสตราจารย์คูณ โทขันธ์

สารบัญ

บทที่ 1
ข้อความทั่วไป
(General Information)

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนา

1.1 พุทธศาสนาประกอบด้วยเกณฑ์ของศาสนา

ลัทธิคำสอนใดๆ จะเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นศาสนาหรือไม่นั้น จะต้องอาศัยเกณฑ์ของศาสนาตามที่นักปราชญ์ทางศาสนาได้กำหนดเอาไว้เป็นเครื่องตัดสิน เมื่อนำเอาพุทธศาสนามาพิจารณาแล้ว ก็ปรากฏว่า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ตามเกณฑ์สากล เรียกว่าศาสนาพุทธ หรือพุทธศาสนา เพราะเป็นลัทธิคำสั่งสอนที่ประกอบด้วยเกณฑ์ของศาสนา คือ

1. มีศาสดา พุทธศาสนามีพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระปัญญาคุณ พระมหากรุณาคุณ และพระวิสุทธิคุณ เป็นศาสดาผู้ก่อตั้งผู้ประดิษฐานพุทธศาสนา เป็นผู้คิดค้นริเริ่มในการนำเอาคำสั่งสอนที่มีเหตุผลมาประกาศสู่ชาวโลก

2. มีศาสนธรรม พุทธศาสนามีหลักคำสอนที่มีเหตุผลเป็นศาสนธรรม ว่าโดยแม่บทที่เป็นหลักการใหญ่ที่เรียกว่า ปาพจน์ มี 2 คือ ธรรมและวินัย ว่าโดยปิฎกซึ่งเป็นคำภีร์ของศาสนามี 3 คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ว่าโดยหัวข้อที่เรียกว่า ธรรมขันธ์ มี 84,000 ธรรมขันธ์ ศาสนธรรมนี้ นับว่าเป็นเกณฑ์ประกอบที่สำคัญมาก เพราะเป็นแก่นของศาสนาที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปนำไปศึกษา และปฏิบัติได้ผลดีสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ

3. มีศาสนบุคคล พุทธศาสนามีศาสนบุคคลที่เป็นพระสงฆ์สาวก และที่เป็นศาสนิกชน ผู้มีความศรัทธาเลื่อมใสเชื่อฟังเชื่อถือน้อมนำเอาศาสนธรรมไปปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ว่าโดยบริษัท (กลุ่มชน) มี 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ว่าโดยนิกายมี 2 คือ นิกายเถรวาท (หีนยาน) และนิกายอาจริยวาท (มหายาน) ว่าโดยจำนวนซึ่งกระจายอยู่ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ประมาณว่าไม่ต่ำกว่า 600 ล้านคน

4. มีศาสนพิธี พุทธศาสนามีศาสนพิธีอันเป็นพิธีกรรมต่างๆ มากมาย มีทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสังคม มีทั้งพิธีกรรมที่มาจากพุทธศาสนาโดยตรง เช่น พิธีบรรพชาอุปสมบท พิธีบำเพ็ญกุศลต่างๆ และพิธีกรรมที่นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมเพื่อความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเกรงขาม ความสนิทใจและความอบอุ่นใจ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีไทย มีประเพณีสงกรานต์ ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ และประเพณีลอยกระทง เป็นต้น

5. มีศาสนสถาน พุทธศาสนามีศาสนสถานอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อรองรับการประกอบพิธีกรรม และศาสนสถานอันเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เช่น โบสถ์ หรืออุโบสถ สถูป เจดีย์ พระปรางค์ วัด อาราม วิหาร ศาลาการเปรียญ

1.2 สาเหตุทำให้เกิดพุทธศาสนา

ศาสนาต่างๆ ในโลกนี้ซึ่งมีมากมายทั้งประเภทเทวนิยมนับถือพระเจ้า และประเภทอเทวนิยมไม่นับถือพระเจ้าปฏิเสธพระเจ้า ต่างก็มีสาเหตุที่ทำให้เกิดแตกต่างกันไป เช่น ถ้าเป็นประเภทเทวนิยมก็มักจะมีสาเหตุมาจากความเชื่อ ความกลัวต่อพระเจ้า ต่อธรรมชาติ ความปราศจากความรู้ ความต้องการผลสนองตอบแทน ส่วนประเภทอเทวนิยมก็มักจะมาจากสาเหตุคือ การคิดหาเหตุผลหรือการกระทำของตนเอง ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหนึ่งในประเภทอเทวนิยมมีสาเหตุที่ทำให้เกิดพอสรุปได้ดังนี้

1. ความกลัว (Fear) พุทธศาสนาเกิดจากความกลัว หมายความว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงกลัวต่อความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นทุกข์ กลัวต่อสาเหตุทำให้เกิดทุกข์ ทั้งกลัวทั้งเกลียดทุกข์นานัปการที่ปรากฏในโลกนี้ จึงหาทางหนีจากทุกข์โดยการเสด็จหนีออกผนวชแสวงหาโมกขธรรมและยอมเสียสละทรัพย์สมบัติอันมีค่า น่ายินดีมากมาย รวมทั้งบุตรและภรรยาที่น่ารักนั้นไป

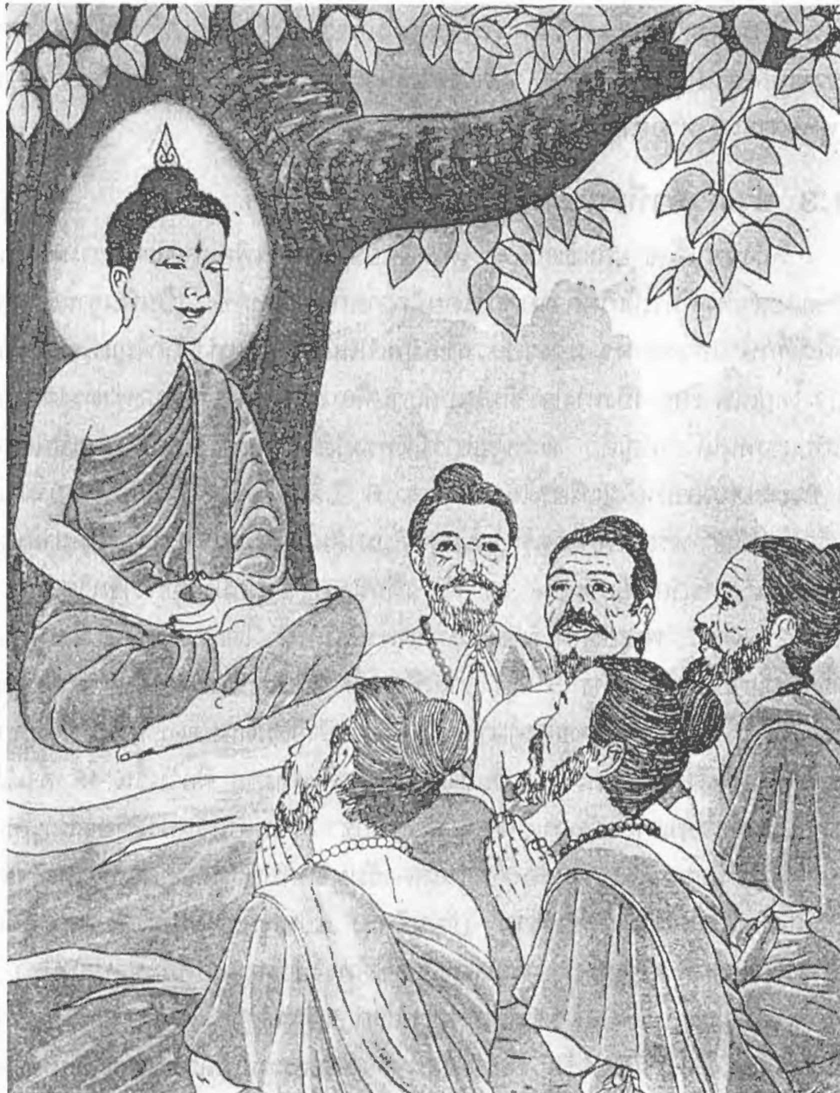
2. การคิดหาเหตุผล (Reasoning) พุทธศาสนาเกิดจากการคิดหาเหตุผล นั่นก็คือว่า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชนั้น ได้พยายามศึกษาหาความรู้ทั้งจากอาจารย์ที่มีชื่อเสียงและด้วยพระองค์เอง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วทรงนำมาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองคิดหาเหตุผล บนพื้นฐานบารมีจนเกิดดวงปัญญาความคิดรวบยอดใหม่ขึ้น ในที่สุดก็ได้ตรัสรู้เป็นสัพพัญญูพระพุทธเจ้า

3. ความกรุณา (Compassion) พุทธศาสนาเกิดจากความกรุณา นั่นก็คือเกิดจากพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดา เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็มีพระทัยเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาคุณคำนึงถึงบุคคลทั่วไปในโลก ที่ตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ยากมากมาย และเขาเหล่านั้นล้วนแต่มืดบอดเพราะถูกอวิชชาครอบงำ ไม่รู้จักทางที่จะเอาตัวรอดปลอดภัย

จากทุกข์ได้ ก็ทรงสงสารเพราะพระมหากรุณาคุณในพระทัย จึงตัดสินพระทัยออกแสดงธรรม เป็นการช่วยเหลือจนมีผู้ได้ธรรมจักษุ มีดวงตาเห็นธรรมด้วยมากมาย จึงกลายเป็นศาสนาได้นามว่า พุทธศาสนา หรือศาสนาพุทธตราบเท่าทุกวันนี้

1.3 ช่วงเวลาที่พุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลก

หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะ ได้เสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์และสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์โดยมีความกลัวต่อทุกข์ เป็นพื้นฐานดังกล่าวแล้ว พระองค์ได้ศึกษาแสวงหาความรู้รวบรวมข้อมูลเป็นแนวทางแห่งบำเพ็ญเพียรทั้งทางกายและทางใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางใจที่มีมโนปณิธานที่แน่วแน่ เด็ดเดี่ยวมุ่งพุ่งตรงต่อการตรัสรู้ ประกอบกับแรงหนุนที่สำคัญคือ พระบุญบารมีที่ทรงสั่งสมไว้อย่างเต็มเปี่ยมมาเป็นเวลาหลายร้อยชาติ ช่วงระยะเวลาบำเพ็ญเพียรนี้นับเป็นเวลา 6 ปีเต็ม ในที่สุด "ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น" พระองค์ก็ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันเพ็ญเดือนวิสาขมาส คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ซึ่งต่อมาเรียกว่าวันวิสาขบูชา หลังจากนั้นอีก 2 เดือน พระองค์ก็ได้เริ่มประกาศพระศาสนา โดยทรงแสดงปฐมเทศนา คือ เทศนาครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานาม และอัสสชิ ซึ่งเคยเป็นผู้เฝ้าปรนนิบัติพระพุทธองค์มาก่อน ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อยู่ชานเมืองพาราณสี ปัจจุบันนี้เรียกว่าสารนาถ ในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหมาส คือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ซึ่งต่อมาในประเทศไทยเราถือกันว่าเป็นวันอาสาฬหบูชา นับเป็นวันประดิษฐานพุทธศาสนา กล่าวคือ ในวันนี้ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันเป็นปฐมเทศนาอยู่นั้น โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม (ธัมมจักษุ) เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แล้วได้ทูลขอบรรพชาจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา ทำให้พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้เป็นพระสงฆ์สาวกรูปแรก (ปฐมสาวก) มีพระสงฆ์เกิดขึ้นในโลกครั้งแรก ทำให้บังเกิดพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ครบถ้วนในโลก พระรัตนตรัย ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพุทธศาสนา ต้องครบรัตนตรัยทั้ง 3 จึงจะเป็นพุทธศาสนาได้ เพราะฉะนั้นช่วงเวลาที่พุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลกจริงๆ ก็คือช่วงเวลาทันทีที่พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับการบรรพชาเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นพระสงฆ์นั่นเองอันเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนพุทธศักราช 45 ปี การเริ่มนับปีพุทธศักราช เราเริ่มนับปีที่ 1 หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว 1 ปี ก่อนพุทธศักราช 45 ปี จึงเป็นช่วงที่พระพุทธองค์ประกาศพระศาสนาตั้งแต่พระชนมายุ 35 พรรษา จนกระทั่งพระองค์พระชนมายุได้ 80 พรรษา จึงปรินิพพาน

ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันเป็นปฐมเทศนาอยู่นั้น โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม (ธัมมจักษุ) เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน แล้วได้ทูลขอบรรพชาจากพระพุทธเจ้า

1.4 หลักการสอนและลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้านับว่าเป็นบรมครูชั้นยอดเยี่ยมของทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ที่ทรงมีการสั่งสอนหรือวิธีสอนที่มีประสิทธิภาพมาก ผลของการสอนแต่ละครั้งมีผู้ฟังได้บรรลุมรรคผลและดวงตาเห็นธรรมจำนวนมากทั้งสอดคล้องกับจริตและอุปนิสัยสันดาน ภูมิปัญญาของผู้ฟังได้เป็นอย่างดียิ่ง ทั้งนี้เพราะพระองค์มีหลักการสอน 3 ประการ ต่อไปนี้

1. ทรงสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่าทรงสอนหัวข้อธรรมที่เหมาะสมกับจริตอุปนิสัยและสติปัญญาของผู้ฟังซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้ฟังนั้นๆ ควรต้องรู้และต้องเห็นโดยมุ่งถึงความเข้าใจ และสามารถที่จะน้อมนำมาประพฤติให้เกิดผลเป็นความสุขความเจริญแก่ตนและสังคม และเพื่อให้การปฏิบัติดำเนินการไปอย่างถูกต้อง จึงทรงสอนอย่างละเอียดแจ่มแจ้งและให้เห็นให้เข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง

2. ทรงสอนอย่างมีเหตุผล หากผู้ฟังเมื่อพิจารณาตรองตามแล้วจะเห็นจริงเห็นเป็นความถูกต้องดีงามได้ เช่น ทรงสอนว่า ผู้ขยันหมั่นเพียรย่อมหาทรัพย์ได้ ก็แสดงให้เห็นว่าใครก็ตามถ้าหากมีความขยันหมั่นเพียรในการเรียนก็จะมีความรอบรู้ในวิชาเหล่านั้น หมั่นขยันในการทำงานก็จะได้ทรัพย์สมบัติเพิ่มพูนขึ้น หมั่นขยันในหน้าที่ราชการก็จะได้มีความเจริญก้าวหน้า มีตำแหน่งมีเงินเดือนสูง เป็นต้น ผู้ฟังพิจารณาตรองตามแล้ว ก็จะเห็นจริงได้ว่าคนเกียจคร้านก็จะไม่มีความเจริญ นี่แสดงว่า ความเกียจคร้านเป็นตัวเหตุ ความเสื่อมล้าหลังเป็นตัวผล ตราบใดที่บุคคลมีความเกียจคร้านอยู่เขาจะมีความเจริญไม่ได้ ไม่ว่าในด้านใดก็ตาม คำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนที่มีเหตุผล ขอให้ผู้ฟังนำไปคิดพิจารณาตามไปเท่านั้นก็จะเห็นเป็นจริงตามที่แสดงเอาไว้

3. ทรงสอนเป็นอัศจรรย์ ใครก็ตามเมื่อได้ฟังเข้าใจแล้วน้อมนำไปปฏิบัติ ย่อมได้ผลประโยชน์ตามสมควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอัศจรรย์ หมายความว่า การปฏิบัติธรรมที่ได้ฟังได้เข้าใจมาแล้วนั้นใครปฏิบัติได้มากก็จะได้รับผลประโยชน์เป็นความสุขความเจริญมาก ใครปฏิบัติได้น้อยก็จะได้รับผลประโยชน์เป็นความสุขความเจริญน้อยลดหลั่นกันลงมา และผลที่ได้รับนั้นก็จะเป็นไปจริงตามที่ได้ทรงชี้บอกเอาไว้เป็นอัศจรรย์แท้ ในด้านชั่ว เช่น อบายมุข[1] (ทางแห่งความเสื่อม) ที่ทรงแสดงไว้ว่าอย่าประพฤติปฏิบัติ ใครขืนประพฤติจะประสบความพิบัติ เมื่อใครไม่เชื่อฟังขืนประพฤติเข้าก็จะประสบความเสื่อมความพิบัติ ปฏิบัติมากก็เสื่อมมาก ปฏิบัติน้อยก็เสื่อมน้อย ใครก็ตามที่มัวเมาในอบายมุขจะไม่เสื่อมไม่มีเลย ในด้านดีก็ในนัยเดียวกันนี้ กล่าวคือ ข้อใดที่ทรงแสดงเอาไว้ว่าให้ความสุขความเจริญแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติ เช่น ที่ทรงสอนไว้ว่าบุคคลจะล่วงพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร ข้อนี้ไม่ว่าใครก็ตาม มีความเพียรพยายาม เขาก็จะค่อยๆ พ้นจากความทุกข์ ในเรื่องนั้นๆ ได้ เช่น มีความเพียรพยายามในการทำงานก็จะหลุดพ้นจากความทุกข์เพราะไม่มีเงินทองจับจ่ายใช้สอยพอ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ก็จะพ้นจากความทุกข์เพราะความไม่ก้าวหน้า เพราะตำแหน่งต่ำเพราะเงินเดือนน้อย ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ก็จะหลุดพ้นจากความทุกข์เพราะไม่ค่อยรู้เรื่องในตำรับตำรา และได้เกรดต่ำเพราะสอบตก เป็นต้น

---

[1]ทางแห่งความเสื่อม คือ เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา นักเลงพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร

นี้แสดงให้เห็นว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าให้ผลจริงให้ผลถูกต้องเป็นอัศจรรย์ ทรงสอนไว้อย่างไรก็เป็นอย่างนั้นชนิดอมตะนิรันดร์กาล

การสอนของพระพุทธเจ้าในแต่ละครั้งแม้จะเป็นเพียงธรรมกถาหรือการสนทนาทั่วไปซึ่งไม่ใช่คราวที่มีความมุ่งหมายพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี ทั้งนี้ก็เพราะมีองค์ประกอบที่เป็นลีลาการสอน 4 ประการ ดังนี้

1. สันทัสสนา ชี้แจงให้แจ่มแจ้งชัดเจน คือ จะสอนอะไรก็จะจำแนกแยกแยะขยายความ มีอุปมาอุปมัยหรือยกอุทาหรณ์หรือใช้อุปกรณ์พร้อมอ้างเหตุผลประกอบให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจังดังจูงมือให้เห็นกับตา

2. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรืออยากทำตาม คือสิ่งใดควรปฏิบัติหรือควรหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ทราบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือปฏิบัติ หรือนำไปปฏิบัติตามหรือสิ่งใดก็ตามไม่ดีไม่ควรปฏิบัติ ก็บรรยายให้เห็นโทษภัยจนผู้ฟังอยากเลิกทำในสิ่งนั้น แล้วหันมาทำสิ่งที่ดีมีคุณประโยชน์

3. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกเร้าให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจเข้มแข็ง เกิดความเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำได้ ปฏิบัติให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อยกลัวยากในลักษณะที่ว่า

(1) เรื่องที่สอนให้ทำนั้นไม่ยากเย็นจนเกินไป เพิ่มความพยายามอีกหน่อยเท่านั้น

(2) ชี้ให้ผู้ฟังเห็นสมรรถภาพในตัวของเขาเองว่ามีพอ

4. สัมปหังสนา ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือช่วยทำให้จิตใจผู้ฟังแจ่มใสแช่มชื่นเบิกบานปลอดโปร่ง ไม่หดหู่ซบเซาโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงใจเบิกบานใจ

1.5 ลักษณะคำสอนเด่นของพุทธศาสนา

พุทธศาสนามีลักษณะคำสอนเด่น หรือพิเศษแตกต่างจากศาสนาอื่นหลายประการ เช่น

1. มีลักษณะคำสอนเป็นมนุษยนิยม (Humanism) พุทธศาสนา ปฏิเสธอำนาจลึกลับและศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือการรอผลดลบันดาลของเทพเทวาและของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ แต่สอนเน้นที่ตัวมนุษย์เอง ที่จะต้องพัฒนา ที่จะต้องรับผิดชอบต่อตัวเองโดยพฤติกรรมคือการกระทำ การกระทำหรือกรรมของตนเองจะเป็นผู้ดลบันดาลผลต่างๆ ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนเอง หลักมนุษยธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนาเป็น

ศาสนาของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ และสอนโดยมนุษย์ ยกย่องมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์ ให้เลิกถือชั้นวรรณะ แต่ให้ถือการกระทำของตนเองเป็นสำคัญ

2. มีลักษณะคำสอนเป็นสัจนิยม (Realism) คำสั่งสอนของพุทธศาสนาล้วนเป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ เช่น คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท พุทธศาสนามองโลกในแง่ของความจริง บางแห่งพูดถึงเรื่องทุกข์ ก็มิใช่ว่ามองโลกในแง่ร้ายเป็นทุนิยม (Pessimistic) หรือบางครั้งอาจจะกล่าวถึงสุขบ้าง ก็มิใช่ว่ามองโลกในแง่ดีเป็นสุขนิยม (Optimistic) แต่พุทธศาสนามองทุกสิ่งทุกอย่างในแง่ของความจริง เป็นสัจนิยม (Realistic) คือมองทุกอย่างในสภาพที่เป็นจริง สอนแต่ในเรื่องของสัจธรรม สิ่งที่เป็นจริงตามธรรมชาติ พระดำรัสของพุทธองค์จึงเรียกอีกอย่างว่า "สัจพจน์"

3. มีลักษณะคำสอนเป็นเหตุผลนิยม (Rationalism) พุทธศาสนาสอนไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ อย่างงมงายไร้เหตุผล พุทธศาสนาเป็นศาสนาวิทยาศาสตร์สมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผล จึงยอมไม่ได้ที่จะให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนหูเบา หรือเชื่อแบบมืดบอด (Blind Faith) ขาดเหตุผลขาดปัญญาไตร่ตรอง ต้องใช้เหตุผลใช้ปัญญาใคร่ครวญให้รอบคอบเสียก่อนจะปลงใจเชื่อดังข้อความปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเตือนพระสาวกไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องราวจากใคร ก็อย่าพึ่งเชื่อง่ายๆ (นะ อะภินันทิตัพพัง) อย่าพึงปฏิเสธหรือคัดค้าน (นะ ปะฏิโกสิตัพพัง) พึงสอบสวนใคร่ครวญให้ดีเสียก่อน...แม้ในกาลามสูตรก็เช่นกัน พระพุทธองค์ก็ตรัสเตือนมิให้เชื่อง่ายๆ เพราะเหตุต่างๆ พุทธศาสนาเน้นการใช้เหตุผลใช้ปัญญากำกับความเชื่อที่เรียกว่า สัทธาญาณสัมปยุตต์ ทุกแห่งที่ตรัสเรื่องสัทธาจะตรัสปัญญากำกับไว้เสมอ นอกจากนี้ก็สอนให้ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต และในการแก้ไขปัญหาความทุกข์ร้อนต่างๆ

4. มีลักษณะคำสอนเป็นสันตินิยม (Pacificism) พุทธศาสนาสอนไว้ว่า "นัตถิสันติ ปะรัง สุขัง (ขุ.ธ.) สุขอื่นเสมอด้วยความสงบไม่มี" ความสงบสันติสุขจะเกิดขึ้นได้ในโลกก็จะต้องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน โดยพุทธศาสนาสอนให้มีความเมตตากรุณาต่อกันและกันชนิดที่เป็นสากล การทำปาณาติบาต เป็นสิ่งที่ไม่ดีเป็นโทษ เพราะมีความจริงอันเป็นสากลว่า "สัตว์ทั้งหลายรักสุข เกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งหมด" จึงสอนให้มีการเผื่อแผ่เจริญเมตตากรุณาแก่สรรพสัตว์ตั้งต้นแต่มนุษย์ ก็ต้องมีความเมตตากรุณาต่อมนุษย์ทุกคนเหมือนกัน ไม่ให้มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกแบ่งเหล่าแบ่งชาติแบ่งศาสนา และในแง่สัตว์โลกด้วยกันซึ่งร่วมกฎธรรมชาติเดียวกันคือ ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนๆ กัน จึงถือว่าเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ด้วยก็ให้เผื่อแผ่ความเมตตากรุณานี้แก่สัตว์ทุกประเภท ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น เมื่อมีความเมตตากรุณาต่อกันเช่นนี้ ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลก็จะเกิดขึ้นแก่กันและกัน สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแกโลก เพราะพุทธศาสนาเป็นสันตินิยมเช่นนี้ องค์การสหประชาชาติจึงยกย่องและ

ประกาศให้วันวิสาขบูชาซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานของพระพุทธเจ้า จัดเป็นวันสำคัญของโลก ร่วมเฉลิมฉลองทำการบูชาในวันดังกล่าว พร้อมกับชาวพุทธทั่วโลก

5. มีลักษณะคำสอนเป็นปฏิบัตินิยม (Pragmatism) หลักคำสอนของพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธธรรม นั้น จะสำเร็จประโยชน์สุขแก่สังคมและตนเองได้ ไม่ใช่สักว่าเรียนรู้ หรือรู้เฉยๆ เท่านั้น จำเป็นต้องแสดงออกทางพฤติกรรมคือการนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับผลดี (ปริยัติ->ปฏิบัติ->ปฏิเวธ) ต้องมีวิชชาและจรณะความรู้กับการปฏิบัติ จะต้องควบคู่กันไปเสมอ หลักธรรมในพุทธศาสนานั้น ล้วนแต่มีลักษณะที่เหมาะสมที่ผู้ศึกษาควรจะได้น้อมนำปฏิบัติ (โอปะนะยิโก) ให้เกิดประโยชน์โสตถิผลแก่ตนและสังคม ถ้ามีความรู้หรือได้รับปริญญา แต่ไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ ก็กลายเป็นคนโมฆปริญญา คือ ปริญญาเปล่า หรือแผ่นกระดาษเปล่าๆ ในลักษณะที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเรียกพระรูปหนึ่งว่า "โปฐิละ" แปลว่าใบลานเปล่า หรือคำภีร์เปล่า หมายความว่า เป็นพระที่รู้มากแต่ปฏิบัติอะไรไม่ได้ ได้แต่รู้ (วิชชา) อย่างเดียวแต่ไม่นำไปประพฤติปฏิบัติ (จรณะ) ประเภทที่เรียกกันว่ารู้ธรรม แต่ไม่มีธรรม เพราะฉะนั้น พุทธองค์จึงตรัสเตือนอยู่เสมอว่า "ความเพียรเป็นหน้าที่ที่ท่านทั้งหลายจะพึงลงมือปฏิบัติกระทำเอง ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้แนวทางให้เท่านั้น"

6. มีลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย (Supremacy of Righteousness) พุทธศาสนาสอนเน้นให้ถือธรรมเป็นใหญ่เป็นสำคัญ ให้ถือการกระทำด้วยปรารภความถูกต้องตามเหตุผลตามความเป็นจริงตามสมควร เป็นที่ตั้งเป็นประมาณ เป็นการแสดงออกหรือการกระทำไปเพราะเห็นแก่ความถูกต้องชอบธรรมอย่างที่ว่า "ทำดีเพราะเห็นแก่ความดีหรือทำดีเพื่อความดี" ไม่หวังผลตอบแทนหรือการโฆษณา หรือไม่มีความแฝงลับลมคมในเป็นภูมิหลังให้กระทำ ถ้าจะมีก็คือความถูกต้องชอบธรรม สมควรตามเหตุผลเท่านั้น ผู้ถือธรรมาธิปไตย นับว่าเป็นผู้มีระดับจิตใจสูงส่ง ความดีที่ทำเป็นความดีที่สมบูรณ์ดีกว่า ปลอดภัยกว่าถูกต้องกว่าการถือตนเป็นใหญ่ (อัตตาธิปไตย) และการถือสังคมเป็นใหญ่ (โลกาธิปไตย) เพราะทั้งสองอธิปไตยนี้ แม้จะเป็นความดี ก็ยังไม่ถือว่าเป็นความดีที่สมบูรณ์ และยังมีโอกาสที่จะผิดพลาดบกพร่องได้มาก แม้หลักประชาธิปไตย ที่ถือกันว่าเป็นหลักแห่งการปกครองที่ดีนั้น บางครั้งก็ยึดถือว่าถูกต้องไม่ได้ หากคนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ที่แท้จริง ยังไม่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง ยังไม่มีธรรม ยังไม่เป็นสัตบุรุษ แม้จะมีเสียงข้างมากก็อาจจะผิดได้ ประชาธิปไตยที่พอจะปลอดภัยจากความผิดพลาดได้นั้น จะต้องเป็นประชาธิปไตยที่ประกอบด้วยธรรมาธิปไตย ตัวอย่างคำสอนที่เป็นธรรมาธิปไตยในพุทธศาสนา เช่น สอนให้เลิกการถือชั้นวรรณะ สอนไม่ให้ติดในเรื่องฤกษ์งามยามดี หรือสอนไม่ให้ไปลงอาบน้ำในแม่น้ำที่เชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ หรือแม้แต่การใช้น้ำมนต์ แต่ให้มีจุดนัดพบกันที่ศีลธรรม หรือความประพฤติดีปฏิบัติชอบอันเป็นสุจริตเป็นสำคัญ นอกจากนี้ คำสอนที่ว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้น

ชื่อว่าเห็นเรา..." "การบูชาที่ยอดเยี่ยม คือการปฏิบัติบูชา ไม่ใช่อามิสบูชา" "ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว" เป็นต้น ล้วนแต่เป็นตัวอย่างของลักษณะคำสอนเป็นธรรมาธิปไตย

1.6 ความเป็นมาของพุทธศาสนาในประเทศไทย

เป็นที่ยอมรับกันว่า พุทธศาสนานิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ได้เข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยหลายครั้ง ครั้งแรกเมื่อประมาณก่อน พ.ศ. 500 หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 3 พ.ศ. 303 พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในการทำสังคายนาครั้งนี้ได้ทรงเลือกพระเถระองค์สมาชิกสังคายนา ผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรู้ความสามารถส่งไปเป็นสมณทูตเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งที่เป็นดินแดนของอินเดียในปัจจุบัน และต่างประเทศใกล้เคียง รวมทั้งสิ้น 9 สายด้วยกัน สำหรับสายที่ 8 โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้มายังดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งได้สันนิษฐานว่า อาจเป็นดินแดนในคาบสมุทรอินโดจีน คือ ไทย พม่า และเขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะเป็นประเทศไทยเพราะขณะนั้นดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทยในบัดนี้ เป็นที่อยู่ของพวกละว้า เรียกชื่อประเทศว่า สุวรรณภูมิ จดหมายเหตุจีนเรียกว่า ทวารวดี เป็นอาณาจักร อาณาจักรทวารวดีมีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี หลักฐานที่สำคัญคือ พระปฐมเจดีย์ และซากโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น เสมาธรรมจักร พระแท่นต่างๆ สถูป ศิลา รอยพระบาท รูปกวาง เป็นต้น ตลอดจนอักษรจารึกพระธรรมเป็นภาษามคธ ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงว่าวัตถุต่างๆ เหล่านั้น มีฝีมือและแบบอย่างเดียวกันกับพระสถูป และโบราณวัตถุ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในประเทศอินเดียยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แต่ใช้เครื่องหมายอื่นๆ แทน เช่น พระธรรมจักร หมายถึงพระปฐมเทศนา กวาง หมายถึง มฤคทายวัน (สวนกวาง) เมื่อรวมสองอย่างเข้าด้วยกันหมายถึงพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระแท่นแทนปางตรัสรู้ พระสถูปแทนปางปรินิพพาน รอยพระพุทธบาทแทนปางลีลาส่วนพระพุทธรูปมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระประมาณ พ.ศ. 600 กว่า เมื่อกรีกและโรมันเข้ามาอยู่ในอินเดีย และหันมานับถือพุทธศาสนา

เนื่องจากผู้คนในถิ่นนี้ยุคนั้นยังนับถือเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องผีสางเทวดากันอยู่การเผยแผ่พุทธศาสนาในครั้งแรกของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ จึงเริ่มต้นด้วยการปราบภูตผีปีศาจ และยักษิณี ซึ่งมาเบียดเบียนราษฎร และมากินราชกุมารในราชสกุลอยู่บ่อยครั้งซึ่งทำให้ผู้คนหวาดผวาสะดุ้งกลัวไม่เป็นอันทำมาหากิน พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ จึงต้องมาปราบผียักษิณีเหล่านั้นเสียก่อน สร้างความตื่นเต้น ความศรัทธาเลื่อมใสให้เกิดขึ้นแก่ผู้คน จากนั้นจึงได้เทศน์สั่งสอน เมื่อพระเถระทั้ง 2 มีความสามารถและแสดงความอัศจรรย์ให้

ปรากฏเช่นนี้ ผู้คนก็เกิดศรัทธายอมรับ นับว่าเป็นการใช้อิทธิปาฏิหาริย์ ปูฐานให้เกิดอนุสาสนีปาฏิหาริย์ จากเหตุการณ์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า คนในถิ่นนี้ยุคนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีสางเทวดา เรื่องไสยศาสตร์ เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายในส่วนต่างๆ ของโลก

*เมื่อประมาณก่อน พ.ศ. 500 ดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทยในบัดนี้ เป็นที่อยู่ของพวกละว้า เรียกชื่อประเทศว่า **สุวรรณภูมิ** จดหมายเหตุจีนเรียกว่า ทวารวดี เป็นอาณาจักร อาณาจักรทวารวดีมีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี หลักฐานที่สำคัญคือ **พระปฐมเจดีย์***

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เทศน์สั่งสอนเผยแผ่พุทธศาสนาในครั้งนั้น ก็คงมีปัญหาเรื่องภาษาสื่อสารเหมือนกัน แต่บังเอิญโชคดีที่มีผู้คนเป็นล่ามให้ ซึ่งก็เป็นผู้คนในถิ่นนั้นแต่อพยพมาจากอินเดีย นั่นก็คือว่า เมื่อประมาณ 2,000 ปีเศษล่วงมาแล้ว ในบริเวณลุ่ม

แม่น้ำเจ้าพระยา มนุษย์เผ่าละว้า ได้ตั้งบ้านเรือนแบบง่ายๆ อยู่กันก่อน ต่อมาชาวอินเดียได้เดินทางทางบกผ่านเบงกอลเข้าสู่พม่า และทางน้ำลงเรือที่อ่าวเบงกอลแล้วมาขึ้นที่อ่าวเมาะตะมะ เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นบกที่กาญจนบุรีหรือแหลมมลายู มาสอนอารยธรรมแก่พวกละว้า และได้ปกครองพวกละว้า การอพยพของชาวอินเดียมีมากที่สุดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณ พ.ศ. 286-287 เนื่องจากพระเจ้าอโศกมหาราชได้ยกทัพไปตีแคว้นกลิงคะ ซึ่งตั้งอยู่ทางลุ่มแม่น้ำมหานทีตอนใต้ของอาณาจักรมคธ เป็นเหตุให้ชาวกลิงคะอพยพหนีภัยสงครามเป็นจำนวนมาก ลงเรือจำนวนหลายร้อยลำมาสู่สุวรรณภูมิและสู่หมู่เกาะอินโดนีเซีย ในจำนวนผู้คนมากมายนี้ แน่นอนเหลือเกินว่าจะต้องมีคนที่เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตด้วย ดังนั้นเมื่อพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ นำพุทธศาสนามาเผยแผ่ครั้งแรกจึงพูดกับชาวสุวรรณภูมิรู้เรื่อง อย่างน้อยก็พูดกับคนที่เป็นชาวอินเดียก่อนแล้วค่อยแพร่หรือเป็นล่ามไปสู่ชาวพื้นเมืองทีหลัง นี้เป็นครั้งแรกหรือ

ช่วงที่ 1 พุทธศาสนานิกายเถรวาทเข้าสู่ประเทศไทยโดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระประมาณ พ.ศ. 300 เศษ แต่ต่อมาพุทธศาสนาก็เข้าไปปนเปกับศาสนาพราหมณ์ ทำให้ผู้คนนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา

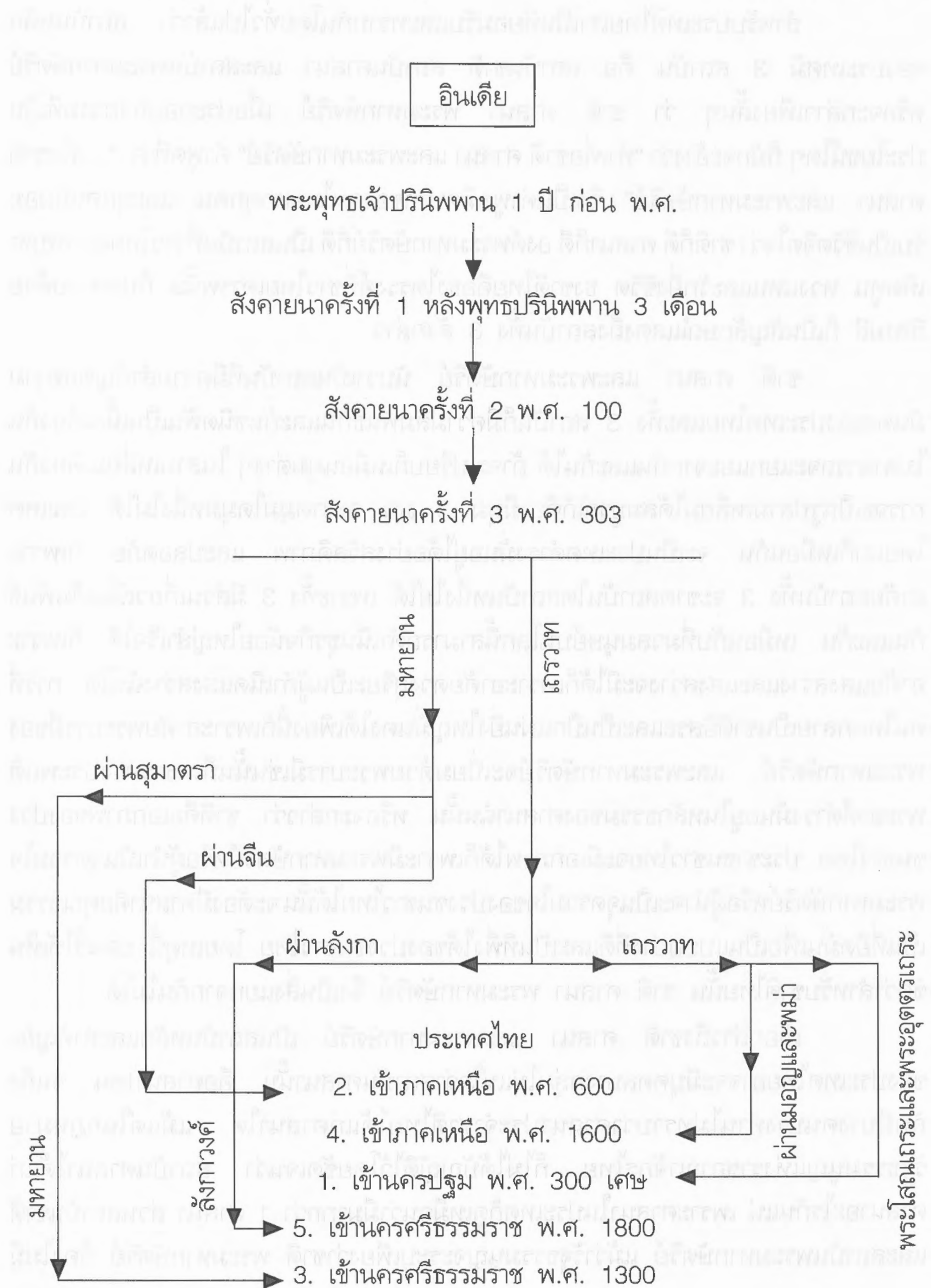
ช่วงที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 600 เศษ ขณะที่ชาวไทยนับถือพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์อยู่นั้น พุทธศาสนาก็ได้เริ่มเข้มข้นตื่นตัวขึ้นมาอีกครั้งซึ่งมีลักษณะเป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยนำมาจากจีนตอนใต้ในสมัยพระจักรพรรดิเม่งตี่ กล่าวคือ พระจักรพรรดิเม่งตี่ได้ทรงนำเอาพุทธศาสนามหายานจากเอเชียกลางเข้าไปเผยแผ่ในประเทศจีนและได้ทรงส่งคณะทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับขุนหลวงเม้าหรือเลอเมืองกษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว คณะทูตจึงได้นำเอาพุทธศาสนามหายานเข้ามาด้วย

ช่วงที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 1300-1550 เป็นนิกายมหายานซึ่งเผยแผ่เข้ามาทางด้านใต้ ด้านตะวันออกเฉียงใต้และด้านเหนือของประเทศไทย กล่าวคือ ครั้นประมาณ พ.ศ. 1300 กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้เผยแพร่อาณาเขตเข้ามาถึงแหลมมลายู จนถึงเมืองไชยา และนครศรีธรรมราช โดยที่กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยนับถือพุทธศาสนา นิกายมหายาน จึงได้นำนิกายมหายานเข้ามาเผยแผ่ในภาคใต้ของประเทศไทย หลักฐานคือพระพุทธรูปต่างๆ พร้อมด้วยพระโพธิสัตว์ซึ่งได้ค้นพบจำนวนมาก และเจดีย์ใหญ่ 2 องค์ คือพระธาตุเมืองไชยา กับพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช และที่อินโดนีเซียก็มีเจดีย์บุโรพุทโธที่เมืองบันดง นอกจากนี้ประมาณ พ.ศ. 1550 กษัตริย์อาณาจักรศรีวิชัย ก็สามารถขยายอาณาเขตเข้าครอบครองเมืองลพบุรีและประเทศเขมรไว้ได้และก็ได้นำเอาพุทธศาสนานิกายมหายานมาเผยแผ่ด้วย ทำให้ผู้คนชาวเมืองลพบุรี และชาวเขมรรู้จักและนับถือพุทธศาสนา นิกายมหายาน

ช่วงที่ 4 ประมาณ พ.ศ. 1600 เป็นนิกายเถรวาทซึ่งเผยแผ่เข้ามาจากเมืองพุกาม ประเทศพม่า บางทีจึงเรียกว่า เถรวาทอย่างพุกาม กล่าวคือ ประเทศพม่า นั้น เดิมทีก็ได้รับพุทธศาสนาจากอินเดีย เช่นเดียวกับประเทศไทย (นครปฐม อาณาจักรทวารวดี) คือ เป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาท แต่ครั้นต่อมา พม่าเหินห่างจากอินเดียมาก จึงเกิดเป็นนิกายเถรวาทอย่างเมืองพุกามขึ้น ซึ่งมีลักษณะกลายไปจากของเดิม เมื่อ พ.ศ. 1600 พระเจ้าอนุรุทธมหาราช หรืออโนรธามังช่อ กษัตริย์พม่าซึ่งตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองพุกาม ได้มีอานุภาพปราบปรามประเทศรามัญ (มอญ) ไว้ในอำนาจแล้วขยายอาณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรลานนาคือตอนเหนือของประเทศไทยและได้นำเอาพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างพม่า หรืออย่างพุกามเข้ามาเผยแผ่ด้วยจนแพร่หลายในจังหวัดภาคเหนือ ตั้งแต่ยุคที่ดินแดนไทยบางส่วนยังอยู่ในอำนาจของขอมและมอญ

ช่วงที่ 5 ประมาณ พ.ศ. 1800 เศษ เป็นนิกายเถรวาทอย่างลังกาวงศ์ กล่าวคือ เมื่อปลายศตวรรษที่ 18 ขอมและมอญได้เสื่อมอำนาจลง ผู้นำชนชาติไทยในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน คือ พ่อขุนผาเมือง และพ่อขุนบางกลางหาว ได้รวบรวมกำลังขับไล่ขอมมอญออกจากเมืองสุโขทัย และก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นอิสระขึ้น และมีกษัตริย์ปกครองในนามของราชวงศ์พระร่วง จนถึงรัชสมัยกษัตริย์องค์ที่ 3 คือพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1822 ก็ได้เริ่มขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะทางทิศใต้ได้ตลอดปลายแหลมมลายู นอกจากขยายอาณาจักรแล้ว ก็มีพระราชปณิธานที่จะฟื้นฟูพุทธศาสนา ประจวบกับในสมัยนั้น พุทธศาสนา นิกายเถรวาทอย่างลังกาวงศ์ได้แพร่หลายเข้ามาตั้งมั่นในนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเมืองใหญ่แห่งหนึ่งของภาคใต้ของประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะมีพระภิกษุไทยเป็นจำนวนมากได้ไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกาทวีปแล้วบวชแปลงเป็นลังกาวงศ์กลับมายังประเทศของตนและตั้งคณะสงฆ์ขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปถึงนครศรีธรรมราชได้ทรงทราบกิตติศัพท์ความรู้ ความสามารถ คุณธรรม และได้ทอดพระเนตรเห็นปฏิปทาจริยาวัตรของพระภิกษุเหล่านั้น เรียบร้อย และเคร่งครัดในระเบียบวินัยดี น่าศรัทธาเลื่อมใสยิ่งนัก ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงได้อาราธนาระดับสังฆราชอันเป็นประมุขสงฆ์พร้อมด้วยพระเถระจำนวนมาก และช่างฝีมือในด้านต่างๆ เข้ามาฟื้นฟูและประดิษฐานพุทธศาสนาเป็นสังฆมณฑลขึ้นที่กรุงสุโขทัย ในแบบพุทธศาสนาเถรวาทอย่างลังกาวงศ์ หรือเรียกว่า พุทธศาสนาลังกาวงศ์ นับตั้งแต่นั้นมา พุทธศาสนาก็ได้ตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทยอย่างเป็นปึกแผ่นแน่นหนา รุ่งเรืองแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ คนไทยกับพุทธศาสนาได้มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นตั้งแต่จากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้าน คนไทยเกือบทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดมาไม่ขาดสายเป็นเวลากว่า 700 ปี จนถึงปัจจุบันนี้

แผนภูมิแสดงการเผยแผ่พุทธศาสนามาสู่ประเทศไทย 5 ช่วง

1.7 พุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักของประเทศ

สำหรับประเทศไทยเราเป็นที่ยอมรับและทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า สถาบันหลักของประเทศมี 3 สถาบัน คือ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือจะกล่าวเพียงสั้นๆ ว่า ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เมื่อประกอบกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ใดๆ ก็มักจะอ้างว่า "ทำเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" คำพูดที่ว่า "...เพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" จึงเป็นคำพูดติดปากของคนไทยเราทุกคน และทุกคนก็ยอมรับเป็นชีวิตจิตใจว่า ชาติก็ดี ศาสนาก็ดี องค์พระมหากษัตริย์ก็ดี เป็นสถาบันที่ชาวไทยเคารพบูชาเทิดทูน หวงแหนและรักยิ่งชีวิต ธงชาติไทยคือธงไตรรงค์ที่ชาวไทยเคารพนั้น ก็ประกอบด้วยสีสามสี ก็เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงสถาบันทั้ง 3 ดังกล่าว

ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ นับว่าเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของประเทศไทยและทั้ง 3 สถาบันก็มีความสัมพันธ์กันและกันชนิดพันเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่สามารถจะแยกแยะจากกันและกันได้ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนมุมต่างๆ ในสามเหลี่ยมเดียวกัน การจะเป็นรูปสามเหลี่ยมได้สมบูรณ์ก็ต้องมีมุม 3 มุม จะขาดมุมใดมุมหนึ่งไม่ได้ ประเทศไทยเราก็เหมือนกัน จะเป็นประเทศดำรงมั่นอยู่ได้อย่างสวัสดิภาพ และปลอดภัย ก็เพราะอาศัยสถาบันทั้ง 3 จะขาดสถาบันใดสถาบันหนึ่งไม่ได้ เพราะทั้ง 3 มีส่วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและกัน เหมือนกับที่มวลมนุษย์บนโลกนี้สามารถดำเนินธุรกิจน้อยใหญ่สำเร็จได้ ก็เพราะอาศัยแสงสว่างและแสงสว่างจะมีได้ก็เพราะอาศัยดวงสุริยะเป็นผู้กำเนิดแสงสว่างฉันใด การที่คนไทยกลายเป็นชาติอิสระและเป็นปึกแผ่นยิ่งใหญ่มั่นคงได้เพียงนี้ก็เพราะอาศัยพระบารมีของพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์จะเปี่ยมด้วยพระบารมีเช่นนั้นก็เพราะทรงประพฤติพระองค์ดำรงมั่นอยู่ในหลักธรรมของศาสนาฉันนั้น หรือจะกล่าวว่า ชาติคือเอกภาพของปวงชนชาวไทย ประชาชนชาวไทยจะมีเอกภาพได้ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์หรือผู้นำเป็นจุดรวมใจ พระมหากษัตริย์หรือผู้นำจะเป็นจุดรวมใจของปวงชนชาวไทยได้นั้น จะต้องมีศาสนาคือคุณธรรมเป็นที่ยึดมั่นเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นที่พึ่งได้ของปวงชนชาวไทย โดยเหตุนี้ ย่อมชี้ให้เห็นชัดว่าสำหรับชาติไทยนั้น ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จึงเป็นสิ่งแยกจากกันไม่ได้

เมื่อกล่าวถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันหลักและสำคัญยิ่งของประเทศไทยอาจจะมีบุคคลบางกลุ่มไม่แน่ใจว่าสถาบันศาสนานั้น คือศาสนาไหน จนถึงกับมีบางคนบางท่านไม่ทราบว่าศาสนาประจำชาติไทยได้แก่ศาสนาใด แม้แต่ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ก็ไม่ได้บัญญัติไว้โดยชัดเจนว่า สถาบันศาสนาได้แก่ศาสนาอะไรกันแน่ เพราะศาสนาในประเทศก็ดูเหมือนว่ามีมากกว่า 1 ศาสนา ส่วนสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะระบุเพียงว่าชาติ พระมหากษัตริย์ ก็คงไม่มี

ใครสงสัย ทั้งนี้เป็นเพราะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ก็ต้องไม่ใช่ชาติอื่น ต้องเป็นชาติไทยต้องไม่ใช่พระมหากษัตริย์ชาติอื่นแต่ต้องเป็นพระมหากษัตริย์ชาติไทย เพราะประเทศไทยก็ต้องมีชาติเดียวคือชาติไทย และก็ต้องมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขก็ต้องคือพระมหากษัตริย์ไทย เพราะฉะนั้น จึงน่าเป็นการสมควรแล้วที่บางคนบางกลุ่มอาจจะสงสัยไม่แน่ใจในเรื่องสถาบันศาสนา ว่าได้แก่ศาสนาอะไร แต่บุคคลเหล่านั้นจะหายสงสัยอย่างแน่นอนถ้าเขาได้ศึกษาและพิจารณาพระราชปณิธานพระบรมราโชวาทหรือพระราชนิพนธ์ของพระมหากษัตริย์ไทยโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏอยู่มากมายในที่หลายแห่ง ในที่นี้จะขอนำมาอ้างถึง พอเป็นเครื่องประกอบการพิจารณาเท่านั้น คือ

1. จากพระราชสาส์นของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ทรงมีต่อคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ในการขอทูลเชิญให้พระองค์เข้ารีตนับถือศาสนาคริสต์ ตอนหนึ่งว่า

"พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 จะให้เข้ารีตดังนั้นหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก เพราะในราชวงศ์ของเรา ก็ได้นับถือพุทธศาสนามาช้านานแล้ว จะให้เราเปลี่ยนศาสนาอย่างนี้ เป็นการยากอยู่ และถ้าพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างดิน จะต้องการให้คนทั่วไปนับถือศาสนาเดียวกันแล้ว พระเจ้ามิจัดการให้เป็นเช่นนั้นเสียแล้วหรือ"

2. จากจารึกในศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม แสดงถึงน้ำพระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ตอนหนึ่งว่า

"อันตัวพ่อ ชื่อว่า พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก กู้ชาติ พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน ให้เป็น พุทธบูชา
แด่พระศาสดา สมณะ พระพุทธโคดม
ให้ยืนยง คงถ้วน ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี ปฏิบัติ ให้พอสม
เจริญสมถะ วิปัสสนา พ่อชื่นชม
ถวายบังคม รอยบาท พระศาสดา
คิดถึงพ่อ พ่ออยู่ คู่กับเจ้า
ชาติของเรา คงอยู่คู่ พระศาสนา
พุทธศาสนา อยู่ยง คู่องค์กษัตรา
พระศาสดา ฝากไว้ ให้คู่กัน"

จารึกในศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวรารม แสดงถึงน้ำพระทัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

3. จากพระราชนิพนธ์นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง มีข้อความตอนหนึ่งที่แสดงถึงพระราชปณิธานที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ตรัสประกาศแก่ฟ้าดินในการเสด็จขึ้นครองราชย์ปกครองแผ่นดินว่า

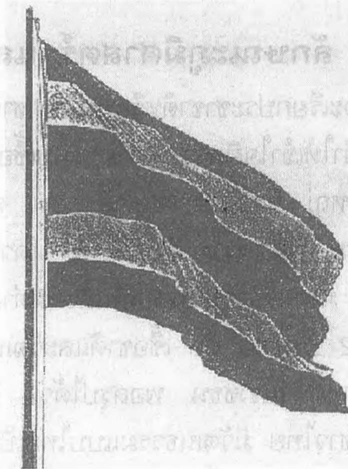
"ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี"

4. จากพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชที่ทรงมีไปถึงเซอร์ เอดวิน อาร์โนลด์ (Sir Edwin Arnold) ผู้แต่งหนังสือ "ประทีปแห่งเอเชีย" (Light of Asia) ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ตอนหนึ่งว่า

"พระราชบิดาของฉัน ได้ทรงสละเวลาเป็นส่วนใหญ่ในการศึกษาและคุ้มครองศาสนาของชาติ ส่วนฉันได้ขึ้นครองราชย์ในขณะอายุยังน้อย จึงไม่มีเวลาที่จะเป็นนักศึกษาอย่างพ่อฉันเองมีความสนใจในการศึกษาหลักธรรมต่างๆ สนใจที่จะคุ้มครองศาสนาของเราและต้องการที่จะให้ประชาชนทั่วไปมีความเข้าใจถูกต้อง

ดูเหมือนว่า ถ้าชาวยุโรปเชื่อในคำสอนของคณะมิชชันนารีว่า ศาสนาของเราโง่งมงายและชั่วทราม คนทั้งหลายก็จะต้องถือว่าพวกเราเป็นคนโง่งมงายและชั่วทรามไปด้วย ฉันจึงรู้สึกขอบคุณบรรดาบุคคลเช่นท่านเป็นตัวอย่าง ที่สอนชาวยุโรปให้คารวะแก่ศาสนาของเรา"

5. จากหนังสือดุสิตสมิต ฉบับพิเศษ (2461) หน้า 42 ได้บรรจุไว้ซึ่งพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง "เครื่องหมายแห่งไตรรงค์" ว่า ธงชาติไทยที่มีสี 3 สี สีแดง สีขาว และสีน้ำเงินนั้นหมายถึงอะไร ดังที่ว่า

"ขอพร่ำรำพันบรรยาย ความคิดเครื่องหมาย
แห่งสีทั้งสามงามถนัด
ขาว คือบริสุทธิ์ศรีสวัสดิ์ หมายพระไตรรัตน์
และธรรมะคุ้มจิตใจไทย
แดง คือโลหิตของเราไซร้ ซึ่งยอมสละได้
เพื่อรักษาชาติศาสนา
น้ำเงิน คือสีโสภา อันจอมประชา
ธ โปรดฯ เป็นของส่วนองค์
จัดริ้วเป็นทิวไตรรงค์ จึ่งเป็นสีธง
ที่รักแห่งเราชาวไทย"

6. จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน ที่ได้ทรงประกาศไว้โดยมีความหมายอันแน่วแน่และลึกซึ้งในคราวพระราชทานพระพุทธนวราชบพิตรตอนหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้าถือว่า พระพุทธนวราชบพิตร เป็นที่ตั้งแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุด และเป็นเครื่องหมายความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไทยและของคนไทย"

ความหมายแห่งพระราชดำรัสนี้ มีความชัดเจนและแสดงถึงความเป็นเอกภาพแห่งประเทศไทยและคนไทยจะเกิดมีนั้น จะต้องด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อันเป็นหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งพระราชดำรัสของพระองค์นี้ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใครจะละเมิดมิได้ บิดเบือนให้เป็นอื่นไปมิได้โดยเด็ดขาด

2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสังคมไทย

2.1 ความหมาย ลักษณะภูมิศาสตร์ และประชากร

"คำพูดสามัญมักจะเรียกประชาชาติหรือประเทศชาติว่าชาติเฉยๆ เช่น ชาติไทย ชาติจีน ชาติอินเดีย ซึ่งอาจทำให้เข้าใจผิดว่า ความหมายเชื้อชาติก็ได้ ทั้งอาจไม่คลุมถึงชนหมู่น้อยที่ซ้อนกันอยู่ในชนหมู่ใหญ่ ซึ่งเป็นประชาชาติ เช่น ครอบครัวหรือชนหมู่คณะใดในทางวิชามานุษยวิทยา-วัฒนธรรม จึงใช้คำว่า สังคม ให้กินความไปถึงประเทศชาติ หรือที่ใช้กันเป็นสามัญว่า ชาติ ด้วย มนุษย์ที่รวมกันอยู่เป็นสังคมต่างๆ ย่อมมีลักษณะผิดแผกกันกล่าวกันอย่างกว้างๆ ก็มีอยู่ 2 ประการ คือ เชื้อชาติและวัฒนธรรม..." จากคำอธิบายความหมายของสังคมไทยของพระยาอนุมานราชธน พอสรุปได้ว่า สังคมไทย หมายถึงชนกลุ่มที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนชาวไทย มีวัฒนธรรมแบบไทยเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น มีอาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม มีภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ มีสัมมาคารวะที่สวยงาม มีขนบธรรมเนียมประเพณีไทยต่างๆ เป็นต้น

สังคมไทยตั้งอยู่ ณ ใจกลางของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเนื้อที่ประมาณ 518,000 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 316.8 ล้านไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำสายใหญ่ๆ ป่า ภูเขา และที่ราบสูง ลักษณะดินฟ้าอากาศเป็นแบบเขตศูนย์สูตร เนื่องจากตั้งอยู่ในระหว่างเส้นรุ้งที่ 5° - 21° เหนือ และเส้นแวง 97° - 105° ตะวันออก รูปร่างของพื้นที่สังคมไทยนั้นคล้ายหัวช้างมีงวงยาวยื่นไปยังประเทศมาเลเซีย สังคมไทยแบ่งออกตามลักษณะภูมิศาสตร์ได้ 4 ภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ภาคเหนือมีเทือกเขาแดนลาวและที่ราบลุ่มในระหว่างเขา ภาคกลางเป็นที่ราบลุ่มของแม่น้ำเจ้าพระยาและท่าจีน ภาคตะวันตกมีเทือกเขาตะนาวศรีและธงชัย เป็นเสมือนกำแพงธรรมชาติ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงนับจากเทือกเขาดงพญาเย็นขึ้นไปจนจดแม่น้ำโขง ส่วนภาคใต้เป็นแหลมยื่นลงไปทางใต้ ลักษณะที่แตกต่างกันของแต่ละภูมิภาค ทำให้บุคลิกภาพและความเป็นอยู่ของผู้คนแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน เช่น พวกที่อยู่ติดทะเลทางภาคใต้และภาคตะวันออก มักเป็นพวกกล้าได้กล้าเสีย เพราะชีวิตประจำวันต้องเสี่ยงกับภัยในท้องทะเลอยู่เสมอ พวกที่อยู่ภาคกลางจะมีชีวิตที่อุดมสมบูรณ์กว่าภาคอื่นๆ จึงเป็นคนใฝ่รู้ ส่วนพวกภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักอดทนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สังคมไทย มีอาณาเขตติดต่อกับสังคมอื่นๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับลาวและเมียนมาร์

ทิศใต้ ติดต่อกับมาเลเซีย อ่าวไทย และเขมร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขมรและเวียดนาม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับเมียนมาร์และทะเลอันดามัน

สังคมไทยประกอบไปด้วยประชากรเชื้อชาติไทยเป็นส่วนใหญ่ มีชนเชื้อชาติอื่นปนอยู่บ้าง คือ พวกญวน มอญ เขมร จีน อินเดีย ประชากรที่เป็นสมาชิกสังคมไทยมีประมาณ 62 ล้านคน เนื่องจากสิ่งแวดล้อมเป็นสภาพธรรมชาติ จึงทำให้สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรประมาณร้อยละ 80 เป็นเกษตรกร แต่มีแนวโน้มว่าอาชีพทางด้านอุตสาหกรรมกำลังเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

2.2 ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย

เนื่องจากสังคมไทยได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ลักษณะพื้นที่ตั้ง ลักษณะภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ เป็นป่า เป็นภูเขา เป็นแม่น้ำ เป็นที่ราบ หรือดินฟ้าอากาศเป็นแบบศูนย์สูตรก็ดี จากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางสังคมจากสังคมเพื่อนบ้านที่ได้ติดต่อสื่อสารคบหาสมาคมด้วยก็ดี และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมแบบทั้งเป็นของตัวเองและรับมาจากภายนอกก็ดี จึงทำให้สังคมไทยมีลักษณะเป็นของตนเองที่แตกต่างจากสังคมอื่น โดยมีลักษณะทั่วไป พอจำแนกได้กว้างๆ ดังนี้

1. สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอันเป็นภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และเป็นดินแดนที่อยู่เขตมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ได้รับผลมีพื้นที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำป่าไม้ ทำประมง และเลี้ยงสัตว์ ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 จึงประกอบอาชีพการเกษตร ต้องทำงานอยู่ตามท้องไร่ท้องนาหรือในชนบทที่แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าเขาลำเนาไพร แสงแดดสายฝน อาชีพทางการเกษตรนี้ได้ครอบคลุมชีวิตทุกด้านของสังคมในกิจกรรมประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน เช่น ในการพักผ่อนหย่อนใจ ในเนื้อหาของการสนทนา ในกิจกรรม

ทางศาสนา ในเนื้อเพลงเนื้อลำ ตลอดจนขนบธรรมเนียมการเกี้ยวพาราสี ก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องอ้างอิงกล่าวถึงกสิกรรมเกษตรกรรมการทำนา และสิ่งแวดล้อม ดินฟ้าอากาศ เมฆฝน เครื่องมือในการทำกสิกรรม ชีวิตชาวนา ถูกถอดออกมาเป็นเพลงเป็นกลอนลำ บรรยายถึงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติมาก ซึ่งชาวไร่ชาวนา มักได้รับคำกล่าวขวัญว่าเป็นกระดูกสันหลังของชาติ เพราะชีวิตที่มีรูปแบบเดียวกัน จึงทำให้พวกเขามีความใกล้ชิดและเห็นอกเห็นใจกันเป็นอย่างดี แต่ทุกวันนี้ อาชีพที่ยากจนคืออาชีพชาวไร่ชาวนานั่นเอง ทั้งนี้ เกิดปัญหาผลผลิตตกต่ำหรือไม่ก็ขายผลผลิตไม่มีราคา หรือมีปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน เพราะอาจถูกน้ำท่วมเนื่องจากรัฐบาลสร้างเขื่อน หรือดินขาดความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีที่ขาดความรู้ที่ถูกต้อง เป็นต้น ซึ่งรัฐบาลจะต้องเอาใจใส่ช่วยเหลือชาวไร่ชาวนาด้านวิทยาการสมัยใหม่ ให้ความจริงใจในด้านที่ดินทำกิน ด้านการผลิตและการส่งเสริม ทั้งนี้เนื่องจากผลผลิตทางการเกษตรกรรมนี้เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสังคมเกษตรกรรมอาจจะค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรมก็ได้

จากสังคมเกษตรกรรมนี้เอง ได้ทำให้สังคมไทยมีการประกอบประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่าง ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ วันพืชมงคล วันแรกนาขวัญ พิธีแรกนา ประเพณีแห่นางแมวขอฝน ประเพณีบุญบ้องไฟ บุญกุ้มข้าวใหญ่ บุญคูนลาน ประเพณีลงแขกดำนาเกี่ยวข้าว พิธีบวงสรวงบูชาเป็นต้น ล้วนแต่เป็นประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม

ห้องสมุด มจร.วิทยาเขตขอนแก่น (ใคกส์)

ประเพณีหลายอย่างล้วนเกี่ยวข้องกับการเกษตร เช่น ประเพณีลงแขกดำนาเกี่ยวข้าว

2. สังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สังคมไทยได้นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติติดต่อกันมาโดยไม่ขาดสาย จนปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า 700 ปี ประชากรของสังคมไทยประมาณร้อยละ 95 เป็นพุทธมามกะนับถือพุทธศาสนา ดินแดนของสังคมไทยเต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ พระปรางค์ สถูป พระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์นุ่งห่มเหลือง มีวัดและสำนักสงฆ์กว่าสี่หมื่นแห่ง มีพระภิกษุสามเณรจำนวนมากกว่าสามแสนรูป จึงได้รับการกล่าวขวัญจากชาวต่างประเทศว่า "ดินแดนแห่งผ้าเหลือง" สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพุทธศาสนาปลูกฝังหล่อหลอมชีวิตให้มีเมตตากรุณา ไม่ชอบความรุนแรง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาทร มีน้ำใจชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีสัมมาคารวะ คบคนได้อย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม มีความกตัญญูกตเวที รู้จักทำใจให้สงบ ปลงใจได้ทำใจได้ เป็นต้น นอกจากนี้พุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อจิตรกรรมและสถาปัตยกรรมของคนไทยในด้านต่างๆ เช่น ภาพเขียนพุทธประวัติ ภาพเขียนพระเวสสันดร ภาพเขียนนรกสวรรค์ ภาพฝาผนังโบสถ์ ศิลปะเจดีย์รูปทรงต่างๆ รูปทรงของอุโบสถ กุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ล้วนแต่มีเอกลักษณ์เฉพาะ

3. สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นับตั้งแต่ชาวไทยได้รวมพลังกันจนสามารถจัดตั้งอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นประมุข เมื่อ

ประมาณศตวรรษที่ 18 จนปัจจุบันนี้ สังคมไทยอยู่ที่ไหน ก็มีพระมหากษัตริย์ไทยเป็นประมุข ที่นั่น พระมหากษัตริย์ไทยกับสังคมไทยไม่เคยแยกจากกันเลย ผู้คนไทยในสังคมไทย ยึดมั่น เทิดทูนบูชานับถือองค์พระมหากษัตริย์มาโดยตลอด พระองค์ทรงเป็นมิ่งขวัญ เป็นศูนย์รวม จิตใจของสังคมไทยทั้งชาติ พระองค์ดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพสักการะ เป็นประมุขของ ประเทศ เป็นจอมทัพไทย เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก และใครจะกล่าวหา หรือฟ้องร้องมิได้ พระองค์ทรงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้สังคมรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นก่อให้เกิดความ สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ความยึดมั่นในพระองค์ จะพิสูจน์ได้จากการที่ไม่ว่า พระองค์จะเสด็จไปไหนจะมีประชาชนเฝ้ารอรับเสด็จเพื่อชื่นชมพระบารมีอย่างล้นหลาม พระองค์ทรงช่วยเหลือในการดูแลทุกข์สุขของประชาชน และในการพัฒนาประเทศที่เป็น คุณูปการอย่างเป็นอเนกอนันต์ เช่น ทรงมีโครงการต่างๆ ในพระราชดำริมากกว่าพันโครงการ และยังทรงสละทุนทรัพย์เพื่อสมทบทุนเข้าร่วมโครงการเหล่านั้น เป็นจำนวนมหาศาล นับเป็น พระมหากรุณาเป็นล้นพ้นแก่สังคม

4. สังคมไทยเป็นสังคมที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตร่วมกันของสมาชิกในสังคม เมื่อสังคมไทยได้จัดตั้งอาณาจักรสุโขทัยได้สำเร็จ ความเป็นปึกแผ่นของสังคม ไทยก็ได้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลาเกินกว่า 700 ปี จึงยังผลให้มีการสืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ไม่ว่าจะเป็น ประเพณีที่ได้รับมาจากพุทธศาสนาโดยตรง หรือประเพณีที่นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริม เช่น ประเพณีและพิธีการที่เกี่ยวกับวงจรชีวิต เช่น การเกิดการตั้งชื่อ โกนผมไฟ บวช แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ หรือเกี่ยวกับวงจรกาลเวลาของสังคม เช่น งานประเพณีและเทศกาล ประจำปี ตรุษสงกรานต์ สารท ลอยกระทง งานนมัสการปูชนียสถาน งานวันสำคัญทางพุทธ-ศาสนา รวมทั้งการดำเนินชีวิตประจำวันที่เป็นพฤติกรรมออกมาเป็นกิริยามารยาทต่างๆ จะ เป็นลักษณะที่ได้รับการปลูกฝังและขัดเกลา เป็นวัฒนธรรมที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ไทยแท้ เมื่อใครมาพบเห็นก็สามารถบ่งบอกได้ว่า เป็นสมาชิกของสังคมไทย

5. สังคมไทยเป็นสังคมที่มีค่านิยมทางสังคมร่วมกัน ค่านิยมเป็นรูปแบบของ ความคิดของสมาชิกในสังคม สังเกตเห็นได้จากพฤติกรรมและการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิก ในสังคม สังคมแต่ละสังคมจะมีค่านิยมที่แตกต่างกันไป แต่สังคมไทยจะมีค่านิยมร่วมกันที่ บ่งบอกคุณลักษณะของสังคมได้ ซึ่งได้รับการอบรมขัดเกลาและถ่ายทอดกันมาหลายประการ เช่น การรักอิสรภาพ หรือความเป็นไทย การกตัญญูรู้คุณ การเคารพยกย่องผู้อาวุโส การมี พวกพ้อง การมีหน้ามีตา การถือโชคลาง การรักความสนุกสนาน การบริโภคนิยม เป็นต้น ซึ่งค่านิยมทางสังคมบางอย่าง อาจจะไม่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในสังคม ควรจะได้รับการปรับเปลี่ยนเสียใหม่

2.3 ระบบสังคมไทย

ระบบสังคมไทย อาจแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ สังคมชนบท และสังคมเมือง

สังคมชนบท ได้แก่ สมาชิกของสังคมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบทหรือหมู่บ้านต่างๆ บางทีเรียกว่า ชนบท หรือชาวบ้าน ที่มีบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้าน อาชีพส่วนใหญ่จะเป็นด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ทำการประมง ฯลฯ มีอุปนิสัย และขนบธรรมเนียมประเพณีขึ้นอยู่กับอาชีพและศาสนา มีชีวิตและความเป็นอยู่อย่างง่ายๆ ใช้ภาษาถิ่น สังคมชนบทมีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. เป็นสมาชิกของสังคมไทย ที่มีจำนวนมากเกือบร้อยละ 80 มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมไม่ค่อยแตกต่างกัน มีอาชีพเหมือนๆ กัน จึงมีสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน อยู่ร่วมกันแบบทุกสังคมรู้จักกัน ติดต่อคุ้นเคยกัน มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน และมีความผูกพันกันฉันเครือญาติ บางแห่งเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมู่บ้าน

2. เป็นสมาชิกของสังคมไทย ที่มีการรวมกลุ่มกันในวงแคบ และมีรูปลักษณะแบบอย่างไม่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์กันตามประเพณีโดยไม่มีเหตุผลแบบรู้จักกันหัวบ้านท้ายบ้าน รักใคร่ก็รักกันทั้งหมู่บ้าน เกลียดใครก็ซุบซิบประณามคนคนนั้น ทั้งหมู่บ้าน บทบาทและหน้าที่ของสมาชิกของกลุ่ม จึงมีลักษณะที่ไม่เป็นแบบแผนตายตัว กฎเกณฑ์หรือข้อบังคับต่างๆ ไม่ค่อยจะมี

3. เป็นสมาชิกของสังคมไทยที่มีวัดเป็นตัวแทนของสถาบันศาสนา นั่นก็คือวัดจะมีประจำทุกหมู่บ้าน เป็นเสมือนศาลาประชาคม เป็นที่พบปะกัน เป็นที่ประชุม เป็นที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระเบียบของสังคมต่างๆ ทั้งนี้เพราะพระภิกษุในสังคมชนบทมีบทบาทมากในการอบรมชี้นำให้ความรู้แก่ชาวชนบทในด้านต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย แม้ในปัจจุบันนี้บทบาทของวัดจะค่อยๆ ลดลง แต่ชาวชนบทก็ขาดวัดไม่ได้ ยังให้ความสำคัญแก่วัดอย่างมากในฐานะเป็นศูนย์กลางของการบำเพ็ญบุญ การประกอบกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา

4. เป็นสมาชิกของสังคมไทยที่มีการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างเรียบง่ายตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น และตามลักษณะของอาชีพ เช่น การร้องเพลงพื้นบ้าน การฟ้อนและการรำด้วยท่าที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น รำเกี่ยวข้าว รำแหย่ไข่มดแดง รำดึงครกดึงสาก รำสาวไหม ฯลฯ การแต่งกายก็แบบเรียบง่ายเน้นในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรม เช่น เสื้อผ้าจะต้องสีเข้มสีไม่ตก ทนต่อธรรมชาติ เพราะต้องทำงานตากแดดกรำฝน

สังคมเมือง ได้แก่ สมาชิกของสังคมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมือง หรือเขตเทศบาล ที่มีผู้คนอาศัยอยู่กันหนาแน่น อาชีพส่วนใหญ่ จะเป็นธุรกิจการพาณิชย์ และการอุตสาหกรรม จะไม่ค่อยมีเวลาว่าง เพราะต้องแข่งขันต่อสู้เพื่อการดำรงชีพ ชอบใช้ชีวิตต่างคนต่างอยู่มีความ

สัมพันธ์กันน้อยมาก บ้านเรือนจะตั้งอยู่ติดกันเป็นกลุ่มตามริมฝั่งแม่น้ำหรือถนน ซึ่งอยู่ใกล้หรือเป็นศูนย์กลางการธุรกิจ ศูนย์การค้าและอุตสาหกรรม ใช้ภาษาไทย สังคมเมืองจะมีลักษณะเฉพาะดังนี้

1. สังคมเมือง เป็นศูนย์กลางความเจริญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง รวมทั้งการศึกษาด้วย

2. สังคมเมือง มีลักษณะหลากหลายทางเศรษฐกิจและอาชีพ มีทั้งกรรมกร ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ พ่อค้า และอื่นๆ ทำให้สมาชิกของสังคมเมืองมีความแตกต่างกันทั้งสถานภาพตามอาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจ

3. สังคมเมือง จะมีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรที่เป็นทางการที่เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน มีวิธีการและวัตถุประสงค์ที่แน่นอน โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นสำคัญ มีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม เป็นลักษณะทุติยภูมิ ไม่ใช่ปฐมภูมิอย่างในกรณีของสังคมชนบท

4. สถานภาพของสังคมเมือง ขึ้นอยู่กับฐานะ คุณวุฒิการดำรงตำแหน่งต่างๆ ในหน่วยงานของราชการ และหรือของรัฐวิสาหกิจและเอกชน และสถาบันการเมืองตลอดทั้งการอาชีพ

2.4 ค่านิยมของสังคมไทยและลักษณะทั่วไปของคนไทย

ค่านิยมเป็นรูปแบบของความคิดของสมาชิกในสังคม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม สังคมจะเจริญก้าวหน้าหรือเสื่อมนั้นขึ้นอยู่กับค่านิยมของสมาชิกในสังคม และค่านิยมยังมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด เพราะค่านิยมบางอย่างได้กลายมาเป็นวัฒนธรรมไทย ค่านิยมทั่วๆ ไปของสังคมไทยในปัจจุบันมีดังนี้

1. การเทิดทูนจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไทยทุกๆ พระองค์ ทั้งบุรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า และพระองค์ปัจจุบัน ล้วนเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นมิ่งขวัญ เป็นศูนย์รวมใจคนของสังคมไทยทั้งชาติ พระองค์ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์ ทรงเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาประเทศชาติทุกๆ ด้าน ให้พ้นภัยพิบัติต่างๆ พระองค์ทรงนำพาประเทศชาติให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข อยู่ด้วยความรักสามัคคี และมีความเป็นเอกราช สังคมไทยทั้งชาติแม้จะต่างเชื้อชาติ ภาษา และศาสนา ต่างก็มีความจงรักภักดีเทิดทูนพระองค์ไว้เหนือเกล้า และยอมเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิตของตนเพื่อพระองค์ ยิ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน สังคมไทยทั้งชาติ ได้แสดงความเทิดทูนจงรักภักดีสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นกรณีพิเศษ เนื่องในมหาวโรกาสาภิมงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ ด้วยบทเพลงที่ทุกคนก็ร้องได้ขึ้นใจ คือ **เพลงภูมิแผ่นดินนวมินทร์มหาราชา** ที่ว่า

"# บุญของแผ่นดินไทย พ่อหลวงบันดาลให้ ที่ในยุ้งฉางมีข้าว
น้ำรินดินดีใครเล่า ทุกข์ใดเหินไปบรรเทา ด้วยพระบาท
เกือบศตวรรษ ธ นำไทยทั้งชาติ พ้นภัย
แผ่นดินถิ่นเมืองทอง ผ่านพ้นโพยภัยเนืองนอง
พระทรงคุ้มครองไทยไว้ ธ เป็นพลังแผ่นดิน
สมานพลังชีวินของชนชาวไทย
อุ่นใจไพร่ฟ้า พระบุญญาเกริกไกร ภูมิพลมหาราชา
อ้างองค์สุริย์ศรีมีธรรมส่อง ปกครองอย่างทรงพระเมตตา
ดุจบิดรเหล่าประชา ทุกข์ร้อนใดใดกรายมา โอ้ฟ้าเป็นดั่งฝนดับไฟ
ภูมิใจไทย ร่วมร้อยหัวใจร่วมใฝ่ร่วมหวัง ภูมิพลัง แผ่นดินถิ่นนี้ยิ่งใหญ่
ภูมิประวัติ ประชาชาติภูมิไผท ภาคภูมิประชาชัย ภูมิพลังแผ่นดิน
เทิดไท้ นบน้อมเทิดทูน ธ เหนือเกล้าสราญนานเนาหทัยสุขล้ำสมจินต์
เพริศแพร้วพิพัฒน์ เภทภัยพ่ายแพ้สิ้น นวมินทร์ มหาราชา ภูมิพล"

2. เงิน เนื่องจากเงินสามารถนำไปใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งต่างๆ ได้ทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้ เงินจึงเป็นค่านิยมที่สำคัญยิ่งของสังคมไทยในปัจจุบัน โดยใครๆ ก็มุ่งแสวงหาเงินกันทั้งนั้น ใครมีเงินเป็นเศรษฐีจะมีคนเคารพนับถือ มีบริวาร มีลูกน้อง มีเพื่อนฝูง มีญาติมิตร แม้ไม่ใช่ญาติจริง ก็จะปฏิบัติต่อเสมือนญาติ ดังที่ว่า "มีเงินทองนับว่าเป็นพี่เป็นน้อง เงินทองไม่มี ไม่มีพี่ไม่มีน้อง" เงินดลบันดาลทุกอย่างเสมือนพระเจ้า สามารถบันดาลปัจจัยวัตถุภายนอก แม้กระทั่งความสุขกายและใจ แต่ก็ไม่เป็นจริงเสมอไป เพราะบางคนมีเงินมากมายแต่หาความสุขทางใจไม่ได้ก็มี ทางที่ดี จึงไม่ควรลุ่มหลงอยู่กับค่านิยมนี้มากเกินไป

3. อำนาจ อำนาจเป็นค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมปรารถนา เพราะอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการกระทำต่างๆ โดยเฉพาะการควบคุมสังคม ผู้คนนิยมอยากได้ตำแหน่งต่างๆ เพราะในตำแหน่งเหล่านั้นมีอำนาจแฝงอยู่ในตัวแบบเบ็ดเสร็จ เช่น ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี อธิบดี ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อำนวยการก็มีอำนาจอยู่ในตัว และยังเอื้อต่อการให้ได้มาซึ่งเงิน เกียรติยศ และอื่นๆ และในสังคมก็ยกย่องผู้มีอำนาจโดยการให้ความเคารพและเกรงกลัวในบารมี ข้อที่ควรจะได้รับการแก้ไขเกี่ยวกับค่านิยมนี้ก็คือผู้มีอำนาจควรจะรู้จักใช้อำนาจของตนให้ถูกต้องตามสิทธิและหน้าที่ของตน

4. การทำบุญ สังคมไทยนิยมการทำบุญบริจาคทานมาก คงได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่สอนให้คนรู้จักเสียสละให้ทาน สอนให้เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏคือ

การเวียนว่ายตายเกิด ถ้าได้ทำบุญเป็นคุณงามความดีสะสมไว้แล้ว จะส่งผลดีต่อการไปเกิดในภพหน้าชาติหน้า ยิ่งเป็นผู้สูงอายุแล้วในแต่ละวันจะคิดแต่ในเรื่องการทำบุญสุนทานเท่านั้น

5. ความสนุกสนาน สังคมไทยรักความสนุกสนานมาก ไม่ว่าจะมีกิจกรรมใดๆ ทั้งในยามว่างหรือในยามทำงาน จะต้องมีรายการสนุกสนานแฝงอยู่ในกิจกรรมนั้นๆ เสมอ เช่น ในงานฉลองวันเกิด งานบวช งานลอยกระทง งานสงกรานต์ งานฉลองอายุ งานศพ งานกฐินผ้าป่า งานรับน้องใหม่ งานขึ้นบ้านใหม่ งานส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ จะต้องมีมหรสพหรือการละเล่นต่างๆ สมโภชเสมอ เกือบจะกล่าวได้ว่าถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้มาสมโภชแล้ว จะไม่เป็นงานได้เลย ผลเสียของค่านิยมนี้ก็คือ เป็นการฟุ่มเฟือยเกินไป อาจทำให้มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจครอบครัวของเจ้าภาพ และนำไปสู่ปัญหาครอบครัวและสังคมโดยส่วนรวม

6. บริโภคนิยม คนไทยส่วนใหญ่จะสนใจเรื่องการบริโภคการกินมาก จะจัดงานหรือมีกิจกรรมอะไรก็ต้องมีการกินเลี้ยง แม้งานศพในชนบทบางแห่งก็มีการกินเลี้ยงชนิดที่จะแบบงานสมรสเลยทีเดียว ทุกๆ กิจกรรมมักจะมีการตั้งโต๊ะรับประทานอาหารและเครื่องดื่มกันทั้งนั้น ยิ่งในโอกาสเทศกาลมีวันหยุดติดต่อกันหลายๆ วัน ทั้งวันทั้งคืนเหล่านั้น มีแต่การบริโภคการกิน การดื่มกัน นอกจากนี้ ก็ชอบแสวงหาอาหารแปลกๆ รับประทาน เช่น ผัดเผ็ดแย้ ซุปหางวัว ยำมันสมองหมู ผัดเผ็ดหมูป่า ชอบบริโภคอาหารรสจัดและชอบบริโภคอาหารสด-ดิบ เช่น ผักสด ผลไม้สด เนื้อสด เนื้อดิบ ปลาสด กุ้งสด หอยสด ซึ่งเป็นการบริโภคแบบตามใจลิ้นเพื่อรสอร่อย และเกิดความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย เป็นการบำรุงบำเรอตัณหาเกินไป ควรจะปรับปรุงเปลี่ยนเสียใหม่ โดยการเลือกหาบริโภคอาหารที่มีคุณภาพและประหยัด จะช่วยลดรายจ่ายของครอบครัวลงได้ด้วย

7. ความหรูหรา คนไทยนิยมทำอะไรแบบหรูหราเพื่อแสดงให้คนอื่นเห็นว่าตนเป็นคนที่มีรสนิยมสูง มีสถานภาพทางสังคมสูง เช่น การแต่งกายด้วยของราคาแพง จัดงานพิธีใหญ่โต มีอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ราคาแพง แต่งงานต้องเลี้ยงกันหรูหรา บวชนาคบวชพระต้องจัดหามหรสพที่ยิ่งใหญ่สมโภช โดยไม่คิดว่าตนมีความสามารถพอจะรับค่าใช้จ่ายนั้นได้หรือไม่ หรือบางที่ถึงกับกู้หนี้ยืมสินมาจัดงาน เป็นต้น นับว่าเป็นค่านิยมที่ควรได้รับการแก้ไขปรับเปลี่ยนเพราะเป็นการฟุ่มเฟือยบั่นทอนรายได้ของตนเองและครอบครัวตลอดถึงสังคมด้วย

8. การจัดงานพิธีต่างๆ เพราะความอยากมีหน้ามีตาของตน ทั้งๆ ที่ค่าใช้จ่ายก็มีปัญหาต้องหยิบยืมคนอื่นมา คนไทยส่วนใหญ่ก็นิยมจัดงานพิธีในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวงจรของชีวิต เช่น งานวันเกิด งานโกนจุกตัดผมไฟ งานบวช งานสมรส งานฉลองตำแหน่ง งานเกษียณอายุราชการ งานศพ บางครั้งก็เป็นการสิ้นเปลืองโดยเปล่า ปราศจากประโยชน์เข้าตำรา "ตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ" ถ้าจะจัดพิธีเหล่านี้ ควรคำนึงถึงภาวะเศรษฐกิจ ความถูกต้องตามประเพณีท้องถิ่น และจัดอย่างประหยัด

9. โหราศาสตร์ ปัจจุบันนี้โหราศาสตร์ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ตั้งแต่ชนชั้นสูงไปจนถึงคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่อยากล่วงรู้ชะตาชีวิตในอนาคตของตนเองจะเป็นไปอย่างไร ทั้งนี้คงเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจของไทยตกต่ำฝืดเคือง จึงทำให้เกิดความตึงเครียด และมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของตนเลยหันหน้าไปพึ่งโหราศาสตร์ ซึ่งก็ไม่ใช่จะแม่นเสมอไป ควรจะฟังหูไว้หู นั่นปลอดภัยดีกว่า

10. การพนัน การพนันตามหลักพุทธศาสนาแล้วถือว่าเป็นอบายมุข (ทางแห่งความฉิบหาย) อย่างหนึ่ง แต่คนไทยก็ไม่วายที่จะนิยมเล่นการพนันตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ การพนันที่นิยมมากได้แก่ หวยใต้ดิน สลากกินแบ่งรัฐบาล การพนันแข่งม้า การเล่นไพ่ ไฮโล ถั่ว โป รัมมี่ ต่อแต้ม การกีฬาต่างๆ เอาโทรทัศน์เป็นเครื่องมือในการเล่นการพนัน หรือการเสี่ยงโชคจากผลิตภัณฑ์สินค้าต่างๆ เพราะหวังร่ำรวยทางลัดไม่ใฝ่รู้สู้สิ่งยาก ไม่อยากทำงานหนัก ส่งเสริมนิสัยเกียจคร้าน นับว่าเป็นค่านิยมที่ผิด เพราะผิดศีลธรรม บางอย่างก็ผิดกฎหมายบ้านเมือง ควรจะได้รับการแก้ไขให้เลิกค่านิยมนี้โดยเด็ดขาดไม่ว่าในสังคมเมืองและสังคมชนบท

11. ไทยมุง คนไทยส่วนใหญ่ เมื่อเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้น เช่น อุบัติเหตุ ไฟไหม้ หรือคนทะเลาะกัน จะชอบมามุงดูกันเป็นจำนวนมากๆ จนกีดขวางการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ จึงเรียกติดปากกันว่า "ไทยมุง" ค่านิยมนี้ก็ไม่ค่อยดีนักถ้าเลิกได้ก็จะเป็นการดี

12. การศึกษา ปัจจุบันนี้คนไทยส่วนใหญ่นิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาต่อในโรงเรียน วิทยาลัย สถาบันการศึกษา และมหาวิทยาลัย เท่าที่ฐานะทางเศรษฐกิจของตนจะเอื้ออำนวยให้ด้วยหวังจะให้ลูกหลานได้ทำงานเป็นข้าราชการ ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นเจ้าคนนายคนตามความนิยมที่มีมาแต่โบราณ แต่ปัจจุบันนี้ความอยากเป็นเจ้าคนนายคนเพราะเป็นข้าราชการนั้น สำหรับสังคมเมืองหลวงแล้ว ก็ได้ลดน้อยลงไป แต่สังคมชนบทยังนิยมชื่นชมกันอยู่ ค่านิยมการศึกษาเป็นค่านิยมที่ดีควรส่งเสริม เพราะการศึกษาช่วยให้คนได้รับการพัฒนา ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาสังคม และประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรือง ด้วยเหตุนี้ คนไทยจำนวนมากยังนิยมการศึกษาสูง

13. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สัญลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นไทยในสังคมไทยอย่างหนึ่ง คือ ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเอื้ออาทร ช่วยเหลือบุคคลอื่นแม้จะเป็นคนแปลกหน้าไม่รู้จักกันมาก่อน หรือเป็นชาวต่างประเทศ คนไทยก็ยินดีต้อนรับช่วยเหลือจนมีคำกล่าวว่า "เป็นธรรมเนียมไทยแต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้อนรับ" นับว่าเป็นค่านิยมที่ควรส่งเสริม โดยปรับปรุงให้ความเอื้อเฟื้อเอื้ออาทรนั้นให้เป็นไปอย่างเหมาะสมกับฐานะ และอัตภาพของตน

14. ระบบอาวุโส คนไทยนิยมเคารพนับถือผู้อาวุโส (ผู้มีอายุมากกว่าตน) ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่า ถ้าใครมีอายุมากกว่าเทียบได้กับ ลุง ป้า น้า อา

ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ชาย พี่สาว เป็นต้น ก็จะเรียกขานว่า ลุง ป้า น้า อา ฯลฯ ทั้งๆ ที่จริงแล้วไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกันแต่อย่างใด ก็ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นญาติพี่น้องกัน นำความรักความสามัคคีระหว่างชนในชาติให้เกิดขึ้น นอกจากนี้ใครที่อยู่นานกว่าทำงานมานานกว่า หรือแก่พรรษากว่าก็ถือว่าเป็นผู้อาวุโสจะได้รับการเคารพนับถือยกย่องเช่นกัน แต่ในปัจจุบันนี้ในการปฏิบัติงานอันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากที่สุด การจะเลือกสรรใครให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้า หรือผู้บังคับบัญชาหรือในระดับที่สูงขึ้น จะยึดหลักอาวุโสอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ ควรจะต้องคำนึงถึงความรู้ความสามารถ มาเป็นเกณฑ์ประกอบการพิจารณาด้วย

15. ความกตัญญูรู้คุณ คนไทยส่วนมากจะเป็นคนที่รู้จักบุญคุณคน เมื่อใครช่วยเหลือตน ก็มักจะหาทางตอบแทนจนมีคำกล่าวว่า "บุญคุณต้องตอบแทน" ค่านิยมนี้เป็นค่านิยมที่ดีควรยกย่อง เพราะถือว่าเป็นคนดี พุทธศาสนาก็รับรองเอาไว้ว่า "นิมิตตัง สาธุรูปานัง กตัญญูกะตะเวทิตา เครื่องหมายของคนดี อยู่ที่ความกตัญญูรู้คุณคน" จึงเป็นไปได้ที่สังคมไทยมีค่านิยมเช่นนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพุทธศาสนา แต่ค่านิยมนี้ไม่ควรนำไปใช้ในทางที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรม ถ้าใครช่วยเหลือในทางที่ผิด ก็ไม่น่าจะตอบแทนเขาในทางที่ผิดนั้น เช่น กรณีการซื้อสิทธิ์ขายเสียงในการเลือกตั้งระดับต่างๆ เมื่อเขาให้เงินมาเพื่อหวังผลในการจูงใจให้ลงคะแนนเสียงให้เขา ก็ควรจะมีอิสระในการที่จะลงคะแนนเสียงให้ใครก็ได้ ส่วนการตอบแทนเขาก็ควรจะเป็นเรื่องอื่นๆ ถ้าเป็นไปได้ ปฏิเสธไม่รับเงินเขาน่าจะปลอดภัยดีกว่า

ลักษณะโดยทั่วไปของคนไทย ผศ.จรัญ พรหมอยู่ ได้รวบรวมเอาไว้ว่ามีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. ขี้เกรงใจ
2. ชอบผัดผ่อนไม่ตรงต่อเวลา
3. ให้อภัยง่าย
4. ยิ้มเสมอ
5. ขาดความกระตือรือร้น
6. ชอบสบายเป็นกันเอง ขี้เล่น
7. ขาดระเบียบวินัย
8. สอดรู้สอดเห็น
9. ตัวใครตัวมัน พวกใครพวกมัน
10. เชื่อโชคลาง
11. ตัดสินใจด้วยความรู้สึกมากกว่าเหตุผล

12. ไม่ชอบให้ใครดีกว่าตน
13. ชอบต่อรองเพราะมีเวลาเหลือเฟือ
14. ไม่กล้าเสี่ยงในการลงทุน ขาดความอดทน
15. ชอบเสี่ยงโชคเพื่อหวังร่ำรวย
16. ชอบงานพิธีเป็นการทำเพื่อเกียรติ
17. ชอบของแจกของแถม
18. สุภาพเรียบร้อย
19. เห็นใครดีไม่ได้ชอบจับผิด หรือตำหนิอยู่เสมอ

2.5 ค่านิยมคุณธรรมและจริยธรรมที่ควรได้รับการปลูกฝังและส่งเสริมในสังคมไทย

จากแผนแม่บทวาระแห่งชาติว่าด้วย "ทศวรรษสืบสานวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (พ.ศ. 2541-2550)" ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมคุณธรรมและจริยธรรมที่ควรได้รับการปลูกฝังและส่งเสริมให้เป็นวิถีชีวิตในสังคมไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2541 ถึง 2550 ว่า ควรประกอบด้วยคุณธรรมและค่านิยมต่อไปนี้

1. คุณธรรม 4 ประการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประทานแก่ปวงชนชาวไทยซึ่งประกอบด้วย

(1) การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตนเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น

(2) การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดี

(3) การอดทน อดกลั้น อดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

(4) การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

2. ค่านิยมพื้นฐานของสังคมไทย

(1) การพึ่งตนเองขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ

(2) การประหยัดอดออม

(3) การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย

(4) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา

(5) ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์

3. พฤติกรรม 5 ประการ ตามโครงการพัฒนาจิตพิสัยของสังคมไทย ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณลักษณะทางจิตใจที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ช่วยเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทย โดยเน้นจริยธรรม ซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรม 5 ประการ คือ

(1) ความสนใจใฝ่รู้และสร้างสรรค์

(2) ความมีน้ำใจ

(3) ความมีวินัย

(4) ความเป็นไทย

(5) การบริโภคด้วยปัญญาในวิถีชีวิตไทย

4. ค่านิยมที่พึงประสงค์อื่นๆ ที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นต้องปลูกฝังและเสริมสร้างให้เกิดขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การส่งเสริมคนซื่อสัตย์ ขจัดคนโกง มีน้ำใจไม่เห็นแก่ตัว รู้รักสามัคคี ประหยัดอดออม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร การรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพและเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นต้น

2.6 ลักษณะบางประการของสถาบันสังคมไทย

1. ครอบครัวไทย ปัจจุบันครอบครัวไทยส่วนใหญ่ เป็นแบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ประกอบด้วยสมาชิกคือ พ่อ แม่ และลูกที่ยังไม่แต่งงาน เมื่อรวมสมาชิกแล้วประมาณ 4-6 คน และมีแนวโน้มว่าครอบครัวจะมีขนาดเล็กลง ส่วนครอบครัวแบบขยาย (Extended Family) ซึ่งเป็นครอบครัวเดิมมี พ่อ แม่ ภายหลังลูกแต่งงานอาศัยอยู่ร่วมกัน หรือจะมีปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา ฯลฯ อยู่ร่วมด้วย ก็ยังมีอยู่อีกไม่น้อยโดยเฉพาะในสังคมชนบท การแต่งงานของสังคมไทยจะเป็นแบบเอกภรรยา เอกภัสดา (ภรรยาเดียว สามีเดียว) (Monogamy) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยอมรับกันแพร่หลายและไม่ขัดกับกฎหมายและหลักธรรมของพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ ว่าโดยลักษณะทั่วไปแล้วสามีจะเป็นช้างเท้าหน้า มีความเคารพกันตามลำดับอาวุโส มีความผูกพันกันทางสายโลหิตเป็นอย่างดี ทุกคนมีความร่วมมือกัน และมีเด็กเป็นที่รวมความสนใจของครอบครัว การแต่งงานในสังคมไทย ตามกฎหมาย ชายอายุ 17 ปี หญิงอายุ 15 ปี สามารถทำการสมรสได้ แต่โดยทั่วไปมักพบว่าชายจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 25 ปี และหญิงจะแต่งงานเมื่ออายุประมาณ 22 ปี เมื่อแต่งงานแล้วถือว่าครอบครัวได้เกิดขึ้น

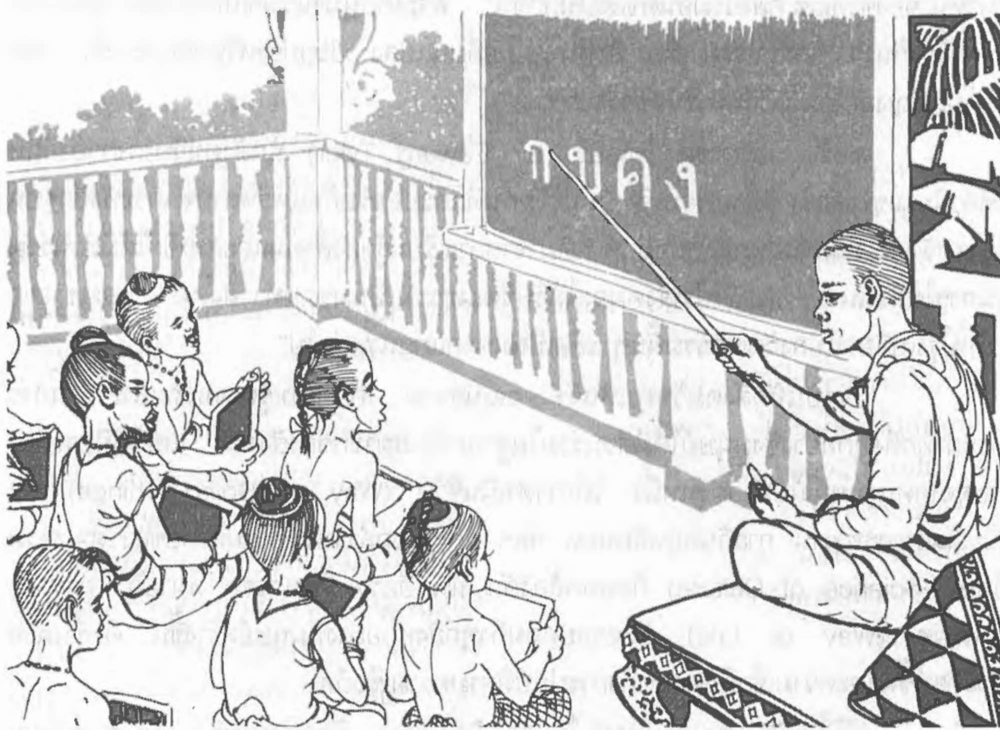
2. ศาสนาในสังคมไทย มีศาสนาที่สังคมไทยนับถืออยู่ในปัจจุบัน คือ พุทธศาสนา ประมาณร้อยละ 95 ศาสนาอิสลาม ประมาณร้อยละ 4.05 ศาสนาคริสต์ ประมาณร้อยละ 0.60 ศาสนาอื่นๆ ประมาณร้อยละ 0.35 ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติที่สังคมไทยได้ยอมรับนับถือมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนปัจจุบันนี้ นับเป็นเวลากว่า 700 ปี ศาสนาพุทธสอนเน้นให้ผู้คนในสังคมไทยเอื้อเฟื้ออาทรกัน เมตตาปรานีกัน ไม่เบียดเบียนกัน ให้มีความรักสามัคคีกัน มีความรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน คำสอนของพุทธศาสนาก็สอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทย เพราะคนไทยเป็นคนชอบอิสระ ชอบความสงบ ไม่ชอบรุกรานใคร ดังเพลงชาติไทยตอนหนึ่งที่ว่า "ไทยนี้รักสงบ แต่ถึงรบไม่ขลาด เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่..." พุทธศาสนาก็สอนให้ไทยเป็นอิสระ โดยเฉพาะให้เป็นอิสระจากการบังคับบัญชาของกิเลสตัณหา และสอนให้ทำใจให้สงบเป็นสุขจากการรู้จักปล่อยวางทำใจได้ปลงใจได้ คนไทยจึงมีความสงบสุขยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ค่อยทุกข์ร้อนจนได้สมญานามว่า "เป็นดินแดนแห่งรอยยิ้ม" ถึงอย่างไรก็ตาม ทุกๆ ศาสนาในสังคมไทยล้วนมีหลักคำสอนที่เป็นจุดร่วมคือสอนให้เป็นสมาชิกของสังคมที่ดี มีความรักความสามัคคี รักประเทศชาติ เทิดทูนพระมหากษัตริย์ ถือว่าทุกคนไม่ว่าจะนับถือศาสนาใด เมื่ออยู่ในผืนแผ่นดินไทยสังคมไทยแล้วถือว่าเป็นพวกเดียวกัน มีหน้าที่ปกป้องรักษาชาติของตนจึงทำให้สังคมไทยมีความสงบสุขอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

3. การปกครอง ลักษณะการปกครองของไทยสมัยก่อนเป็นแบบพ่อปกครองลูก ต่อมาเป็นแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาด ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นผู้บริหารประเทศโดยตรง แต่ทรงใช้อำนาจการบริหารทางคณะรัฐมนตรี การออกกฎหมายทางรัฐสภา และอำนาจตุลาการทางสถาบันศาล ผู้บริหารประเทศโดยตรงคือรัฐบาล แต่การจะได้รัฐบาล ก็ใช้วิธีการเลือกตั้ง เพื่อให้ได้ผู้แทนมาทำหน้าที่แทนประชาชนทั้งประเทศ จำนวน 62 ล้านคน ปัจจุบันรัฐบาลนี้ประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวน 500 คน และสมาชิกวุฒิสภาที่มาจากการเลือกตั้ง จำนวน 200 คน เป็นผู้ทำหน้าที่นิติบัญญัติ ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมาก สามารถวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ มีเสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา ในการนับถือศาสนา ในการเลือกที่อยู่ ในทรัพย์สินและร่างกาย นอกจากนี้ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับโอกาสเท่าเทียมกัน เช่น ในการศึกษา สาธารณสุข การให้สวัสดิการกับคนจน การเก็บภาษี การกำหนดชั่วโมงการทำงาน ค่าแรงขั้นต่ำของกรรมกร การปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น

4. เศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจของสังคมไทยขึ้นอยู่กับผลิตผลทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ สินค้าออกส่วนใหญ่เป็นสินค้าด้านเกษตรกรรม แต่ในขณะเดียวกัน ระบบ

เศรษฐกิจของสังคมไทยก็ถูกครอบครองโดยต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ชาวต่างชาติได้เข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจของสังคมไทยอย่างมากทั้งในด้านการค้าและการลงทุน ปัจจุบันนี้ประมาณเกือบร้อยละ 30 เป็นธุรกิจที่เป็นการลงทุนจากต่างประเทศซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา เนื่องจากประเทศไทยประสบวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำมาก ค่าเงินบาทลดลงมาก จึงทำให้รัฐบาลต้องกู้เงินมาจากต่างประเทศ เป็นจำนวนมากมายมหาศาลเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย ยังผลให้ประเทศไทยเป็นหนี้ถ้าคิดต่อหัวของประชากร 62 ล้านคนแล้ว ประมาณหัวละเกือบแสนบาท และในขณะเดียวกันถ้าคิดรายได้ต่อหัวต่อปีแล้วบางจังหวัดมีรายได้ต่ำกว่า ประมาณ 9,000 บาทต่อคนต่อปีก็มี ทั้งที่คนเพียงบางกลุ่มมีรายได้สูง ใช้ชีวิตเสพสุขบำรุงบำเรออย่างสบายกว่าคนไทยจำนวนมากของประเทศ โดยเฉพาะเกษตรกร กรรมกร และข้าราชการชั้นผู้น้อย

5. การศึกษา การศึกษาของสังคมไทยในระยะแรกไม่มีระบบที่แน่นอน มีสถานที่เรียนอยู่ที่วังและวัด โดยมีราชบัณฑิตและพระภิกษุเป็นผู้สอน จนถึง พ.ศ. 2475 การศึกษาจึงเป็นไปอย่างมีแบบแผน โดยมีวัฒนธรรมและอารยธรรมตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาของไทย เพื่อมุ่งสร้างทรัพยากรบุคคลเข้าไปทำงานให้รัฐ หลังจาก พ.ศ. 2475 การจัดการศึกษาจึงเป็นแบบแผนอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2454 และได้มีการประกาศใช้อีกหลายแผนจนกระทั่ง พ.ศ. 2520 ก็มีระบบการศึกษาเป็น 6:3:3 กล่าวคือ แยกเป็นระดับประถมศึกษา 6 ปี ระดับมัธยมต้น 3 ปี ระดับมัธยมปลาย 3 ปี และระดับอุดมศึกษา 4 ปี ปัจจุบันนี้ได้มีการปฏิรูปการศึกษาโดยการจัดองค์กรเสียใหม่ ออกพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ภายในปี พ.ศ. 2545 กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย จะต้องมารวมกันเป็นกระทรวงใหม่กระทรวงเดียวกันใช้ชื่อว่า กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อความเป็นเอกภาพในการจัดการการศึกษาทุกๆ ระดับ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข แนวการจัดการการศึกษาให้ยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา รัฐบาลได้ส่งเสริมการศึกษาโดยให้เรียนฟรีและให้ถือเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี นับตั้งแต่ประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 พร้อมกันนั้นก็สนับสนุนเรื่องทุนการศึกษาโดยให้กู้ยืมเงินของรัฐแก่ผู้มีฐานะด้านเศรษฐกิจไม่ค่อยดี โดยคิดดอกเบี้ยต่ำเพียงร้อยละ 1 จะชดใช้คืนก็ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วและมีงานทำ

การศึกษาของสังคมไทยในระยะแรกไม่มีระบบที่แน่นอน มีสถานที่เรียนอยู่ที่วังและวัดโดยมีราชบัณฑิตและพระภิกษุเป็นผู้สอน

3. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย

3.1 ความหมายและลักษณะของวัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" เป็นคำสมาสระหว่างภาษาบาลีกับสันสกฤต ซึ่งหากแปลตามรากศัพท์ ก็ได้ใจความว่า สภาพอันเป็นความเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามตรงกับภาษาอังกฤษว่า Culture ซึ่งหมายถึง การเพาะปลูกบำรุงให้เจริญงอกงาม เช่น ทางการเกษตร เรียกว่า Agriculture ทางกายบริหารเรียกว่า Physical Culture ทางจิตใจเรียกว่า Spiritual Culture หรือทางสติปัญญา เรียกว่า Intellectual Culture จะเห็นได้ว่าทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษมีความหมายตามรูปศัพท์ที่ตรงกัน และมีความหมายที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ที่ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า "วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยกลมเกลียว

ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน" พระยาอนุมานราชธนก็ได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกันว่า "วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม"

เซอร์ เอดวาร์ด ไทเลอร์ (Sir Edward Tylor) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ให้คำนิยามของคำว่า วัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีและยอมรับกันแพร่หลายจนกระทั่งปัจจุบัน ไว้ว่า "วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ของสังคมและสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการใช้สิ่งนั้นๆ สมาชิกในสังคมจะได้รับวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม และเขาอาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อเป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป"

ปัจจุบันนักสังคมวิทยาเห็นว่า วัฒนธรรม คือความรู้ความเชื่อและวิถีในการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งมนุษย์ได้มีส่วนร่วมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม และได้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง วิถีการดำเนินชีวิต (Way of Doing Things) นั้นเป็นต้นว่าการทำงาน การกินอยู่หลับนอน ฯลฯ และเมื่อกล่าวตามความหมายของวัฒนธรรมวิทยา (Science of Culture) ก็สอดคล้องกัน นั่นก็คือว่า วัฒนธรรม หมายถึง ครรลองแห่งชีวิต (Way of Life) อันครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น คิดขึ้นหรือประดิษฐ์ขึ้นและความเชื่อถือตลอดถึงการปฏิบัติตามความเชื่อถือ

ตามทรรศนะของคนไทยทั่วไปแล้ว วัฒนธรรม มักจะหมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี วิธีการ และผลงานสร้างสรรค์ต่างๆ ที่เป็นมรดกตกทอดกันมาในสังคมไทยทุกเรื่อง และไม่จำกัดว่าต้องมีกฎหมายกำหนดไว้หรือเป็นกิจกรรมที่เจริญตามเกณฑ์ของชนชั้นปกครองของสังคมเท่านั้น แต่รวมถึงของชาวบ้านด้วยจึงเน้นเรื่องอดีตและเอกลักษณ์ของชาติ อีกทั้งให้ความหมายในทางที่ดีที่เจริญ คนจะดีจะต้องเป็นผู้มีวัฒนธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า "ผู้ดีมีวัฒนธรรม คนป่าเถื่อนไร้วัฒนธรรม" เพราะวัฒนธรรมนี้เองจึงทำให้คนหรือมนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ

ลักษณะที่สำคัญของวัฒนธรรม เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้วมีดังนี้

1. มีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ นั่นก็คือมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาเรียนรู้ได้ มีสมองรู้จักคิด รู้จักพิจารณาหาเหตุผลได้ มนุษย์กระทำการต่างๆ เป็นพฤติกรรมก็ต้องอาศัยเหตุผลซึ่งทำให้แตกต่างจากสัตว์อื่นๆ ที่มีพฤติกรรมเกิดจากสัญชาตญาณ (Instinct) เท่านั้น การเรียนรู้ของมนุษย์นี้ก็เริ่มต้นจากสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัว โดยเฉพาะจากมนุษย์ด้วยกันที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เช่น การอยู่การกิน การทำกับข้าว การเดิน การนั่ง การแต่งกาย การประกอบอาชีพต่างๆ หรือแม้แต่การผลิตการใช้เทคโนโลยีต่างๆ ฯลฯ ก็ต้องได้รับการเรียนรู้มาก่อน ไม่ใช่เป็นไปเองโดยชีวภาพหรือกรรมพันธุ์

2. มีลักษณะเป็นมรดกทางสังคม ดังได้กล่าวแล้วว่ามนุษย์ต้องเรียนรู้ ซึ่งอาจจะเป็นการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมแบบไม่รู้ตัวก็ได้ เมื่อเรียนรู้ก็ย่อมทำให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบกัน มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น รับช่วงสืบต่อๆ กันโดยไม่ขาดสาย ถ้าวัฒนธรรมใดสูญสิ้นไป ก็แสดงว่าคนรุ่นก่อนไม่ได้ถ่ายทอดแก่คนรุ่นใหม่ เช่น กรณีการละเล่นหรือประเพณีท้องถิ่นบางอย่างที่กำลังจะสูญหายไป

3. มีลักษณะเปลี่ยนแปลงและไม่คงที่ ซึ่งก็เป็นจริงตามหลักอนิจจังของพุทธศาสนา วัฒนธรรมต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีสิ่งใดคงที่อยู่อย่างนั้นถาวรตลอดไปได้ ต้องเปลี่ยนแปลงไม่มากก็น้อย ไม่เร็วก็ช้า มนุษย์จึงเรียนรู้ค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาแทนหรือมิฉะนั้นก็ต้องปรับปรุงของเดิมให้เหมาะกับสถานการณ์ เช่น วัฒนธรรมไทยแต่โบราณ ผู้ใดใส่เสื้อเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินจะมีความผิด แต่บัดนี้ผู้ใดเข้าเฝ้าฯไม่ใส่เสื้อก็จะกลายเป็นผู้มีความผิด อาชีพนักร้องนักรำถือว่าเป็นอาชีพที่ต่ำ เพราะเป็นอาชีพที่เต้นกินรำกิน แต่บัดนี้ใครมีพรสวรรค์เช่นนั้นถือว่าเป็นอาชีพที่ยอมรับและมีเกียรติแล้ว เดิมมีแนวความคิดว่าผู้หญิงควรอยู่บ้านเลี้ยงลูก ดูแลบ้านเรือน แต่บัดนี้จะเห็นว่าผู้หญิงมีการออกไปทำงานมีตำแหน่งเคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายมากยิ่งขึ้น ฯลฯ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การปกครอง และสภาพแวดล้อมมันเปลี่ยนแปลงไป

4. มีลักษณะเป็นส่วนรวม วัฒนธรรมมิใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพราะเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับและยึดถือปฏิบัติกันเพื่อเป็นบรรทัดฐานของสังคม ทุกคนจะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมและร่วมมือกันในการทำนุบำรุงส่งเสริม หรือปรับปรุงดัดแปลงหรือแม้แต่การเลิกใช้

5. มีลักษณะเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแผนดำเนินชีวิต (Design for Living) ของมนุษย์ นั่นก็คือว่า สังคมหนึ่งอาจจะแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม ก็เพราะวัฒนธรรมนั้นเองเป็นปัจจัยจำแนก กล่าวคือ คนเกิดในสังคมใดก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น เช่น วัฒนธรรมของสังคมชาวเขาต่างจากวัฒนธรรมของสังคมคนในเมือง วัฒนธรรมของสังคมอิสลามต่างจากวัฒนธรรมของสังคมพุทธ วัฒนธรรมของสังคมอังกฤษอาจต่างจากวัฒนธรรมของสังคมไทย

6. มีลักษณะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ทุกสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อนำมาใช้อุปโภคบริโภค อำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตในการพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคม ล้วนเป็นวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นมีเองตามธรรมชาติไม่ใช่วัฒนธรรม

3.2 ประเภทของวัฒนธรรม

จากหนังสือเรื่อง "วัฒนธรรม" (พ.ศ. 2496) เขียนโดยพระยาอนุมานราชธน ย่อมเป็นที่เข้าใจและยอมรับกันว่า เมื่อว่าโดยประเภทหลักของวัฒนธรรมแล้ว มี 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ได้แก่ สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้น หรือดัดแปลงปรับปรุงขึ้นจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตช่วยให้อยู่ดีกินดี ได้รับความสะดวกสบาย เช่น เสื้อผ้า อาหาร บ้านเรือน ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธยุทโธปกรณ์ ยานพาหนะ เทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non - Material Culture) ได้แก่ สิ่งที่เป็นนามธรรมที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมา เพื่อปลูกฝังให้จิตใจและปัญญาเจริญงอกงามและเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีความเรียบร้อยสงบสุข เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด เช่น ศีลธรรม อุดมการณ์ ความเชื่อ ทัศนคติ จรรยา มารยาท ค่านิยม ศิลปะ ภาษา วรรณคดี ระเบียบกฎหมาย ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ศาสนา ปรัชญา เป็นต้น

สำหรับวัฒนธรรมประเภทที่ 2 คือ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุนั้น นักสังคมวิทยาบางท่านยังแบ่งละเอียดออกไปอีกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (Ideas-Thinking) ได้แก่ ทัศนคติ ความคิดเห็นความรู้สึกนึกคิด หรือความเชื่อถือ ซึ่งอาจจะถูกหรือผิดก็ได้ เช่น การเชื่อถือไสยศาสตร์ ความเชื่อว่า โลกหน้ามีสวรรค์ มีนรก เป็นต้น

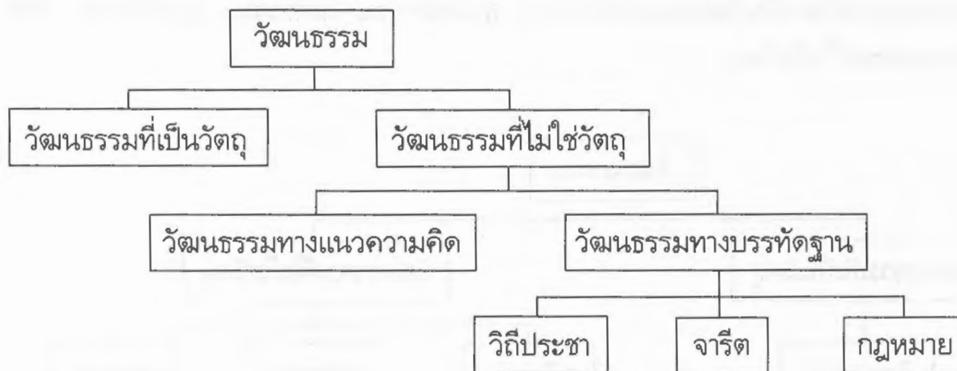
2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms-Doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผน หรือประเพณีที่บุคคลยึดถือ หรือกฎหมายข้อบังคับ กติกา แนวปฏิบัติต่างๆ เป็นต้น ซึ่งประกอบด้วย

(1) วิถีประชา (Folk's Ways) ได้แก่ ระเบียบแบบแผน และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ หรือมารยาทต่างๆ เช่น การต้อนรับแขก การไปวัด การไปเยี่ยมผู้ป่วย การไปงานศพ พิธีมงคลสมรส การทำบุญวันเกิด

(2) จารีต (Mores) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลจะต้องปฏิบัติตาม ถ้าหากว่าใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่ปฏิบัติตาม ถือว่าเป็นความผิด หรือความชั่วตามหลักศีลธรรม บางทีเรียกว่า จารีตประเพณี เช่น ในกรณีของสังคมไทยลูกๆ จะต้องมีความกตัญญูเลี้ยงดูพ่อแม่

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ท่านแก่เฒ่า ถ้าลูกคนไหนไม่ปฏิบัติเช่นนี้ จะถูกสังคมรังเกียจ และถูกประณามว่าเป็นลูกอกตัญญู หรือข้อห้ามทางศาสนา (Taboos) เช่น ห้ามทำแท้ง ห้ามค้าประเวณี ห้ามค้าอาวุธ

(3) กฎหมาย (Laws) ระเบียบแบบแผนหรือข้อบังคับที่บุคคลจะต้องเคารพและปฏิบัติตาม มิฉะนั้นแล้วจะถูกลงโทษตามตัวบทกฎหมาย หรือข้อบังคับ เช่น ขับขี่จักรยานยนต์ต้องสวมหมวกนิรภัย

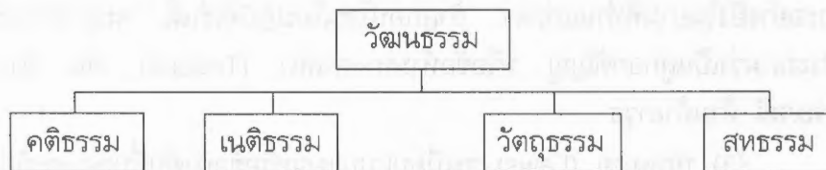
นอกจากนี้ วัฒนธรรมอาจจะแบ่งเป็น 4 ประเภท ตามแนวที่กระทรวงวัฒนธรรมเดิม (พ.ศ. 2496) ได้เคยประกาศเอาไว้ คือ

1. คติธรรม (Moral Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นคติธรรมที่ได้มาจากทางศาสนา

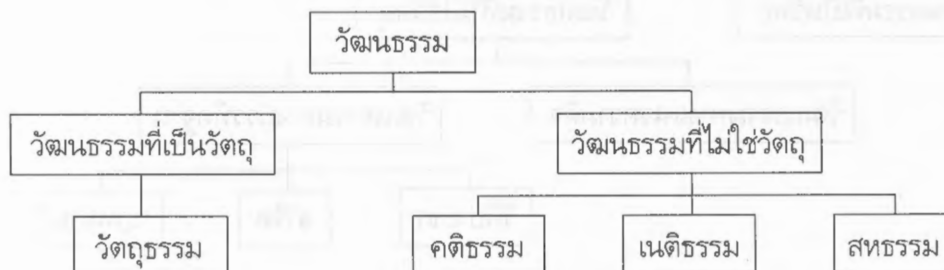
2. เนติธรรม (Legal Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ กฎกติกา รวมทั้งจารีตประเพณีที่ยอมรับกันว่าเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ เพราะมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากฎหมาย

3. วัตถุธรรม (Material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสิ่งของต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การกินดี อยู่ดี ที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้น รวมทั้งวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่กลายเป็นมรดกทางสังคมของชาติ

4. สหธรรม (Social Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสังคม ครอบครัว สาธารณชน และประเทศชาติว่าจะต้องคบค้าสมาคมช่วยเหลือเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน จะต้องมีหลักปฏิบัติต่อกันและกันอย่างไร เช่น เรื่องมารยาทต่างๆ ขนบธรรมเนียมประเพณี การกีฬาตลอดทั้งสันทนาการต่างๆ

จากการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมข้างต้น เมื่อพิจารณาโดยสรุปแล้ว ยังคงรวมลงในวัฒนธรรมหลัก 2 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เพราะวัตถุธรรมก็คงเป็นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ส่วนคติธรรม เนติธรรม และสหธรรม ก็จัดเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

3.3 ความเป็นมาของวัฒนธรรมไทย

ชนชาติไทย เป็นชาติเก่าแก่ที่มีวัฒนธรรมอันดีงามประจำชาติ แสดงความเป็นอารยะ เป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาตั้งแต่โบราณกาลนับเป็นเวลาเกินกว่า 700 ปี ไม่ว่าจะเป็นภาษา วรรณคดี ศิลปวัตถุ ดนตรี อาหารการกิน การแต่งกาย อาคารบ้านเรือน วิถีชีวิต เป็นต้น ถึงอย่างไรก็ตามการที่สังคมไทยมีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเองนั้น ก็เป็นไปตามผลการศึกษาวิจัยของนักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยาหลายท่าน ที่พบว่า โดยทั่วไปนั้น วัฒนธรรมของสังคมแต่ละสังคม จะมีลักษณะเฉพาะของตนเอง เพราะมีความเป็นมาที่เป็นปัจจัยที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางสังคม ทางศาสนา ทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่นๆ รวมทั้งตัวสังคมนั้นๆ เองด้วย เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมไทยน่าจะมีแหล่งความเป็นมาที่เป็นปัจจัย 5 ช่องทางด้วยกัน คือ

1. ปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่สำคัญได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ตำแหน่งที่ตั้ง พืชพรรณธรรมชาติ สัตว์ แร่ธาตุ เป็นต้น สังคมไทยตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นเหตุให้คนไทยส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 ประกอบอาชีพ

เกษตรกรรมเป็นหลัก ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ มีแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นอย่างมาก เช่น บ้านเรือนต้องใต้ถุนสูง หน้าต่างมาก การนุ่งห่มต้องเสื้อผ้าสีเข้มสีไม่ตกง่าย ประเพณีบุญบ้องไฟ เพื่อขอฝน ประเพณีแรกนาขวัญ ศิลปะการฟ้อนรำต่างๆ

2. ปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ สังคมหรือประเทศต่างๆ ที่อยู่รอบสังคมไทยหรือสังคมใดๆ ที่สังคมไทยติดต่อสื่อสารคบหาสมาคมด้วย เช่น สังคมอินเดีย พม่า เขมร ลาว สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ ซึ่งลักษณะของสังคมต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นปัจจัยให้วัฒนธรรมจากสังคมนั้นๆ แพร่กระจายเข้ามา และมีการรับเอามาใช้ นำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย เช่น ภาษาพูด อาหารการกิน การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน การปกครอง การศึกษา ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปกรรม ยิ่งคบหาสมาคมใกล้ชิดกับสังคมใดมาก โอกาสที่จะได้รับวัฒนธรรมจากสังคมนั้นก็ยิ่งมีมาก

3. ปัจจัยทางศาสนา วัฒนธรรมในสังคมไทยหลายอย่างมีที่มาจากแนวความคิดและคำสอนของศาสนาต่างๆ โดยเฉพาะพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ยิ่งพุทธศาสนาแล้วอาจกล่าวได้ว่า พุทธปรัชญาคือวิถีชีวิต และคือวัฒนธรรมของสังคมไทย พุทธศาสนาได้หล่อหลอมจิตใจของคนไทย ให้รักสันติ มีนิสัยโอบอ้อมอารี มีเมตตากรุณา ไม่ผูกพยาบาท ยึดหลักสายกลาง ไม่ชอบความรุนแรงหรือสุดโต่งทางใดทางหนึ่ง มีความเอื้อเฟื้อและค่อนข้างรักสันโดษ นอกนั้น บ่อเกิดที่สำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของไทยก็คือ พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์นั่นเอง ประเพณีและวัฒนธรรมไทยหลายอย่างในภาคใต้ก็มีบ่อเกิดมาจากศาสนาอิสลามเช่นกัน

4. ปัจจัยทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่นๆ เนื่องจากปัจจุบันนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ ยุคไร้พรหมแดน การคมนาคมและการสื่อสารเจริญก้าวหน้ามาก ยังผลให้มีการเดินทางการติดต่อกันสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ทำให้วัฒนธรรมระหว่างสังคมต่อสังคม มีการเผยแพร่แก่กันและกันอย่างรวดเร็ว สังคมไทยได้รับวัฒนธรรมจากสังคมอื่นๆ เข้ามาเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) ขึ้น มีการปรับเปลี่ยนดัดแปลง เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมไทยจนกลายมาเป็นวัฒนธรรมไทย ถึงแม้จะมีเค้าเดิมอยู่บ้างแต่ก็ไม่เหมือนของเดิมเสียทีเดียว หากมองย้อนสู่อดีต วัฒนธรรมไทยดั้งเดิมมาจากวัฒนธรรม ขอม มอญ อินเดียและจีนมาก จริงๆ แล้ว ขอม มอญ ก็ได้รับมาจากอินเดียอีกต่อหนึ่ง สังคมเห็นว่าดีมีประโยชน์ก็นำมาดัดแปลงกลายเป็นวัฒนธรรมไทย เช่น ศาสนาพุทธ และกิริยามารยาทความเป็นอยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ได้รับมาจากอินเดีย การปกครองสมัยก่อนของไทยแบบข้ากับเจ้า หรือบ่าวกับนาย โดยถือกษัตริย์เป็นสมมติเทพ ก็ได้มาจากขอม ซึ่งขอมรับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง การสร้างพระพุทธรูป ก็ได้รับมาจากอินเดีย

การสร้างพระปรางค์ ได้รับมาจากขอม อักษรไทย ก็ได้รับเค้าโครงมาจากอักษรขอม คำราชาศัพท์ต่างๆ ก็ได้รับมาจากขอม การทำเครื่องปั้นดินเผา หรือความคิดในการประดิษฐ์ลายประดับมุกได้รับมาจากจีน ฯลฯ ยิ่งปัจจุบันนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นยุคโลกาภิวัตน์ มีการติดต่อกันทั้งโลก ยิ่งทำให้สังคมไทยได้รับวัฒนธรรมใหม่ๆ เผยแพร่เข้ามามากมายหลายด้าน เช่น

1. วัฒนธรรมด้านเทคโนโลยี ซึ่งจะอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต และช่วยให้การทำงานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากยิ่งขึ้น เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องทุ่นแรงต่างๆ เครื่องไฟฟ้า เครื่องผลิตสินค้าต่างๆ เครื่องกำจัดของเสีย เป็นต้น

2. วัฒนธรรมทางด้านการศึกษา ได้แก่ อุปกรณ์การศึกษา สื่อ และวิธีการถ่ายทอดความรู้ กระบวนการเรียนการสอน และปรัชญาการศึกษา

3. วัฒนธรรมทางด้านการปกครอง ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยเหมือนอารยประเทศในยุโรปและอเมริกา

4. วัฒนธรรมทางด้านการแต่งกาย ได้แก่ แฟชั่นต่างๆ

5. วัฒนธรรมทางด้านการปลูกสร้าง มีการใช้วัสดุใหม่ๆ เช่น อะลูมิเนียม ซีเมนต์ ท่อ พี.วี.ซี. เป็นต้น

6. วัฒนธรรมทางด้านสันทนาการ ได้แก่ การเต้นรำ ดนตรี การกีฬา ฯลฯ

5. ตัวสังคมไทยเอง วัฒนธรรมไทยที่เรามีและปฏิบัติกันอยู่เป็นที่ยอมรับกันว่าส่วนหนึ่งเป็นของคนรุ่นก่อนๆ ได้ถ่ายทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง กลายเป็นมรดกทางสังคมสืบต่อกันมา วัฒนธรรมบางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มันเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมของสังคมไทยจะเปลี่ยนแปลง หรือมีรูปแบบวัฒนธรรมเป็นอย่างไรนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารประเทศนับว่ามีบทบาทที่สำคัญ เช่น สมัยก่อนสังคมไทยมีระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ก็ได้เป็นผู้กำหนดวัฒนธรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับยุคสมัยนั้นขึ้นมา ผู้นำประเทศอาจจะคิดสร้างสรรค์ขึ้นมาเอง หรือหยิบยืมดัดแปลงจากวัฒนธรรมอื่นก็อาจเป็นได้ ตัวอย่างเช่น พ่อขุนรามคำแหงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถใช้การปกครองแบบจตุสดมภ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองให้เป็นไปตามตะวันตก จอมพล ป. พิบูลสงคราม พัฒนาการแต่งกาย และวิถีชีวิตของคนไทยให้เป็นแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น และต้องเพิ่มจำนวนประชากร หรือปัจจุบันนี้วัฒนธรรมทางด้านเศรษฐกิจของสังคมไทย ในแง่ที่ต้องผูกพันกับเงินตราสกุลต่างชาติ เช่น เงินดอลลาร์ของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ก็เพราะผู้นำของประเทศไทยมีนโยบายเรื่องเศรษฐกิจเช่นนั้น แม้แต่การพัฒนาประเทศที่ต้องการเปลี่ยนจากสังคม

เกษตรกรรม ไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม ก็ขึ้นอยู่กับผู้นำประเทศเป็นผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งจะนำไปสู่รูปแบบของวัฒนธรรมสมัยใหม่ต่อไป

3.4 ลักษณะของวัฒนธรรมไทย

จากการที่วัฒนธรรมไทย มีแหล่งความเป็นมาที่เป็นปัจจัย 5 ช่องทางดังกล่าวแล้วนั้น จึงหล่อหลอมให้วัฒนธรรมไทย มีลักษณะเด่นๆ ปรากฏออกมาหลายอย่างดังนี้

1. พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ นับตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัยได้รับเอาพุทธศาสนามาตั้งมั่นอยู่ในกรุงสุโขทัย พุทธศาสนาก็ได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติติดต่อกันโดยไม่ขาดช่วงเลยจวบจนปัจจุบันนี้เป็นเวลานานกว่า 700 ปี ทั้งๆ ที่กฎหมายไทยให้อิสรเสรีภาพแก่คนไทยในการที่จะนับถือศาสนาใดๆ ก็ได้ แต่คนไทยส่วนใหญ่ของประเทศประมาณร้อยละ 95 เป็นผู้นับถือพุทธศาสนาแม้พระมหากษัตริย์ไทยทุกๆ พระองค์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ศาสนาพุทธ จึงเป็นศูนย์รวมน้ำใจของคนไทย วิถีชีวิตของคนไทยจึงเป็นไปตามหลักการแห่งคำสอนหลักของพุทธศาสนา คือ ละเว้นความชั่ว ประพฤติความดี และชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ การดำเนินชีวิตของคนไทยจะพบว่าทุกๆ กิจกรรมจะมีพุทธศาสนาและพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เช่น การบวช การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ พุทธศาสนามีวัดเป็นสถานที่อบรมจิตใจ พระสงฆ์เป็นผู้สอนศีลธรรมแก่ประชาชน หลักคำสอนของพุทธศาสนาจะแทรกอยู่ในทุกๆ วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นคติธรรม เนติธรรม วัตถุธรรม และสหธรรม พุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย

2. พระมหากษัตริย์เป็นประมุข ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จวบจนปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะดำรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงปกครองประชาชนไทยให้อยู่ร่มเย็น ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อประชาชน และเพื่อป้องกันประเทศทรงยอมเสียสละแม้กระทั่งพระชนม์ชีพ ทรงเป็นมิ่งขวัญและศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ชาติไทยเป็นอยู่ด้วยความร่มเย็นสันติสุขและเป็นอิสระตราบเท่าทุกวันนี้ ก็เป็นเพราะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมของพระมหาบุรพกษัตริยาธิราชเจ้าและพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบัน คนไทยเราจึงมีความเคารพและยึดมั่นในองค์พระมหากษัตริย์ เทิดทูนไว้เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม มีความจงรักภักดีต่อพระองค์และมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นอย่างหาที่สุดมิได้ ดังจะเห็นได้จากการที่มีประชาชนจำนวนมหาศาลเข้าเฝ้าฯชื่นชมพระบารมี และถวายความจงรักภักดีในคราวที่เสด็จไปประกอบพระราชกรณียกิจเพื่อประชาชนในท้องที่ต่างๆ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจึงนับว่าเป็นลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมไทย

ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจวบจนปัจจุบันนี้ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและดำรงมั่นในทศพิธราชธรรม

3. อักษรไทยและภาษาไทย สังคมไทยได้มีอักษรไทย ตัวเลขไทย และภาษาไทยใช้เป็นของตนเอง จึงน่าภูมิใจในความมีวัฒนธรรมเฉพาะของไทย ซึ่งมีหลายชาติที่ไม่มีอักษรและภาษาเป็นของตนเอง ภาษาเป็นสิ่งแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ อักษรไทยและตัวเลขไทยนั้น พ่อขุนรามคำแหง ทรงเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1826 ทำให้คนไทยมีภาษาเขียนเป็นภาษาประจำชาติ ตัวอักษรและตัวเลขไทยซึ่งเกิดขึ้นในครั้งวาระนั้นได้วิวัฒนาการรูปแบบทั้งการเขียนและการอ่านเรื่อยมา จนมีรูปแบบลงตัวเฉกเช่นปัจจุบัน อักษรไทย นับว่ามีลักษณะดีเด่นกว่าอักษรของชาติอื่นๆ เพราะอักษรไทยสามารถเขียนภาษาต่างชาติได้ใกล้เคียงที่สุด อนึ่ง การที่บรรพบุรุษไทยได้คิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้เองนี้ย่อมแสดงถึงลักษณะความเจริญงอกงาม ความคิดริเริ่ม ความเป็นอิสระ และความเป็นเอกราชทางวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี เมื่อมีอักษรไทยก็มีภาษาไทยเป็นของตนเอง นับว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของไทย และแสดงถึงความมีเอกราชของชาติดังคำกล่าวที่ว่า "การสูญเสียภาษาเท่ากับการสูญเสียเอกราช" โดยทั่วไปแล้วภาษาไทยมีลักษณะที่สำคัญ เช่น

(1) เป็นคำโดด เช่น พ่อ แม่ กิน นอน ฯลฯ

(2) เป็นคำที่มีความหมายสมบูรณ์ในตัว สามารถนำเอาไปใช้ในประโยคได้ทันทีไม่ต้องเปลี่ยนแปลงส่วนใดๆ ของคำ เช่น มีด จอบ หนัก เบา ฯลฯ

(3) คำเดียวอาจมีหลายความหมาย เช่น คำว่า สาย อาจหมายถึง เวลาเช้ากับเที่ยง หรือสิ่งที่มีลักษณะเป็นเส้นเป็นแนวยาว

(4) คำคำเดียว ถ้าวางผิดที่ความหมายก็เปลี่ยนไป เช่น ไข่ไก่ ไก่ไข่ เลี้ยงสัตว์ สัตว์เลี้ยง ฯลฯ

(5) เสียงสูงต่ำจะทำให้ความหมายเปลี่ยนไป เช่น นา น้า มา ม้า ปา ป่า ฯลฯ

(6) คำคุณศัพท์อยู่หลังนามเสมอ เช่น แมวดำ คนอ้วน ฯลฯ

(7) ถ้ารับเอามาจากภาษาอื่น ก็มาปรับปรุงรูปเสียง ให้เป็นแบบไทย เหมาะแก่ลิ้นไทยๆ เช่น มาตา->มารดา ปิตา->บิดา อาจาริยะ->อาจารย์ ฯลฯ

(8) มีลักษณนามเฉพาะแต่ละนาม ซึ่งก่อความยุ่งยากต่อการเข้าใจของคนต่างชาติ หรือแม้แต่คนไทยเองก็ใช้ไม่ค่อยถูก เช่น พระภิกษุ 2 **รูป** ฤาษี 1 **ตน** ช้าง 5 **เชือก** เข็ม 1 **เล่ม** ร่ม 2 **คัน** มุ้ง 1 **หลัง** ขลุ่ย 2 **เลา** ฯลฯ

(9) มีราชาศัพท์และภาษาสุภาพใช้ตามฐานะของบุคคล เช่น คำว่า กิน มีหลายคำที่ใช้ในความหมายเดียวกัน เช่น เสวย รับประทาน ฉัน กิน ทาน หม่ำ เขมือบ แดก ยัด เปิบ เป็นต้น

จากลักษณะพอเป็นตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ภาษาไทยมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ไม่ซ้ำกับภาษาของชาติใดทั้งสิ้น นับว่าเป็นสิ่งที่ล้ำค่ายิ่ง ควรที่คนไทยทุกคนจะได้ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาเอาไว้ให้เป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลังสืบไป และสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างหนึ่งในปัจจุบันก็คือ การออกเสียงภาษาไทยไม่ค่อยถูกต้องชัดเจน บางคนยังดัดเสียงให้เป็นภาษาตะวันตก

4. ประเพณีไทย ประเพณีนับว่าเป็นวัฒนธรรมทางสหธรรมเป็นผลของการปฏิบัติตามความต้องการอันเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มชนจนเป็นระบบแล้วยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา เป็นเครื่องแสดงถึงวิถีชีวิตและจิตใจของคนไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันว่ามีความเป็นมาและเป็นอยู่อย่างไร เนื่องจากคนไทยนับถือพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตเป็นเวลายาวนาน ประเพณีส่วนใหญ่มาจากพุทธศาสนา แต่ก็มีประเพณีบางส่วนมาจากความเชื่อถือดั้งเดิมของคนไทยและลัทธิศาสนาอื่นมาก่อน เมื่อนับถือศาสนาพุทธ ก็ไม่วายที่จะนำพุทธศาสนาเข้าไปเสริมเข้าไปเกี่ยวข้องในการประกอบพิธีหรือประเพณีนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความศรัทธาความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเกรงขาม ความสนิทใจและความอบอุ่นใจ เป็นต้น เพราะฉะนั้นประเพณีไทยจึงอาจจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. ประเพณีไทยที่มาจากพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ประเพณีการบวช ประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ ประเพณีวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีสลากภัต ประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝน ประเพณีหล่อเทียนเข้าพรรษา ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ประเพณีทำบุญวันสารท ประเพณีตักบาตรเทโว-ตักบาตรในวันสำคัญของชาติ ประเพณีทอดกฐิน ผ้าป่า ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ ประเพณีถวายสังฆทานต่างๆ ฯลฯ

2. ประเพณีไทยที่นำเอาพุทธศาสนาไปเสริม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีขึ้นปีใหม่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด-การตั้งชื่อ ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีฉลองอายุ ประเพณีเกี่ยวกับการเจ็บป่วย-ตาย ฯลฯ

5. จรรยามารยาทแบบไทย จรรยามารยาทของคนไทยจะมีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์และเป็นแบบฉบับของวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ มีความสุภาพละมุนละไมอ่อนช้อยและรู้จักปรับปรุงตัวให้เข้ากับสังคมได้ดี มีสัมมาคารวะรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม และเคารพต่อผู้ที่ควรเคารพได้อย่างเหมาะสมกับฐานะของบุคคลแต่ละประเภท ซึ่งแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของสังคมอื่นๆ เช่น

1. วิธีกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ (การกราบโดยให้อวัยวะทั้ง 5 คือ เข่าทั้ง 2 มือทั้ง 2 และหน้าผากจรดกับพื้น) เป็นการแสดงคารวธรรมระดับสูง ใช้กับพระรัตนตรัย พระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์สามเณร ศพพระภิกษุสามเณร โดยกราบลง 3 ครั้ง

2. วิธีกราบบิดามารดา ครู อาจารย์ หรือผู้หลักผู้ใหญ่ที่ควรเคารพ ที่เป็นฆราวาส ใช้วิธีนั่งพับเพียบ ทั้งหญิงและชายกราบลง 1 ครั้ง โดยวางหน้าผากไว้ตรงสันมือที่ไม่แบ เมื่อกราบศพบุคคลเหล่านี้ใช้วิธีเดียวกันนี้

3. วิธีการไหว้ ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพที่นิยมแพร่หลายในทุกโอกาสและปฏิบัติได้ง่ายที่สุด และทำครั้งเดียว ไหว้พระรัตนตรัย โดยน้อมศีรษะลงต่ำ พนมมือไหว้ปลายมือจรดตีนผม ไหว้ผู้อาวุโสหรือผู้หลักผู้ใหญ่กว่า พนมมือไหว้ปลายมือจรดหน้าผากหรือระดับคิ้ว ไหว้คนเสมอกัน พนมมือไหว้ปลายมืออยู่ที่จมูก ถ้ารับไหว้ปลายมืออยู่ที่คาง ส่วนการไหว้อีกแบบหนึ่งที่เป็นที่แสดงความเคารพของทหารตำรวจ และลูกเสือที่แต่งเครื่องแบบสวมหมวก มิได้ถืออาวุโสและอยู่ตามลำพัง เรียกว่า วันทยหัตถ์ ถ้าถืออาวุธอยู่กับที่ทั้งอยู่ตามลำพังและอยู่ในความควบคุมเรียกว่า วันทยาวุธ

4. วิธีแสดงความเคารพพระมหากษัตริย์ พระราชินี และพระบรมวงศานุวงศ์ ชายถวายคำนับ หญิงถอนสายบัว (ยืนตรงและชักขาข้างใดข้างหนึ่งไปข้างหลัง แล้ววาดปลายเท้าไขว้ไปทางด้านขาข้างที่ยืนพร้อมกับย่อเข่าอีกข้างหนึ่งลงช้าๆ เมื่อจวนต่ำสุดให้ยกมือทั้ง 2 ข้างวางประสานกันบนหน้าขาทั้งที่ย่อต่ำ ก้มศีรษะลงเล็กน้อย แล้วเงยศีรษะขึ้น พร้อมกับชักขาทั้ง 2 ข้างที่ไขว้กลับยืนที่เดิม) หรือทั้งชายหญิง ถวายบังคม

แม้จะมีจรรยามารยาทแบบไทย แต่คนไทยก็ศึกษามารยาทสากลเอาไว้เพื่อให้รู้และสามารถใช้ได้ในโอกาสอันควร เพราะวัฒนธรรมไทยมีลักษณะพิเศษอีกอย่างคือ ยืดหยุ่นหรือเดินสายกลางได้อยู่แล้ว

6. จิตใจแบบไทย เนื่องจากคนไทยได้รับการปลูกฝังอบรมจิตใจให้เป็นไปตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา มีการประพฤติปฏิบัติ มีการดำเนินชีวิต และมีกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพุทธศาสนา จิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยจึงถูกหล่อหลอมให้เป็นผู้มีจิตใจสูงมีจิตใจกว้างขวางและร่าเริงแจ่มใส มีจิตใจโอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แสดงความเป็นมิตร เข้ากับใครๆ ได้ง่าย ยินดีในการให้และแบ่งปัน พร้อมที่จะบริจาคและให้ความช่วยเหลืออย่างเรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจ ด้วยใบหน้ายิ้มแย้มอันเป็นลักษณะเด่นที่ชาวต่างชาติสังเกตเห็นและประทับใจ จนตั้งสมญานามเมืองไทยว่า เป็นดินแดนแห่งความยิ้มแย้มหรือสยามเมืองยิ้ม อาจเป็นเพราะข้อนี้เองที่ได้ช่วยให้ชาติไทยพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นและยึดครองของต่างชาติได้ ทั้งๆ ที่ชาติเพื่อนบ้านตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติหมด นอกจากนี้คนไทยก็มีลักษณะจิตใจที่เด่นคือ เป็นคนมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีบุญคุณ เคารพเชื่อฟังบิดามารดา ครูอาจารย์ ให้เกียรติแก่ผู้อาวุโส และเป็นคนอิสระ แต่ก็มีบางอย่างที่ไม่ค่อยดีควรจะได้รับการปรับปรุงแก้ไข เช่น ความมักง่าย กินที่ไหนทิ้งที่นั่น ชอบสะดวกสบายเกินไป

7. ศิลปกรรมไทย ศิลปกรรมของคนไทยเกิดขึ้นจากความเพียรพยายามของคนไทยในการที่จะปรุงแต่งสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ให้สิ่งแวดล้อมน่าอยู่อาศัยและสวยงาม รวมทั้งเป็นอาหารทางใจ ศิลปกรรมแบบไทย จึงมีความอ่อนช้อยเยือกเย็นประณีตสวยงามเป็นพิเศษ โดยมีแขนงต่างๆ เช่น

(1) นาฏศิลป์และดนตรีหรือคีตกรรม คือ ดนตรีไทยทุกประเภท รวมทั้งการร่ายรำ ระบำต่างๆ เช่น โขน ลิเก ละครรำ รำไทย และการแสดงต่างๆ เป็นต้น และเครื่องดนตรีไทยมีทั้งเครื่องดีด สี ตี เป่า

(2) เพลงไทย มีทั้งเพลงลูกทุ่งและลูกกรุง ซึ่งเป็นศิลปะที่มุ่งความงาม ความไพเราะ และความบันเทิงใจ ตลอดทั้งแฝงด้วยสาระและคติธรรมในการดำเนินชีวิตแบบไทย

(3) ประณีตศิลป์ เช่น การลงรักปิดทอง การประดับกระจก การประดับกระเบื้องเคลือบ การประดับมุก การวาดภาพและเขียนลวดลายไทยต่างๆ การทำเครื่องเขินเครื่องถม เครื่องเงิน ซึ่งมีลวดลายวิจิตรสวยงาม

(4) จิตรกรรม ได้แก่ ภาพที่แสดงถึงเรื่องราวตลอดไปจนถึงการเขียนภาพลวดลายประดับตกแต่งในงานช่างต่างๆ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตู้พระธรรมลายรดฟ้า ฯลฯ ซึ่งเป็นศิลปกรรมชั้นสูง และเป็นความงามในศิลปอุดมคติของชาติไทย

(5) ประติมากรรม ได้แก่ การปั้นและการแกะสลักที่จะต้องนำมาทำการหล่ออีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นงานฝีมือโดยมากมักจะเป็นการปั้นพระพุทธรูป ตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ และเครื่องใช้เครื่องประดับต่างๆ

(6) สถาปัตยกรรม เป็นสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น ปราสาทราชวัง อาคาร ตึก บ้านเรือน ตลอดจนอนุสาวรีย์ใหญ่ๆ วัด เจดีย์ วิหาร สถูป อุโบสถ ดังจะเห็นได้ว่า งานสถาปัตยกรรมมักจะควบคู่ไปกับงานประติมากรรม ซึ่งจะทำให้สิ่งก่อสร้างดูสวยงามอ่อนช้อยแสดงออกซึ่งคุณค่าทางศิลปะอันสูงส่งของชาติ และช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจ สิ่งเหล่านี้ของไทยนับว่ามีความสง่างามกว่าชาติอื่นในโลก จึงเป็นที่น่าสนใจของชาวต่างประเทศ ทำให้ชาวต่างประเทศมาท่องเที่ยวเมืองไทย ยังผลให้นำเงินเข้ามาประเทศปีละหลายร้อยล้านบาท และจะเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ ในงานแสดงสินค้าต่างประเทศ ศาลาทรงไทยสร้างด้วยศิลปะแบบไทยจะปรากฏโดดเด่น เป็นที่ต้องตาต้องใจสำหรับผู้ไปเที่ยวในงานเป็นอย่างมาก

(7) วรรณกรรม คือ หนังสือทั้งประเภทร้อยกรองและร้อยแก้วเป็นเครื่องแสดงถึงความมีสุนทรียะ อยู่ในความคิด มีความสร้างสรรค์อยู่ในสายเลือด มีความรู้สึกในอารมณ์ แล้วแสดงออกมาเป็นตัวหนังสือในรูปของร้อยกรองชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นร่าย โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ซึ่งสามารถเลือกใช้ได้สอดคล้องกับเนื้อหา ลีลา และอารมณ์ หรือในรูปของร้อยแก้วก็ตาม ล้วนแต่เป็นงานที่แสดงถึงความอัจฉริยะของผู้แต่งหรือกวีอย่างล้ำลึก

ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ มีความรู้สึกในทางที่ดีงาม เพราะวรรณกรรมเหล่านั้นมักแฝงคติสอนใจเอาไว้ด้วย และส่วนใหญ่ก็ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพุทธศาสนา เช่น เตภูมิกถา มหาชาติคำหลวง ปัญญาสชาดก สมุทรโฆษคำฉันท์ นันโทปนันทสูตร ฯลฯ หรือบางเรื่องเป็นเรื่องของไทย แต่ก็มีคติธรรมของพุทธศาสนาแฝงอยู่ด้วย เช่น ลิลิตพระลอ ที่ว่า

ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง เที่ยงแท้
คือเงาติดตัวตรัง ตรึงแน่น อยู่นา
คงแต่บุญบาปแล้ ก่อเกื้อรักษา

หรือ พระอภัยมณี ที่ว่า

อนึ่งว่าอย่าลักเอาของเขาอื่น
มาชมชื่นฉ้อฉลคนโกหก
หนึ่งทำชู้คู่เขาเล่าลามก
จะตายตกในกระทะอเวจี

3.5 วัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรองของไทย

วัฒนธรรมหลัก (Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมของคนเกือบทั้งชาติยึดถือปฏิบัติร่วมกัน หรือจะเรียกว่า วัฒนธรรมระดับชาติ หรือวัฒนธรรมประจำชาติ ก็ได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเหล่านั้นแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ มีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกับวัฒนธรรมของชาติอื่น เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมหลักของไทยก็คือ วัฒนธรรมที่เป็นหลักของชาติหรือประจำชาติไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะเรียกว่า ลักษณะของวัฒนธรรมไทย ซึ่งเราจะต้องทำนุบำรุงส่งเสริมรักษาให้ดำรงคงอยู่คู่กับชาติไทย เพื่อให้เป็นจุดรวมแห่งจิตใจของคนในชาติและเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย เป็นวัฒนธรรมที่เราไม่ควรเปลี่ยนแปลง ได้แก่วัฒนธรรมต่อไปนี้

1. พระพุทธศาสนา
2. พระมหากษัตริย์
3. อักษรไทยและภาษาไทย
4. ประเพณีไทย
5. จรรยามารยาทแบบไทย
6. จิตใจแบบไทย
7. ศิลปกรรมไทย

ซึ่งมีรายละเอียดดังได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 3.4

ส่วน**วัฒนธรรมรอง** (Sub-Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมซึ่งย่อยลงไปกว่าวัฒนธรรมหลัก เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เฉพาะกลุ่มของคนในชาติ จะเรียกว่า อนุวัฒนธรรม ก็ได้ และวัฒนธรรมรองนี้โอกาสที่จะกลายเป็นวัฒนธรรมหลักก็เป็นไปได้ ถ้าหากว่ากาลเวลาผ่านไปนานๆ เข้า คนส่วนใหญ่ของชาติยอมรับยึดถือปฏิบัติร่วมกันและในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมหลัก ก็อาจกลายเป็นวัฒนธรรมรองก็ได้ถ้าคนส่วนใหญ่ไม่ดำรงรักษาไว้ ปล่อยให้หลงเหลืออยู่กับคนบางกลุ่มบางท้องถิ่นของประเทศชาติ เนื่องจากประเทศไทยมีลักษณะภูมิศาสตร์ภูมิประเทศ ภูมิอากาศแตกต่างกันจึงแบ่งออกเป็นหลายภาค คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ตลอดจนมีประชากรที่ต่างชาติพันธุ์กัน จึงมีกลุ่มชนหลายกลุ่มกระจายตามภาคต่างๆ และยังมีการนับถือศาสนาต่างกันไปบ้าง จึงทำให้มีลักษณะวัฒนธรรมรองหรืออนุวัฒนธรรมของไทย ซึ่งพอแยกออกได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมตามเชื้อชาติ (Ethnic Sub-Culture) ประเทศไทยนอกจากมีประชากรไทยส่วนใหญ่เชื้อชาติไทยแล้ว ยังมีประชากรไทยเชื้อชาติอื่นๆ อีก เช่น มอญ เขมร พม่า มลายู ญวน อินเดีย จีน ลาว ซึ่งแต่ละกลุ่มชนที่มีเชื้อชาติเผ่าเดียวกันก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ภาษา หรือขนบธรรมเนียมประเพณี

2. วัฒนธรรมท้องถิ่น (Regional Sub-Culture) ประเทศไทยมี 4 ภาค ก็จะมีวัฒนธรรมประจำภาค เช่น วัฒนธรรมอีสาน วัฒนธรรมชาวเหนือ วัฒนธรรมชาวใต้ วัฒนธรรมภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นการละเล่น เพลงพื้นบ้าน อาหาร ฯลฯ

3. วัฒนธรรมทางศาสนา (Religious Sub-Culture) ศาสนาที่ประชากรไทยนับถือ นอกจากพุทธศาสนาแล้ว ยังมีศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาซิกข์ ศาสนิกชนของแต่ละศาสนาก็มีวัฒนธรรมในเรื่องความเชื่อถือ ในการประกอบพิธีกรรม หรือในวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป

4. วัฒนธรรมทางอาชีพ (Occupation Sub-Culture) ประเทศไทยประกอบไปด้วยประชากรที่หลากหลายอาชีพ ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ ระดับการศึกษา ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ตลอดทั้งฐานะทางเศรษฐกิจและวงศ์ตระกูล กลุ่มอาชีพเดียวกัน ก็จะมีวัฒนธรรมเหมือนกัน เช่น ชาวไร่ชาวนาก็จะมีวัฒนธรรมการอยู่การกิน การแต่งกาย ฯลฯ อย่างหนึ่ง พ่อค้านักธุรกิจก็จะมีวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่ง ตำรวจ ทหาร ครูอาจารย์ กรรมกร เป็นต้น ก็จะมีวัฒนธรรมแบ่งย่อยเป็นของกลุ่มตนเอง

สรุปแล้ว วัฒนธรรมไทย นับว่ามีความสำคัญต่อสังคมไทยและประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมหลักของไทยหรือวัฒนธรรมประจำชาติไทย เพราะเป็นเครื่องบ่งชี้ความเป็นอารยะ ความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ และเป็นเครื่องป้องกันอริราชศัตรู

ได้เป็นอย่างดี อย่าลืมว่า ถ้าวัฒนธรรมประจำชาติของสังคมใดถูกทำลายไป สังคมนั้นก็จะสูญเสียเอกลักษณ์ สังคมนั้นก็พลอยเสื่อมและถูกดูดกลืนไปกับสังคมอื่นในที่สุด ในทางตรงกันข้าม สังคมที่มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าเป็นอารยะยิ่งขึ้น และเป็นที่เกรงขามของชนชาติอื่นได้ ก็เพราะสามารถรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเหนียวแน่นและยั่งยืนนั่นเอง เพราะฉะนั้นเราชนชาติไทย จึงควรได้ใส่ใจตระหนักถึงความเป็นจริงข้อนี้ และควรช่วยกันทำนุบำรุงส่งเสริมรักษาวัฒนธรรมไทยอันดีงามของเราไว้ให้นานที่สุด และเต็มกำลังความสามารถ เพื่อเป็นมรดกทางสังคมที่ล้ำค่าแก่อนุชนรุ่นหลัง และเพื่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมไทยและชาติไทยตลอดไป

บทที่ 2

พุทธศาสนากับสังคมไทย
(Buddhism and Thai Society)

1. สังคมไทย : สังคมพุทธ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล (Reasoning) ของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีทั้งปัญหาส่วนบุคคล และปัญหาส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม (Social Problems) และในที่สุดพระพุทธองค์ก็ได้ประสบความสำเร็จจากการคิดหาเหตุผลในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ และพระทัยของพระองค์เองก็เปี่ยมด้วยพระมหากรุณาคุณ ได้นำเอาเหตุผลนั้นมาเผยแพร่ช่วยแก้ปัญหาของมนุษย์ได้เป็นอเนกอนันต์ และเหตุผลอันนั้นก็ได้กลายมาเป็นหลักธรรมคำสั่งสอน ที่ได้แพร่หลายไปยังส่วนต่างๆ ของโลก โดยการดำเนินงานของพระองค์เองและของพระสาวก แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม คำสั่งสอนก็ยังคงเป็นตัวแทนเป็นผลงานที่ยังคงอยู่ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชีวิต และปัญหาสังคม พุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนไทยหรือสังคมไทย มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและกันอย่างแนบแน่นมาทุกยุคทุกสมัย จากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้าน เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา พุทธศาสนาได้กลายเป็นรากฐานของศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย ประชาชนชาวไทยเกือบทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดมาโดยไม่ขาดสายเป็นเวลานานกว่า 700 ปี มีคติอยู่บทหนึ่งว่า “เมืองไทยเป็นเมืองทอง เป็นเจ้าของพุทธศาสนา มีพระราชาทรงเป็นพระประมุข” และมีคติเตือนใจอยู่เสมอว่า “ชาติเหมือนกาย ศาสนาเหมือนใจ” ชาติไทยได้มอบกายถวายใจไว้กับพุทธศาสนา จะเห็นได้จากพฤติกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบจรรยาบรรณทั้งหลายและวัฒนธรรมอันดีงามต่างๆ ของไทยล้วนมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อจิตใจของคนไทยโดยได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยออกมา ในรูปของความมีคุณธรรมอันดีงามต่างๆ เช่น ความยิ้มแย้มแจ่มใส ความเมตตาปรานี ความโอบอ้อมอารี ความมี

น้ำใจเสียสละ ความรักอิสรเสรีภาพ คุณลักษณะเหล่านี้ สามารถเรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย จึงถือว่าสังคมไทยก็คือสังคมพุทธนั่นเอง

ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาสากลศาสนาหนึ่งที่มีผู้นับถือมากเป็นอันดับที่ 3 ของโลก รองจากศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลาม สำหรับสังคมไทยนั้นประชากรไทยประมาณร้อยละ 95 เป็นพุทธศาสนิกชนโดยแยกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ฝ่ายสงฆ์ กับฝ่ายคฤหัสถ์ ฝ่ายสงฆ์ ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ อุบาสกอุบาสิกา ผืนแผ่นดินไทยเต็มไปด้วยวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุทางพุทธศาสนามากมาย มองไปทางไหนจะเห็นสิ่งเหล่านี้และพระภิกษุสามเณรนุ่งห่มเหลืองเกลื่อนไปหมดจนได้สมญานามว่าดินแดนแห่งผ้าเหลือง (The Land of Yellow Robes) ซึ่งก็หมายถึงเมืองไทยเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนาหรือเป็นเมืองพุทธและสังคมไทยเป็นสังคมพุทธนั่นเอง พุทธศาสนาเป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญที่ทำให้สังคมไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยต่างๆ เช่น ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท ประเพณีการทำบุญต่างๆ ประเพณีการประกอบกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีการทำบุญเนื่องในวันสำคัญของชาติและเทศกาลประจำปีต่างๆ ตลอดจนพิธีที่เกี่ยวกับวงจรของชีวิต เช่น การเกิด การตั้งชื่อ การโกนผมไฟ การแต่งงาน การฉลองอายุ งานศพ ฯลฯ สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพุทธศาสนาช่วยกล่อมเกลาปลูกฝังโน้มน้าวจิตใจ และสร้างสำนึกทางศีลธรรมโดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นกลไกที่สำคัญ ในการอบรมสมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ ให้มีหลักธรรมที่จะช่วยกล่อมเกลาและควบคุมสังคมซึ่งมีมากมาย ตัวอย่างเช่น ธรรมโลกบาล 2 ศีล 5 ธรรม 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4 ทิศ 6 สาราณียธรรม 6 เป็นต้น อันช่วยเสริมให้สังคมมีระเบียบและมีค่านิยมว่าด้วยเมตตากรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก การโอบอ้อมอารีช่วยเหลือกันและกัน การวางตนได้เหมาะสมกับกาลเทศะ การมีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้หลักผู้ใหญ่ การปฏิบัติได้เหมาะสมต่อบุคคลที่มีสถานภาพต่างๆ เช่น บุตรธิดาต่อบิดามารดา ศิษย์ต่อครูอาจารย์ สามีต่อภรรยา ฯลฯ นอกจากนี้ สังคมไทยยังเป็นสังคมที่มีหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้ช่วยหล่อหลอมให้มีความเชื่อและยึดถือปรัชญาในการดำเนินชีวิตแบบเดียวกัน เท่ากับเป็นการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม และพิธีกรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนาก็ได้มีส่วนสำคัญในการเน้นสำนึกความเป็น **"พวกเดียวกัน"** (We-Group) หรือความเป็นคนไทยด้วยกัน ทั้งนี้ เพราะพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ ได้เป็นสื่อให้สมาชิกของสังคมไทยได้มาร่วมงานกัน ทำให้มีโอกาสได้มาพบปะสังสรรค์กันและกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมความรักความสามัคคีขึ้นและได้สร้างสรรค์เกิดความรู้สึกร่วมเป็นพรรคพวกเดียวกัน มีความใกล้ชิดยินดีจะผนึกกำลังเพื่อส่วนรวมโดยเฉพาะเพื่อสถาบันหลักทั้ง 3 คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

2. สถาบันสังคมไทย

สถาบันสังคม เป็นผลสืบเนื่องมาจากความต้องการหาแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของสังคม ซึ่งแนวทางปฏิบัตินั้นมนุษย์ได้พยายามรวบรวมจากประสบการณ์บ้าง จากการคาดหวังล่วงหน้าบ้าง จากวัฒนธรรมบ้าง จนประมวลได้เป็นกลุ่มบรรทัดฐาน (A Set of Norms) ที่พึงพอใจ ยังผลให้เกิดความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมโดยการมีค่านิยมร่วมกัน (Common Values) มีรูปแบบของพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน (Common Procedure) และมีกิจกรรมที่สนองความต้องการพื้นฐานของสังคม ดังนั้น สถาบันสังคมไทยก็คือ กลุ่มของบรรทัดฐานทางสังคมไทยที่จัดไว้อย่างมีระบบเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมตามค่านิยมและตามความจำเป็นหรือความต้องการด้านต่างๆ ของผู้คนในสังคมไทย

โดยทั่วไป สังคมต่างๆ จะมีสถาบันพื้นฐานที่สำคัญอยู่ 5 สถาบัน สังคมไทยก็เช่นกัน มีสถาบันพื้นฐานที่สำคัญ 5 สถาบัน คือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาไทย สถาบันเศรษฐกิจไทย สถาบันการเมืองการปกครองไทย และสถาบันศาสนาไทย ซึ่งแต่ละสถาบันของสังคมไทย มีลักษณะดังต่อไปนี้

2.1 สถาบันครอบครัวไทย

สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันทางสังคมขนาดจิ๋ว แต่มีความสำคัญที่สุด เป็นสถาบันเก่าแก่และคงทนที่สุด ถือว่าเป็นสถาบันพื้นฐานสากล เป็นสถาบันที่เกิดก่อนสถาบันอื่นๆ และมีอิทธิพลมากที่สุด ทุกๆ สังคมทั้งเจริญแล้วและยังล้าหลังจะต้องมีสถาบันครอบครัวนี้ทั้งนั้น ครอบครัว คือ รูปแบบการอยู่ร่วมกันโดยการสมรส รับผิดชอบในการเลี้ยงดูกันและสนองความต้องการบางประการ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก หรือหลานๆ ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับประเภทของครอบครัวว่า เป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) หรือครอบครัวขยาย (Extended Family) ครอบครัวไทยปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวเดี่ยวมีสมาชิกในครอบครัวประมาณ 4-6 คน และมีแนวโน้มว่าครอบครัวจะมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆ ส่วนครอบครัวแบบขยายที่มีสมาชิกในครอบครัวนอกจากพ่อ แม่ และลูกๆ แล้ว ยังมีญาติคนอื่นๆ อาศัยร่วมอยู่ด้วย ยังคงมีอยู่ไม่น้อยโดยเฉพาะในสังคมชนบท

ที่มาของครอบครัวไทยก็คือ การสมรส หรือการแต่งงาน เพราะการสมรสเป็นสัมพันธภาพส่วนบุคคลที่มีความผูกพันกันทางจิตใจ ชายหญิงจะเป็นคู่สมรสอันแท้จริงต้องเกิดจากกระบวนการทางจิตวิทยา ที่ทำให้ทั้งสองมีความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามทรรศนะของนักสังคมวิทยาแล้ว การสมรสก็คือ การที่ชายและหญิงแสดงตนให้สังคมประจักษ์ว่าเขาทั้งสองจะอยู่ร่วมกัน แต่การสมรสจะเกิดขึ้นได้โดยปรกติแล้วจะต้องมีการเลือกคู่และการหมั้นก่อน

การสมรสของสังคมไทย จะเป็นแบบสามีเดี่ยวภรรยาเดี่ยว (Monogamy) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยอมรับกันแพร่หลายและสอดคล้องกับกฎหมายไทย ตลอดทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีไทย การสมรสมีอยู่ 2 ชนิด คือ อาวาหมงคลสมรส ได้แก่ การแต่งงานที่ฝ่ายหญิงจะต้องไปอยู่บ้านผู้ชาย (Patrilocal) และวิวาหมงคลสมรส ได้แก่ การแต่งงานที่ฝ่ายชาย (เจ้าบ่าว) จะไปอยู่บ้านผู้หญิง (Matrilocal) ก่อนที่จะออกไปสร้างบ้านของครอบครัวตนเอง (Neolocal) การแต่งงานในสังคมไทยแต่ละภาคจะเรียกแตกต่างกันไป ภาคอีสานเรียกว่า กินดอง ภาคเหนือเรียกว่า กินแขก กินสี่ถ้วย ภาคใต้เรียกว่า กินเหนียว ส่วนภาคกลางเรียกว่า กินสามถ้วย (ข้าวเหนียว ข้าวตอก ลอดช่อง) พิธีแต่งงาน จะนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมโดยการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ เพื่อให้คู่บ่าวสาวจะได้ประกอบพิธีบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล ถวายสังฆทาน รับพร รับการรดน้ำพระพุทธมนต์ซึ่งถือว่าจะเป็นสิริมงคลแก่คู่สมรสในการที่จะดำเนินชีวิตคู่ต่อไป

ในฐานะเป็นสถาบันพื้นฐานสากลของสังคม สถาบันครอบครัวไทยก็เช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ มีบทบาทและหน้าที่ ดังนี้

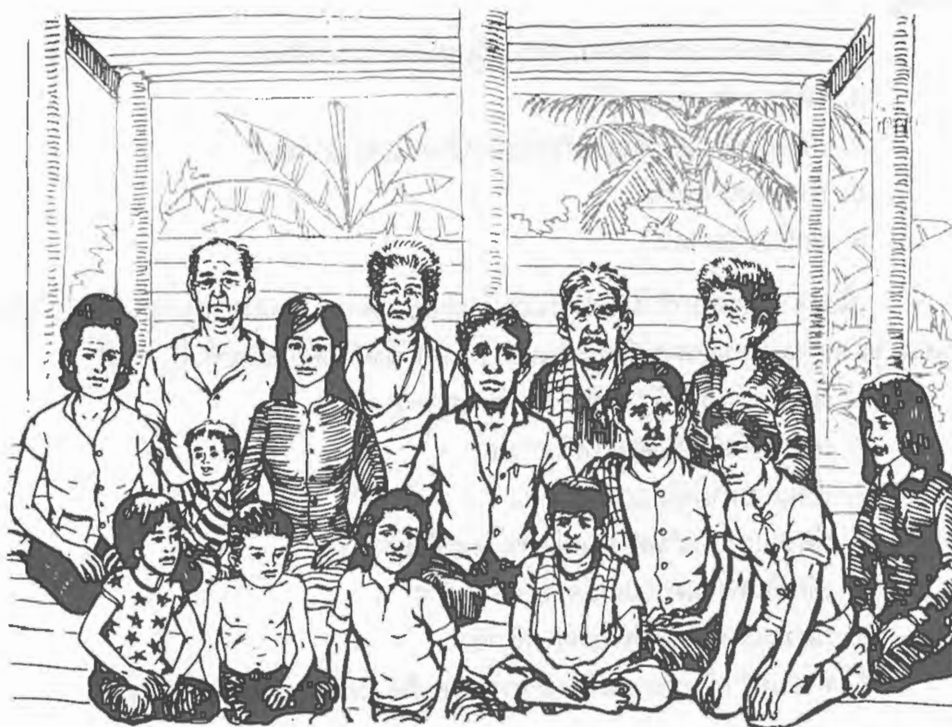
1. สร้างสรรค์สมาชิกใหม่มาทดแทนสมาชิกเก่าที่ล้มตายไป เพื่อช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่
2. อบรมขัดเกลาทางสังคมให้เรียนรู้บรรทัดฐานของสังคม
3. ให้ความรักความอบอุ่น
4. ลดปัญหาทางเพศและสร้างระเบียบอันเนื่องมาจากเพศ
5. กำหนดสถานภาพ
6. ปกป้องคุ้มครอง

เนื่องจากครอบครัวไทยได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพื้นฐานทางสังคมอันได้แก่ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย จึงมีลักษณะโดยทั่วไป ดังนี้

1. นิยมยกย่องให้ผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว
2. เคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโส
3. เป็นแบบสามีเดี่ยวภรรยาเดี่ยว
4. มีความผูกพันกันทางสายโลหิตในระดับสูง
5. เด็กเป็นที่รวมความสนใจของครอบครัว
6. มีความร่วมมือกันในระหว่างสมาชิก
7. ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตผลทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสังคมในชนบท

ครอบครัวเดี่ยว

ครอบครัวขยาย

2.2 สถาบันการศึกษาไทย

สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่สำคัญ เพราะเป็นรากฐานของกิจกรรมต่างๆ ที่สำคัญของสังคมทุกสังคม เพื่อถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือมรดกของสังคมไปยังเยาวชนรุ่นต่อๆ ไปให้เกิดความรู้ แนวคิดการกระทำในกิจกรรมต่างๆ เพื่อการอยู่ร่วมกันและความเจริญก้าวหน้าของสังคม ทุกสังคมย่อมมีหน้าที่ในการให้การศึกษาแก่สมาชิกของสังคมเพื่อให้เขาได้รู้จักบรรทัดฐานของสังคม เรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหาเลี้ยงชีพ และวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ให้ การให้การศึกษา เดิมทีเดียวเป็นหน้าที่หนึ่งของสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา แต่ต่อมาสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ความเป็นอยู่ลำบากยากเย็นมากยิ่งขึ้น ทำให้สถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา ต้องลดหน้าที่และบทบาททางการศึกษาลงไป และปล่อยให้สถาบันการศึกษาได้ดำเนินการในเรื่องการเรียนรู้ของเด็กและสมาชิกอื่นๆ ของสังคมต่อไป

สถาบันการศึกษาไทย ได้จัดการศึกษาไทยออกเป็น 3 รูปแบบ คือ (1) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (2) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม และ (3) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ สถานศึกษา อาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้ง 3 รูปแบบก็ได้

การศึกษาในระบบ มี 2 ระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจัดไม่น้อยกว่า 12 ปี ก่อนระดับอุดมศึกษา การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาปฐมวัยให้จัดในสถานศึกษาดังต่อไปนี้

(1) สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกของเด็กพิการ ฯลฯ

(2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชนและโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น

(3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์

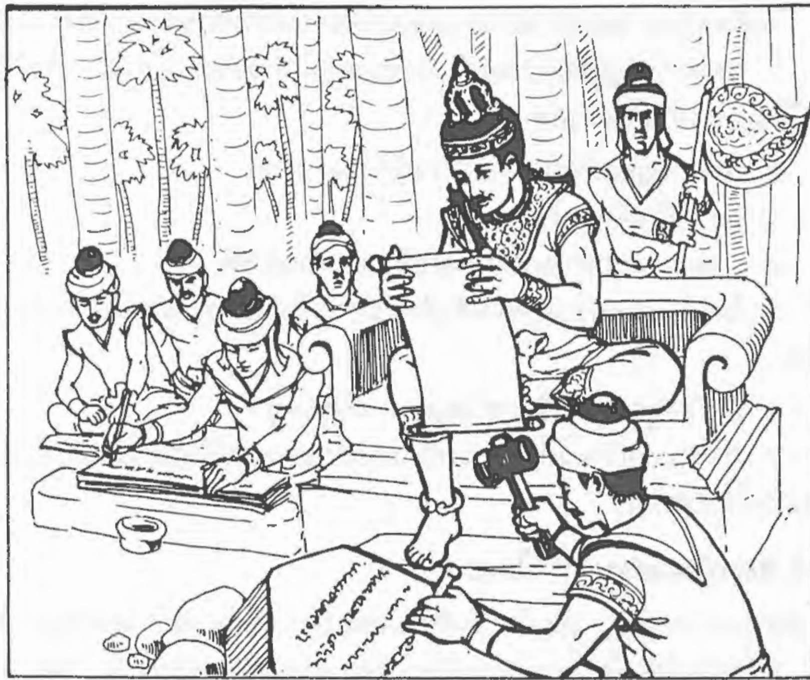
และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด และการศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่ต่ำกว่าปริญญา และระดับปริญญาโดยให้จัดในมหาวิทยาลัย สถาบันวิทยาลัย หรือหน่วยงานที่เรียกชื่ออย่างอื่น

แนวการจัดการศึกษา ไม่ว่ารูปแบบไหน ระดับใดก็ตาม ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ทั้งนี้โดยยึดหลักที่ว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ

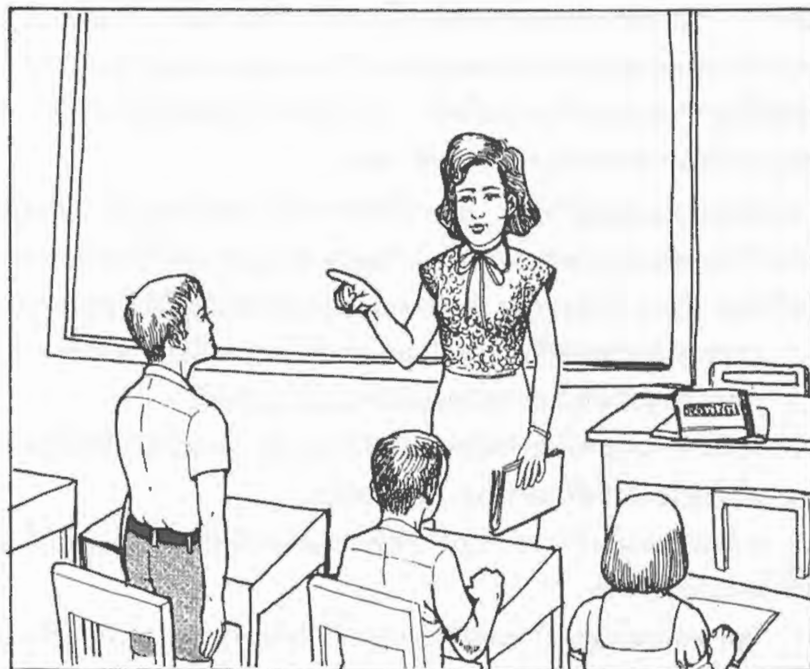
ความเป็นมาของการศึกษาไทย ในระยะแรก ไม่มีระบบที่แน่นอน มีศูนย์กลางการเรียนอยู่ที่วังและวัดโดยเฉพาะอยู่ที่วังมาก่อน จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2475 เมื่อวัฒนธรรมและอารยธรรมตะวันตกแพร่เข้ามา การศึกษาไทยจึงเป็นไปอย่างมีแบบแผนโดยได้มีการกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้นหลายครั้ง และได้ประกาศใช้หลายแผนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2520 ก็ได้มีระบบการศึกษาแยกเป็นระดับประถมศึกษา 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี และระดับอุดมศึกษา 4 ปี และเมื่อปี พ.ศ. 2542 ได้มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการองค์กรและปฏิรูปการศึกษาเสียใหม่ ภายในปี พ.ศ. 2545 กระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย จะรวมเป็นกระทรวงเดียวกันใช้ชื่อว่า "กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม" ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพในการจัดการศึกษาทุกระดับโดยมุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข

สถาบันการศึกษาไทย ก็เช่นเดียวกับสถาบันการศึกษาของสังคมอื่นๆ กล่าวคือ เป็นสถาบันที่มีความสำคัญและรับหน้าที่ในการอบรมเรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคม และมีหน้าที่อื่นๆ อีกซึ่งจะสรุปได้ดังนี้

1. รักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่สมาชิกในสังคม
2. อบรมให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม
3. ฝึกฝนอาชีพให้แก่เยาวชน
4. จัดสรรตำแหน่งและกำหนดหน้าที่ให้แก่บุคคล
5. ช่วยให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ ในสังคม
6. สร้างความเป็นปึกแผ่นและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้แก่ประเทศชาติ
7. ช่วยพัฒนาบุคลิกภาพเฉพาะทางของสมาชิกในสังคม
8. มีส่วนช่วยในการเลือกคู่ครอง
9. ช่วยให้เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคม

การศึกษาของกุลบุตรในบรรพกาล

การศึกษาในปัจจุบัน

ในสังคมไทย ผู้คนมักมีค่านิยมเกี่ยวกับสถาบันการศึกษา พอประมวลได้ดังนี้

1. นิยมยกย่องผู้ที่มีความรู้เป็นนักปราชญ์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังที่พูดกันว่า "นักปราชญ์ใหญ่แปดด้านทั่วด้าวทิศา"

2. นิยมปริญญาบัตรมากกว่าความรู้ความสามารถ

3. อยากเป็นเจ้าคนนายคน

4. มักจะหวงวิชาความรู้โดยเฉพาะวิชาทางด้านอาชีพ

5. ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นคัดค้าน มักจะเชื่อตามครูอาจารย์มากกว่าการค้นคว้าหาข้อเท็จจริง

6. ยึดถือครูอาจารย์เป็นปูชนียบุคคล เชื่อฟังครู

7. มีความเชื่อว่าคนที่เคยบวชเป็นพระภิกษุมาแล้วมีคุณธรรมสูงและน่าเชื่อถือมากกว่าคนที่ไม่ได้บวชเรียน

2.3 สถาบันเศรษฐกิจไทย

สถาบันเศรษฐกิจ เป็นสถาบันที่ช่วยสนองความต้องการของบุคคลและสังคมในด้านปัจจัย 4 ซึ่งเป็นทั้งสิ่งที่บริโภคและอุปโภค กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิต การบริโภคอุปโภค การแลกเปลี่ยน และการแจกจ่ายโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การกินดีอยู่ดีของสมาชิกในสังคม กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น ขึ้นอยู่กับรัฐบาลหรือผู้มีอำนาจหน้าที่ทางเศรษฐกิจว่าจะกำหนดรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบใด จะให้ประชาชนมีสิทธิ์ในการดำเนินผลิตเองแค่ไหน มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินอย่างไร รัฐจะเข้าควบคุมหรือปล่อยให้เอกชนดำเนินงานอย่างเสรี ฯลฯ

สำหรับสถาบันเศรษฐกิจไทย รัฐบาลโดยคณะรัฐมนตรีเศรษฐกิจ เป็นผู้มีบทบาทหน้าที่กำหนดปรัชญาหรือนโยบายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจไทยเป็นระบบทุนนิยมหรือระบบเสรีนิยม (Free Enterprise Economy) โดยเป็นระบบที่มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. ประชาชนมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและปัจจัยในการผลิตอย่างเต็มที่

2. สามารถแข่งขันกันในการผลิตและจำหน่ายได้อย่างเสรี

3. ผู้บริโภคมีเสรีภาพในการเลือกซื้อสินค้าและบริการตามอำนาจซื้อที่มีอยู่

4. เน้นในเรื่องการใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยน

5. การแจกแจงสินค้าและการบริการเพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคเป็นไปตามอำนาจซื้อของแต่ละบุคคล

6. รัฐบาลเพียงแต่ดูแลกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินตรา วางระเบียบเรื่องตราชั่งวัดตวง รักษาความสงบเรียบร้อยในวงการผลิตกรรม และควบคุมไม่ให้การแข่งขันกันดำเนินไปในทางแก่งแย่งกันหรือเอารัดเอาเปรียบกัน

เช่นเดียวกันกับสถาบันทางเศรษฐกิจของสังคมอื่นๆ สถาบันเศรษฐกิจไทย มีหน้าที่หลักเพื่อจัดหาปัจจัยในการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมเช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ อย่างเพียงพอและเป็นธรรม ดังนี้

1. การผลิต (Production) ได้แก่ การผลิตทางการเกษตร ผลิตวัตถุดิบ ผลิตสินค้าสำเร็จรูป ฯลฯ โดยมีการแบ่งงานและจัดสรรในการดำเนินงาน มีการกำหนดแนวทางปฏิบัติงานและมีผู้ควบคุมหรือบริหารงาน

2. การแจกจ่าย (Distribution) ได้แก่ การดำเนินการแจกจ่ายสิ่งที่ผลิตแล้วไปถึงมือผู้บริโภค หน้าที่หลักนี้มักมีตัวกลางในการแลกเปลี่ยนและผู้ดำเนินการเข้ามาเกี่ยวข้อง

3. การบริโภค (Consumption) ได้แก่ การใช้สอยสิ่งผลิตเพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน และความต้องการทางสังคมเพื่อแสดงสถานภาพของตนหรือด้วยจุดหมายอื่น

เนื่องจากแบบแผนวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา กฎหมาย และการเมืองการปกครองของสังคมไทยแตกต่างจากสังคมอื่น จึงทำให้เศรษฐกิจไทยมีลักษณะเฉพาะตัวดังต่อไปนี้

1. เศรษฐกิจของไทยส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับผลิตผลทางการเกษตร เพราะประชาชนไทยร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม สินค้าออกส่วนใหญ่เป็นสินค้าด้านเกษตรกรรม

2. เศรษฐกิจไทยถูกครอบครองโดยต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ประมาณเกือบร้อยละ 30 เป็นธุรกิจที่เป็นการลงทุนจากต่างประเทศ

3. มีการผูกขาดในการถือครองปัจจัยการผลิต และผูกขาดในการลงทุนอยู่กับกลุ่มบุคคลเพียงกลุ่มเดียวคือ พวกพ่อค้าและนักธุรกิจที่เป็นเจ้าของกิจการต่างๆ ในประเทศ เช่น กิจการธนาคาร กิจการโรงแรม ธุรกิจการเดินเรือ เป็นต้น

4. ระบบการจัดการกระจายรายได้ยังไม่รัดกุมและมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร คนไทยส่วนมาก มีรายได้ต่อหัวต่ำมาก บางจังหวัดมีรายได้ 9,000 บาทต่อคนต่อปีก็มี ในขณะที่คนเพียงบางกลุ่มเท่านั้นมีรายได้สูง ใช้ชีวิตบำรุงบำเรอเสพสุขเต็มที่

5. คนจนของสังคมไทย ไม่ค่อยรู้จักประมาณตนเอง ชอบใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเอาอย่างคนมีเงิน เป็นประเภท "ผู้มีรสนิยมสูงรายได้ต่ำ" ขอให้ได้ใช้จ่ายตามใจชอบแม้จะกู้หนี้ยืมสินมาก็ตาม ความไม่สมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายจึงเกิดขึ้น ยังผลทำให้คนไทยเป็นหนี้สินกันทั่วหน้า ซ้ำยังขาดการออมอีกด้วย

6. คนไทยนิยมใช้สินค้าต่างประเทศมากกว่าของคนไทย ทำให้เกิดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยได้ง่ายขึ้นและได้เป็นแบบอย่างของคนกลุ่มอื่นในสังคมไทย มีแรงกระตุ้นคือการโฆษณาและส่งเสริมการขาย จึงเกิดวัฒนธรรมรักการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยมากยิ่งขึ้น

7. เนื่องจากอำนาจรัฐตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย นโยบายในการบริหารประเทศส่วนใหญ่ จึงมักจะเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยมากกว่าคนส่วนใหญ่ของประเทศ จึงทำให้คนจนซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ ไม่ได้รับการช่วยเหลือเอาใจใส่ดูแลจากรัฐบาลอย่างเต็มที่เท่าที่ควร

2.4 สถาบันการเมืองการปกครองไทย

สถาบันการเมืองการปกครอง เป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งที่ทุกๆ สังคมจะต้องมี เพราะเป็นสถาบันที่สร้างอำนาจระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และใช้อำนาจเพื่อรักษาสภาวะของสังคมและควบคุมดูแลให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม อันจะยังผลให้เกิดความยุติธรรม ความสงบร่มเย็นและให้กิจการต่างๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย สะดวกและเหมาะสม นอกจากเป็นสถาบันที่สร้างความมั่นคงของชีวิตบุคคลและการดำรงอยู่ของสังคมแล้ว ยังเป็นสถาบันที่ใช้อำนาจในการป้องกันภัยจากสังคมภายนอก จากการรุกรานของสังคมอื่นอีกด้วย เพราะโดยที่แท้แล้ว "การเมืองคือศาสตร์แห่งการปกครองบ้านเมือง" "บ้านเมืองคือสังคมจริยศาสตร์ จุดหมายสำคัญของบ้านเมือง คือความสุขของมนุษยชาติ" "การปกครองคือการดำเนินงานของรัฐบาล"

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่รวมกันเป็นสังคม ก็จำเป็นต้องมีผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ผู้ปกครองเป็นผู้มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาให้ผู้อยู่ใต้ปกครองดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสังคม ถ้าใครฝ่าฝืน ก็จะได้รับการลงโทษตามกฎหมายระเบียบแบบแผน ส่วนว่าใครจะได้เป็นผู้ปกครองนั้น ก็จะมีวิธีการเลือกสรรซึ่งในแต่ละสังคมอาจแตกต่างกัน ทั้งนี้แล้วแต่แนวคิด ความเชื่อและอุดมการณ์ของแต่ละสังคม โดยทั่วไปแล้ว การปกครองจะแบ่งออกได้เป็น 2 ระบอบใหญ่ คือ ระบอบเผด็จการ (Dictatorship) และระบอบประชาธิปไตย (Democracy) หรือแบ่งออกเป็น 3 ระบอบ คือ ระบอบการปกครองที่ปกครองโดยคนคนเดียว เช่น ในกรณีของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchy) ระบอบการปกครองที่ปกครองโดยคนกลุ่มน้อย เช่น แบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) กรณีของอังกฤษในระยะศตวรรษที่ 18 และ 19 หรือแบบคณาธิปไตย (Origarcy) กรณีของเมียนมาร์ ของลาวที่ปกครองโดยพรรคการเมืองพรรคเดียว หรือกรณีเผด็จการเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) ของระบอบคอมมิวนิสต์ หรือของระบอบฟาสซิสท์ในอิตาลีและเยอรมนีในระยะก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และระบอบการปกครองที่ปกครองโดยคนส่วนมากซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในนามของระบอบประชาธิปไตย

การเมืองการปกครองไทยสมัยก่อนเป็นแบบพ่อปกครองลูก (Paternalism) โดยเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพ่อ ข้าราชบริพารเปรียบเสมือนลูกในครอบครัวและ

ปฏิบัติต่อกันฉันพ่อปฏิบัติต่อลูก หรือฉันลูกกับพ่อในครอบครัวเดียวกันจนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งในรัชสมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากคติพราหมณ์ผ่านจากเขมร พระมหากษัตริย์ถูกแยกจากประชาชน จึงกลายมาเป็นการปกครองแบบนายกับบ่าว (Master-Slave) เป็นลักษณะเจ้าขุนมูลนาย เป็นความสัมพันธ์กันฉันนายกับบ่าว กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจและอภิสิทธิ์ต่างๆ อย่างสมบูรณ์แบบเด็ดขาดจึงเรียกการปกครองแบบนี้อีกอย่างว่า การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Monarchy) การปกครองระบอบนี้ยังคงมีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเมื่อ พ.ศ. 2475 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ตอนปลาย) จึงได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระมหากษัตริย์ไม่ได้เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองประเทศโดยตรง แต่ทรงใช้อำนาจการบริหารทางคณะรัฐมนตรี ใช้อำนาจการนิติบัญญัติทางรัฐสภา และใช้อำนาจตุลาการทางสถาบันศาล

การเมืองการปกครองไทย เป็นระบอบประชาธิปไตย หรือเป็นการเมืองที่ปกครองโดยคนส่วนมาก เป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนเกือบทั้งประเทศเป็นผู้กำหนดผู้ปกครองโดยวิธีการเลือกตั้งซึ่งจัดให้มีขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและเพื่อให้มีการหมุนเวียนผู้ที่เป็นรัฐบาลอันเป็นการป้องกันมิให้ใครผูกขาดอำนาจนานเกินไป

องค์ประกอบของประชาธิปไตยไทยที่สำคัญมีดังนี้

1. การเลือกตั้ง การเลือกตั้งทุกระดับต้องเป็นไปโดยเสรี คือไม่มีการบังคับ ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม เพื่อให้ประชาชนจะได้สามารถเลือกคนที่เขาเห็นว่าเหมาะสมที่สุด การเลือกตั้ง ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) และ ส.ว. (สมาชิกวุฒิสภา) เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ คือ ส.ส. ทั้งหมด 500 คน ทุกๆ 4 ปี และ ส.ว. ทั้งหมด 200 คน ทุกๆ 6 ปี ผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งมีอายุตั้งแต่ 18 ปี ขึ้นไป ไม่จำกัดฐานะทางเศรษฐกิจ ทางสังคม อาชีพ ถิ่น การศึกษา ภาษาหรือศาสนา แม้แต่คนพิการก็มีสิทธิ์เลือกตั้ง ยกเว้นแต่พระภิกษุสามเณรและผู้ที่ถูกพิพากษาถึงจำคุกเท่านั้น

2. เสรีภาพ ประชาชนมีเสรีภาพในการรวมกลุ่มทางการเมือง และดำเนินกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งจัดตั้งพรรคการเมือง ประชาชนสามารถวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล สามารถมีเสรีภาพในด้านต่างๆ เช่น เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา การนับถือศาสนา การเลือกที่อยู่ เสรีภาพในทรัพย์สินและร่างกาย เป็นต้น

3. เสมอภาค (ความเท่าเทียมกัน) ทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ โดยรัฐจะต้องดำเนินการให้อย่างยุติธรรม เช่น ในการศึกษา การสาธารณสุข การให้สวัสดิการ

แก่คนจน การเก็บภาษี ห้ามการผูกขาด การกำหนดชั่วโมงทำงาน ค่าแรงงานขั้นต่ำของกรรมกร การปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น

4. ใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ การดำเนินงานต่างๆ ใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ตัดสิน แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องปกป้องและยอมรับเสียงข้างน้อยด้วย โดยทางปฏิบัติที่เป็นประเพณีนิยม พรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในรัฐสภา จะได้รับการยอมรับให้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล

5. กฎหมายต้องเป็นธรรม กฎหมายต่างๆ ที่ออกมาบังคับใช้จะต้องเป็นธรรมแก่ทุกคนและจะต้องออกมาโดยกระบวนการที่ถูกต้อง ทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย การดำเนินคดีอาญาจะต้องกระทำโดยกระบวนการตามกฎหมายที่ถูกต้อง

สถาบันการเมืองการปกครองไทย ก็เช่นเดียวกับสถาบันการเมืองการปกครองของสังคมอื่นๆ ทำหน้าที่หลักดังต่อไปนี้

1. สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นในสังคมเพื่อเป็นหลักประกันเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของสมาชิกในสังคม
2. รักษาไว้ซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคม
3. วางแผน ประสานนโยบาย และโครงการต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของสังคม
4. วินิจฉัยข้อกรณีพิพาทและข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิกในสังคม
5. ทำการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่นและป้องกันคุ้มครองภัยจากสังคมอื่น

การเมืองการปกครองไทยมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ ดังนี้

1. นิยมตัวบุคคลมากกว่าหลักการ
2. ยกย่องผู้อาวุโส
3. อาศัยอำนาจบารมีของบุคคล
4. กลุ่มผู้มีอำนาจส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ
5. อำนาจส่วนใหญ่อยู่กับคณะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากกว่าประชาชน
6. เป็นระบบที่รวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง

2.5 สถาบันศาสนาไทย

ศาสนาเป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต สังคมใด ผู้คนนับถือศาสนาใด พฤติกรรมของบุคคลก็จะแสดงออกให้ปรากฏตามหลักคำสอน และพิธีกรรมที่เขาปฏิบัติก็จะเป็นเอกลักษณ์ของสังคมนั้นๆ วิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ได้รับอิทธิพลจากศาสนาเป็นอย่างมากซึ่งจะพบได้จากการแสดงออกทางศิลปะ วรรณคดี คติธรรม ประเพณี ฯลฯ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาโดยเสรี กอปรทั้งชาวไทยเป็นผู้มีศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในศาสนา จึงมีการนับถือศาสนาแตกต่างกัน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะนับถือศาสนาตามบรรพบุรุษของตน ศาสนาใหญ่ๆ ที่ชาวไทยนับถือมากเรียงตามลำดับมี 4 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่ชาวไทยนับถือมากที่สุดประมาณร้อยละ 95 รองลงมาอันดับที่ 2 คือ ศาสนาอิสลามซึ่งชาวไทยที่นับถือส่วนใหญ่อยู่ใน 4 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา สตูล และนราธิวาส คิดเป็นประมาณร้อยละ 4.05 อันดับที่ 3 คือ ศาสนาคริสต์ มีชาวไทยนับถือประมาณร้อยละ 0.6 อันดับที่ 4 คือ ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู และศาสนาอื่นๆ หรือไม่ทราบว่านับถือศาสนาอะไรแน่นอน มีชาวไทยนับถือประมาณร้อยละ 0.35

ศาสนาพุทธ กับคนไทยมีความสัมพันธ์กันและกันอย่างแน่นแฟ้นมาเป็นเวลาพันปีเศษแล้วและได้ยอมรับนับถือเป็นศาสนาประจำชาติไทยติดต่อกันมาไม่เคยขาดช่วงนับเป็นเวลากว่า 700 ปี พุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่จำเป็นต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ชีวิตประจำวันของชาวไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ล้วนเป็นพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากอิทธิพลของหลักคำสอนพุทธศาสนา เห็นได้จากความเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเอื้ออาทร ความมีเมตตาปรานี มีความรักสามัคคีกัน ไม่ชอบความรุนแรง รักสันติ รักอิสรเสรี มีความประนีประนอมกับเพื่อนร่วมชาติที่เป็นคนไทยด้วยกันไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาอะไร เมื่ออยู่ในผืนแผ่นดินไทยก็เป็นสังคมไทยเป็นพวกเดียวกัน มีหน้าที่ในการปกป้องรักษาชาติไทยและเทิดทูนพระมหากษัตริย์เหมือนกัน คนไทยได้แสดงออกทางด้านศิลปกรรมต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม ล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือแม้แต่นาฏศิลป์และดนตรีไทย มีลักษณะอ่อนช้อยเยือกเย็นตามแนวทางสันติของพุทธศาสนา จิตใจของคนไทยก็แสดงออกมาในลักษณะที่เยือกเย็นมีความเกื้อกูลปรองดองกัน ให้การพึ่งพาอาศัยกันและกันยังผลให้มีการดำรงชีวิตอย่างสงบสุขจนตราบเท่าทุกวันนี้ ทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลของหลักธรรมในพุทธศาสนานั่นเอง แม้พระสงฆ์ก็มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทย กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นที่พึ่งบวร สอนธรรม นำปฏิบัติ ช่วยพัฒนา ปรึกษาดี มีส่วนช่วยสังคมในด้านต่างๆ และวัดซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านต่างก็มีวัดประจำหมู่บ้านของตน ถือว่าเป็นศูนย์กลางเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งหมู่บ้าน จึงมีบทบาทโดยทั่วไปดังนี้

1. เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป
2. เป็นสถานสงเคราะห์เยาวชนบุตรหลานของชาวบ้าน
3. เป็นสถานที่สัปปายะ
4. เป็นสถานที่ดูจพิพิธภัณฑสถานและเป็นห้องสมุดประชาชน
5. เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและบำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ
6. เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ

7. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านจะได้มีโอกาสมาพบปะสังสรรค์กัน
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม
9. เป็นคลังพัสดุกลางของชาวบ้าน
10. เป็นฌาปนสถาน
11. เป็นสถานที่ดำเนินการทางการเมือง
12. เป็นตลาดนัดและตลาดโต้รุ่ง
13. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและเป็นที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้าน

ศาสนาอิสลาม เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมตั้งแต่เกิดจนตายจนมีประเพณีและพิธีการสำหรับวงจรชีวิต กล่าวคือ เมื่อเด็กเกิดมาอายุได้ 1 เดือน ก็มีพิธีโกนผมไฟ พิธีขึ้นอู่โดยมีพิธีทางศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เด็กชายไทยมุสลิมเมื่อมีอายุระหว่าง 2-10 ขวบ จะต้องได้รับพิธีสุหนัต (Circumcision) คือพิธีตัดหนังหุ้มปลายองคชาต ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่พึงกระทำและเป็นสิ่งควรสรรเสริญ เมื่อเด็กชายหญิงอายุได้ 7 ขวบ พ่อแม่จะต้องสอนให้รู้จักประกอบพิธีละหมาด หรือนมาซ คือ พิธีนมัสการแสดงความเคารพต่อพระเจ้าวันละ 5 ครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นกิจวัตรที่สำคัญที่สุดที่มุสลิมทุกคนจะต้องถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด เมื่อถึงวัยแต่งงาน โดยฝ่ายหญิงและชายตกลงกันได้แล้ว ก็จะมีการสู่ขอและหมั้นเจ้าสาวแล้วจึงประกอบพิธีแต่งงานในสุเหร่า โดยมีอิหม่ามหรือโต๊ะครูประจำสุเหร่า (มัสยิด) นั้นๆ เป็นผู้ทำพิธี มุสลิมทุกคนจะต้องบริจาคซะกาต คือ สละทรัพย์สินของตนแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น จะต้องถือศีลอดในเดือนรอมฎอน (เดือนที่ 9 แห่งฮิจเราะห์ศักราช) ในชั่วชีวิตควรจะได้ไปจาริกแสวงบุญหรือประกอบพิธีหัจญ์ที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อย่างน้อย 1 ครั้ง ถ้ามุสลิมคนใดได้ไปประกอบพิธีหัจญ์มาแล้วจะได้รับการยกย่องนับถือมากและจะได้รับคำนำหน้านามผู้นั้นว่า “หะยี” เมื่อมีมุสลิมคนใดคนหนึ่งเสียชีวิตลงก็จะมีการละหมาดญานาซะฮ์ คือ การละหมาดเพื่อผู้ตายเป็นการอวยพรขอพรให้แก่ผู้ตาย และหลังจากนั้นก็จะนำศพไปฝังที่สุสานให้เรียบร้อยภายใน 24 ชั่วโมงซึ่งระหว่างฝังก็จะมีการอ่านบทสวด เพื่อผู้ตายอยู่ในสุสาน เพื่อให้พ้นจากการลงโทษน้อยที่สุด มุสลิมทุกคนจะต้องปฏิบัติตามหลักคำสอนในคัมภีร์อัลกุรอาน เพราะคัมภีร์อัลกุรอานได้ประมวลหลักธรรมอันเป็นธรรมนูญแห่งชีวิต (Code of Life) และเป็นระบบสังคมนิยมประชาธิปไตยของหมู่คณะ โดยได้มีหลักการสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างพร้อมมูลทุกๆ ด้าน เช่น การดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกัน การแต่งงาน การอาชีพทำมาหากิน การพาณิชย์ การมรดก การลงโทษทางอาญา การเศรษฐกิจ การปกครอง การเมือง ฯลฯ เป็นการประมวลไว้อย่างชัดเจนในตัวสามารถนำไปถือปฏิบัติได้ทันทีตั้งแต่เกิดจนตาย กฎหมายสำหรับสังคมไทยมุสลิมจึงมีลักษณะเฉพาะตัว วันศุกร์เป็นวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา สุเหร่าเป็นศูนย์รวมของกลุ่มชนในหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านก็จะมีสุเหร่าประจำหมู่บ้านเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาร่วมกัน

สาวชาวไทยมุสลิมภาคใต้

คริสต์ศาสนา ได้เริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นนิกาย**โรมันคาทอลิก** ส่วนนิกายโปรเตสแตนต์ ได้เริ่มเข้ามาเผยแผ่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งสองนิกายนี้ ได้นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศไทยหลายด้าน เช่น การแพทย์ การศึกษา การพิมพ์ การเลี้ยงดูเด็กกำพร้า การสังคมสงเคราะห์ เป็นต้น ประเทศไทยให้อิสรเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา จึงมีประชาชนไทยจำนวนไม่น้อยหันมานับถือคริสต์ศาสนา ผู้ที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ คือ พวกมิชชันนารี ซึ่งเป็นผู้ได้เสียสละเพื่อช่วยเหลือพี่น้องมนุษย์ด้วยกันโดยยึดมั่นในหลักคำสอนที่ว่า "จงรักเพื่อนบ้านเหมือนกับรักตนเอง" "จงรักกับทุกคน เพราะถ้าท่านรักแต่เฉพาะคนที่รักท่าน ท่านจะมีดีอะไร..." จนคริสต์ศาสนาได้รับสมญานามว่า "ศาสนาแห่งความรัก" เพราะสอนเน้นในเรื่องของความเมตตากรุณา ความเสียสละและการให้อภัย เพราะคำสอนหลักเหล่านี้นั่นเอง จึงทำให้พวกมิชชันนารี ทำงานเพื่อพระศาสนาอย่างขยันขันแข็งไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความลำบากใดๆ ทั้งสิ้น งานด้านการแพทย์และการสาธารณสุขตอนแรกที่พวกมิชชันนารีเข้ามานั้นยังไม่ทันสมัยเท่าที่ควร เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากพวกมิชชันนารี จึงทำให้การแพทย์ของประเทศไทยตื่นตัวขึ้น มีการแพทย์แบบสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้มีหมอสอนศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ชาวเยอรมันและชาวอังกฤษได้มาเผยแผ่ศาสนาในหมู่คนไทยและคนจีนพร้อมทั้งทำหน้าที่ด้านการรักษาโรคด้วย และต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2378 หมอบรัดเลมิชชันนารีชาวอเมริกัน ก็ได้นำเอาวิชาการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาเผยแพร่คือ วิธีการปลูกฝีเพื่อป้องกันไข้ทรพิษและการฉีดวัคซีนป้องกันอหิวาตกโรค รวมทั้งได้ตั้งโรงพิมพ์และทำหนังสือพิมพ์เป็นภาษาไทยขึ้นเป็นครั้งแรก ส่วนในด้านการศึกษา พวกมิชชันนารีก็ได้มีโอกาสสอนภาษาอังกฤษแก่พวกสนมกำนัลในพระบรมมหาราชวังจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศตื่นตัวขึ้น จึงเกิดมีการตั้งโรงเรียนสอนวิชาแผนใหม่ขึ้นโดยเริ่มในพระบรมมหาราชวังก่อน มีการสอนวิชาภาษาอังกฤษและวิชาอื่นๆ ซึ่งครูส่วนใหญ่เป็นภรรยาของพวกมิชชันนารี และในเวลาต่อมาได้แพร่หลายออกจากราชสำนักสู่ประชาชน โดยมีการตั้งโรงเรียนขึ้นทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด พวกมิชชันนารีเองก็ได้สร้างโรงเรียนขึ้นหลายแห่งเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน ด้านสาธารณสุข ก็ได้สร้างโรงพยาบาลขึ้นเพื่อบริการประชาชนหลายแห่งทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคควบคู่ไปกับการเผยแผ่หลักธรรมในศาสนาด้วย ปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า คริสต์ศาสนาได้มีบทบาททางด้านสาธารณสุข และการศึกษาต่อประเทศไทยเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังได้ตั้งศูนย์สำหรับเผยแผ่ศาสนาของแต่ละนิกายอย่างเป็นปึกแผ่นอยู่ทั่วไป มีโบสถ์คริสต์ มีไม้กางเขนเป็นสัญลักษณ์ประจำอยู่ แต่ละศูนย์แต่ละโรงเรียน แต่ละโรงพยาบาล แต่ละหมู่บ้าน หรือชุมชนที่เป็นชาวไทยคริสต์ ทุกๆ วันอาทิตย์จะมีการไปโบสถ์

เพื่อประกอบพิธีมิสซา ฟังเทศน์ สวดมนต์สรรเสริญพระเจ้า มีโรงเรียนรวิวารสำหรับเด็กเยาวชนด้วย มีการประกอบพิธีสมรสในโบสถ์ มีการจัดพิธีศพในโบสถ์ มีประเพณีวัฒนธรรมการเฉลิมฉลองวันคริสต์มาสซึ่งเป็นวันคล้ายวันประสูติของพระเยซูคริสต์พระศาสดาของคริสต์ศาสนาคือวันที่ 25 ธันวาคมของทุกปี แต่งานจะเริ่มตั้งแต่เวลา 24.00 น. ของคืนวันที่ 24 ธันวาคม โดยชาวคริสต์ไทยจะรวมกลุ่มกันไปร้องเพลงอวยพรในนามของพระเจ้าตามประตูเพื่อนบ้านต่างๆ สังคมไทยจะร่วมเฉลิมฉลองโดยการจัดงานวันคริสต์มาส จัดส่งบัตรอวยพร “Merry Christmas” แก่กันและกัน จัดงานเลี้ยงพบปะสังสรรค์ในหมู่ญาติเพื่อนฝูง มีการจับฉลากแลกของขวัญซึ่งกันและกัน ผนวกกับการจัดงานส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่กันอย่างสนุกสนานไม่แพ้การจัดงานในวันเทศกาลสำคัญอื่นๆ ของประเทศ

โบสถ์คริสต์

ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่โบราณกาล ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศไทยโดยผ่านทางเขมรก่อนพุทธศาสนาซึ่งพุทธศาสนาได้เข้าสู่ประเทศไทย ณ ดินแดนที่เป็นนครปฐมประมาณ พ.ศ. 300 เศษ เมื่อศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเผยแผ่เข้ามา ก็ปรากฏว่ามีคนไทยได้ยอมรับนับถือและการปฏิบัติของคนไทยที่นับถือก็ไม่เคร่งเหมือนพวกชาวฮินดูจริงๆ แต่ก็รับเอาลัทธิประเพณี

ของพราหมณ์มาประพฤติปฏิบัติ ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู เป็นศาสนาที่ประกอบด้วยประเพณีและพิธีกรรมมากมาย จึงกลายมาเป็นบ่อเกิดทางลัทธิประเพณีของไทยที่สำคัญแหล่งหนึ่ง จะเห็นได้ว่าประเพณีหรือพิธีการต่างๆ ที่คนไทยปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่งบางคนเข้าใจว่าเป็นพิธีต่างๆ ในพุทธศาสนานั้น อันที่แท้จริงในระยะแรกไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเลย แต่เป็นพิธีหรือประเพณีที่คนไทยได้เคยถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยที่นับถือศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู เมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา และหันมานับถือศาสนาพุทธแล้ว เห็นว่าพิธีนั้นเป็นสิ่งที่ดีงามไม่ใช่สิ่งที่เสียหายอะไรก็ยอมรับเอามาประพฤติปฏิบัติสืบต่อด้วยความพอใจ โดยอาจดัดแปลงแก้ไขปรับเปลี่ยนเพื่อเหมาะสมบ้าง เช่น ผู้ประกอบพิธีหรือผู้นำประกอบพิธีแทนที่จะเป็นพราหมณ์ก็เป็นพระสงฆ์ อีกประการหนึ่งเนื่องจากเป็นพุทธศาสนิกชนเมื่อจะประกอบพิธีอะไร ก็อดไม่ได้ที่จะไม่นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมหรือเข้าไปปนในพิธีนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อเสริมให้เกิดศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ความน่าเกรงขาม ความสนิทใจ และความอุ่นใจเป็นต้น เช่น ประเพณีลอยกระทงซึ่งจริงๆ แล้วเป็นประเพณีของพราหมณ์ที่เขาลอยกระทงเพื่อขอขมาหรือบูชาคุณพระแม่คงคา แต่ชาวไทยพุทธรับเอามาปรับเป็นการลอยกระทงเพื่อบูชาพระพุทธบาทที่หาดทรายแม่น้ำนัมมทา ประเทศอินเดีย หรือในการทำบุญนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ถวายภัตตาหาร ก็จะเป็นพิธีที่ปนกันไปทั้งพุทธทั้งพราหมณ์หรือแม้แต่ไสยศาสตร์ ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ พุทธประมาณร้อยละ 50 พราหมณ์ประมาณร้อยละ 30 ไสยศาสตร์ประมาณร้อยละ 20 สรุปได้ว่าพิธีการหรือลัทธิประเพณีต่างๆ ของสังคมไทยมีบ่อเกิดที่สำคัญคือพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูจึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยเป็นอันมาก งานพิธีไทยต่างๆ เช่น พิธีแรกนาขวัญ การสมรส การปลูกบ้านอาคารใหม่ พิธีโกนผมไฟ โกนจุก ฯลฯ ล้วนเป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์ที่สังคมไทยนำเอามาปรับใช้ปฏิบัติกัน จึงเป็นการยากที่จะแยกพิธีทางพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงชุบเลี้ยงพวกพราหมณ์และทรงเลื่อมใสพิธีกรรมต่างๆ ของพวกพราหมณ์เป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากสิ่งที่เป็นพยานปรากฏอยู่ในปัจจุบันคือเสาชิงช้าหน้าวัดสุทัศน์ฯ กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีตรียัมปวาย (พิธีพราหมณ์ฝ่ายใต้กระทำรับพระอิศวรที่เรียกเป็นสามัญว่าพิธีโล้ชิงช้า ซึ่งกระทำในวันขึ้น 7 ค่ำ ตอนเช้า ขึ้น 9 ค่ำ ตอนเย็น เดือนยี่)

3. พุทธธรรมกับสถาบันสังคมไทย

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าสังคมไทยคือสังคมพุทธ การจะเป็นสังคมพุทธได้โดยสมบูรณ์ก็ต้องเป็นสังคมที่ยึดหลักธรรมของพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรมอันจะยังผลให้ลดปัญหาสังคมต่างๆ ได้

และสามารถนำความสุขความปลอดภัยตลอดถึงความสำเร็จมาให้แก่ตนเอง และสังคมโดยส่วนรวม สถาบันสังคมไทยก็จะเข้มแข็ง และสามารถพัฒนาไปในทางที่พึงประสงค์ได้

3.1 พุทธธรรมกับสถาบันครอบครัว

กำเนิดการสมรส

คนเราจะรักกันก็ด้วยเหตุ 2 อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง 2 อย่าง คือ

1. ด้วยเคยอยู่ร่วมกันมาก่อน (ปุพเพวะ สันนิวาเสนะ) เช่น เคยเป็นผัวเมียกัน เป็นพ่อแม่กัน เป็นศิษย์-อาจารย์กันตั้งแต่ชาติก่อน ชาตินี้มาเห็นกันเข้าก็รักซาบซึ้ง

2. ด้วยการสงเคราะห์ช่วยเหลือกันและกันในปัจจุบัน (ปัจจุปันนะหิเตนะ วา) เช่น ให้เงิน ให้ของ หางานให้ทำ ชุบเลี้ยงในชาตินี้เกิดเห็นใจกันก็เลยรักกัน

ดังพุทธพจน์ที่ว่า **"ความรักย่อมเกิดด้วยเหตุสองประการคือด้วยบุพเพสันนิวาส หรือด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เปรียบดังดอกบัวซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยน้ำและตมฉันนั้น"** (ขุ.ธ.) เป็นการแนะวิธีปลูกความรักวิธีเลือกคู่และการรับสภาพแห่งความรัก ความรักประเภทแรกคือ ที่เกิดด้วยเพราะบุพเพสันนิวาส จะเป็นความรักที่ดูดดื่มมั่นคงกว่าประเภทหลัง ดังบทเพลงที่ว่า "เมื่อคิดให้ดีโลกนี้ประหลาด บุพเพสันนิวาส ประสาทความรักให้มา ไม่ใช่บุพเพสันนิวาสแน่ไซร้ รักจึงได้โรยรา..." "เนื้อคู่กันแล้ว ก็คงไม่แคล้ว คงไม่คลาด ถ้าเราทำบุญร่วมชาติ ก็ย่อมเป็นทาสแม่ดวงสุดา เพราะว่าบุพเพสันนิวาสเรียกหา พี่จึงมั่นใจแน่นหนาว่า ขวัญชีวา คงไม่ตัดรอน..."

ประเภทของภรรยาและของสามี

ภรรยาและสามีจะมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนา ท่านจำแนกไว้ฝ่ายละ 7 ประเภท เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนใจว่าเมื่อจะเป็นสามีหรือภรรยาแล้ว ควรจะประพฤติตนให้อยู่ในประเภทไหน ภรรยา 7 ประเภท คือ

1. วธกาภริยา ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต กล่าวคือ เป็นภรรยาที่ใจร้าย คิดร้าย ทำแต่ความเสียหายแก่ครอบครัวและสามี เป็นผู้ชอบยินดีกับชายอื่นแล้วดูหมิ่นสามีตนเอง มักก่อความทะเลาะวิวาทดุด่าสามีตน ทั้งๆ ที่สามีตนขวนขวายหาทรัพย์มาเลี้ยงตนและครอบครัว

2. โจรีภริยา ภรรยาเยี่ยงโจร กล่าวคือ เป็นภรรยาที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ ด้วยการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เที่ยวเตร่ หมกมุ่นในอบายมุข ฯลฯ

3. อัยยาภริยา ภรรยาเยี่ยงนาย กล่าวคือ เป็นภรรยาที่ไม่เอาใจใส่ดูแลงานบ้านเรือน เกียจคร้านในการทำการงานในครอบครัว วางตนเป็นนายของสามีวางอำนาจเหนือสามี ชอบบังคับข่มขู่สามี ชอบกินมาก ปากร้าย ใจเหี้ยม ไม่เกรงใจสามี

4. มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา กล่าวคือ เป็นภรรยาที่หวังดีต่อสามีรักสามี คอยห่วงใยเอาใจใส่ต่อสามีตลอดเวลา เสมือนมารดาห่วงใยต่อบุตรธิดา และรู้จักประหยัดรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้

5. ภคินีภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว กล่าวคือ เป็นภรรยาที่เคารพรักสามีเสมือนน้องสาวเคารพรักพี่ มีใจอ่อนโยน อ่อนน้อมต่อสามี เชื่อฟังสามี รู้จักเกรงใจและคล้อยตามสามีในทางที่ดีที่ควร

6. สขีภริยา ภรรยาเยี่ยงเพื่อนรัก กล่าวคือ เป็นภรรยาที่บำเพ็ญตนเป็นคู่ร่วมสุขร่วมทุกข์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแนะนำประโยชน์ให้รักใคร่จริงใจต่อสามี วางตัวเป็นเพื่อนที่ดีของสามี ชื่นชมสามี เป็นเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจของสามี เป็นกุลสตรี มีปติวัตรซื่อสัตย์ภักดีต่อสามีเสมอต้นเสมอปลาย

7. ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยงทาส กล่าวคือ เป็นภรรยาปฏิบัติตัวเสมือนเป็นทาสของสามียอมตนอยู่ในอำนาจของสามี วางตัวเป็นดุจคนใช้ของสามี สามีจะดุด่าว่าอย่างรุนแรงก็ทนได้ ไม่โกรธตอบ

อัง.สัตตก.

บรรดาภรรยา 7 ประเภทนี้ 3 ประเภทแรก นับว่าเป็นภรรยาที่ไม่น่าพึงปรารถนา ส่วน 4 ประเภทหลัง นับว่าเป็นภรรยาดีน่าพึงปรารถนา พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า "มารดาเป็นมิตรที่ดีที่สุดในครอบครัว" (สํ.ส.) นั่นหมายความว่าภรรยาที่ดีนั่นต้องเป็นเพื่อนที่ดีกับสามีกับบุตรธิดาและสมาชิกในครอบครัว ต้องร่วมสุขร่วมทุกข์ในครอบครัว ด้วยเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยในบ้าน อำนวยบริการในบ้านเรือนฉันมิตรที่ดี

ฝ่ายสามี ก็แบ่งออกเป็น 7 ประเภทเหมือนกัน คือ

1. วธกภัสดา สามีเยี่ยงเพชฌฆาต กล่าวคือ เป็นสามีที่มีจิตประทุษร้าย ทำแต่ความเสียหายแก่ครอบครัวและภรรยา เป็นผู้มีความกำหนัดรักใคร่ในหญิงอื่นแล้วดูหมิ่นภรรยาตน มักก่อความทะเลาะวิวาทดุด่าภรรยาตน ทั้งๆ ที่ภรรยาของตน เป็นผู้มีความขยันรับผิดชอบต่อการงานในครอบครัวเป็นอย่างดี

2. โจรภัสดา สามีเยี่ยงโจร กล่าวคือ เป็นสามีที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติของครอบครัวด้วยการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย เที่ยวเตร่ หมกมุ่นในอบายมุขต่างๆ ฯลฯ

3. อัยยกภัสดา สามีเยี่ยงนาย กล่าวคือ เป็นสามีที่เกียจคร้านในการทำงาน วางตัววางอำนาจเหนือภรรยา ชอบกดขี่ข่มเหงภรรยาอยู่เสมอ

4. ปิตาภัสดา สามีเยี่ยงบิดา กล่าวคือ เป็นสามีที่มีความรักความหวังดีต่อภรรยา ห่วงใยภรรยาเสมือนบิดารักห่วงใยบุตรธิดา ตลอดทั้งคุ้มครองรักษาทรัพย์สมบัติของครอบครัวไว้เป็นอย่างดี

5. ภาตาภัสดา สามีเยี่ยงพี่ชาย กล่าวคือ เป็นสามีที่มีความรักความเอื้ออาทรเอ็นดูต่อภรรยาเสมือนพี่ชายมีความรักต่อน้องสาว

6. สขาภัสดา สามีเยี่ยงเพื่อนรัก กล่าวคือ เป็นสามีที่ประพฤติตนร่วมสุขร่วมทุกข์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแนะนำประโยชน์ให้รักใคร่จริงใจต่อภรรยา ชื่นชมภรรยา มีศีล มีสทารสันโดษในภรรยา

7. ทาสภัสดา สามีเยี่ยงทาส กล่าวคือ เป็นสามีที่ปฏิบัติตัวเสมือนเป็นทาสของภรรยายอมอยู่ในอำนาจของภรรยา ภรรยาจะดุด่าอย่างไรก็ไม่โกรธเคือง จะยอมเชื่อฟังและคล้อยตามภรรยาในทางที่ควรทุกอย่าง

อัง.สัตตก.

บรรดาสามี 7 ประเภทนี้ 3 ประเภทแรก เป็นสามีที่ไม่พึงปรารถนา ส่วน 4 ประเภทหลัง นับว่าเป็นสามีที่ดีน่าพึงปรารถนา สามีตามทรรศนะของสังคมไทยโบราณแล้วถือว่าเป็นช้างเท้าหน้าของครอบครัว เพราะเป็นผู้มีความสำคัญมากในการที่จะทำให้ครอบครัวมีความมั่นคงและมีความสุข แต่อย่างไรก็ตาม ภรรยาก็นับว่าเป็นผู้มีความสำคัญในครอบครัวไม่ยิ่งหรือหย่อนไปกว่าสามี ดังนั้น ครอบครัวใด สามีภรรยาเป็นคนดีมีศีลธรรมที่เรียกว่า ผัวแก้วเมียขวัญ หรือผัวเทพเมียเทพี ครอบครัวนั้นก็จะมีแต่ความเจริญมั่นคง มีความสุขความเจริญ ถ้าสามีภรรยา เป็นคนไม่ดี ก็จะมีแต่ความแตกแยกวิวาทบาดหมาง ไม่มีความสุขไม่มีความเจริญมั่นคง ฝ่ายชายที่จะเป็นสามีซึ่งฝ่ายหญิงจะต้องพิจารณาให้รอบคอบ ถ้าสามารถหลีกเลี่ยงได้ จะเป็นการตัดไฟแต่ต้นลมและไม่สายเกินแก้ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว อาจจะเป็นสาเหตุนำไปสู่การหย่าร้างก็ได้คือ

1. ชายเป็นคนเข็ญใจ
2. ชายเป็นคนขี้โรค
3. ชายเป็นคนแก่เกินไป
4. ชายเป็นคนขี้เมา
5. ชายเป็นคนโฉดเขลา
6. ชายเป็นคนเพิกเฉย
7. ชายไม่มีอาชีพที่แน่นอน
8. ชายไม่สามารถที่จะหาทรัพย์มาเป็นหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวได้

สังขปัตตชาดก

ลักษณะคู่สมรส

ถ้านำเอาความเป็นคนดีมีศีลธรรมซึ่งท่านเปรียบเสมือนเป็นเทพหรือเทพีและความเป็นผู้ทุศีลขาดคุณธรรมจริยธรรมซึ่งท่านเปรียบเสมือนซากศพหรือผีที่มีแต่กลิ่นเหม็น มาเป็นเกณฑ์ในการจัดลักษณะคู่สมรสแล้ว ก็จะจัดได้เป็น 4 คู่สมรส ดังนี้

1. คู่ศพอยู่ร่วมกับศพ ได้แก่ สามีทุศีล ภรรยาก็ทุศีล
2. คู่ศพอยู่ร่วมกับเทพี ได้แก่ สามีทุศีล แต่ภรรยามีศีลธรรม
3. คู่เทพอยู่ร่วมกับศพ ได้แก่ สามีมีศีลธรรม แต่ภรรยาทุศีล
4. เทพอยู่ร่วมกับเทพี ได้แก่ สามีมีศีลธรรม ภรรยาก็มีศีลธรรม

(พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน)

หลักธรรมสำหรับพัฒนาครอบครัว

ครอบครัวจะเจริญก้าวหน้าทั้งทางวัตถุและจิตใจ มีความมั่นคงมีความสุขความสำเร็จได้ จะต้องเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยหลักธรรม ซึ่งหลักธรรมสำหรับส่งเสริมพัฒนาครอบครัวพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้มีมากมาย แต่จะเลือกนำมากล่าวพอเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้

1. สมชีวิธรรม หลักธรรมที่เป็นหลักของคู่สร้างคู่สม เป็นหลักของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสมกันหรือเสมอกลมกลืนกัน มีชีวิตคู่ควรกัน มีอุดมคติตรงกัน จะอยู่ครองกันยั่งยืนนานเป็นไม้เท้ายอดทองกระบองยอดเพชร มี 4 ประการ คือ

(1) **สมสัทธา** มีศรัทธาสมกัน คือ มีความเชื่ออย่างมีเหตุผลเหมือนๆ กัน มีความเชื่อมั่นในหลักธรรมเหมือนๆ กัน มีแนวคิดมีความเชื่อมั่นและเป้าหมายของชีวิตเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

(2) **สมสีลา** มีศีลสมกัน คือ มีความประพฤติดีระดับเดียวกัน มีระเบียบวินัยเสมอกัน มีความซื่อสัตย์สุจริตสมกัน มีจรรยามารยาทอบรมมาดีคู่ควรกัน

(3) **สมจาคา** มีความเสียสละสมกัน คือ รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ชอบช่วยเหลือไม่เห็นแก่ตัวเหมือนๆ กัน มีใจบุญใจกุศลใจกว้างเช่นเดียวกัน

(4) **สมปัญญา** มีปัญญาสมกัน คือ มีระดับการศึกษาไม่แตกต่างกัน มีวิชาความรู้ความเฉลียวฉลาดพอๆ กัน มีเหตุผลมีความคิดสร้างสรรค์ด้วยกัน

อัง.จตุกก.

2. ฆราวาสธรรม ธรรมสำหรับคู่สมรสผู้ครองเรือน หรือธรรมอันเป็นหลักครองชีวิตของฆราวาส เป็นธรรมที่จำเป็นสำหรับคู่สมรสจะต้องนำมาใช้ในการปฏิบัติต่อกันมี 4 ประการ คือ

(1) **สัจจะ** จริงใจ คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน จริงใจแก่กัน จริงวาจาและจริงในการกระทำต่อกัน

(2) **ทมะ** ฝึกตน คือ รู้จักข่มใจตนเอง ควบคุมใจตนเอง ฝึกหัดดัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้งรู้จักปรับใจเข้าหากัน

(3) **ขันติ** อดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อการล่วงล้ำกล้ำเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยาก ความลำบาก ตรากตรำฝ่าฟันอุปสรรคในการทำงานสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ครอบครัวด้วยกัน

(4) **จาคะ** เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่ใจแคบ

ส.ส.

3. กุลจิรัฏฐิติธรรม ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่คู่สมรส คู่สมรสใดปฏิบัติยึดมั่นในคุณธรรมข้อนี้ คู่สมรสนั้นก็จะมีความมั่นคงมั่งคั่งทำให้ครอบครัวดำรงมั่นอยู่ได้ยืนนาน มี 4 ประการ คือ

(1) **นัฏฐคเวสนา** รู้จักแสวงหาข้าวของเครื่องใช้ที่หายมาไว้ คือ เมื่อของสิ่งใดเครื่องใช้สิ่งใดในบ้านเรือนหายไป ถ้าอยู่ในวิสัยที่หากลับมาได้ ก็รีบแสวงหามาไว้ ไม่ปล่อยให้มันสูญหาย

(2) **ชิณณปฏิสังขรณา** รู้จักบูรณะซ่อมแซมของเก่าของชำรุด คือ เมื่อพบว่าสิ่งใดเก่าชำรุดยังมีสภาพการใช้งานได้อยู่ก็อย่ารีบร้อนไปหาซื้อใหม่ ให้รีบจัดการบูรณะซ่อมแซมไว้ให้ใช้การได้ต่อไป ไม่ทิ้งขว้างเสีย ซึ่งก็จะเป็นการประหยัดการใช้จ่ายได้

(3) **ปริมิตปานโภชนา** รู้จักประมาณในการกินการใช้ คือ รู้จักประหยัดกินประหยัดใช้ ไม่ฟุ่มเฟือยหรือสุรุ่ยสุร่าย

(4) **อธิปัจจสีลวันตสถาปนา** พ่อบ้านแม่บ้านจะต้องเป็นผู้มีศีลธรรม คือ คู่สมรสนั้น อย่างน้อยจะต้องเป็นผู้มีศีล 5 และละเว้นจากอบายมุข “ศีล 5 ละอบายมุข”

อัง.จตุกก.

4. ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัวให้มีหลักฐานมั่นคงได้ มี 4 ประการ คือ

(1) **อุฏฐานสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบสัมมาชีพ มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาความสามารถสอดส่องตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพได้รับประสิทธิผล

(2) **อารักขสัมปทา** ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

(3) **กัลยาณมิตตตา** คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัยเลือกคบหาเฉพาะคนดี ที่เป็นมิตรแท้เพื่อนจริงที่มีความจริงใจมีอุปการคุณร่วมสุขร่วมทุกข์มีความหวังดีแนะนำประโยชน์ให้และมีความรักใคร่

(4) **สมชีวิตา** มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย กำหนดให้รายได้เหนือรายจ่าย รู้จักประหยัดเก็บไว้

อัง.อัฏฐก.

ธรรมหมวดนี้เรียกสั้นๆ ว่าทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่าทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และนิยมคำย่อ อุ. อา. ก. ส. ว่าเป็นหัวใจเศรษฐีมีสาระดังคำกล่าวว่า "ขยันหา รักษาไว้ ใช้จ่ายดี มีมิตรแท้"

5. คิหิสุขหรือกามโภคีสุข สุขของคฤหัสถ์หรือสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมีควรได้ เป้าหมายของการครองชีวิตตามโลกียวิสัย อยู่ที่การแสวงหาความสุขของชีวิตให้พบ พระพุทธองค์ทรงชี้ที่มาของความสุขสำหรับผู้ครองเรือนว่าเกิดจาก 4 ทาง คือ

(1) **อัตถิสุข** สุขเกิดจากการมีทรัพย์ คือ เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยชอบธรรม

(2) **โภคสุข** สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้นจัดหาปัจจัย 4 มาเลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยงและบำเพ็ญประโยชน์

(3) **อนณสุข** สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใครๆ

(4) **อนวัชชสุข** สุขเกิดจากการประกอบอาชีพที่ปราศจากโทษ คือ เกิดความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่าตนประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ศีลธรรม และวัฒนธรรมอันดีงาม มีความประพฤติถูกต้องและไม่บกพร่องเสียหาย ไม่เป็นโทษเป็นภัยแก่ใครๆ ทั้งใครๆ ก็ติเตียนไม่ได้ไม่ว่าจะทางกาย วาจา และทางใจ

อัง.จตุกก.

บรรดาความสุข 4 อย่างนี้ อนวัชชสุข มีความสำคัญและมีค่ามากที่สุดเพราะเป็นแหล่งความสุขที่จะก่อให้เกิดความสุขอื่นๆ ตามมา จึงจำเป็นที่คู่สมรสและสมาชิกในครอบครัวจะต้องประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพที่สุจริตเป็นสัมมาชีพ แต่อย่างไรก็ตาม อัตถิสุข โภคสุข และอนณสุข จะเกิดขึ้นมีได้ก็เพราะความมั่นคงเศรษฐกิจ คุณธรรมที่จะสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคงได้ก็คือ หลักทิฏฐธัมมิกัตถะและหลักกุลจิรัฏฐิติที่ได้กล่าวถึงมาแล้วนั่นเอง

จรรยาบรรณของคู่สามีภรรยา

หน้าที่ของสามี

เป็นที่ยอมรับกันว่าชายผู้เป็นสามีนั้นเป็นหัวหน้าครอบครัว สามีจึงควรตระหนักในการได้รับความไว้วางใจนี้โดยจะต้องทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัสหน้าที่ของสามีที่จะต้องปฏิบัติต่อภรรยาไว้ดังนี้

(1) ยกย่องให้เกียรติภรรยา

(2) ไม่แสดงอาการดูหมิ่นเหยียดหยามภรรยา

(3) ไม่เกี่ยวข้องกับสตรีอื่นในทางประเวณี

(4) มอบความเป็นใหญ่ในการบริหารงานภายในบ้านให้แก่ผู้เป็นภรรยา

(5) จัดหาเครื่องประดับเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญเป็นรางวัลแก่ภรรยาตามโอกาสอันควร

ที.ปา.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้สามีสำนึกในหน้าที่ของตน เป็นสามีที่ดีของภรรยา เพื่อยกย่องฐานะสตรีและยอมรับสิทธิสตรีในสังคม เพื่อเป็นหลักประกันครอบครัวไม่ให้เกิดการแตกแยก เพื่อป้องกันปัญหาสามีทอดทิ้งภรรยาหรือนอกใจภรรยาและเพื่อสร้างสัมพันธภาพทางใจระหว่างสามีกับภรรยาให้กระชับแน่นแฟ้น ครอบครัวจะได้มีสันติสุขมีความราบรื่นตลอดไป

หน้าที่ของภรรยา

ภรรยาได้รับยกย่องว่าเป็นแม่บ้านเพราะกิจการต่างๆ ภายในบ้านแม้กระทั่งการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาก็ถูกยกให้เป็นหน้าที่ของแม่บ้าน โดยสามีหรือพ่อบ้านเป็นลูกมือช่วยเหลือ การที่แม่บ้านได้รับมอบหมายหน้าที่ดังกล่าวเป็นที่พอใจและเป็นไปด้วยความสมัครใจของแม่บ้านซึ่งเป็นเหตุให้การครองเรือนครองรักเป็นไปได้ตลอดรอดฝั่ง ภรรยาที่ดีซึ่งจะสามารถมีเสน่ห์ผูกมัดใจสามีไว้ได้นานและเป็นที่พอใจของสามีนั้น จะต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อไปนี้ให้ครบถ้วนบริบูรณ์ คือ

(1) จัดการงานภายในบ้านให้สะอาดเรียบร้อยไม่ขาดตกบกพร่องและเป็นไปตามที่มอบหมาย

(2) ต้อนรับหรือช่วยเหลือสงเคราะห์ญาติมิตรของฝ่ายสามีให้ดี

(3) ไม่เกี่ยวข้องกับชายอื่นในทางชู้สาวหรือหึงหวงเกินเหตุ

(4) รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ให้ดี

(5) ขยันช่างจัดช่างทำ เอางานทุกอย่าง ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ใช้สติปัญญาทำงาน ทำงานคล่องตัว กระฉับกระเฉงไม่เฉื่อยชา

ที.ปา.

นอกจากนี้ยังมีข้อปฏิบัติเพิ่มเติมสำหรับหญิงผู้เป็นภรรยา เป็นการตอกย้ำเสริมเติมหน้าที่ดังกล่าวให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นคือ

(1) ต้องตื่นก่อน นอนหลัง คอยรับฟังรับใช้สามี ประพฤติให้ถูกใจ และกล่าวถ้อยคำอันเป็นที่รัก

(2) ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ บิดามารดา หรือสมณพราหมณ์ ต้องเคารพนับถือบูชาและให้การต้อนรับชนเหล่านั้นด้วยดี

(3) การงานต่างๆ ภายในบ้าน จะต้องเป็นคนขยันไม่เกียจคร้าน ทำการงานนั้นด้วยปัญญาด้วยความสามารถ

(4) ชนเหล่าใดเป็นคนภายในบ้าน เช่น คนใช้คนงาน ต้องสนใจและติดตามการงานของพวกเขาว่าทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ เรียบร้อยหรือไม่เรียบร้อย

(5) หากคนเหล่านั้นไม่สบายล้มป่วยเป็นไข้ ต้องเอาใจใส่ดูแล พยาบาล

(6) ต้องใจกว้าง แบ่งปันของกินของใช้ให้แก่พวกเขาตามสมควร

(7) สิ่งใดที่สามีหามาไว้ได้ จะต้องรักษาคุ้มครองสิ่งนั้นไว้ ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศด้วยการเล่นการพนัน ขโมยไปใช้และดื่มสุรา

(8) เป็นอุบาสิกาถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นผู้มีศีลงดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ ดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นผู้มีการบริจาค มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามือชุ่มยินดีในการสละ ควรแก่การขอยินดีในการจำแนกแจกทาน

อัง.อัฏฐก.

โอวาทวันแต่งงานที่ธนญชัยเศรษฐีบิดาของนางวิสาขากล่าวให้โอวาทแก่นางวิสาขาในวันแต่งงาน ก็นับว่าจะเป็นแนวทางปฏิบัติตนที่มีประโยชน์มากสำหรับหญิงผู้เป็นภรรยา มี 10 ข้อ คือ

(1) **ไฟในอย่านำออก** คือ อย่านำเอาเรื่องราวส่วนตัวส่วนครอบครัว ปัญหาความร้อนใจต่างๆ ในครัวเรือนไปเปิดเผยแก่คนทั่วไปภายนอก

(2) **ไฟนอกอย่านำเข้า** คือ อย่าเอาเรื่องราวปัญหาต่างๆ ที่เป็นเรื่องไม่ดีไม่เป็นมงคลภายนอกที่ร้อนใจเข้ามาในครอบครัว

(3) **ให้แก่ผู้ให้** คือ พึงให้แก่ผู้ที่เขาให้ตอบแก่เราหรือเขายืมอะไรๆ ไปแล้วสามารถจัดส่งคืนให้จึงค่อยให้ยืม

(4) **อย่าให้แก่ผู้ที่ไม่ให้** คือ ใครที่ยืมอะไรเราไปแล้วไม่ยอมส่งคืน ก็ไม่ควรให้ยืมอีกต่อไป หรือเมื่อเรามีเรื่องขอความช่วยเหลือแม้ไม่เกินความสามารถของเขา และเป็นเรื่องถูกศีลธรรมเขาก็ไม่ยอมช่วยเหลือ คนอย่างนี้ถ้าเขามาขอความช่วยเหลือภายหลัง ก็ไม่ควรให้ความช่วยเหลือ

(5) **ให้ไม่ให้ก็ให้** คือ ถ้าญาติฝ่ายของตนเองหรือฝ่ายของสามีก็ตามที่ยากจนมาขอพึ่ง ถึงเขาจะมีอะไรแทนคุณหรือไม่ก็ตาม ควรช่วยเหลือเขา

(6) **กินให้เป็นสุข** คือ ให้จัดการเรื่องอาหารการกินในครอบครัวให้ดี

(7) **นั่งให้เป็นสุข** คือ รู้จักที่สูงที่ต่ำเวลานั่งก็ไม่นั่งสูงกว่าสามี พ่อแม่ของสามี

(8) **นอนให้เป็นสุข** คือ ดูแลเรื่องที่หลับนอนให้ดีและยึดหลักตื่นก่อนนอนทีหลัง ก่อนนอนก็จัดการธุระการงานให้เรียบร้อนเสียก่อน จะได้นอนอย่างสบายใจ

(9) **บูชาไฟ** คือ เวลาสามีหรือพ่อแม่ของสามีกำลังโกรธเปรียบเสมือนไฟกำลังลุก ถ้าดุด่าอะไรเราก็ให้นิ่งเสียอย่าไปต่อล้อต่อเถียงด้วย เพราะถ้าเราไปโต้ตอบเรื่องก็จะลุกลามบานปลาย ค่อยหาโอกาสชี้แจงเหตุผลให้ฟังอย่างนุ่มนวลเมื่อเขาหายโกรธแล้วจะดีกว่า

(10) บูชาเทวดา คือ เวลาที่พ่อแม่ของสามีหรือตัวสามีเองทำความดี ก็พยายามส่งเสริมสนับสนุนพูดให้กำลังใจให้ทำความดียิ่งๆ ขึ้นไป และให้เคารพอ่อนน้อมต่อสามีและพ่อแม่ของสามีเสมือนเคารพอ่อนน้อมต่อเทวดา

ขุ.ธ.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้ภรรยาสำนึกในหน้าที่ของตน เป็นภรรยาที่ดีของสามี เพื่อเป็นหลักประกันมิให้ครอบครัวเกิดการแตกแยก เพื่อสร้างคุณธรรมให้แก่สตรีซึ่งจะเป็นที่ผูกมัดใจสามีไว้ได้นาน เพื่อป้องกันการประพฤตินอกใจสามี และเพื่อให้ภรรยามีประสิทธิภาพในการทำกิจการต่างๆ ภายในบ้าน ตลอดทั้งเป็นแม่บ้านที่ดีของครอบครัว อันจะทำให้ครอบครัวมีสันติสุขและมีความราบรื่นตลอดไป

มารดา-บิดา

ความหมาย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "มารดา คือ แม่" "บิดา คือ พ่อ, ผู้ให้กำเนิด" คัมภีร์มังคลทีปนี ภาคที่ 1 ได้ให้ความหมายไว้ว่า "...สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด (ชนนี) ชื่อว่ามารดา บุรุษผู้ยังบุตรให้เกิด (ชนก) ชื่อว่าบิดา ในบรรดามารดาและบิดาเหล่านั้น มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้ยาก..." ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ได้กล่าวถึงกระบวนการที่ทำให้คู่สมรสกลายเป็นมารดา-บิดา คือ การจะตั้งครรภ์ของมารดานั้นว่ามาจากเหตุ 3 ประการ คือ

1. คู่สมรสมีพฤติกรรมเพศรส (มาตาปิตะโร จะ สันนิปะติตา โหนติ)
2. ฝ่ายหญิงมีระดู (ไข่สุก) (มาตา จะ อุตุนี โหติ)
3. สัตว์ผู้จะมาเกิดถือปฏิสนธิ (คันธัพโพ จะ ปัจจุปัฏฐิโต โหติ)

ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งก็ไม่มีการตั้งครรภ์ดังพุทธพจน์ที่ว่า **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุที่บิดามารดามีพฤติกรรมเพศรส 1, มารดามีระดู 1, สัตว์ปฏิสนธิ 1 เพราะสันนิบาต 3 อย่างนี้ ครรภ์จึงตั้งได้"** (ม.มู.) ในฎีกามาเลยยสูตรและสารัตถะทีปนี ภาคที่ 3 ได้กล่าวถึงการที่สตรีมีครรภ์ได้เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาเหตุ 6 ประการนี้ คือ

1. **กายสังสัคเคน** ด้วยได้สัมผัสถูกต้ององคาพยพน้อยใหญ่แห่งชาย (อยู่ร่วมประเวณี)
2. **โจลัคคหเณน** ด้วยได้ถือเอาท่อนผ้าที่แปดเปื้อนด้วยสุกกะแล้วป้อนเข้าไปในอวัยวะเพศของตน
3. **อสุจิปาเนน** ด้วยลิ้มเลียกลืนกินน้ำอสุจิ
4. **นาภิปรามเสน** ด้วยชายได้ปรามาสลูบคลำลูบไล้เคล้าคลึงสะดือ (นาภี)

5. ทัสสเนน ด้วยได้จ้องมองดูชายด้วยฉันทราคะ (เหมือนปลาบางชนิดถูกขังไว้ในที่ต่างกัน แต่ยังแลเห็นกันได้ก็ตั้งครรภ์ได้)

6. คันเธน ด้วยได้สูดดมกลิ่นสรีรกายชายด้วยความกำหนัดยินดี

สมญานามของบิดามารดา ในคัมภีร์มงคลทีปนี ภาคที่ 1 ได้ยกย่องความสำคัญของมารดาบิดาโดยให้สมญานามไว้ 3 ชื่อ คือ

1. ชื่อว่าเป็นพรหมของบุตรธิดา (พรหมาติ มาตาปิตะโร) เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม 4 ประการ คือ

(1) *มีเมตตา* คือ มีความรักความปรารถนาดีต่อบุตรธิดาไม่มีที่สิ้นสุด

(2) *มีกรุณา* คือ หวั่นใจในความทุกข์ของบุตรธิดาและคอยเอาใจใส่ช่วยเหลือเสมอไม่ทอดทิ้ง

(3) *มีมุทิตา* คือ เมื่อบุตรธิดามีความสุขความสบายดีก็มีความปลาบปลื้มยินดีด้วยความจริงใจ

(4) *มีอุเบกขา* คือ เมื่อบุตรธิดามีครอบครัวสามารถเลี้ยงตัวเองได้แล้วก็ไม่วุ่นวายกับชีวิตครอบครัวบุตรธิดาจนเกินงาม และหากบุตรธิดาผิดพลาดก็ไม่ซ้ำเติม แต่กลับคอยเป็นที่ปรึกษาให้ด้วยความเต็มใจ

2. ชื่อว่าเป็นบุรพาจารย์ของบุตรธิดา (ปุพพาจริยาติ วุจจเร) คือ เป็นครูอาจารย์คนแรกของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้สั่งสอนฝึกอบรมบุตรธิดาให้รู้จักสิ่งที่เป็นคุณ สิ่งที่เป็นโทษ ให้รู้จักดีรู้จักชั่ว รู้จักพูดเป็นภาษา ให้รู้จักสิ่งทั้งหลายในโลก และเป็นผู้ปลูกฝังอัธยาศัยกิริยามารยาทที่ดีงาม ให้แก่บุตรธิดามาแต่เล็กแต่น้อยก่อนครูอาจารย์เหล่าอื่น

3. ชื่อว่าเป็นอาหุเนยยบุคคล (อาหุเนยยา จ ปุตตานัง ปชาย อนุกัมปกา) คือ เป็นผู้ควรแก่การรับของคำนับ กล่าวคือ เครื่องสักการะที่นำมามอบให้ในโอกาสต่างๆ และการนมัสการของบุตรธิดา เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการคุณแก่บุตรธิดาเหลือล้นคณนา ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสอุปมาไว้ว่า "ถ้าบุตรธิดาจะพึงวางบิดามารดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบ่านั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำและให้ท่านถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่านั้นเสร็จ แม้บุตรธิดาจะมีอายุถึง 100 ปี และปรนนิบัติท่านไปตลอดชีวิต ก็ยังนับว่าตอบแทนพระคุณท่านไม่หมด" และยังมีผู้อุปมาไว้ว่าหากเราใช้ท้องฟ้าแทนกระดาษ ยอดเขาพระสุเมรุแทนปากกา น้ำในมหาสมุทรแทนหมึก เขียนบรรยายคุณของบิดามารดาจนท้องฟ้าเต็มไปด้วยอักษร ภูเขาสึกกร่อนจนหมด น้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง ก็ยังบรรยายคุณบิดามารดาไม่หมด ดังบทเพลงที่ว่า "...จะเอาโลกมาแทนปากกา จะเอานภามาแทนกระดาษ จะเอาน้ำหมดมหาสมุทรมาแทนหมึกวาด ประกาศพระคุณไม่พอ..." ในพรหมสูตร ก็ได้กล่าวถึงสมญานาม

ของมารดาบิดาเอาไว้ดังพุทธพจน์ที่ว่า **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า "พรหม" นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า "บุรพาจารย์" นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า "อาหุเนยยบุคคล" นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา ข้อนั้นเพราะเหตุใด เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยงแสดงโลกนี้แก่บุตรธิดา...เพราะฉะนั้น บุตรธิดาพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดาด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำและการล้างเท้าทั้งสอง เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแลบัณฑิตย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาละไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์..."**

จรรยาบรรณของมารดาบิดา

หน้าที่ของมารดาบิดา บิดามารดาที่จะได้ชื่อว่าเป็น *"พ่อแก้วแม่แก้วของลูก"* นั้นจำต้องมีจรรยาบรรณ คือ มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อบุตรธิดาของตน เมื่อได้ปฏิบัติหน้าที่นี้แล้ว นอกจากจะทำให้บุตรธิดาเป็นคนดีดังประสงค์แล้ว ยังเป็นเหตุให้บุตรธิดาเกิดสำนึกและซาบซึ้งในตัวบิดามารดาว่า เป็นผู้มีพระคุณแก่ตนอย่างแท้จริง และเป็นเหตุจูงใจให้บุตรธิดาตอบสนองพระคุณในโอกาสต่อไปด้วย หน้าที่ดังกล่าวนั้นมีแนวปฏิบัติดังนี้

(1) กันบุตรธิดาออกจากความชั่ว
(2) ปลูกฝังบุตรธิดาในทางดี
(3) ให้บุตรธิดาได้รับการศึกษา
(4) จัดแจงให้บุตรธิดาได้แต่งงานกับคนดี
(5) มอบทรัพย์มรดกให้เมื่อถึงกาลอันสมควร

ที.ปา.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้บิดามารดาสำนึกในหน้าที่และเป็นพ่อแม่ที่ดีของลูกๆ เพื่อแก้ปัญหาบิดามารดาทอดทิ้งบุตรธิดา สร้างหลักประกันให้แก่สังคม และเพื่อจรรโลงคุณธรรมของบิดามารดาไว้ในสำนึกของบุตรธิดาตลอดไป

บุตรธิดา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่าบุตรธิดาไว้ว่า "บุตร คือ ลูก,ลูกชาย" "บุตรี คือ ลูกผู้หญิง" "ธิดา คือ ลูกหญิง" บุตรธิดา จัดว่าเป็นมิ่งขวัญของมารดาบิดา และเป็นสิ่งสำคัญที่โลกคือหมู่มนุษย์ต้องการปรารถนาอยู่เสมอ เพราะโลกมนุษย์นี้จะตั้งอยู่ไม่ได้ถ้าไม่มีบุตรธิดาเกิดสืบต่อเชื้อสายดังที่พระพุทธองค์ ได้ตรัสเอาไว้ว่า **"ปุตตา วัตถุ มะนุสสานัง บุตรธิดา ย่อมเป็นวัตถุที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย"** (สํ.ส.) โดยอธิบายว่าบุตรธิดาเป็นผู้จะสืบสายให้วงศ์สกุลเจริญแพร่หลาย ดุจพื้นปฐพีเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งหมู่ไม้แผ่พืชพันธุ์เจริญจนเป็นดงใหญ่ที่สุดฉะนั้น

ก่อนจะเกิดมาเป็นบุตรธิดา ก็ต้องเริ่มจากการที่มารดาตั้งครรภ์ซึ่งก็มีสาเหตุให้ตั้งครรภ์ดังได้กล่าวมาแล้ว ช่วงระยะเวลาตั้งครรภ์กว่าจะคลอดต้องใช้เวลานาน 9 เดือนบ้าง 10 เดือนบ้าง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว การพัฒนาการทางชีววิทยาของมนุษย์ทารกผู้ปฏิสนธิขึ้นในครรภ์ของมารดา ก็จะค่อยๆ ดำเนินไปเป็นขั้นตอนตามระยะเวลาดังข้อความที่มาในอินทกสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรคที่ว่า

"...ร่างกายนี้เริ่มต้นเป็นกลละก่อน จากกลละเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะพัฒนาเป็นเปสิ จากเปสิพัฒนาเป็นฆนะ จากฆนะพัฒนาเป็นปัญจสาขา (5 ปุ่ม) ต่อจากนั้นมี ผม ขน และเล็บ เป็นต้น เกิดมีขึ้น มารดาของทารกในครรภ์บริโภคข้าว น้ำ โภชนาหารอย่างใด ทารกผู้อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น..."

คัมภีร์สารัตถปกาสินี อรรถกถาสังยุตตนิกาย ได้อรรถาธิบายพระบาลีดังกล่าวไว้โดยสารัตถะที่สำคัญแล้วพอสรุปความได้ว่า

1. ขั้นที่เป็น**กลละ**นั้นเป็นช่วงเริ่มแรกปฏิสนธิของร่างกาย มีลักษณะเป็นหยดโลหิตขนาดเล็กผ่องใสบริสุทธิ์ อุปมาเหมือนเอาขนแกะจุ่มลงในน้ำมันงาแล้วยกขึ้นสลัด น้ำมันงาที่ติดอยู่ที่ปลายขนแกะซึ่งมีปริมาณน้อยนิดนั่นแหละเป็นประมาณแห่งขนาดของกลละ ภาวะกลละนี้จะค่อยๆ พัฒนาไปประมาณ 7 วัน ถึงวันที่ 8 จึงเข้าถึงขั้นอัมพุทะ จุดเริ่มต้นของกลละนี้ คงจะเป็นจุดที่ตัวเชื้อของบิดาเข้าผสมกับไข่ของมารดา

2. ขั้นที่เป็น**อัมพุทะ** หรือ**อัมพุชะ** (แปลว่าเกิดในน้ำ หรือเกิดจากน้ำ) มีลักษณะเป็นโลหิตข้น มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ จะขยายตัวเขื่องขึ้นค่อยๆ พัฒนาไป 7 วันถ้ายังไม่ตาย คือยังมีกรรม อุตุ จิต อาหารอุปถัมภ์บำรุงอยู่ ก็จะล่วงเข้าวันที่ 8 ซึ่งจะเป็นขั้นเปสิ

3. ขั้นที่เป็น**เปสิ** ขั้นนี้มีลักษณะเป็นชิ้นเนื้อแต่ยังมีสภาพเหลวอยู่เหมือนก้อนดีบุกเหลว มีสีแดงเรื่อและจะพัฒนาอยู่ 7 วัน พอก้าวเข้าวันที่ 8 ก็จะเป็นขั้นฆนะ

4. ขั้นที่เป็น**ฆนะ** ขั้นนี้จะมีลักษณะเป็นก้อนเนื้อเป็นแท่งทึบและมีสีแดงจัดมีขนาดเท่าไข่ไก่ จะพัฒนาอยู่ 7 วัน พอก้าวเข้าวันที่ 8 ก็จะเป็นขั้นปัญจสาขา

5. ขั้นที่เป็น**ปัญจสาขา** ขั้นนี้ก้อนเนื้อ (ฆนะ) ดังกล่าวในครรภ์ของมารดาจะเริ่มแตกเป็นปุ่มงอกขึ้น 5 ปุ่ม เมื่อพัฒนาต่อไป ปุ่มหนึ่งจะเป็นศีรษะ 2 ปุ่มถัดมาจะเป็นแขน 2 ข้าง และ 2 ปุ่มสุดท้ายจะเป็นขา 2 ข้าง

ครั้นพัฒนาไปอีก 7 วันคือในสัปดาห์ที่ 5 ก็จะเกิดมีทวัตติงสาการคือ พร้อมจะมีอาการ 32 อาการเหล่านี้จะพัฒนาแปรไปชนิดละ 7 วัน 5 ครั้ง (ครั้งละสัปดาห์) เป็น 35 วัน รวมเป็นปัจจัย 35 ปรุงแต่ง หมดเขตปฏิสนธิกาล ก็จะเป็นตัวตนขึ้น ต่อไปก็จะเป็นช่วงปวัตติกาลแห่งรูป กล่าวคือ

"ปุตฺตา วตฺถุ มนุสฺสานํ บุตรธิดาย่อมเป็นวัตถุที่ตั้งของมนุษย์ทั้งหลาย"

อีก 7 วัน เกิดจักขุทสกะ (วัยเกิดนัยน์ตา)

อีก 7 วัน เกิดโสตทสกะ (วัยเกิดหู)

อีก 7 วัน เกิดฆานทสกะ (วัยเกิดจมูก)

อีก 7 วัน เกิดชิวหาทสกะ (วัยเกิดลิ้น)

และกายทสกะก็บริบูรณ์ รวมทั้งสิ้นเป็น 63 วัน (3 เดือนกว่า)

ต่อจากนั้นในวันที่ 64 เป็นต้นไป กองนาม คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ในเบญจขันธ์) ก็จะเกิดขึ้นและพัฒนาตามลำดับ

ระยะเวลาที่ทารกจะต้องอยู่ในครรภ์ของมารดาประมาณ 42 สัปดาห์ ซึ่งเท่ากับ 9 เดือน 24 วัน แล้วทารกจึงจะคลอดออกมาสู่โลกภายนอก การอยู่ในครรภ์ของทารกจะเร็วหรือช้ากว่านี้บ้าง ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอื่นๆ ด้วย ตลอดเวลาที่อยู่ในครรภ์ ผู้เป็นมารดาบริโภคอาหารสิ่งใด ทารกที่อยู่ในครรภ์ ย่อมยังชีพของตนให้ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหารอย่างนั้น

ประเภทของบุตร

เมื่อเอาคุณธรรมความดีมาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งประเภทบุตรแล้ว ก็สามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังที่ปรากฏในปุตตสูตร ตติยวรรค ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ คือ

1. **อภิชาตบุตร** คือ บุตรที่ดีมีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดาเป็นบุตรชั้นสูง สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล

2. **อนุชาตบุตร** คือ บุตรที่มีคุณธรรมเสมอบิดามารดา เป็นบุตรชั้นกลาง ไม่สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูลแต่ก็ไม่ทำให้เสื่อมลง

3. **อวชาตบุตร** คือ บุตรที่เลว มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นต่ำนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล

พระพุทธองค์ได้ตรัสต่อไปว่า **"...บัณฑิตทั้งหลาย ปรารถนาแต่อภิชาตบุตรและอนุชาตบุตร ไม่ปรารถนาอวชาตบุตร เพราะอวชาตบุตรนำความเสื่อมเสียชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล ส่วนบุตรทั้งหลายผู้เป็นอุบาสก ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีในโลก พวกเขามีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล รู้ความประสงค์ของผู้อื่น ปราศจากความตระหนี่ ย่อมรุ่งเรืองในที่ประชุมทั้งหลายเหมือนพระจันทร์พ้นจากเมฆฉะนั้น..."**

จรรยาบรรณของบุตรธิดา

หน้าที่ของบุตรธิดาต่อบิดามารดา เมื่อบิดามารดามีพระคุณเป็นอเนกอนันต์ดังที่กล่าวแล้ว ในฐานะที่เป็นบุตรธิดาก็สมควรที่จะได้ตระหนักและซาบซึ้งในพระคุณของท่านทั้งสอง ปลูกฝังความรู้สึกกตัญญูกตเวทีให้เกิดและมองให้เห็นคุณค่าของท่านด้วยใจจริง ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็น

เหตุจูงใจให้เกิดสำนึกว่า ตนมีหน้าที่จะต้องตอบแทนคุณงามความดีของท่าน โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง ด้วยการปฏิบัติหน้าที่อันเป็นจรรยาบรรณของบุตรธิดาที่ดีต่อบิดามารดาที่พระพุทธองค์ได้แสดงไว้ 5 ประการ คือ

(1) ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบแทน
(2) ช่วยท่านทำกิจการงาน
(3) ดำรงวงศ์ตระกูล
(4) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
(5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว บำเพ็ญทักษิณาทานให้ท่าน

ที.ปา.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้บุตรธิดาได้รู้จักคุณค่าของบิดามารดาของตน ได้สำนึกในหน้าที่ของตนแล้วเป็นบุตรธิดาที่ดี เพื่อสร้างความอบอุ่นในครอบครัว เพื่อเป็นหลักประกันที่บิดามารดาจะไม่ถูกทอดทิ้งเมื่อยามชรา และเพื่อให้บุตรธิดาช่วยดำรงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีของสังคมไว้ตลอดไป

3.2 พุทธธรรมกับสถาบันการศึกษา

ปัญญาเป็นธรรมสูงสุด

เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า พุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งวิทยาศาสตร์เป็นศาสนาแห่งเหตุผล จึงเป็นศาสนาแห่งปัญญา จะกล่าวว่า **"ปัญญาคือพุทธศาสนา** หรือ **พุทธศาสนาคือปัญญา"** ก็ได้ ทั้งนี้เพราะคำว่า พุทธ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ผู้ตรัสรู้ และการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็เรียกว่าพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ ซึ่งหมายความว่า การจะได้ตรัสรู้นั้นก็เพราะปัญญาเป็นตัวเหตุ เมื่อวิชชาเกิดขึ้น อวิชชาก็ดับไป ตัววิชชาก็คือปัญญานั่นเอง พุทธศาสนาทั้งศาสนาจะสรุปลงที่ปัญญาข้อเดียวก็ได้ เพราะคำสอนทั้งหมดมีเป้าหมายอยู่ที่ความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง การจะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้นไม่ว่าเป็นขั้นทาน ขั้นศีล ขั้นภาวนา ก็ต้องอาศัยปัญญาทั้งนั้นดังพุทธพจน์ที่ว่า **"ปัญญายะ ปะริสุชฌะติ บุคคลจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา"** (ขุ.สุ.) ปัญญา นับว่าเป็นหลักธรรมที่สูงสุดกว่าหลักธรรมข้ออื่นๆ และมีคุณูปการต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก พระพุทธองค์จึงได้ยกย่องสดุดีพรรณนาคุณไว้มากมายหลายประการในอาคตสถานหลายแห่ง เช่นที่ว่า

"ปัญญา โลกัสมิง ปัชโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก"

สํ.ส.

"ปัญญา เจนัง ปะสาสะติ ปัญญาย่อมปกครองคน"

สํ.ส.

"ปัญญา นะรานัง ระตะนัง ปัญญา เป็นแก้วสารพัดนึกของนรชน"

สํ.ส.

"ปัญญาวะ ธเนนะ เสยโย ปัญญาเทียว ประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งปวง"

ม.ม.

"สุโข ปัญญาปะฏิลาโภ การได้ปัญญา ย่อมให้เกิดความสุข"

ขุ.ธ.

"ปัญญายัตถัง วิปัสสะติ คนย่อมเห็นเนื้อความ (ของธรรม) ได้ด้วยปัญญา"

อัง.สัตตก.

"ปัญญา หิ เสฏฐา กุสะลา วะทันติ คนฉลาดกล่าวว่าปัญญาแลประเสริฐสุด"

ขุ.ชา.สัตตก.

"ปัญญาชีวีชีวิตะมาหุ เสฏฐัง ปราชญ์กล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด"

ขุ.สุ.

"ปัญญาสะมาหิโต นะโร อิธะ อะปิ ทุกเขสุ สุขานิ วินทะติ คนในโลกนี้ผู้มีปัญญาย่อมหาความสุขได้แม้ในท่ามกลางความทุกข์ทั้งหลาย"

ขุ.เถร.

"สัพเพ สังขารา อะนิจจาติ.... ....
สัพเพ สังขารา ทุกขาติ... ... ...
สัพเพ ธัมมา อะนัตตาติ ยะทา ปัญญายะ ปัสสะติ
อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา

เมื่อใด เห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นทางแห่งความบริสุทธิ์"

ขุ.ธ.

ดังนั้น ปัญญา จึงเป็นคุณธรรมสำคัญเป็นเอกในพุทธศาสนาดังพุทธพจน์ที่ว่า **"ปัญญุตตะรา สัพเพ ธัมมา ธรรมทั้งหลายทั้งปวง มีปัญญาเป็นยอดยิ่ง"** (ที.สี.)

คำว่า **"ปัญญา"** หมายถึง ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำดำเนินการ ภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นมิได้ ต้องอาศัยการประกอบกระทำบำเพ็ญโดยการศึกษาเล่าเรียนดังพุทธพจน์ที่ว่า **"โยคา เว ชายะเต ภูริ ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบ"** (ขุ.ธ.) คำว่าการประกอบก็คือการศึกษาด้วยวิธีการต่างๆ นั่นเอง

พุทธศาสนาในฐานะศาสตร์แห่งการศึกษา

คำว่า "การศึกษา" ตรงกับภาษาบาลีว่า "สิกขา" สันสกฤตว่า "ศิกษา" หมายถึง กระบวนการเรียน การสอน การฝึกอบรม การค้นคว้าและการพัฒนาเพื่อให้การดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นไปในทางที่ถูกต้องและดีงาม การศึกษาหรือสิกขานั้น มีความหมายกว้างมาก ไม่ได้เจาะจงอยู่เฉพาะการเข้าเรียนในโรงเรียน ในวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา การเข้าฟังคำบรรยาย การเรียนรู้จากตำรา หรืออุปกรณ์การศึกษาอื่นๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ ด้วย เมื่อกล่าวโดยรวบยอดแล้ว ก็เป็นการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย นั่นเอง สิกขาในพุทธศาสนาก็คือ การศึกษา ฝึกฝน พัฒนา 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ที่เรียกว่า ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขาซึ่งเป็นการนำเอาการศึกษามาเป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิตและทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นการศึกษา การมีกิจกรรมต่างๆ ที่จะส่งเสริมพัฒนา ศีล จิตใจ และปัญญาถือว่าเป็นการศึกษาทั้งนั้นดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ในมหานิทเทสว่า

"...บุคคลย่อมศึกษาเรื่องพฤติกรรมที่ดีทางกาย วาจา ให้สูงขึ้นไปบ้าง 1, ศึกษาในการฝึกอบรมจิตใจให้ดีขึ้นบ้าง 1, ศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้าง 1,

เมื่อน้อมจิตคำนึงถึงการศึกษา 3 อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อรู้ก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อเห็นหรือเข้าใจก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อตั้งจิตน้อมจิตแน่วแน่กำหนดไปก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อประคองความเพียรมีสติกำหนดอยู่ก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อรอบรู้ชัดด้วยปัญญาก็เรียกว่าเป็นการศึกษา

...

เมื่อละสิ่งที่พึงละก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อเห็นประจักษ์แจ้งสิ่งที่ควรเห็นประจักษ์แจ้งก็เรียกว่าเป็นการศึกษา
เมื่อฝึกอบรมให้เจริญในสิ่งที่ควรฝึกอบรมก็เรียกว่าเป็นการศึกษา..."

จากพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาก็คือ การฝึกฝนให้มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ซึ่งได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไตรสิกขา คือ การฝึกให้เรามีการดำเนินชีวิตตามมรรค เพราะสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเป็นปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเป็นศีล และสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเป็นสมาธิ การที่เราฝึกตนให้ดำเนินตามหลักมรรคก็คือ การบำเพ็ญไตรสิกขานั่นเอง เพราะฉะนั้น การฝึกฝน

พัฒนาตนในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องก็คือ การศึกษา และการศึกษาก็คือ การฝึกตนให้ดำเนินในทางชีวิตที่ถูกต้อง มรรคก็เป็นสิกขา สิกขาก็เป็นมรรค สิกขาก็คือ การฝึกฝนพัฒนาตนให้ดำเนินตามมรรค การฝึกฝนให้ดำเนินตามมรรคก็คือ สิกขา มรรคคือวิถีชีวิตอันประเสริฐ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ดังนั้น สิกขา หรือการศึกษา จึงแปลว่า การพัฒนาตนในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม การศึกษา จึงเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตทั้งหมดและการดำเนินชีวิตทั้งหมดก็อยู่ในเรื่องของการศึกษา

พุทธปรัชญาการศึกษา

การฝึกพัฒนาคนให้ดำเนินตามมรรคนั้น เมื่อว่าตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาก็ได้แก่การพัฒนาทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ โดยมีขั้นตอนการพัฒนาไปตามหลักของไตรสิกขา ดังนี้

1. อธิสีลสิกขา การศึกษาเพื่อฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย ทางวาจาให้มีระเบียบวินัย มีความเรียบร้อยเป็นปกติดี สามารถอยู่ร่วมกับหมู่คณะได้ด้วยสันติสุข

2. อธิจิตตสิกขา การศึกษาเพื่อฝึกอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นเพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง สามารถควบคุมจิตใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน และโลดแล่นไปตามกระแสของอารมณ์ต่างๆ ในทางโลก ซึ่งจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและเป็นทุกข์

3. อธิปัญญาสิกขา การศึกษาเพื่อฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนจิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระปราศจากกิเลสและความทุกข์ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของการศึกษา ดังที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า *"จุดหมายของการศึกษาเป็นอันเดียวกันกับจุดหมายของชีวิต เรียกตามภาษาพระว่าความหลุดพ้น (วิมุตติ) ได้แก่ ความปลอดเปล่าเป็นอิสระจากกิเลสและความทุกข์"*

พุทธปรัชญาการสอน

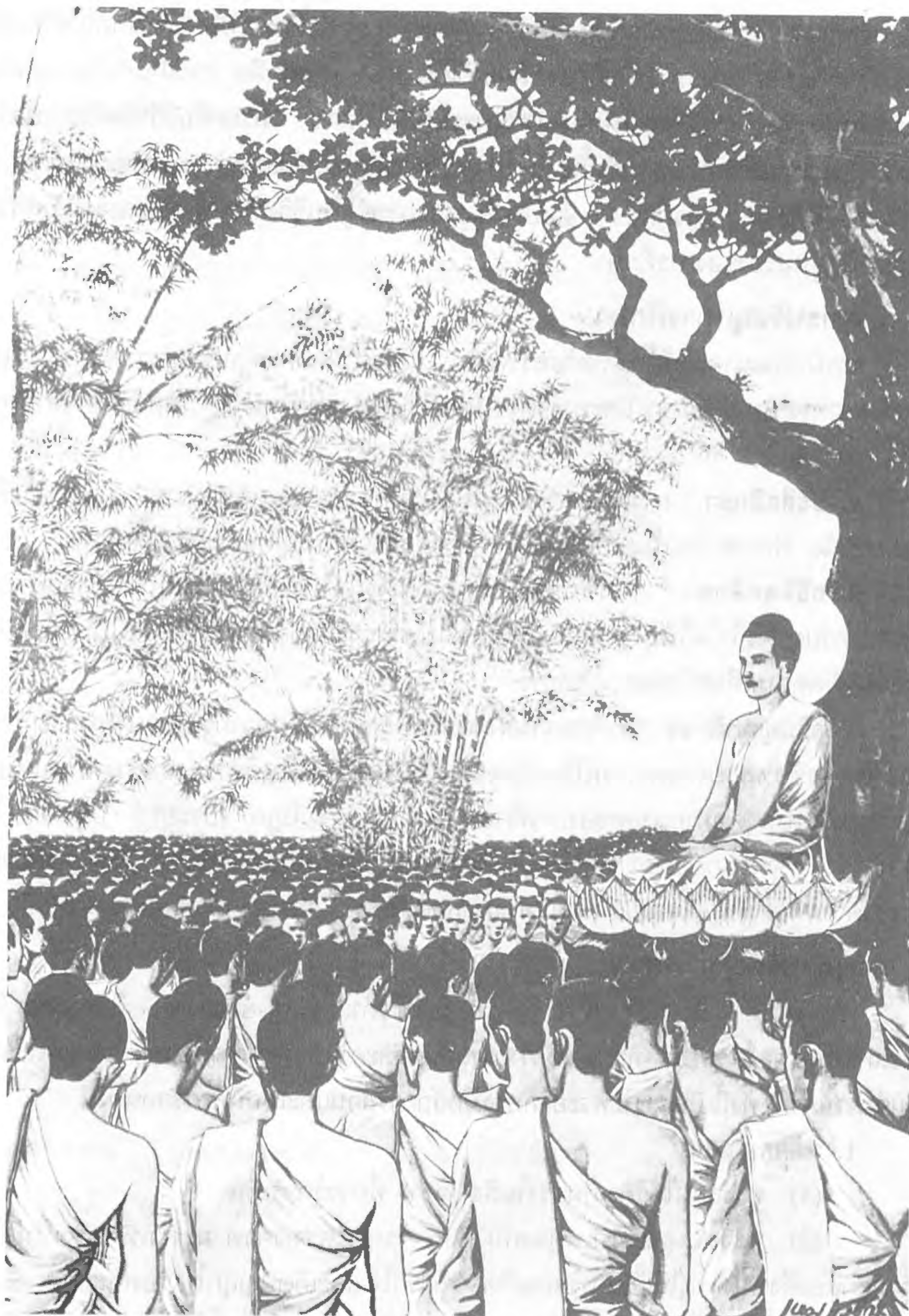
พระพุทธเจ้า นับว่าเป็นยอดบรมครูทั้งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีการสอนที่มีประสิทธิภาพมากได้รับประสิทธิผลให้ผู้ฟังการสอนแต่ละครั้งบรรลุมรรคผลและดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ทรงมีหลักการสอนและเทคนิคการสอนดังนี้

1. หลักการสอน

(1) ทรงสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่ง (วิชา) ที่ควรรู้ควรเห็น

(2) ทรงสอนอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพิจารณาไตร่ตรองตามแล้วเห็นจริงเห็นเป็นความถูกต้องดีงามได้ ทำให้ผู้รับการสอนเกิดความเข้าใจ และเกิดปัญญาในเรื่องนั้นอย่างถ่องแท้ เสมือน "หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง จุดไฟให้เกิดแสงสว่างในที่มืด"

(3) ทรงสอนเป็นอัศจรรย์ คือ เมื่อรับการสอนแล้วนำไปปฏิบัติตาม ก็จะประสบผลสำเร็จตามควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอัศจรรย์

พระพุทธเจ้านับว่าเป็นยอดบรมครูของทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่มีการสั่งสอนที่มีประสิทธิภาพมาก

2. เทคนิคในการสอน

(1) สันทัสสะนา ชี้แจงบรรยายเรื่องนั้นให้ละเอียด แจ่มแจ้งชัดเจน

(2) สะมาทะปะนา พูดโน้มน้าวชักชวนใจให้ผู้รับการสอนอยากรับเอาไปปฏิบัติหรืออยากทำตาม

(3) สะมุตเตชะนา เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกเร้าให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะเกิดกำลังใจเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำได้ปฏิบัติให้สำเร็จได้

(4) สัมปะหังสะนา สร้างอารมณ์ให้ผู้รับการสอนเกิดความร่าเริงใจเกิดความเพลิดเพลินในเรื่องที่สอน ฟังแล้วอยากฟังอีก

สรุปแล้วก็คือ *"ชี้หลัก ชักชวน ปลุกใจ ให้เพลิน"*

เจตนารมณ์ของพุทธเทศนา

จุดมุ่งหมายของการสอนก็คือ

1. จักขุญาณะกะระณียา เพื่อสร้างดวงตา คือ ปัญญาและญาณเครื่องรู้เครื่องเข้าใจให้เกิดขึ้น

2. ทะมะถายะ เพื่อรู้จักฝึกฝนตนเอง

3. อุปะสะมายะ เพื่อพัฒนาจิตให้สงบระงับ

4. อะภิญญายะ เพื่อความรู้ยิ่ง

5. สัมโพธายะ เพื่อความรู้ดี

6. นิพพานายะ เพื่อความดับเพลิงกิเลสและกองทุกข์

วิ.มหา.

ประเภทนักศึกษา

1. เมื่อว่าโดยการได้ศึกษาเล่าเรียนและการนำเอาไปใช้ นักศึกษาก็อาจแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ

(1) เรียนน้อย ไม่ปฏิบัติตามที่เรียน

(2) เรียนน้อย ปฏิบัติตามที่เรียน

(3) เรียนมาก ไม่ปฏิบัติตามที่เรียน

(4) เรียนมาก ปฏิบัติตามที่เรียน

2. เมื่อว่าโดยระดับสติปัญญา ก็สามารถแบ่งผู้รับการสอนออกเป็น 4 ประเภท เปรียบด้วยบัว 4 เหล่า คือ

(1) อุคฆะติตัญญู ประเภทเกรด A ระดับสติปัญญาขั้นอัจฉริยะ พอยกหัวข้อขึ้นมาสอนก็สามารถเข้าใจได้ฉับพลัน เสมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำพอต้องแสงอาทิตย์ก็บานทันที

(2) วิปะจิตัญญู ประเภทเกรด B ระดับสติปัญญาฉลาด ต่อเมื่ออธิบายขยายความหัวข้อนั้นก็สามารถเข้าใจได้ เสมือนดอกบัวที่เจริญขึ้นมาเสมอน้ำพอรุ่งขึ้นต้องแสงอาทิตย์ก็สามารถบานได้

(3) เนยยะ ประเภทเกรด C ระดับสติปัญญาปานกลาง ต้องค่อยแนะนำชี้แจงด้วยวิธีการฝึกอบรมเปรียบเสมือนดอกบัวมีก้านเจริญแล้วแต่ยังอยู่ใต้น้ำก็อีกหลายวันกว่าจะโผล่น้ำต้องแสงอาทิตย์ได้

(4) ปะทะปะระมะ ประเภทเกรด D ระดับสติปัญญาต่ำสุด สอนให้เข้าใจเนื้อหาได้ยาก อาจจะรู้ได้เพียงตัวบทหรือพยัญชนะหรือถ้อยคำเท่านั้น เสมือนดอกบัวเพิ่งออกจากเหง้ายังจมอยู่ใต้น้ำที่ดินที่เลนอยู่ เสี่ยงต่อการที่ปลาและเต่าจะกัดกินเป็นอาหาร

วิ.มหา.

3. **เมื่อว่าโดยผลของการศึกษา** ก็สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

(1) อะปะคัทฑะปะริยัติ พวกเรียนดุจงูพิษ ประเภทความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดมีความรู้ที่เป็นพิษแก่ตนเอง

(2) นิตถะระณะปริยัติ พวกเรียนเพื่อถอนความทุกข์ยาก เมื่อเรียนแล้วสามารถหาความสุขประสบความสำเร็จในชีวิตได้

(3) ภัณฑาคาริกะปริยัติ พวกเรียนเพื่อเป็นขุนคลังแห่งวิชาการ เมื่อเรียนแล้วนอกจากเป็นผู้สามารถหาความสุขความสำเร็จในชีวิตได้แล้ว ยังเป็นแหล่งข้อมูลเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการแก่บุคคลอื่นได้ด้วย

ปปัญจสูทนี

หลักธรรมสำหรับพัฒนาการศึกษา

1. จุดเริ่มต้นของการศึกษา

ปัจจัยอันเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษามี 2 ประการ คือ

(1) ประระโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่นหรือจากสิ่งอื่นๆ อันเป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสอน การแนะนำ การชี้แจง การถ่ายทอด การบอกเล่า ข่าวสาร คำอธิบายจากบุคคลอื่น ตลอดถึงการเรียนรู้จากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมต่างๆ จากภายนอกโดยเฉพาะจากครูอาจารย์ บิดามารดา เพื่อนร่วมชั้นเพื่อนร่วมงาน ตำราเรียน สื่อมวลชน สถาบันทางศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น โดยมีเงื่อนไขว่าประโตโฆสะนั้นจะต้องดี มีคุณสมบัติที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพสูง และเป็นกัลยาณมิตรที่ดี

(2) โยนิโสมะนะสิการ การกระทำไว้ในใจโดยอุบายที่แยบคาย ได้แก่ การรู้จักคิด คิดอย่างถูกวิธีหรือคิดอย่างมีระเบียบเป็นปัจจัยภายใน เมื่อได้รับอะไรจากปัจจัยภายนอกอันเป็นประระโตโฆสะแล้ว ก็นำเอามาคิดพิจารณาไตร่ตรองอีกที เพื่อจะได้มองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นรูปของกระบวนการ สามารถเชื่อมโยงเหตุผลเข้ามาหากันได้เมื่อมองเห็นเหตุก็มองเห็นผลที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดปัญญาความรู้ความเข้าใจได้

2. บ่อเกิดปัญญา

ที่มาแห่งปัญญา 3 แหล่ง คือ

(1) จินตามะยะปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดการพิจารณาหาเหตุผล รู้จักคิด รู้จักนำมาตริตรองและคิดเป็น

(2) สุตะมะยะปัญญา ความรู้เกิดจากสดับตรับฟังหรือการศึกษาเล่าเรียน

(3) ภาวะนามะยะปัญญา ความรู้เกิดจากการอบรมลงมือปฏิบัติ

ที.ปา.

3. รากฐานของความรู้ (หัวใจนักปราชญ์)

จะเป็นคนมีความรู้ที่เรียกว่าบัณฑิตหรือนักปราชญ์ได้จะต้อง

(1) สุ. *ฟัง* รู้จักฟังด้วยความตั้งใจ

(2) จิ. *คิด* รู้จักคิดใคร่ครวญอย่างรอบคอบ

(3) ปุ. *ถาม* สนใจไต่ถามให้เกิดความรู้จริง

(4) ลิ. จด รู้จักจดบันทึกไว้เพื่อช่วยความทรงจำ

ดังบาลีประพันธ์ที่ว่า

สุจิปุลิวินิมุตโต กะถัง โส ปัณฑิโต ภะเว

สุจิปุลิสุสัมปันโน ปัณฑิโตติ ปะวุจจะติ

ถ้าปราศจาก สุ.จิ.ปุ.ลิ. แล้ว จะพึงเป็นบัณฑิตได้อย่างไร

ส่วนผู้สมบูรณ์ด้วย สุ.จิ.ปุ.ลิ. ครบถ้วนแล้ว จึงเรียกว่า “บัณฑิต”

4. อิทธิบาท 4

นักศึกษาจะต้องมีคุณธรรมที่จะนำให้ประสบความสำเร็จในการศึกษา คือ อิทธิบาท 4 ประการ คือ

(1) ฉันทะ *ความพอใจ* ต้องมีความพอใจในวิชาที่เรียน ครูอาจารย์ผู้สอน สถาบัน คณะวิชาที่เรียน และพอใจในผลการเรียนวิชานั้นๆ

(2) **วิริยะ** *ความเพียร* ต้องมีความพากเพียร ความขยัน และความกล้าหาญ ไม่หวาดกลัวต่อความยากของวิชา พยายามต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ในกระบวนการศึกษา

(3) **จิตตะ** *เอาใจใส่* ต้องมีความตั้งใจหรือสนใจในการศึกษา ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปในเรื่องอื่นๆ

(4) **วิมังสา** *หมั่นตริตรอง* ต้องตรวจสอบ ทดลองหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลในวิชาที่เรียน ตลอดทั้งมีการวางแผน ประเมินผลและคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

ที.ปา.

สรุปแล้ว จะต้อง “เต็มใจเรียน แข็งใจเรียน ตั้งใจเรียน และเข้าใจเรียน” จึงจะประสบความสำเร็จ

5. ปัญญาวุฒิธรรม 4

เพื่อความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน นักศึกษาควรจะมีคุณธรรมที่เป็นหลักการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญาที่เรียกว่า ปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ

(1) **สัปปุริสะสังเสวะ** *คบหาคนดี* ต้องขยันเข้าหาครูอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ ตลอดทั้งคบแต่เพื่อนที่มีความรู้ความประพฤติดี

(2) **สัทธัมมัสสะวะนะ** *รับฟังคำสอน* ต้องหมั่นเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียนและหาความรู้จากครูอาจารย์และเพื่อนที่กล่าวถึงในข้อ (1)

(3) **โยนิโสมะนะสิการ** *ทำไว้ในใจโดยอุบายแยบคาย* เมื่อรับคำสอนมาแล้ว ต้องน้อมนำมาพินิจพิจารณาทบทวน โดยเหตุโดยผลอย่างลึกซึ้งเพื่อความเข้าใจชัดและถูกต้อง

(4) **ธัมมานุธัมมะปฏิบัติ** *ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง* จะต้องนำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตริตรองเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักการ และสอดคล้องกับความจุดประสงค์ของวิชานั้นๆ เพราะวิชาการต่างๆ จะเกิดประโยชน์โสตถิผลขึ้นได้สำคัญอยู่ที่การลงมือปฏิบัติหรือนำไปใช้

อัง.จตุกก.

6. สัปปายะ 7 (7 สบาย)

เครื่องอำนวยความสะดวกที่จะสนับสนุนให้การเรียนการศึกษาดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยที่เรียกว่า **สัปปายะ 7** คือ

(1) **อาวาสะสัปปายะ** มีที่อยู่ดี (หอพักดี)

(2) **อาหาระสัปปายะ** มีที่กินดี (โรงอาหารดี)

(3) **ปุคคะละสัปปายะ** ได้ครูอาจารย์ผู้สอนดี

(4) **ธัมมะสัปปายะ** ได้เรียนสาขาวิชาที่ชอบมีหลักสูตรดี

(5) **อิริยาปะถะสัปปายะ** มีกิจกรรมดี (กีฬาดี)

(6) **อุตุสัปปายะ** มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมดี

(7) **โคจะระสัปปายะ** มีชุมชนคือเพื่อนร่วมคณะร่วมหอพักดี

ปปัญจสูทนี

7. องค์ของพหูสูต 5

คุณสมบัติที่ทำให้ควรได้รับชื่อว่าเป็นพหูสูต คือ ผู้ที่ได้เรียนรู้มากหรือคงแก่เรียน มี 5 ประการ คือ

(1) **พะหุสสุตา** *ฟังมาก* คือ ได้ฟังการสอนการบรรยายของครูอาจารย์ในวิชาอะไรมาแล้ว ก็สามารถรับและเข้าใจเก็บรวบรวมรักษาไว้ได้

(2) **ธะตา** *จำได้* คือ หลังการฟังมาแล้วก็จดจำเนื้อหาสาระของวิชานั้นๆ ไว้ได้อย่างแม่นยำ

(3) **วะจะสา ปะริจิตา** *คล่องปาก* คือ การท่องจำหลักสูตร กฎที่สำคัญๆ ของวิชานั้นๆ ให้คล่องปากเพื่อเป็นการเก็บสั่งสมเกี่ยวกับกฎเกณฑ์หรือทฤษฎีสำคัญของวิชานั้นๆ ไว้

(4) **มะนะสานุเปกขะตา** *เพ่งขึ้นใจ* คือ การนำเอาเนื้อหาสาระของวิชานั้นๆ ไปพิจารณาไตร่ตรองเพื่อค้นหาเหตุผลและรายละเอียดต่างๆ ตลอดจนการนำเอาวิชาเหล่านั้นไปวิเคราะห์วิจัยให้ถี่ถ้วนในทุกแง่ทุกมุม

(5) **ทิฏฐิยา สุปะฏิวิทธา** *ขบได้ด้วยทฤษฎี* หรือ *แทงตลอดดีด้วยทิฐิ* คือ การพิจารณาทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งแทงตลอดในเนื้อหาสาระของวิชาเหล่านั้น ด้วยความคิดและปัญญาของตน

อัง.ปัญจก.

8. "รู้อะไรรู้บ้างเพียงอย่างเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดคงเกิดผล"

การเรียนรู้วิชาอะไรเมื่อรู้แจ้งรู้จริงเป็นพหูสูตแล้วจะต้องสามารถในทางปฏิบัติคือสามารถนำความรู้นั้นมาใช้ให้เกิดความเชี่ยวชาญชำนาญในสิ่งนั้นๆ จริงแม้เพียงอย่างเดียว (ไม่จำเป็นต้องหลายอย่าง) ก็สำเร็จประโยชน์ได้ พุทธพจน์ที่รับรองความจริงข้อนี้ คือ

"สาธุ โข สิปปะกัง นาม อะปิ ยาทิสิกีทิสัง
ขึ้นชื่อว่าศิลปะ (ความเป็นผู้เชี่ยวชาญ) แม้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง
ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้แท้"

ขุ.ธ.

8. บัณฑิตเต็มตามภูมิฐาน

ผู้เรียนจบหลักสูตรของมหาวิทยาลัยได้รับปริญญาบัตรรับรองความรู้รอบ (ปริญญา แปลว่า ความรู้รอบ) ในด้านวิชาการที่เรียนจบว่าเป็นบัณฑิตในสาขาวิชานั้นๆ เช่น ศึกษาศาสตรบัณฑิต เป็นต้น ถ้าผู้ได้รับปริญญาบัตรนั้นยังไม่ได้ใช้วิชาความรู้ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนหรือแก่สังคม ก็ยังไม่จัดว่าเป็นบัณฑิตเต็มตามภูมิฐานเพราะยังไม่ได้ใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์ดังที่พระพุทธองค์ได้แสดงลักษณะบัณฑิตไว้ว่า

"ทิฏเฐ ธัมเม จะ โย อัตโถ โย จัตโถ สัมปะรายิโก
อัตถาภิสะมะยา ธีโร ปัณฑิโตติ ปะวุจจะติ

ผู้ทรงปัญญา เราตถาคตจะรับรองว่าเป็นบัณฑิตก็ต่อเมื่อได้บรรลุประโยชน์ในปัจจุบันและในอนาคต"

ขุ.ธ.

ด้วยเหตุนี้ ย่อมจะเห็นความจริงได้ว่าบัณฑิตเต็มตามภูมิฐานนั้น จะต้องประกอบด้วยความเป็นบัณฑิตใน 2 ลักษณะ คือ จะต้องเป็น*บัณฑิตในทางวิชาการ* และจะต้องเป็น*บัณฑิตในการบำเพ็ญประโยชน์* ด้วย นอกจากนั้นจะต้องมีลักษณะอันเป็นเครื่องหมายของบัณฑิต จะต้องฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ และรู้จักใช้สิ่งแวดล้อมให้เป็นครูอาจารย์ของตนดังพุทธพจน์ที่ว่า

"อัตตานัง ทะมะยันติ ปัณฑิตา

บัณฑิตย่อมฝึกฝนตนเอง (เหมือนชาวนาก็ย่อมทำนา ช่างศร ย่อมดัดลูกศร ช่างไม้ ก็ย่อมถากไม้ฉะนั้น)"

ขุ.ธ.

จรรยาบรรณของศิษย์

หน้าที่ของศิษย์ (นักเรียน-นักศึกษา)

ผู้ที่มีอุปการคุณต่อเด็ก นักเรียน นักศึกษา เยาวชน รองจากบิดามารดาก็คือ ครูอาจารย์เพราะท่านย่อมประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชาทั้งในตำราและนอกตำรา ให้แก่ศิษย์ได้ดี มีความรู้หรือมีวิชาติดตัวที่จะต่อสู้กับโลกภายนอก และมีอาชีพเป็นหลักในการดำรงชีวิตได้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

"ศิลปะ วิทยา การเรียนรู้
ได้จากครูอาจารย์ท่านพร่ำสอน
มีวิชาเลี้ยงกาย ไม่อาทร
หมดทุกข์ร้อนเพราะได้ครูแนะนำ"

ดังนั้น ศิษย์จึงควรมีกตัญญู มีความสำนึกและเห็นคุณความดีของครูอาจารย์ โดยการปฏิบัติต่อท่านด้วยความเคารพตามหน้าที่ของศิษย์ที่ดี ที่จะพึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ดังนี้

(1) *ลุกขึ้นยืนรับ* เป็นการให้เกียรติให้ความเคารพครูอาจารย์ กิริยายืนเป็นการให้ความเคารพส่วนการกราบนั้นตามมาทีหลัง การยืน (อาจจะยืนขึ้นยกมือไหว้หรือคำนับ) หรือการกราบแสดงความเคารพนั้นขึ้นอยู่กับสถานที่ ซึ่งเป็นการแสดงออกด้วยความเหมาะสม

(2) *ช่วยทำกิจธุระของครูอาจารย์* คือ การเข้าไปช่วยทำกิจธุระที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนหรือกิจธุระอื่นๆ อันเป็นการแบ่งเบาภารกิจของครูอาจารย์

(3) *เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของครูอาจารย์* คือ ตามธรรมดาครูอาจารย์ที่ดีนั้นท่านย่อมจะสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ด้วยความปรารถนาดีเสมอ ดังนั้น เมื่อท่านสั่งสอนหรือว่ากล่าวตักเตือนอะไร ต้องตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ให้ฟังก่อนจึงเชื่อเรียกว่าเชื่อฟัง แล้วเต็มใจปฏิบัติตามคำสอนนั้นๆ ข้อนี้สำคัญมากเพราะถ้าไม่เชื่อฟังแล้ว การปฏิบัติตามหน้าที่อื่นๆ ก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

(4) *อุปัฏฐาก* ได้แก่ การแสดงความกตัญญูกตเวทีโดยการหาโอกาสเข้าไปช่วยเหลือบำรุงตอบแทนบุญคุณท่านตามโอกาสอันควร เป็นการแสดงความมีน้ำใจปรนนิบัติช่วยเหลือครูอาจารย์ทำกิจเล็กๆ น้อยๆ ที่ตนเห็นสมควร โดยอาสาทำเองมิต้องรอให้ครูอาจารย์ใช้ ก็จัดเป็นหน้าที่ของศิษย์ที่ควรแสดงออก

(5) *เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ* ได้แก่ การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตั้งใจจดจำ "ตาดู หูฟัง มือจด ใจคิด ปากท่อง (จำ)" ถ้าจะถามหรือตอบต้องทำด้วยความเคารพ

ที.ปา.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้ศิษย์สำนึกในหน้าที่เป็นศิษย์ที่ดีมีความรักเคารพในครูอาจารย์ของตน มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในห้องเรียนและในโรงเรียนหรือสถาบันและเพื่อฝึกเยาวชนให้มีน้ำใจมีความรับผิดชอบ ให้เป็นคนอ่อนน้อมว่าง่ายสอนง่าย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น

คุณสมบัติของครูอาจารย์ที่ดี

ครูอาจารย์กับศิษย์หรือนักเรียนนักศึกษาจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้มีความปรารถนาดีต่อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน โดยเฉพาะครูอาจารย์นั้นมีอิทธิพลในการหล่อหลอมปรุงแต่งบุคคลในสังคมได้มากพอๆ กับบิดามารดา ถึงอาจเป็นผู้ชี้นำหรือนำทางสังคม เป็นผู้ยกระดับวิญญาณของมนุษย์ และเป็นนักสร้างผู้ยิ่งใหญ่ก็ว่าได้ ดังคำประพันธ์ของ **เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์** กวีซีไรท์ ที่ว่า

"ใครคือครู ครูคือใคร ในวันนี้
ใช่อยู่ที่ปริญญามหาศาล
ใช่อยู่ที่เรียกว่าครูอาจารย์
ใช่อยู่นานสอนนานในโรงเรียน
ครูคือผู้ชี้นำทางความคิด
ให้รู้ถูกรู้ผิดคิดอ่านเขียน
ให้รู้ทุกข์รู้ยากรู้พากเพียร
ให้รู้เปลี่ยน แปลงสู้ รู้สร้างงาน
ครูคือผู้ยกระดับวิญญาณมนุษย์
ให้สูงสุดกว่าสัตว์เดรัจฉาน
ครูคือผู้สั่งสมอุดมการณ์
มีดวงมานเพื่อปวงชนใช่ตนเอง
ครูจึงเป็นนักสร้างผู้ใหญ่ยิ่ง
สร้างคนจริงสร้างคนกล้าสร้างคนเก่ง
สร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง
ขอมอบเพลงนี้มาบูชา "ครู"

เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จึงควรสอนให้นักเรียนนักศึกษาได้มีความรู้ความเข้าใจในวิชาที่สอนอย่างลึกซึ้ง สามารถที่จะนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ และความเจริญก้าวหน้าได้อย่างจริงจัง ครูอาจารย์จึงควรมีคุณสมบัติดังนี้

1. ปฏิสัมภิทา 4

ความแตกฉานความเชี่ยวชาญหรือชำนาญการที่เรียกว่าปฏิสัมภิทา 4 ดังนี้

(1) *อัตถปฏิสัมภิทา* มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งแจ่มแจ้งถูกต้องในเนื้อหาสาระของวิชาที่สอน

(2) *ธัมมปฏิสัมภิทา* มีความเข้าใจแจ่มแจ้งแตกฉานในหัวข้อวิชา สามารถยกหัวข้อแล้วอธิบายความได้โดยพิสดาร

(3) *นิรุตติปฏิสัมภิทา* มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาเป็นสื่อในการสอนที่ทำให้นักเรียนนักศึกษาเข้าใจได้ง่าย สามารถบรรยายเป็นเหตุเป็นผลเป็นลำดับต่อเนื่องกัน ไม่พูดวกวนสับสน

(4) *ปฏิภาณปฏิสัมภิทา* มีปฏิภาณไหวพริบฉับไว สามารถเข้าใจและคิดหาเหตุผลได้อย่างเหมาะสมฉับไว ทั้งสามารถแก้ปัญหาและโต้ตอบปัญหาได้อย่างถูกต้องและทันที่ทันได

อง.จตุกก.

2. กัลยาณมิตตตา 7

ความเป็นกัลยาณมิตรหรือที่เรียกว่า คุณธรรมของครูอาจารย์ 7 ประการ คือ

(1) *ปิโย* ประพฤติตัวน่ารัก คือ วางตัววางตนให้เป็นผู้มีกิริยามารยาทอันเรียบร้อย เป็นผู้ที่น่ารักน่านับถือ มีใจเมตตากรุณาเอื้ออารีอารอบต่อนักเรียนนักศึกษาเป็นอย่างดี

(2) *คะรุ* มีใจหนักแน่น ทำตนให้เป็นผู้มีใจหนักแน่น น่าเคารพ เป็นผู้ที่น่าไว้วางใจ และเป็นที่พึ่งได้

(3) *ภาวะนีโย* น่ายกย่อง เป็นผู้น่ายกย่องในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาอย่างแท้จริง โดยฝึกฝนอบรมศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพิ่มเติมอยู่เสมอ

(4) *วัตตา จะ สอนเก่ง* มีศิลปะและเทคนิคในการสอน รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจและสามารถให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน นักเรียนนักศึกษาในทางที่ดีมีประโยชน์ เป็นที่ปรึกษาที่ดี

(5) *วะจะนักขะโม อดทนต่อถ้อยคำ* มีความอดทนต่อคำตำหนิหรือคำล่วงเกิน พร้อมที่จะรับฟังคำถามหรือข้อสงสัยต่างๆ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวิจารณ์คัดค้านโต้เถียงได้

(6) *คัมภีรัญจะ กะถัง กัตตา สอนเข้าใจง่าย* รู้จักสอนอย่างไรนักเรียนจึงจะเข้าใจ ของยากต้องทำให้ง่าย ของลึกต้องทำให้ตื้น ของไม่เห็นต้องทำให้ชัดเจน สอนจากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่ยังไม่รู้ ง่ายไปหายาก ใกล้ไปหาไกล ใหม่ไปหาเก่า ใหญ่ไปหาเล็ก ต่ำไปหาสูง เป็นต้น

(7) *โน จัฏฐาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำศิษย์ในทางเสียหาย* ไม่แนะนำสั่งสอนหรือปลุกระดมในทางที่ผิดทำนองคลองธรรม และไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย และควรประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างในทางที่ดี

อัง.สัตตก.

จรรยาบรรณของครูอาจารย์

หน้าที่ของครูอาจารย์

ครูอาจารย์ นอกจากจะมีคุณสมบัติและคุณธรรมดังกล่าวแล้ว จำเป็นจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนนักศึกษา โดยมีจิตเมตตาปฏิบัติหน้าที่ต่อนักเรียนนักศึกษาดังนี้

(1) *แนะนำดี* ได้แก่ ทั้งแนะทั้งนำแต่ในสิ่งที่ดีงามที่เป็นประโยชน์ที่เป็นเรื่องสร้างสรรค์ นอกจากแนะคือการพร่ำสอนแล้ว ตัวครูอาจารย์เองก็ต้องนำคือ ทำตัวเป็นแบบอย่างด้วยอย่าให้เป็นอย่างที่ว่า *"จงทำอย่างที่ฉันสอน อย่าทำอย่างที่ฉันทำ"* นอกจากวิชาการแล้ว ควรจะได้แนะนำในการที่จะดำรงชีวิตในภายภาคหน้าด้วย

(2) *ให้เรียนดี* ได้แก่ สอนศิษย์ด้วยความตั้งใจ ไม่สอนแบบสุกเอาเผากิน แบบถึงชั่วโมงสอนก็ไปสอนโดยมิได้เตรียมการสอน วิชาอะไรที่ควรรู้ก็ต้องให้รู้ ที่ควรจะจำต้องให้จำ

ควรจะให้เข้าใจทดลองลงมือปฏิบัติ ควรให้ศิษย์ได้เรียนดี ได้รู้ดี ทำการงานได้ดี หรืออย่างที่ว่า "เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้ได้ และใช้ให้เป็น"

(3) *บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง* ได้แก่ ครูอาจารย์ผู้สอนวิชาใด ก็ต้องสอนให้ครบตามแผนการสอนของเนื้อหาวิชานั้นๆ ไม่ปิดบังหรือขยักไว้เพราะกลัวว่าศิษย์จะรู้ทันหรือเพราะต้องการจะ "ขาย" ข้อลี้ลับในโอกาสต่อไปหรือไม่ใช่ในลักษณะที่ว่าแจก Sheets ปิด Course เพราะสอนไม่ทันเนื่องจากเวลาสอนไม่สอนแต่ไปทำธุรกิจอย่างอื่น

(4) *ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง* ได้แก่ จัดให้มีการประกาศหรือมอบกิตติบัตรเชิดชูความรู้ความสามารถ หรือคุณงามความดีของศิษย์ตนให้เป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนฝูง หรือแก่สังคมเพื่อจะได้เป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นการสร้างเสริมขวัญและกำลังใจแก่ศิษย์ ในการที่จะมีฉันทะและอุตสาหะที่จะทำดียิ่งๆ ขึ้นต่อไป ทั้งจะเป็นการกระตุ้นให้ศิษย์คนอื่นๆ อยากได้รับการยกย่องเช่นนั้นด้วย

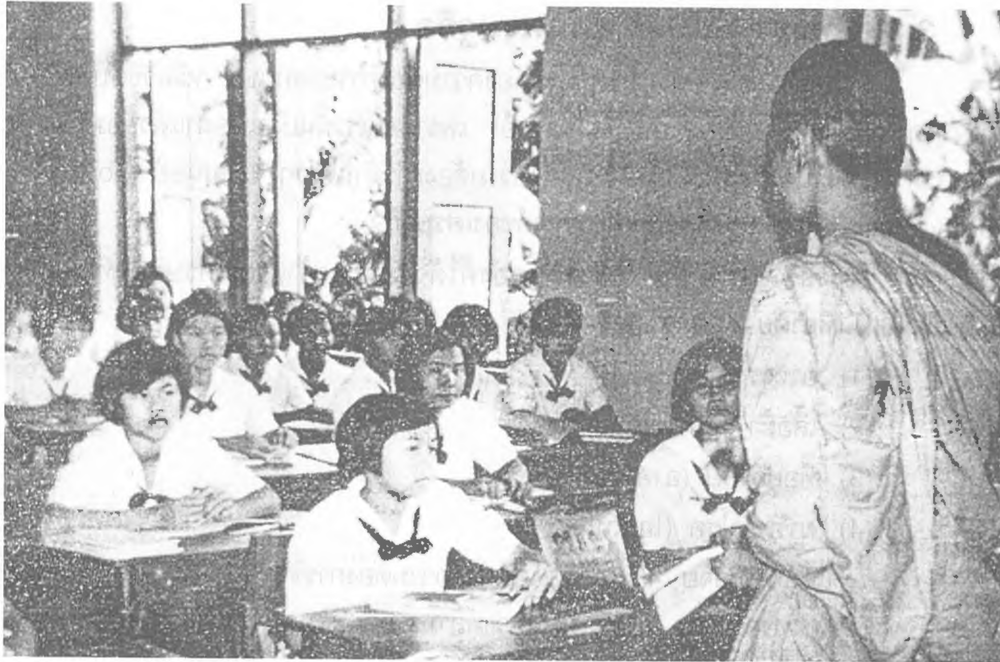
(5) *ทำการป้องกันในทิศทั้งปวง* ได้แก่ ป้องกันศิษย์ของตนมิให้เสื่อมเสียทั้งป้องกันชื่อเสียง และความปลอดภัยโดยฝากฝังกับผู้หลักผู้ใหญ่ในถิ่นที่ศิษย์อาศัย หรือในถิ่นที่ศิษย์จะเดินทางไป หรือฝากฝังกับผู้บังคับบัญชาในหน่วยงานที่ศิษย์ทำงาน ทั้งนี้ จะได้รับความไว้วางใจ การต้อนรับและความเอาใจใส่เป็นอย่างดี เพราะเป็นศิษย์มีครูอาจารย์นั่นเอง

ที.ปา.

ทั้งนี้ก็เพื่อให้ครูอาจารย์สำนึกในหน้าที่เป็นครูอาจารย์ที่ดี มีสัมพันธภาพทางใจกับศิษย์ไว้มิเสื่อมคลาย ไม่ทอดทิ้งศิษย์ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เพื่อให้วิชาการสาขาต่างๆ ได้รับการสืบทอดไม่ตายไปตามผู้รู้หรือผู้เป็นเจ้าของ และเพื่อให้สังคมได้มีผู้นำทางที่ดี

ครูเปรียบด้วยเรือจ้าง

มีผู้เปรียบครูอาจารย์เป็นเรือจ้าง ทั้งนี้คงเป็นเพราะเรือโดยสารนั้นรับส่งคนข้ามฟากเที่ยวแล้วเที่ยวเล่าวันหนึ่งๆ เป็นเวลาหลายสิบเที่ยวและก็ปฏิบัติอยู่อย่างนั้นโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แม้วันเดือนปีจะผ่านไปจะหลายสิบปีเท่าไรก็ตามไม่เคยเปลี่ยนแปลง แต่คนโดยสารเรือนั้นไปทำงานได้ดีได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงานพร้อมเงินเดือนสูงขึ้นเรื่อยๆ ครูอาจารย์ที่สอนศิษย์ปีแล้วปีเล่า จนศิษย์ที่จบออกไปได้ดีมีงานทำมีตำแหน่งหน้าที่สูงขึ้นๆ แต่ครูก็ยังเป็นครูอยู่นั่นเอง **วิธีแสดงกตัญญูกตเวทีตอบแทน** เมื่อเรียนจบแล้วได้ความรู้ไปประกอบอาชีพการงานมีตำแหน่งเป็นหลักเป็นฐาน ควรหาโอกาสไปเยี่ยมครูอาจารย์เพื่อแสดงความกตัญญูบ้าง

สอนศิษย์ด้วยความตั้งใจให้ได้เรียนดี ได้รู้ดี ประพฤติดี และได้ทำการงานดี

3.3 พุทธธรรมกับสถาบันเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ หมายถึง หลักการสนองความต้องการของมนุษย์ หรือวิธีดับทุกข์อันเกิดจากความต้องการความปรารถนาของมนุษย์ เพราะคนเรานั้นเมื่อเกิดมาแล้วย่อมมีความต้องการต่างๆ ฉะนั้น การพยายามที่จะสนองความต้องการด้านต่างๆ ของมนุษย์ (To Try to Satisfy Human Wants) จึงเป็นจุดประสงค์ของเศรษฐกิจ

โครงสร้างเศรษฐกิจ พระพุทธองค์ได้วางโครงสร้างของเศรษฐกิจที่เรียกว่า **นิสสัยปัจจัยเป็นที่อาศัย** 4 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) อาหาร

(2) เสื้อผ้า (อาภรณ์)

(3) ที่อยู่อาศัย (อาคาร)

(4) ยารักษาโรค (โอสถ)

ซึ่งก็ได้แก่ ปัจจัย 4 (4 อ.) อันเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์นั่นเอง เศรษฐกิจจะดีมั่นคงหรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้นั่นเอง

แต่การจะสนองความต้องการนั้นตามหลักการของพุทธศาสนาแล้ว ต้องสนองด้วยปัญญาคือ รู้จักความพอดี (มัตตัญญุตา) และเพื่อคุณค่าที่แท้จริงของมัน จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระสงฆ์สาวกได้พิจารณาปัจจัย 4 ก่อนบริโภคหรือใช้สอยเพื่อจะได้มองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของมันว่าเราเสพหรือบริโภคเพื่ออะไร เช่น ฉันอาหารบิณฑบาตก็ให้พิจารณาว่า ที่ฉันอาหารนี้ไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ความเอร็ดอร่อย ไม่ใช่เพื่อแสดงฐานะอวดโอ้กัน ไม่ใช่เพื่อจะหาความสนุกสนานมัวเมา แต่เพื่อจะได้เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ให้ร่างกายมีสุขภาพดีเป็นอยู่ผาสุก เมื่อร่างกายสุขภาพดีจะได้ไปบำเพ็ญคุณงามความดี และทำหน้าที่การงานของตนด้วยดี หรือการนุ่งห่มผ้าก็เหมือนกัน ก็ให้พิจารณาว่าที่นุ่งห่มผ้าจีวรนี้ไม่ใช่เพื่อความสวยงาม หรือเพื่ออวดฐานะแต่เพื่อบำบัดความร้อนความหนาว เพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรปกปิดเป็นต้น ดังตังขณิกปัจจะเวกขณ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้สำหรับให้พระภิกษุสงฆ์พิจารณานิสสัย 4 (ปัจจัย 4) เป็นข้อๆ ดังนี้

"(1) เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ใช้จีวรเพียงเพื่อบำบัดหนาว บำบัดร้อน บำบัดสัมผัส เหลือบ ยุง สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย ลมแดด เพื่อปกปิดอวัยวะที่ร่างกาย

(2) เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันบิณฑบาตไม่เพื่อเล่น ไม่เพื่อเมา ไม่เพื่อสดใส ไม่เพื่อเปล่งปลั่ง แต่เพื่อตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้ชีวิตเป็นไป เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดว่าเพื่อระงับเวทนาเก่าคือความหิวและเพื่อไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็นไป ความหาโทษมิได้ ความผาสุกของเรา จะมีอยู่ด้วยเพราะอย่างนี้

(3) เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ใช้เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) เพียงเพื่อบำบัดหนาว เพื่อบำบัดร้อน เพื่อบำบัดสัมผัส เหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายต่างๆ

(4) เราพิจารณาโดยแยบคายแล้ว ฉันยาเพียงเพื่อบำบัดเวทนา มีอาพาธต่างๆ เป็นสาเหตุให้เกิดขึ้นเพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคเบียดเบียน"[1]

จะเห็นได้ว่า การมีพฤติกรรมเศรษฐกิจของพระภิกษุสงฆ์ที่ท่านปฏิบัติเป็นกิจประจำวัน น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับบุคคลทั่วไป ที่ควรจะน้อมนำมาเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

หลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ

พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือ สอนศีลธรรมแต่ไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจทั้งนี้ เพราะยอมรับเป็นหลักการที่สำคัญทีเดียวว่า คนจะดีได้นั้นจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยศีลธรรมแต่ศีลธรรมจะเกิดขึ้นได้ยากถ้าเศรษฐกิจส่วนบุคคลไม่ดี ศีลธรรมจะต้องควบคู่ไปกับเศรษฐกิจเข้าทำนอง "ศีลธรรมเดินด้วยท้อง" พระพุทธองค์นอกจากจะสอนศีลธรรมแล้วก็ยังสั่งสอนเน้นหนักให้ตั้งเนื้อตั้งตัวในทางเศรษฐกิจให้ได้ จึงปรากฏมีหลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัวอันเป็นหลักสนอง (To Satisfy) มากมาย แต่จะเลือกสรรมากล่าว พอเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้

การผลิต

พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความสำคัญความจำเป็นของปัจจัย 4 ที่มนุษย์เราจะต้องมีจะต้องใช้อย่างพอเพียง เพราะเป็นพื้นฐานแห่งการเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติ แต่ว่าปัจจัย 4 จะเกิดมีขึ้นนั้นก็ต้องอาศัยการผลิต

1. ทิฏฐธัมมิกัตถะ 4

ประโยชน์ปัจจุบันหรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางทีเรียกว่า **หัวใจเศรษฐีคือ อุ.อา.กะ.สะ.** ที่สอนให้ตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) อุฏฐานะสัมปะทา ขยันในการทำงาน ทรัพย์สมบัติจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน พระพุทธองค์ได้ตรัสยืนยันไว้ว่า "อุฏฐาตา วินทะเต ธะนังผู้มีความขยัน ย่อมหาทรัพย์ได้" (ขุ.ธ.) และในการทำงาน จะต้องไม่อ้างเลศต่างๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสิงคาลกสูตรว่า "ดูกรคหบดีบุตร โทษในการประกอบเนืองๆ ซึ่งความเกียจคร้าน 6 ประการ คือ

---

[1]อุปสมบทวิธี หน้า 62 พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

(1) มักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน

(2) มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน

(3) มักอ้างว่าเวลาเย็น แล้วไม่ทำงาน

(4) มักอ้างว่ายังเช้าอยู่ แล้วไม่ทำงาน

(5) มักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน

(6) มักอ้างว่ากระหายนัก แล้วไม่ทำงาน

ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ พึงเว้นจากการอ้างเลศเหล่านี้เสีย ถ้ามัวอ้างเลศผัดเพี้ยนอย่างนี้ โภคทรัพย์ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะถึงความสิ้นไป ดูกรคหบดีบุตร โทษ 6 ประการในการประกอบเนืองๆ ซึ่งความเกียจคร้านเหล่านี้แล"

ที.ปา.

ดังนั้น คนที่มีความหมั่นขยัน จะต้องไม่ให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติภายนอกเหล่านี้ อากาศหนาวก็ไม่ตายหรอกถ้าทำงาน ร้อนก็จะต้องไม่ทำตัวเป็นขี้ผึ้งที่ถูกแดดแล้วจะละลาย เย็นหรือเช้าอยู่ก็เป็นเวลาที่ทำงานดีคืออากาศไม่ร้อน หิวกระหายก็ไม่เป็นไร ก็รับประทานเสียแล้วก็ไปทำงานหรือไปทำงานสักพักก็ไปรับประทาน บรรเทาความหิวความกระหายก็ทำงานได้ เมื่ออยู่ท่ามกลางสิ่งเหล่านี้ถ้าขืนไปอ้างเป็นเหตุให้ไม่ต้องทำการงานเลยไม่ต้องทำกัน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงแสดงว่าผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ จะต้องไม่เกียจคร้านทำงานเพียงเพราะอ้างเลศต่างๆ ดังกล่าวแล้ว

(2) อารักขะสัมปะทา การออมทรัพย์ การออมทรัพย์นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ จะต้องรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ตนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ โดยพยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นและงดเว้นการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเสีย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องงดเว้นหลีกเลี่ยงจากอบายมุขซึ่งเป็นทางเสื่อมแห่งโภคะ 4 คือ

(1) เป็นนักเที่ยวผู้หญิง (ชาย)

(2) เป็นนักดื่มสุรายาเสพติด

(3) เป็นนักการพนัน

(4) คบหาคนชั่ว

อัง.อัฏฐก.

และงดเว้นจาก**อบายมุขซึ่งเป็นเหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์** อีก 6 ดังต่อไปนี้

(1) ติดสุราและของมึนเมา

(2) ชอบเที่ยวกลางคืน

(3) ชอบเที่ยวดูการละเล่น

(4) ติดการพนัน

(5) คบคนชั่ว

(6) เกียจคร้านทำการงาน

ที.ปา.

ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ก็ต้องเว้นเครื่องฉิบหายเพราะอบายมุขเหล่านี้แต่ละข้อๆ ไม่ใช่ว่าจะต้องครบ 4 ข้อ หรือครบ 6 ข้อแม้แต่เพียงข้อเดียวก็ไปไม่รอดแล้วเป็นทางเสื่อมเต็มตัวแล้ว ถ้าใครมีมากหลายข้อความเสื่อมก็เพิ่มมากขึ้น แต่ที่แน่นอนที่สุด อบายมุขแต่ละข้อนั้นล้วนเป็นเหตุแห่งความเสื่อม และความย่อยยับแห่งโภคทรัพย์สมบัติจะเสื่อมมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่ว่า ไปมัวเมาหลวมตัวถลำลึกในอบายมุขมากหรือน้อยเท่านั้น ถ้าหวังจะตั้งเนื้อตั้งตัวในทางเศรษฐกิจให้ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องละเว้นหลีกเลี่ยงอบายมุขเหล่านี้โดยเด็ดขาด

(3) กัลยาณะมิตตะตา การมีเพื่อนที่ดี เพื่อนที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเล่าเรียนในการประกอบธุรกิจต่างๆ ทุกสาขาอาชีพเพราะมนุษย์เรานั้นจะอยู่โดดเดี่ยวคนเดียวไม่ได้ ต้องมีเพื่อนฝูงเป็นผู้ร่วมคิดร่วมทำกิจการต่างๆ และจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวเพราะเพื่อนได้ทั้งนั้น ในด้านเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน จะตั้งเนื้อตั้งตัวได้หรือไม่ได้ก็เพราะเพื่อน ถ้าได้เพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษาร่วมมือในการประกอบอาชีพการงานก็จะสามารถประสบความสำเร็จได้ หาไม่แล้วก็จะประสบความล้มละลายในที่สุด ผู้หวังความเจริญในอาชีพของตนอันจะนำไปสู่ความมีฐานะทางเศรษฐกิจดี จำเป็นจะต้องเลือกคบเพื่อนที่ดี **ลักษณะเพื่อนที่ดีหรือมิตรแท้**ที่ควรคบมี 4 ลักษณะในตัวเขา คือ

(1) มีอุปการคุณ

(2) ร่วมสุขร่วมทุกข์

(3) แนะนำประโยชน์ให้

(4) มีความรักใคร่จริงใจ

ที.ปา.

อีกประการหนึ่งเพื่อนที่ดีนั้นจะต้องมีน้ำใจช่วยเหลือกันและกันให้ได้รับความสุขตามสมควรแก่อัตภาพ เครื่องช่วยเหลือกันและกันในระหว่างญาติมิตรและเพื่อนฝูงนี้ก็คือ **สังคหวัตถุ 4 (เครื่องกระชับมิตรภาพ)** ดังต่อไปนี้

(1) **ทาน** ให้ปันสิ่งของของตนแก่เพื่อน

(2) **ปิยะวาจา** เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน

(3) **อัตถะจะริยา** ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อน

(4) **สะมานัตตะตา** มีความเป็นเพื่อนเสมอต้นเสมอปลาย

ที.ปา.

เพื่อนที่ดีถ้ามีมากไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ปริมาณไม่จำเป็นดังคำกลอนสอนใจที่ว่า

"เพื่อนที่ดีมีหนึ่งถึงจะน้อย
ดีกว่าร้อยเพื่อนคิดริษยา
เหมือนเกลือดีมีนิดหน่อยด้อยราคา
ยังมีค่ากว่าน้ำเค็มเต็มทะเล"

(4) สะมะชีวิตา มีความประหยัด ความประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก จะมีชีวิตราบรื่นปรกติสุขได้ ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพและสมฐานะของตน พยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกับรายได้ของตน คำกลอนสอนใจมีว่า *"...มีน้อยใช้น้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน..."* เพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้น ย่อมประสบความเดือดร้อนอย่างสาหัส เป็นผู้มีหนี้สินรุงรังเอาตัวไม่รอด ทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้น ผู้หวังความเจริญด้วยโภคทรัพย์ จะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์ พยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ต้องรู้จักหลักการใช้จ่ายทรัพย์เรียกว่า **หลักโภควิภาค 4** ที่พระพุทธองค์ได้แนะนำสิงคาลมาณพเอาไว้ว่า "บุคคลพึงแบ่งทรัพย์ออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

(1) เอเกน โภเค ภุญเชยยะ ส่วนหนึ่งบริโภคใช้สอย

(2-3) ทะวีหิ กัมมัง ปะโยชะเย สองส่วนใช้ประกอบการงานธุรกิจ

(4) จะตุตถัญจะ นิธาเปยยะ และอีกส่วนหนึ่งเก็บออมเอาไว้"

ที.ปา.

เมื่อรู้จักประหยัดและใช้จ่ายทรัพย์มีหลักการดังกล่าว จึงจะมีความสุขได้ตามสมควรแก่อัตภาพของตัวเองและครอบครัว เพราะความสุขจะเกิดมีได้ก็โดยการมีทรัพย์สมบัติ (อัตถิสุข) โดยการจ่ายทรัพย์ (โภคสุข) โดยไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน (อนณสุข) และสุขเกิดจากการประกอบการงานที่ปราศจากโทษ (อนวัชชสุข)

ธรรมทั้ง 4 (อุ.อา.กะ.สะ.) ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สำเร็จในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะผู้ที่คิดจะตั้งตัวได้ในปัจจุบัน จำเป็นจะต้องตั้งอยู่ในธรรมเหล่านี้อย่างเคร่งครัด ถ้า

ปราศจากธรรมเหล่านี้เสียแล้ว อย่าว่าแต่จะคิดตั้งตัวเลย แม้แต่เพียงแค่ประคองตัวให้มีชีวิตรอดก็ทั้งยาก

2. กุลจิรัฏฐิติธรรม 4

เมื่อตั้งเนื้อตั้งตัวได้เป็นหลักเป็นฐาน อันเนื่องมาจากดำรงมั่นใน **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** 4 ประการดังกล่าวมาแล้ว จะต้องไม่ประมาทมัวเมา โดยจะต้องขวนขวายเพื่อความเจริญมั่นคงแห่งโภคทรัพย์ของครอบครัวยิ่งๆ ขึ้น เพราะมีเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งดำรงอยู่ได้นาน ที่เรียกว่า **กุลจิรัฏฐิติธรรม 4** ประการ ดังนี้

(1) นัฏฐคเวสนา ของหายรู้จักเสาะแสวงหาคืนมา คือ เมื่อสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในครอบครัวอันใดหายไป อาจจะเป็นเพราะใช้แล้ววางไว้ผิดที่หรือมีคนมายืมไป ซึ่งก็อยู่ในวิสัยที่จะแสวงหากลับคืนมาได้ ก็ต้องรีบแสวงหาคืนมาไว้ไม่ปล่อยให้มันสูญหาย หรือไม่รีบด่วนไปซื้อมาแทนอันจะทำให้เสียเงินทองโดยไม่จำเป็น

(2) ชิณณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุดรู้จักบูรณะซ่อมแซม คือ เมื่อพบว่าสิ่งใดเก่าชำรุดแต่ยังไม่หมดสภาพการใช้งานได้ ให้รีบจัดการบูรณะซ่อมแซม โดยถ้าซ่อมเองได้ก็ซ่อมเอง หรือถ้าซ่อมไม่ได้ก็ให้ช่างชำนาญซ่อมเพื่อใช้งานต่อไปหรืออาจจะมีการปรับใช้ก็ได้แทนที่จะไปซื้อใหม่มาใช้ก็จะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้ สำหรับการปรับใช้ในลักษณะ Recycle นั้น พุทธศาสนาได้ทำเป็นตัวอย่างแล้ว จะเห็นได้จากคำสนทนาระหว่างพระเจ้าอุเทนกับพระอานนท์เมื่อพระอานนท์ได้รับถวายผ้าจำนวน 500 ผืน จากพระมเหสีของพระเจ้าอุเทน ทำให้พระเจ้าอุเทนเกิดสงสัยว่า ทำไมพระอานนท์รับจำนวนมากถึงเพียงนั้น ดังต่อไปนี้

"พระเจ้าอุเทน	:	พระคุณเจ้า ผ้าตั้ง 500 ผืน พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร
พระอานนท์	:	อาตมาจักแบ่งปันให้แก่พระที่มีจีวรเก่า
พระเจ้าอุเทน	:	จีวรเก่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร
พระอานนท์	:	ปวงอาตมาจักเอาไปทำผ้าปูนอน
พระเจ้าอุเทน	:	ผ้าปูนอนเก่าเล่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร
พระอานนท์	:	ปวงอาตมภาพจักเอาไปทำผ้ากั้นเพดาน
พระเจ้าอุเทน	:	ผ้ากั้นเพดานเก่าเล่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร
พระอานนท์	:	ปวงอาตมภาพจักเอาไปทำเป็นผ้าปูพื้น
พระเจ้าอุเทน	:	ผ้าปูพื้นเก่าเล่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร
พระอานนท์	:	ปวงอาตมภาพจักเอาไปทำเป็นผ้าเช็ดเท้า

พระเจ้าอุเทน : ผ้าเช็ดเท้าเก่าเล่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร

พระอานนท์ : ปวงอาตมภาพจักเอาไปทำเป็นผ้าขี้ริ้ว

พระเจ้าอุเทน : ผ้าขี้ริ้วเก่าเล่า พระคุณเจ้าจักเอาไปทำอะไร

พระอานนท์ : ปวงอาตมภาพจักเอาไปโขลกเคล้ากับดินเหนียวแล้วนำไปฉาบกุฏิ”

วินย.

นี้แสดงให้เห็นว่ามีการปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ทุกระยะของสภาพวัตถุ ควรจะได้นำเอาไปเป็นตัวอย่างในการปรับใช้วัสดุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ จะช่วยประหยัดการใช้จ่ายได้

(3) **ปริมิตปานโภชนา** รู้จักประมาณความพอดีในการกินการใช้ คือ รู้จักประหยัดกินประหยัดใช้ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยหรือสุรุ่ยสุร่าย รู้จักเจียมฐานะของตน ไม่ฟุ้งเฟ้อตามอารมณ์ที่ตนอยากได้ อยากมี อยากเป็น

(4) **อธิปัจจสีลวันตสถาปนา** พ่อบ้านแม่บ้านจะต้องเป็นผู้มีศีลธรรม คือ อย่างต่ำจะต้องเป็นผู้มีศีล 5 และละเว้นจากอบายมุข “มีศีล 5 ละอบายมุข”

อัง.จตุกก.

การพาณิชย์

การพาณิชย์ หมายถึง การค้าขาย ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้แก่ตนและบ้านมือง พุทธศาสนาได้เสนอแนะหลักธรรมที่จะทำให้สำเร็จในการพาณิชย์ได้ดังนี้

1. ปาปณิกังคะ 3 หลักพ่อค้า หรือองค์คุณของพ่อค้า

พ่อค้าแม่ค้าหรือนักธุรกิจจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องประกอบด้วยลักษณะที่เป็นองค์คุณที่สำคัญ 3 ประการ คือ

(1) **จักขุมา** *มีตาไวกว้างไกล* คือรู้จักสินค้า ดูสินค้าเป็น สามารถจำแนกต้นทุนกำไรสินค้าต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งสามารถกะทุนเก็งกำไรแม่นยำว่าสินค้าชนิดนี้ซื้อมาราคาเท่านี้ ขายราคาเท่านี้จะได้กำไรเท่าไร

(2) **วิธูโร** *จัดเจนธุรกิจ* คือ มีความชำนิชำนาญในการค้า เข้าใจในการซื้อสินค้าเข้าใจการจำหน่ายสินค้าออก รอบรู้การตลาดรู้ความเคลื่อนไหวของตลาด มีความสามารถในการจัดซื้อการจัดจำหน่าย รู้อำนาจของการซื้อของลูกค้า รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้ารู้กาลเทศะรู้ทำเลขายว่าซื้อที่ไหนจะได้ราคาถูก และขายที่ไหนจะได้ราคา รวมทั้งรู้เทศกาล ฤดูกาลว่าคราวใดควรเน้นสินค้าใดเป็นพิเศษ มีความขยันไม่ทอดธุระไม่ทำให้สินค้าตกค้าง

(3) **นิสสยสัมปันโน** *ถึงพร้อมด้วยแหล่งเงินทุนเป็นที่อาศัย* คือ มีแหล่งเงินทุนต่างๆ สนับสนุนอย่างเพียงพอ เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักทำตนให้เป็นที่นิยมเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจในหมู่เศรษฐี คหบดี นายธนาคาร มีความสามารถติดต่อหาเงินมาลงทุนหรือดำเนินกิจการได้โดยง่าย

อัง.ติก.

การพาณิชย์ช่วยสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

พ่อค้าแม่ค้าจะต้องตาไวกว้างไกล ชำนิชำนาญในการค้าและมีแหล่งเงินทุนสนับสนุน

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงองค์ประกอบของบุคคลผู้ที่ทำการค้าขายไว้ในติกะนิบาต อังคุตตระนิกายว่า ถ้าพ่อค้าประกอบไปด้วยองค์ 3 ประการนี้ จะได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีขึ้น องค์ประกอบ 3 ประการนั้น คือ

(1) เวลาเช้าจัดแจงการงานโดยเรียบร้อย

(2) เวลาเที่ยงจัดแจงการงานโดยเรียบร้อย

(3) เวลาเย็นจัดแจงการงานโดยเรียบร้อย

2. มิจฉาวณิชชา 5 การค้าขายที่ผิดหรือไม่ชอบธรรม

แม้ว่าการค้าขายจะเป็นอาชีพที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเสริมเศรษฐกิจได้ดีก็ตาม แต่ผู้ทรงคุณธรรมและหวังความสุขความเจริญอย่างแท้จริงก็ควรจะได้งดเว้นการค้าขายที่ผิดศีลธรรมที่เรียกว่า **มิจฉาวณิชชา 5** คือ

(1) **สัตถวณิชชา** *ค้าขายอาวุธ* คือ ค้าขายเครื่องประหารที่ทำลายกันโดยส่วนเดียว เช่น วัตถุระเบิด อาวุธต่างๆ ที่ใช้ทำร้ายกันและกัน

(2) **สัตตวณิชชา** *ค้าขายมนุษย์* คือ ค้าขายมนุษย์เพื่อเป็นทาสรับใช้ผู้อื่น หรือหลอกลวงหญิงสาวไปขายเพื่อให้เป็นโสเภณี รวมทั้งนำเด็กไปขายค้ากำไร

(3) **มังสวณิชชา** *ค้าขายเนื้อสัตว์* คือ การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เพื่อฆ่าแล้วนำเอาเนื้อไปขาย จะเป็นวัว ควาย หมู เป็ด ไก่ เป็นต้นก็ตาม

(4) **มัชชวณิชชา** *ค้าขายน้ำเมา* คือ ค้าขายสุราน้ำเมาและยาเสพติดทุกชนิดซึ่งทำให้ผู้ดื่มผู้เสพมัวเมาหลงใหลขาดสติสัมปชัญญะพาตัวทำชั่วหายนะต่างๆ หรือทำให้ผู้เสพทำลายสุขภาพร่างกาย และอันตรายต่อชีวิต เป็นการทำลายเศรษฐกิจ ทำลายสังคม และประเทศชาติ

(5) **วิสวณิชชา** *ค้าขายยาพิษ* คือ ค้าขายพิษหรือสารพิษต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำลายมนุษย์และสัตว์ ถือว่าเป็นการค้าขายที่ผิดศีลธรรม

อัง.ปัญจก.

หลักการลงทุน

ในการประกอบการงานอะไรก็ตาม จะต้องมีการลงทุนลงแรงและการลงทุนลงแรงนั้นจะต้องประกอบด้วย คุณธรรม 2 ประการ คือ **ความเพียร** (วิริยะ+ขันติ) และ**ปัญญา** คุณธรรม 2 ประการนี้เป็นของคู่กันไปขาดกันไม่ได้ คนที่มีแต่ความเพียรไม่มีปัญญา การงานที่ทำมักไม่สมบูรณ์ ส่วนคนที่มีแต่ปัญญาไม่มีความเพียร การงานนั้นมักไม่สำเร็จ แม้ในทางเศรษฐกิจผู้ที่จะก้าวหน้าไปด้วยดี จะต้องมีทั้งความเพียรและปัญญาควบคู่กันไป เพราะว่าผู้ที่มีคุณธรรมทั้ง 2 นี้แล้วย่อมเจริญมั่นคงในทางเศรษฐกิจ แม้การลงทุนในทางเศรษฐกิจ ผู้มีความเพียรและ

ปัญญาเท่านั้นจึงสามารถตั้งตนได้ เพราะความเพียรเป็นเครื่องดำเนินทาง ส่วนปัญญาเป็นเครื่องสอดส่องแนวทาง พระพุทธองค์ได้ทรงแนะหลักการลงทุนเอาไว้ว่า

"อัปปะเกนะปิ เมธาวี ปาภะเตนะ วิจักขะโณ
สะมุฏฐาเปติ อัตตานัง อะณุง อัคคิง วะ สันธะมัง
ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนได้ด้วยต้นทุนแม้น้อย
เหมือนคนก่อไฟแม้น้อยๆ ทำให้เป็นกองใหญ่ได้ฉะนั้น"

ขุ.ชา.เอก.

โดยความหมายที่แท้จริงก็คือว่า รู้จักหลักงบประมาณในทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นหลักในการลงทุนสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจ ข้อสำคัญก็คือว่า ถ้ามีความรู้เฉลียวฉลาดแล้ว อาจไม่จำเป็นต้องอาศัยต้นทุนจำนวนมากมาย ก็สามารถดำเนินการประสบความสำเร็จได้

เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

อาชีพเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมนับว่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างมาก

1. ลักษณะเกษตรกรที่ดี

เกษตรกรที่ดีที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพได้ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ 3 ประการ คือ

(1) ไถพื้นดินการเกษตรให้ดีให้หมดวัชพืช
(2) ปลูกพืชอันเหมาะสมแก่ฤดูกาล
(3) ทดน้ำเข้าพื้นที่การเกษตรอย่างพอเพียง

ทุติย.ปัณ.

และย่อมสำนึกในหน้าที่ของตนขยันไม่ทอดธุระ เพราะใครจะได้ชื่อว่าอะไร ก็เพราะได้ทำหน้าที่ที่เหมาะสมกับชื่อนั้นๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"อุทะกัง หิ นะยันติ เนตติกา
อุสุการา นะมะยันติ เตชะนัง
ทารุง นะมะยันติ ตัจฉะกา...
ที่ชื่อว่าชาวนาเพราะไขน้ำเข้านา
ที่ชื่อว่าช่างศรเพราะดัดลูกศร
ที่ชื่อว่าช่างไม้เพราะถากไม้..."

ขุ.ธ.

2. เกษตรกรชั้นสูง

พระพุทธเจ้าก็เป็นชาวนาเหมือนกันดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 15 ข้อ 672-674 ที่ว่ามีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อกสิภารทวาชพราหมณ์ ได้เห็นพระพุทธเจ้าประทับยืนบิณฑบาตอยู่ เลยได้สนทนากับพระพุทธเจ้าดังนี้

พราหมณ์ : ข้าแต่สมณะ ข้าพเจ้าไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จึงบริโภค แม้พระองค์ก็จงไถและหว่าน ครั้นไถ และหว่านแล้ว จงบริโภคเถิด

พระพุทธเจ้า : แม้เราก็ไถและหว่านครั้นไถและหว่านแล้วเราก็บริโภค

พราหมณ์ : ข้าพเจ้าไม่เห็นแอก ไถ ผาล ปฏักหรือโคทั้งหลายของท่านเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจะกล่าวว่าท่านก็ไถและหว่านได้อย่างไร ไฉนข้าพเจ้าจะได้รู้เครื่องมือการไถนาของท่าน

พระพุทธเจ้า : ข้าพเจ้ามีศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและปฏัก เรามีกายวาจาคุ้มครองแล้วเป็นผู้สำรวมในการบริโภคอาหาร เราทำการดายหญ้า (วาจาสับปลับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของเราเป็นเครื่องให้สำเร็จงาน ความเพียรของเราเป็นเครื่องนำธุระไปให้สมหวัง นำไปถึงความเกษมจากโยคะไปไม่ถอยหลังยังที่ที่บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก นี่การไถ เราไถอย่างนี้แล้วย่อมมีอมฤตเป็นผลครั้นไถอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

3. ลักษณะนายโคบาลที่ดี

อุตสาหกรรมการทำฟาร์มโคนม คือ การส่งเสริมผลิตผลทางเศรษฐกิจทางหนึ่ง การที่จะทำให้ผลิตกรรมชนิดนี้ได้รับผลดียิ่งขึ้นนายโคบาลนับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงการบำรุงเลี้ยงคอกปศุสัตว์ประเภทโคนมเอาไว้ในโคปาลสูตร โดยขอตัดตอนมาดังนี้ "...ดูกรภิกษุทั้งหลายนายโคบาลผู้ประกอบไปด้วยองค์ 11 ประการ เป็นผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้เจริญแพร่หลายได้ องค์ 11 ประการ เป็นไฉน คือ นายโคบาลในโลกนี้ ย่อมรู้จักรูป 1, ฉลาดในลักษณะ 1, กำจัดไข่ขาง 1, ปกปิดแผล 1, สุมไฟ 1, รู้ท่าน้ำ 1, รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือยัง 1, รู้ทาง 1, ฉลาดในที่หากิน 1, รีดนมให้เหลือ 1, บูชาโคที่เป็นพ่อโคเป็นผู้นำฝูงโคด้วยการบูชาอย่างยิ่ง 1..."

จากที่ตัดตอนจากพระไตรปิฎกมานี้นั้น คงเป็นการเสนอเทคนิคในการทำฟาร์มโคนมซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า โครักขกรรม ก็นับว่าเป็นเทคนิคแบบเก่าๆ ในสมัยที่ยังไม่เจริญด้วยอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ก็พอเปรียบเทียบกับวิชาการบำรุงเลี้ยงโคในสมัยปัจจุบันนี้ได้ กล่าวคือ

(1) รู้จักรูป ก็คือ รู้จักคัดเลือกพันธุ์วัวที่จะนำมาเลี้ยง

(2) ฉลาดในลักษณะ ก็คือ ดูลักษณะและนิสัยของโคพันธุ์นั้นๆ ออก

(3) กำจัดไข่ขาง ก็คือ หมั่นตรวจโรคสัตว์

(4) ปกปิดแผล ก็คือ การฉีดยารักษา

(5) สุมไฟ ก็คือ กำจัดสัตว์ที่จะเป็นอันตราย เช่น สัตว์ที่เป็นพาหะของเชื้อโรค เป็นต้น

(6) รู้ท่าน้ำ ก็คือ จัดหาน้ำสะอาดให้วัวดื่มหรือลงอาบ รวมทั้งกำจัดอันตรายอันจะเกิดจากน้ำ

(7) รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือยัง ก็คือ รู้เวลาให้น้ำหรือให้น้ำเป็นเวลา

(8) รู้ทาง ก็คือ มีทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์

(9) ฉลาดในที่หากิน ก็คือ ให้หญ้าหรืออาหารที่มีคุณภาพดี

(10) รีดนมให้เหลือ ก็คือ รีดนมพอประมาณ

(11) บูชาโคที่เป็นพ่อโค ก็คือ คัดเลือกและบำรุงวัวพันธุ์เป็นอย่างดี

แรงงาน

โภคทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ จะเกิดขึ้นมีได้ก็ด้วยแรงงานการผลิตของมนุษย์และเครื่องจักร แต่ว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นหัวใจของงานก็คือ นายจ้างและลูกจ้าง ซึ่งจะต้องทำงานร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน จะต้องมีความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ผ่อนสั้นผ่อนยาวให้แก่กัน คือ ในฐานะที่เป็นนายจ้างก็ไม่เอารัดเอาเปรียบค่าจ้างแรงงานลูกจ้างมากเกินไป ในฐานะที่เป็นลูกจ้างก็ต้องเห็นใจนายจ้าง ทำงานให้นายจ้างจนเต็มความสามารถให้ได้งานคุ้มค่ากับค่าจ้างที่นายจ้างจ่ายให้ เป็นต้น จะได้ลดปัญหาแรงงานและงานก็จะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงหน้าที่ของนายจ้างหรือนายทุนกับลูกจ้างหรือชนชั้นกรรมาชีพไว้เพื่อจะได้เป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

หน้าที่ของนายจ้างหรือนายทุนที่จะพึงปฏิบัติต่อลูกจ้างหรือชนชั้นกรรมาชีพ คือ

1. จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง ความสามารถ เพศ และวัย
2. ให้ค่าจ้างรางวัลที่สมควรแก่งานและสภาพการค่าครองชีพ
3. ให้สวัสดิการมีการช่วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ เป็นต้น
4. เมื่อได้อะไรพิเศษมาก็แบ่งปันให้
5. ปล่อยในสมัย คือ เลิกงานตามเวลา และให้มีโอกาสพักผ่อนรื่นเริงในเทศกาลต่างๆ ตามสมควร

ที.ปา.

หน้าที่ของลูกจ้างหรือชนชั้นกรรมาชีพที่จะพึงปฏิบัติต่อนายจ้างหรือนายทุน คือ

1. ลุกขึ้นทำงานก่อนนาย
2. เลิกงานทีหลังนาย
3. ถือเอาแต่ของที่นายให้
4. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
5. นำคุณความดีของนายจ้างและกิจการไปเผยแพร่ และกล่าวสรรเสริญในที่ต่างๆ

ที.ปา.

การใช้จ่าย

การใช้จ่ายทรัพย์เศรษฐกิจที่หามาได้ ควรให้เป็นไปตามความจำเป็นและความถูกต้องทางศีลธรรมและเหตุผล ในทางพุทธศาสนานั้นมีหลักการใช้จ่ายทรัพย์เศรษฐกิจ ให้ถูกต้องตามหลักเศรษฐกิจอย่างที่คาดไม่ถึงทีเดียว นั่นคือ **หลักโภคอาทิยะ 5 การถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ 5 อย่าง** คือ

1. เลี้ยงตัวเอง เลี้ยงบิดามารดา บุตรภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข
2. เลี้ยงมิตรสหายหรือเพื่อนฝูงให้เป็นสุข คือ สงเคราะห์อนุเคราะห์ตามสมควร
3. บำบัดป้องกันภัยอันตรายต่างๆ
4. ทำพลี 5 อย่าง ดังต่อไปนี้
    4.1 ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ
    4.2 อติถิพลี ต้อนรับแขก
    4.3 ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ จะเกี่ยวข้องโดยเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติก็ตาม
    4.4 ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
    4.5 เทวตาพลี ถวายเทวดาคือสักการะบำรุง หรือทำบุญอุทิศให้เทวดาหรือสิ่งเคารพบูชาตามความเชื่อถือ
5. อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ (พระสงฆ์) ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

อง.ปัญจก.

เมื่อใช้จ่ายโภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคทรัพย์จะหมดไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถ้าโภคะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

แก้ปัญหาบ้านเมืองต้องแก้ที่เศรษฐกิจ

ในการจัดการแก้ปัญหาระดับบ้านเมืองที่เป็นปัญหาเดือดร้อนต่างๆ นั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแนะนำให้แก้ปัญหาด้วยการจัดการเศรษฐกิจให้ได้แล้วปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ปัญหาข้าวยากหมากแพงก็จะพลอยหมดไปเอง ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำกูฏทันตะพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านพราหมณ์หมู่บ้านใหญ่เท่ากับเมืองเมืองหนึ่งว่า โจรภัยที่เกิดขึ้นนั้นมันมีสาเหตุมาจากปัญหาเศรษฐกิจของบ้านเมือง การปราบโจรผู้ร้าย ไม่ใช่ปราบด้วยการฆ่าเพราะมีตัวตายตัวแทนอยู่เสมอ กล่าวคือ ก็จะยังมีอาชญากรถูกฆ่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ต้องปราบด้วยการจัดการปัญหาเศรษฐกิจของบ้านเมืองให้ดี โดยให้ทุกคนมีงานทำตามความเหมาะสมแก่ความรู้ความสามารถของเขา มีการสนับสนุนช่วยเหลือชาวนา พ่อค้า นักธุรกิจ และข้าราชการ ให้ได้รับความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่และอาชีพของตน เมื่อจัดการได้เช่นนี้ คนในบ้านเมืองก็จะมีความอยู่ดีกินดี การปกครองก็สะดวก เหตุการณ์ต่างๆ ภายในบ้านเมืองมีพฤติกรรมของชาวบ้านชาวเมืองก็จะเรียบร้อยดี โจรกรรม ทุรกรรมอาชญากรรมต่างๆ ก็จะสงบราบคาบ

หลักเศรษฐกิจชั้นสูง

จากหลักฐานคำสอนเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่ได้นำมากล่าวข้างต้นนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้เสนอหลักธรรมสำหรับพัฒนาเศรษฐกิจ นับว่าเป็นการสอนศีลธรรมที่ไม่มองข้ามปัญหาเศรษฐกิจระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นระดับเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ (To Satisfy Human Wants) ในด้านปัจจัย 4 เศรษฐกิจระดับนี้ตามทรรศนะของพุทธศาสนาแล้วยังถือว่าเป็นเพียงเศรษฐกิจขั้นธรรมดาหรือขั้นต่ำ แต่ยังมี**หลักเศรษฐกิจขั้นสูง**อันเป็นหลักบำบัด (To Subdue) ซึ่งเป็นหลักการที่สูงกว่าหลักเศรษฐกิจทั่วๆ ไป เป็นหลักเศรษฐกิจที่ช่วยยกระดับชีวิตแห่งศีลธรรมให้สูงขึ้น เป็นการสอนให้คนตั้งตัวทางศีลธรรมให้ได้ โดยให้รู้จักบรรเทาความต้องการที่ไม่จำเป็นและพยายามเป็นนายเหนือความต้องการนั้นๆ เพราะการที่มุ่งสนองความต้องการหรือความอยากอยู่อย่างเดียวนั้น ย่อมไม่มีที่สิ้นสุดเสมือนไฟไม่รู้จักอิ่มด้วยเชื้อ ฉะนั้นเมื่อได้สอนหลักให้คนตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจที่เป็นวัตถุ ซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้รับความสะดวกในการที่จะปฏิบัติตามศีลธรรมแล้ว ก็ควรต้องมีหลักบำบัดที่จะบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงโดยลำดับ ควรต้องมีวิจารณญาณแยกแยะให้รู้ว่าแค่ไหนเป็นความจำเป็น แค่ไหนเกินความจำเป็น แค่ไหนกลายเป็นความทะยานอยาก รู้จักเอาชนะ ไม่ยอมตกเป็นทาสของความทะยานอยาก แล้วพยายามเป็นนายเหนือความทะยานอยากนั้นๆ ให้ได้ จักได้เป็นทางแก้ไขความทุกข์ทำตนเองให้บริสุทธิ์ อันเป็นเป้าประสงค์ของพุทธศาสนา ตัวอย่างหลักธรรมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจขั้นสูง มีดังนี้

1. อริยทรัพย์ 7

ทรัพย์อันประเสริฐ อันเป็นทรัพย์ภายในที่ดีกว่าทรัพย์ภายนอก นับเป็นเศรษฐกิจขั้นสูงที่ทำให้เศรษฐกิจทางวัตถุหรือภายนอกไปรอด กล่าวคือ ถ้าใครมีประจำตัวแล้ว จะทำให้ทรัพย์ภายนอกมั่นคงและหลั่งไหลมาเองโดยอัตโนมัติ แต่ถ้าใครมีแต่ทรัพย์ภายนอก ไม่มีทรัพย์ภายในอันประเสริฐนี้ ทรัพย์ภายนอกของผู้นั้น ก็จะดำรงยั่งยืนอยู่ไม่ได้และตัวเขาก็จะหาความสุขที่แท้จริงไม่ได้ ทรัพย์ภายในนี้ เป็นทรัพย์ที่ทำให้เกิดความปลื้มใจสุขใจอย่างแท้จริง ใช้จ่ายไม่รู้จักหมดสิ้น โจรขโมยไปไม่ได้ ติดตัวไปได้ทุกหนทุกแห่งและนำติดตัวไปเกิดในชาติหน้าภพใหม่ได้ด้วย ทรัพย์ภายในดังกล่าวก็คือ **อริยทรัพย์ 7** ประการ ดังต่อไปนี้

(1) **ศรัทธา** ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักการที่ถือและในการดีที่ทำ

(2) **ศีล** การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม

(3) **หิริ** ความละอายใจต่อการทำความชั่ว

(4) **โอตตัปปะ** ความเกรงกลัวต่อความชั่วและผลของความชั่ว

(5) **พาหุสัจจะ** ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

(6) **จาคะ** ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

(7) **ปัญญา** ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำดำเนินการ

อัง.สัตตก., ที.ปา.

2. สันตุฏฐี

หลักคำสอนเรื่องสันโดษ ความรู้จักพอยินดี ก็เป็นทรัพย์ที่เป็นยอดกว่าทรัพย์ทั้งปวง ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า

"สันตุฏฐี ปะระมัง ธะนัง
ความสันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง"

ขุ.ธ.

3. อนัตตา

หลักคำสอนเรื่องอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน หรือความเป็นตัวตนไม่มีเพราะมันเป็นสภาพที่อยู่เหนือการบังคับบัญชา ก็จัดเป็นหลักเศรษฐกิจขั้นสูงที่ทำหน้าที่บำบัดบรรเทาความความทะยานอยากทำให้คลายความทะยานอยาก หายจากความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตน เป็นของของตนดังพุทธพจน์ที่ว่า

"อัตตา หิ อัตตะโน นัตถิ กุโต ปุตตา กุโต ธะนัง
ที่แท้ ตนของตนไม่มี จะมีบุตร มีทรัพย์มาแต่ที่ไหน"

ขุ.ธ.

3.4 พุทธธรรมกับสถาบันการเมืองการปกครอง

คนเราเกิดมาจะอยู่ลำพังไม่ได้ ต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะเป็นสังคม การอยู่รวมกันเช่นนี้ จำเป็นต้องมีผู้นำหรือหัวหน้าเป็นผู้มีอำนาจในการวางระเบียบข้อบังคับให้ผู้อยู่ในปกครองปฏิบัติตามทั้งเป็นผู้นำและเป็นแบบอย่างในด้านต่างๆ ในฝูงโคแต่ละฝูงก็เช่นกัน ก็ย่อมมีโคที่เป็นผู้นำฝูงและฝูงโคนั้นย่อมเดินตามโคหัวหน้านั้น ฝูงโคจะเดินไปคดเดินตรงอย่างไรขึ้นอยู่กับแบบอย่างการเดินของโคจ่าฝูง พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องนี้ไว้ในโพธิราชชาดก ขุททกนิกายว่า "คุนนัญเจ ตะระมานัง อุชุง คัจฉติ ปุงคะโว..เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำ ถ้าโคหัวโจกข้ามไปตรง ลูกฝูงก็จะข้ามไปตรงตาม ถ้าโคหัวโจกข้ามคดไปคดมา ลูกฝูงก็จะข้ามคดไปคดมา เช่นเดียวกับสังคมและประเทศชาติ ถ้าผู้นำประพฤติธรรม ผู้ตามก็จะประพฤติธรรมตาม ถ้าผู้นำไม่ประพฤติธรรม ผู้ตามก็จะไม่ประพฤติธรรม" ดังคำโคลงที่ว่า

ยามฝูงโคข้ามฟาก นที
โคโจกไปตรงดี ไป่เคี้ยว
ฝูงโคล่องวารี รีบเร่ง
ทั้งหมดไปลดเลี้ยว ไต่เต้าตามกัน ฯ

เพราะฉะนั้น ผู้นำหรือผู้บริหารประเทศชาติ จึงนับว่ามีความสำคัญมาก สำหรับผู้นำหรือผู้บริหารปกครองประเทศไทย ซึ่งมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนั้น ผู้นำสูงสุด ได้แก่ พระมหากษัตริย์ รองลงมาคือ ผู้ได้รับมอบอำนาจอธิปไตย 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหารซึ่งได้แก่ รัฐบาล (คณะรัฐมนตรี) ฝ่ายนิติบัญญัติซึ่งได้แก่ สมาชิกรัฐสภา และฝ่ายตุลาการซึ่งได้แก่ สถาบันตุลาการ (คณะผู้พิพากษา) และต่ำลงมาอีกก็ได้แก่ หัวหน้าหน่วยงาน องค์การ และสถาบันต่างๆ

หลักธรรมสำหรับพัฒนาการเมืองการปกครอง

1. อธิปไตย 3

วิธีการบริหารการปกครอง (Style) นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสร้างความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการบริหารการปกครอง วิธีการบริหารวิธีการปกครองต่างๆ พอสรุปได้ตามแนวของอธิปไตยสูตร เป็น 3 ประการดังนี้

(1) **อัตตาธิปไตย** การถือตนเองเป็นใหญ่ คือ ถือตนเองเป็นศูนย์กลางเชื่อมั่นในตนเองสูง

(2) **โลกาธิปไตย** การถือคนอื่นเป็นใหญ่ คือ ไม่มีจุดยืนเป็นของตัวเอง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ใครเสนออะไรมาก็คล้อยตามหรือส่วนมากเห็นอย่างไรก็เห็นด้วยกับเขา

(3) **ธรรมาธิปไตย** การถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญ คือ ยึดถือความถูกต้องชอบธรรมเป็นที่ตั้ง จะไม่นำเอาเรื่องส่วนตัวหรือผลประโยชน์เข้าเกี่ยวข้อง

ในบรรดาอธิปไตยทั้ง 3 ประการดังกล่าว คำสอนของพุทธศาสนาเป็นธรรมาธิปไตยและยกย่องธรรมาธิปไตย ผู้ปกครองจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตยโดยจะต้องเป็นผู้รู้ธรรม คือรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จะต้องเป็นธรรม คือ จะต้องดำเนินการปกครองและแก้ปัญหาอย่างเป็นธรรม จะต้องมีธรรมคือ มีความประพฤติดีทางกาย วาจา ใจ เป็นผู้ซื่อตรง และจะต้องสร้างธรรม คือ ทำให้เกิดความเป็นธรรมในกิจการต่างๆ ของรัฐหรือของสังคม เป็นต้น ส่วนประชาธิปไตย ก็คงจะสงเคราะห์เข้าในโลกาธิปไตย พุทธศาสนาก็ยอมรับประชาธิปไตยเหมือนกัน แต่ประชาธิปไตยนั้นจะต้องเป็นประชาธิปไตยแบบธรรมาธิปไตย หรือประชาธิปไตยที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมาธิปไตย

2. พละ 4

นักบริหารนักปกครองที่เก่งที่ดีที่เป็นแบบธรรมาธิปไตยจะต้องยึดธรรม คือ พละ 4 เป็นหลักประจำใจในการบริหารการปกครอง คือ

(1) **ปัญญาพละ** มีความรู้หรือความฉลาดเป็นพลังในการบริหารโดยเฉพาะจะต้องรู้ตน รู้คน และรู้งาน

(2) **วิริยพละ** ใช้ความเพียรหรือความขยันเป็นพลังในการบริหาร

(3) **อนวัชชพละ** ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่ให้มีโทษหรือความเสียหายเป็นพลังสำคัญ

(4) **สังคหพละ** ใช้มนุษยสัมพันธ์เป็นพลังในการบริหาร ดังพุทธพจน์ที่ว่า

"เอโส หิ อุตตะริตะโร ภาราวะโห ธุรันธะโร

โย ปะเรสาธิปันนานัง สะยัง สันธาตุมะระหะติ

เมื่อใดผู้คนเหล่าอื่นขัดแย้งกันอยู่ ตนเองเป็นผู้ประสานให้

พวกเขาคืนดีกัน ผู้นั้นเป็นคนรับภาระและจัดการธุระที่ยอดเยี่ยม"

ขุ.ธ.

3. สังคหวัตถุ 4

เพื่อเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีให้กับเพื่อนร่วมงานและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา นักบริหารหรือผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวปฏิบัติ คือ

(1) **ทาน** การให้ (โอบอ้อมอารี) นักบริหารที่ดีจะต้องมีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ปันแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา

(2) **ปิยวาจา** การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน (วจีไพเราะ) คือ จะต้องรู้จักผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน

(3) **อัตถจริยา** ทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น (สงเคราะห์ประชาชน) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดจนช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมกิจการต่างๆ ของผู้คนในสังคม

(4) **สมานัตตตา** วางตัวสม่ำเสมอ (วางตนพอดี) คือ สร้างทีมงานขึ้นมาโดยถือคติที่ว่า "มีทุกข์ร่วมทุกข์ มีสุขร่วมเสพ"

อัง.จตุกก.

4. ราชสังคหวัตถุ 4 (สังคหวัตถุของผู้ปกครองแผ่นดิน)

ธรรมที่เป็นหลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง มีดังนี้

(1) **สัสสเมธะ** มีความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร สนับสนุนส่งเสริมการเกษตร

(2) **ปุริสเมธะ** มีความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความรู้ความสามารถ

(3) **สัมมาปาสะ** มีความสามารถผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม เป็นต้น

(4) **วาชเปยยะ หรือวาจาเปยยะ** มีวาจาเจรจาที่ดูดดื่มน้ำใจ น้ำคำควรดื่ม คือ รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผลมีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีและความเชื่อถือ

สํ.ส.,อัง.จตุกก.

5. พรหมวิหาร 4 (ธรรมสำหรับผู้ใหญ่)

ผู้หลักผู้ใหญ่ในบ้านเมือง จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร 4 ประจำใจเป็นหลักในการบริหารการปกครอง ดังนี้

(1) **เมตตา** มีความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข คือ รู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

(2) **กรุณา** มีความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ คือ เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาประสบเคราะห์กรรมหรือมีปัญหา จะต้องสงสารหวั่นใจคิดหาทางช่วยเหลือหรือเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาข้อเดือดร้อน

(3) **มุทิตา** มีความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข คือ เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาแสดงความสามารถเต็มที่โดยไม่กลัวจะขึ้นมาทาบรัศมี และพลอยชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของเขา

(4) **อุเบกขา** มีความยุติธรรมไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง คือ มีความยุติธรรมในการให้ความดีความชอบปูนบำเหน็จรางวัลและการลงโทษ

ที.ม.,ที.ปา.

6. อคติ 4 (ความลำเอียง)

อคติหรือความลำเอียงเปรียบเสมือนแว่นสีที่คนสวมใส่ ซึ่งเป็นตัวกำหนดให้คนมองสิ่งต่างๆ เป็นสีของแว่นนั้นๆ โดยไม่ตรงกับสีที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ สีที่แท้จริงของสิ่งนั้นจะเป็นสีอะไรเขาไม่มีทางทราบ นักบริหารหรือผู้ปกครองที่ดีจะต้องมีความยุติธรรมในหัวใจ จะต้องตัดสินกรณีต่างๆ ไปตามความเป็นจริงโดยไม่ยอมให้อคติ 4 มาเป็นม่านบังตาหรือเป็นสีของแว่น อคติที่ผู้ปกครองจะต้องงดเว้น มี 4 ประการ ต่อไปนี้

(1) **ฉันทาคติ** *ลำเอียงเพราะชอบ* ถ้าชอบใคร ไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไรก็เห็นด้วยกับเขาไปเสียทุกอย่าง

(2) **โทสาคติ** *ลำเอียงเพราะชัง* ถ้าชังใครไม่ว่าเขาจะพูดหรือทำอะไร ก็รู้สึกขวางหูขวางตาไปหมด

(3) **โมหาคติ** *ลำเอียงเพราะหลง* ถ้าขาดข้อมูลในเรื่องใด พอมีคนให้ข้อมูลเท็จในเรื่องนั้น ก็มักเชื่อเขาและตัดสินใจผิดพลาดได้ง่าย

(4) **ภยาคติ** *ลำเอียงเพราะกลัว* ถ้าผู้มีอำนาจสั่งให้พูดหรือทำอะไรที่ขัดกับความรู้สึกของตนก็ทำตามเพราะความกลัวภัย

ที.ปา.

อคติ 4 นี้ ยังถือว่าเป็น**คุณธรรมตุลาการ**ด้วย เพราะผู้พิพากษาผู้ปฏิบัติหน้าที่พิพากษาอรรถคดีในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะต้อง **"งดเว้น"** โดยเด็ดขาด

7. พละ 5

พลังของผู้ใหญ่ที่จะสามารถเป็นผู้ปกครองแผ่นดินได้มี 5 ประการ ดังต่อไปนี้

(1) **กายพละ** *กำลังคือร่างกาย* ได้แก่ มีรูปร่างหน้าตาดีและมีสุขภาพแข็งแรง

(2) **โภคพละ** *กำลังคือโภคสมบัติ* ได้แก่ มีทุนทรัพย์สมบูรณ์

(3) **อมัจจะพละ** *กำลังคืออำมาตย์* ได้แก่ มีกำลังพลอำมาตย์และเหล่าข้าราชการที่ปรึกษาที่เก่งกล้าสามารถและจงรักภักดี

(4) **อภิชัจจะพละ** *กำลังคือพระชาติสูง* ได้แก่ กำเนิดในตระกูลสูงเป็นขัตติยชาติ

(5) **ปัญญาพละ** *กำลังคือปัญญา* ได้แก่ มีปรีชาญาณ เฉลียวฉลาดสามารถ หยั่งรู้เหตุผล

ขุ.ชา.

ในบรรดากำลัง 5 ประการนี้ **ปัญญาพละ** นับว่าเป็นยอดแห่งกำลังทั้งปวงเพราะเป็นเครื่องกำกับควบคุมและนำทางกำลังอื่นๆ ทุกอย่าง

8. ทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม 10 (ธรรมของพระราชา)

กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองแผ่นดินควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของไทยทุกพระองค์ ทรงบำเพ็ญเป็นกิจวัตรที่เรียกว่าราชธรรมมี 10 ประการ คือ

(1) **ทาน** *การให้* คือ สละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

(2) **ศีล** *ความประพฤติดีงาม* คือ สำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

(3) **ปริจจาคะ** *การบริจาค* คือ เสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

(4) **อาชชวะ** *ความซื่อตรง* คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน

(5) **มัททวะ** *ความอ่อนโยน* คือ มีอัธยาศัยน่ารักน่าเคารพน่านับถือศรัทธา ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่า กิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม

(6) **ตปะ** *ความทรงเดช* คือ มีความเพียรพยายามแผดเผากิเลสตัณหา หรือรู้จักใช้พระเดชในคราวที่เหมาะที่ควร

(7) **อักโกธะ** *ความไม่โกรธ* คือ ไม่เกรี้ยวกราดลุอำนาจความโกรธ มีเมตตาจิตต่อคนทั้งหลายอย่างสม่ำเสมอ

(8) **อวิหิงสา** *ความไม่เบียดเบียน* คือ ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายคนอื่นทั้งทางกาย วาจา หรือแม้แต่ความคิด

(9) **ขันติ** *ความอดทน* คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงใดก็ไม่ท้อถอย

(10) **อวิโรธนะ** *ความไม่คลาดธรรม* คือ ไม่ประพฤติให้ผิดกฎเกณฑ์จารีตประเพณีแบบแผนที่ดีงามทั้งหลาย พูดง่ายๆ ก็คือ มีปัญญาควบคุมตัวเองได้

ขุ.ชา.

ก็เพราะทศพิธราชธรรมนี่เอง ประชาชนพสกนิกรจึงได้รับความร่มเย็นเป็นสุขใต้ร่มพระบารมีดังคำโคลงพระราชนิพนธ์ ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ว่า

"ผู้ใหญ่ในแว่นแคว้น คือราชา แล
บำบัดทุกข์ประชา ช่วยเกื้อ
เป็นประมุขนาครา ในรัฐ
ทรงทศพิธธรรมเอื้อ ราษฎร์ให้สวัสดี"

9. จักรวรรดิวัตร 12 (วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ)

หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่อันเป็นจริยวัตรที่พึงบำเพ็ญสม่ำเสมอมี 12 ประการ คือ

(1) โอวาทสั่งสอนข้าราชสำนัก
(2) ผูกมิตรไมตรีกับนานาประเทศ
(3) สงเคราะห์พระราชวงศ์
(4) เกื้อกูลคหบดีชน
(5) อนุเคราะห์ประชาราษฎร
(6) อุปการะสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ
(7) อนุรักษ์ฝูงสัตว์ไม่ให้มีภัยอันตราย
(8) ปราบปรามการทุจริตและส่งเสริมสนับสนุนการสุจริต
(9) สนับสนุนทุนทรัพย์แก่ผู้ประกอบสัมมาชีพ
(10) เข้าใกล้ไต่ถามเรื่องบาปบุญคุณโทษกับสมณพราหมณ์
(11) หักห้ามจิตใจจากอธรรมทั้งหลาย
(12) พยายามเลิกละความละโมบโลภมากในทางที่ไม่ถูกไม่ควร

ที.ปา.

10. สุวรรณวิถี (ถนนทองคำ)

กาลครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ 500 รูป ประทับอยู่ ณ สวนอัมพลัฏฐิกา (สวนมะม่วงหนุ่ม) ใกล้บ้านขานุมัตตะซึ่งเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ที่กูฏทันตะพราหมณ์เป็นผู้ปกครองอยู่ บ่ายวันหนึ่ง กูฏทันตะพราหมณ์ขณะพักผ่อนอยู่บนปราสาทชั้นบน มองลงมาข้างล่างเห็นฝูงชนพากันเดินมุ่งหน้าไปสวนอัมพลัฏฐิกา จึงถามคนใช้ว่าฝูงชนพากันไปไหน คนใช้ตอบว่าพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กูฏทันตะพราหมณ์ จึงร่วมเดินทางไปด้วยกับฝูงชนเหล่านั้น

พระพุทธเจ้า ได้ทรงสั่งสอนวิธีสร้างสันติสุข-ความร่มเย็นแก่ประชาชนให้กูฏทันตะพราหมณ์นำไปปฏิบัติว่า

1. แจกจ่ายธัญพืชสำหรับเพาะปลูกและข้าวบริโภคแก่เกษตรกร

2. สนับสนุนทุนทรัพย์เป็นทุนประกอบการค้าแก่พ่อค้า

3. ปูนบำเหน็จความดีความชอบแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็ง

พระพุทธเจ้าทรงตรัสยืนยันผลการปฏิบัติตนตาม**หลักสุวรรณวิถี**ว่า "...บ้านเมืองจักตั้งมั่นอยู่ในความร่มเย็น หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันและกัน ยังบุตรให้ฟ้อนอยู่นอกบ้าน ก็ไม่ต้องปิดประตูเรือน..."

กูฏทันตสูตร

11. คุณธรรมสมาชิกรัฐสภา

กาลครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในแคว้นสักกะ ตอนเช้ารุ่งอรุณเสด็จไปบิณฑบาตในศากยนิคมแห่งหนึ่ง ในเวลาเดียวกันนั้น พวกพราหมณ์คหบดีกำลังประชุมกันอยู่ในสภาด้วยกรณียกิจบางประการ ขณะนั้นฝนลูกเห็บตกลงมา พระพุทธเจ้าจึงเสด็จหลบฝนเข้าไปในสภา พวกพราหมณ์คหบดีได้เห็นพระองค์แล้ว กล่าวว่า

"...สมณะโล้น คงไม่รู้จักสภาและขนบธรรมเนียมของสภา..."

พระพุทธองค์ ได้ตรัสตอบว่า

"...เนสา สะภา ยัตถะ นะ สันติ สันโต... สัตบุรุษ (คนดี) ไม่มีในสภาใด สภานั้นไม่ชื่อว่าสภา ผู้ไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ ผู้พูดเป็นธรรมเท่านั้น จึงชื่อว่าสัตบุรุษ..."

สํ.ส.

12. สัปปุริสธรรม 7

ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า สมาชิกรัฐสภา คือ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา พร้อมที่จะแสดงความเป็นสัตบุรุษหรือไม่ ท่านมีความรู้แน่นอน ไม่ต้องสงสัย แต่สิ่งที่น่าสงสัยมากสำหรับประชาชนคือคุณธรรมภายในใจของท่านเหล่านั้น เพราะความเป็นสัตบุรุษจะต้องมีพื้นฐานที่ประกอบด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า **สัปปุริสธรรม 7 ประการ** ดังต่อไปนี้

(1) มีศรัทธา ความเชื่อ มีความละอายต่อบาป มีความกลัวต่อบาป เป็นคนได้ยินได้ฟังมามาก เป็นคนมีความเพียร มีสติมั่นคงไม่เผอเรอ และมีปัญญารอบรู้

(2) จะปรึกษาอะไรกับใครๆ ก็ไม่ปรึกษาเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

(3) จะคิดสิ่งใดก็ไม่คิดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

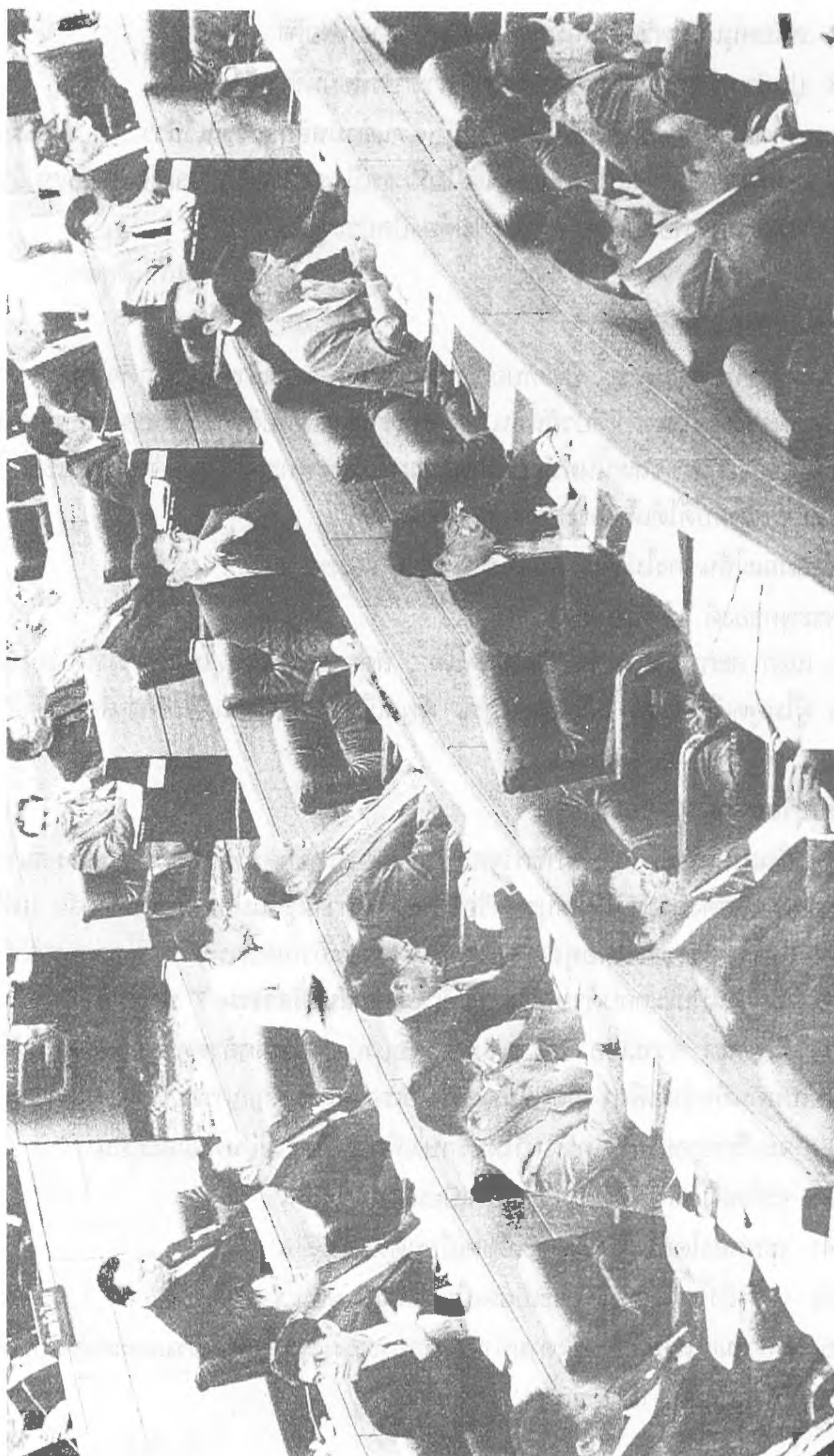
(4) จะพูดสิ่งใดก็ไม่พูดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

(5) จะทำสิ่งใดก็ไม่ทำเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น

(6) มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ในกฎแห่งกรรมและความเป็นจริง

(7) ให้ทานโดยเคารพเอื้อเฟื้อ

อัง.สัตตก.

สภา ?

นอกจากนี้ จะต้องประกอบด้วย คุณธรรม 7 ประการ คือ เป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลา รู้จักประชุมชน และรู้จักเลือกคบหาสมาคมกับคน

13. อปริหานิยธรรม 7

พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนธรรมอันจะไม่ก่อให้เกิดความเสื่อม แต่ก่อให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียวที่เรียกว่า **อปริหานิยธรรม 7** ซึ่งจะเป็นแนวปฏิบัติตนสำหรับสมาชิกรัฐสภาได้ ดังนี้

(1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

(2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งปวงที่พึงร่วมกันทำ

(3) เคารพบัญญัติอันดีงามไม่ลบล้างของเก่าและไม่บัญญัติของใหม่ขึ้นตามอำเภอใจ

(4) ให้ความเคารพนับถือวุฒิบุคคล (วัยวุฒิ คุณวุฒิ ชาติวุฒิ) ด้วยการไต่ถามรับฟังความคิดเห็น

(5) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีไม่ให้ถูกข่มเหง

(6) เคารพบูชาสิ่งอันเป็นที่เคารพนับถือของปวงชน

(7) บำรุงและปกป้องผู้ประพฤติธรรม (บรรพชิต) เพื่อจักได้อยู่เป็นหลักในทางศีลธรรมแก่ประชาชน

ที.ม.

14. คุณธรรมของข้าราชการ

ข้าราชการที่ดี ควรจะต้องมีคุณธรรม ดังนี้

ชุดที่ 1

(1) มาตาเปติภะโร เลี้ยงมารดาบิดา

(2) กุละเชฏฐาปะจายิโน อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในสกุล

(3) สัณโห วาจาอ่อนหวาน

(4) สะขิละสัมภาโส พูดประทับใจคนฟัง

ขุ.ชา.

ชุดที่ 2

(1) อุฎฐาตา ขยัน

(2) อัปปะมัตโต ไม่ประมาท

(3) วิจักขะโณ ใช้ปัญญาพิจารณาก่อนทำ

(4) สุสังวิหิตะกัมมันโต ทำงานมีประสิทธิภาพ

ขุ.ชา.

ชุดที่ 3

(1) นิวาตะวุตติ ประพฤติถ่อมตน

(2) สัปปะติสโส ยำเกรงผู้ใหญ่

(3) สะคาระโว มีความเคารพ

(4) สุขะสังวาโส อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข

ขุ.ชา.

ชุดที่ 4

(1) สีละวา มีศีล

(2) อะโลโภ ไม่โลภ

(3) อะนุวัตโต ปฏิบัติตามคำสั่ง

(4) อาวี ระโห หิโต ประพฤติประโยชน์ต่อนายทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ขุ.ชา.

ชุดที่ 5

(1) ฉันทัญญู รู้ใจนาย

(2) จิตตัฏโฐ ปฏิบัติตามประสงค์ของนาย

(3) อะสังกุสะกะวุตติ ไม่ขัดคำสั่ง

ขุ.ชา.

15. คุณธรรมของนักรบ

นักรบที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้

(1) ฉลาดในภูมิประเทศ (สมบูรณ์ด้วยศีล)

(2) ยิงเร็ว (รู้อริยสัจ)

(3) ยิงไกล (รู้เบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตา)

(4) ยิงแม่นยำ (รู้แจ้งอริยสัจ)

(5) ทำลายกองทัพใหญ่ข้าศึกได้สำเร็จ (ทำลายอวิชชา)

พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน

พุทธศาสนสุภาษิตสดุดีพระผู้ปกครองแผ่นดิน

ราชา มุขัง มะนุสสานัง
พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งหลาย

ราชา รัฏฐัสสะ ปัญญาณัง
พระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแว่นแคว้น

ปะฐะวียา ภูสะณัง ราชา
พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่เชิดชูของแผ่นดิน

ขัตติโย เสฏโฐ ชะเนตัสมิง
กษัตริย์ประเสริฐสุดในหมู่ชน

ขุ.ธ.

บทที่ 3

พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย
(Buddhism and Thai Culture)

1. พุทธศาสนา : แม่แบบแห่งวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวตามความหมายของวัฒนธรรมวิทยา (Science of Culture) คำว่า **วัฒนธรรม** หมายถึง ครรลองแห่งชีวิต (Way of Life) อันครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดถึงความเชื่อถือและการปฏิบัติตามความเชื่อถือ ศาสนาย่อมจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง และยิ่งกว่านั้นนักสังคมวิทยายังเห็นพ้องต้องกันว่า เรื่องของศาสนาซึ่งได้แก่ความเชื่อและการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น นับว่าเป็นจุดสุดยอดของวัฒนธรรมทีเดียว ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะพุทธศาสนาเท่านั้นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างไร และเพื่อเป็นการพิสูจน์คำกล่าวที่ว่า "พุทธศาสนา เป็นต้นตำรับวัฒนธรรมที่ดีงามที่เก่าแก่ที่สุด แต่ยังทันสมัยและมีลักษณะนำชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นกว่าเดิมในหลายๆ ด้าน" นั้น **อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **วัฒนธรรมวิทยา**ว่า พุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในท่ามกลางวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งมีแบบฉบับขนบประเพณี และความประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันต่อๆ มา นับจำนวนหลายพันปี แต่พุทธศาสนาก็กลับปฏิวัติ คือ ได้ทำการเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือ และปฏิรูป คือ ดัดแปลงแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิมหลายประการ และในบางกรณีก็ได้วางรูปวัฒนธรรมขึ้นใหม่ดังข้อความที่เป็นหลักฐานทั้งทางประวัติและทางเนื้อหาแห่งคำสอน ที่จะขอยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

1. สังคมอินเดียปฏิบัติตามระบบวรรณะอย่างเคร่งครัด ไม่เปิดโอกาสให้คนต่างวรรณะได้ใช้ชีวิตร่วมกันทั้งทางวัตถุและสายโลหิต ผู้ที่เกิดในวรรณะต่ำจะเป็นที่รังเกียจของสังคมในด้านต่างๆ พุทธศาสนาได้สอนหลักกรรม โดยยืนยันความดีความชั่วตามกรรมที่เขาทำ ไม่ใช่กำเนิดเป็นเครื่องตัดสิน ผู้บวชในพุทธศาสนานับถือกันตามอาวุโส ไม่ใช่ตามวรรณะโดยถือหลักคุณธรรมเป็นสำคัญ ในเรื่องนี้มหาตมะ คานธีและเนรูห์ ผู้นำคนสำคัญของอินเดีย ได้สดุดีเกียรติคุณพระพุทธเจ้าเป็นพิเศษ

2. สังคมอินเดียมีการซื้อขายทาสเช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ ในสมัยโบราณ แต่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้งดเว้นการซื้อขายทาส ถือว่าเป็นอาชีพที่ผิดธรรม มีบทบัญญัติห้ามพระภิกษุมีทาส ซึ่งเป็นแนวทางสังคมในรูปใหม่ต่อๆ มา จะเห็นว่าผู้นำหลายประเทศพยายามเลิกระบบทาสจนสำเร็จ ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งความจริงคือการดำเนินตามครรลองของพุทธศาสนานั่นเอง

3. ชาวอินเดียโบราณนิยมแสวงหาบุญด้วยการฆ่าสัตว์บูชายัญเพื่อบูชาเทพเจ้า ถ้าเป็นพิธีของพระราชาหรือผู้นำทางสังคมด้วยแล้ว สัตว์ที่จะถูกฆ่ามีจำนวนมากขึ้น มนุษย์และสัตว์ถูกฆ่าประกอบพิธีบูชายัญเสียเป็นจำนวนมาก ก่อความทุกข์โศกให้กับมนุษย์และสัตว์อย่างน่าเศร้าใจที่สุด พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกพิธีดังกล่าว ให้หันมาสร้างความดีด้วยการให้สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ให้อภัยกัน ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติชำระจิตให้สะอาดปรากฏเป็นวัฒนธรรมในแนวใหม่ที่เหมาะสมกว่าเดิมอย่างมาก เป็นไปตามแนวสันติภาพของสังคมที่ตั้งไว้

4. ชาวอินเดียโบราณเชื่อในพรหมลิขิตอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นเหตุให้บางคนปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม ที่ต้องการความเจริญก็ปล่อยให้พรหมบันดาล ที่มีความทุกข์ก็คอยวันที่ลิขิตให้พ้นจากสภาพเช่นนั้น ขาดความรับผิดชอบและการคิดอ่านแก้ปัญหาชีวิตด้วยตนเองเอาแต่ทำการสวดอ้อนวอน พุทธศาสนาสอนหลักกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กรรมของคนลิขิตทิศทางชีวิตของคน เมื่อต้องการสร้างชีวิตอย่างไร แก้ปัญหาชีวิตอย่างไร จำต้องควบคุมความประพฤติของตนให้เหมาะสม พุทธศาสนาจึงสอนหลักกรรมลิขิตแทนพรหมลิขิตเพราะหลักกรรมลิขิตปรับปรุงบุคคลได้เสมอ

5. พุทธศาสนาใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ คือ ถือเหตุผลเป็นสำคัญ โดยถือว่าฤกษ์งามยามดีนั้นอยู่ที่สุจริตกาย วาจา ใจ เมื่อประพฤติสุจริตแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเวลาเช้า สาย บ่าย เย็นจัดเป็นฤกษ์ดี พุทธศาสนาสอนให้มีความปรารถนาดีต่อบุคคลและสัตว์ทั่วไปไม่นิยมการยกตนข่มผู้อื่น ไม่นิยมการทะเลาะวิวาทด้วยเรื่องความคิดเห็นที่ต่างกัน ไม่ติดใจในเรื่องความคิดที่หาข้อยุติไม่ได้ สอนให้เข้าถึงความรู้ชัดแจ้งในเรื่องต่างๆ โดยไม่นิยมติดอยู่ในความเชื่อตามๆ กันเท่านั้น

6. พุทธศาสนามีบทบัญญัติห้ามเก็บอาหารค้างคืนไว้ในห้องที่อยู่อาศัย ห้ามหุงต้มในห้องที่อยู่อาศัย ห้ามบริโภคอาหารค้างคืน ให้ทำความสะอาดที่อยู่อาศัยตลอดถึงบริเวณอยู่เสมอ เมื่อทำความสะอาดต้องไม่รบกวนผู้ที่อยู่ข้างเคียงด้วยวิธีการต่างๆ ให้รักษาห้องสุขาให้สะอาดและปรับโทษผู้ละเมิด มีระเบียบในการเข้าแถวก่อนหลัง จะอ่านท่องจำหนังสือไม่ให้สิทธิ์เกินขอบเขตรบกวนผู้อื่น นุ่งห่มในลักษณะที่เรียบร้อย เหล่านี้อยู่ในวัฒนธรรมทางวัตถุธรรมและสหธรรมทั้งสิ้น

7. พุทธศาสนามีบทบัญญัติให้รู้จักรักษาสาธารณสมบัติ และรู้จักใช้สมบัติของส่วนรวม ผู้นำสมบัติส่วนรวมไปใช้แล้ว ต้องนำมาเก็บไว้ที่เดิมและในรูปเดิม หรือมอบหมายกับผู้มีหน้าที่ในเรื่องนี้ ไม่ปล่อยทิ้งไว้ให้เสียหาย มีบทบัญญัติให้รู้จักรักษาผนัง พื้นของสถานที่ไม่ทำให้สกปรกเสียหาย แม้จะเหยียบพื้นที่อยู่อาศัยด้วยเท้าที่ยังเปียกน้ำอยู่ก็เป็นการไม่สมควร เหล่านี้ก็รวมอยู่ในวัฒนธรรมทางวัตถุธรรม

8. พุทธศาสนาสอนให้มีกิริยากายวาจาสุภาพอ่อนโยน ไม่แกล้งใส่ความผู้อื่น ไม่เล่นซุกซนโดยไม่รู้กาลเทศะ ไม่ส่งเสียงดัง ให้รู้จักรับฟังเมื่อผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนในทางที่ถูกที่ควร ไม่ดื้อรั้นทั้งๆ ที่ผิด รู้จักสำรวมกายวาจา ไม่ลุอำนาจแก่ความโลภ ความโกรธ เป็นต้น เหล่านี้จัดเป็นวัฒนธรรมทางสหธรรม

9. พุทธศาสนาสอนหลักวัฒนธรรมในการรักษาศักดิ์ศรีของตน โดยการเทิดทูนความดีอยู่กับความดี ประพฤติตนให้เหมาะสมกับฐานะและภาวะของตน เช่น ภิกษุอยู่ในจริยวัตรของภิกษุ ผู้ทรงศีลปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับศีล บัณฑิตอยู่กับแนวทางของบัณฑิต เป็นต้น ไม่ปล่อยตัวให้ผิดรูปแบบ เป็นเรื่องของการรักษาศักดิ์ศรี ไม่ใช่เรื่องของการเย่อหยิ่งถือดี

ข้อความต่างๆ ดังกล่าวมานี้ เป็นส่วนหนึ่งสำหรับยืนยันคำกล่าวว่า พุทธศาสนาเป็นแม่แบบของวัฒนธรรมที่ดีงามมาแต่โบราณกาล แต่ยังทันสมัยในโลก นับว่าเป็นการกล่าวที่ไม่เกินความจริงเลยสำหรับประเทศไทยเราแล้ว พุทธศาสนานั้นเราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ การถืออย่างนี้เป็นประเพณีที่สืบต่อมา โดยถูกต้องตามควรแก่เหตุ คือ การที่พุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมแล้ว วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อ และหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ สรุปได้ว่าวัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพุทธศาสนา

2. พุทธศาสนากับวัฒนธรรมทางวัตถุ

ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 ว่า วัฒนธรรมทางวัตถุนั้น ได้แก่ สิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้น หรือดัดแปลงปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ เพื่อช่วยในการดำรงชีพของมนุษย์ เช่น ปัจจัย 4 ตลอดทั้งสิ่งต่างๆ ที่กลายเป็นมรดกทางสังคมของชาติ เช่น ศิลปกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรมก็ตาม ก็ล้วนเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุทั้งสิ้น ความรุ่งเรืองด้วยเรื่องเหล่านี้ ย่อมทำให้ประเทศชาติอยู่ในฐานะได้รับการยกย่องนับถือ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาไว้ ไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญยิ่งต่อวัฒนธรรมทางวัตถุในสังคมไทย และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยด้านนี้ ดังนี้

2.1 จิตรกรรมไทย

จิตรกรรมไทยเป็นการถ่ายทอดงานศิลปะอีกรูปแบบหนึ่ง จิตรกรรมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างแท้จริงชนิดที่แยกกันไม่ออก เพราะที่เป็นผลงานทางศิลปกรรมอันทรงคุณค่าของไทยที่ปรากฏให้เห็น และได้ศึกษาอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่เนื่องด้วยพุทธศาสนา ภาพที่เขียนงานที่เขียน จะเน้นหนักในด้านศาสนาและด้านประเพณี ซึ่งงานทั้ง 2 ด้านนี้ จะรวมอยู่ในภาพเดียวกันได้ ทั้งนี้เพราะในพิธีทางศาสนาก็จะมีประเพณีปะปนอยู่ด้วย จึงเห็นได้ว่างานจิตรกรรมที่พบเห็นกันดาษดื่นทั่วไปก็คือ

1. ภาพเกี่ยวกับไตรภูมิ

ช่างเขียนไทยโบราณนิยมเขียนภาพไตรภูมิไว้ผนังด้านหลังพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในอุโบสถ เรื่องไตรภูมินี้มีเนื้อหารายละเอียดที่สลับซับซ้อน ช่างได้เลือกถ่ายทอดเฉพาะเนื้อหาตอนที่สำคัญๆ อันเป็นที่ได้รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และสามารถสร้างความเข้าใจกับผู้ชมได้เป็นอย่างดี ลักษณะของภาพแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

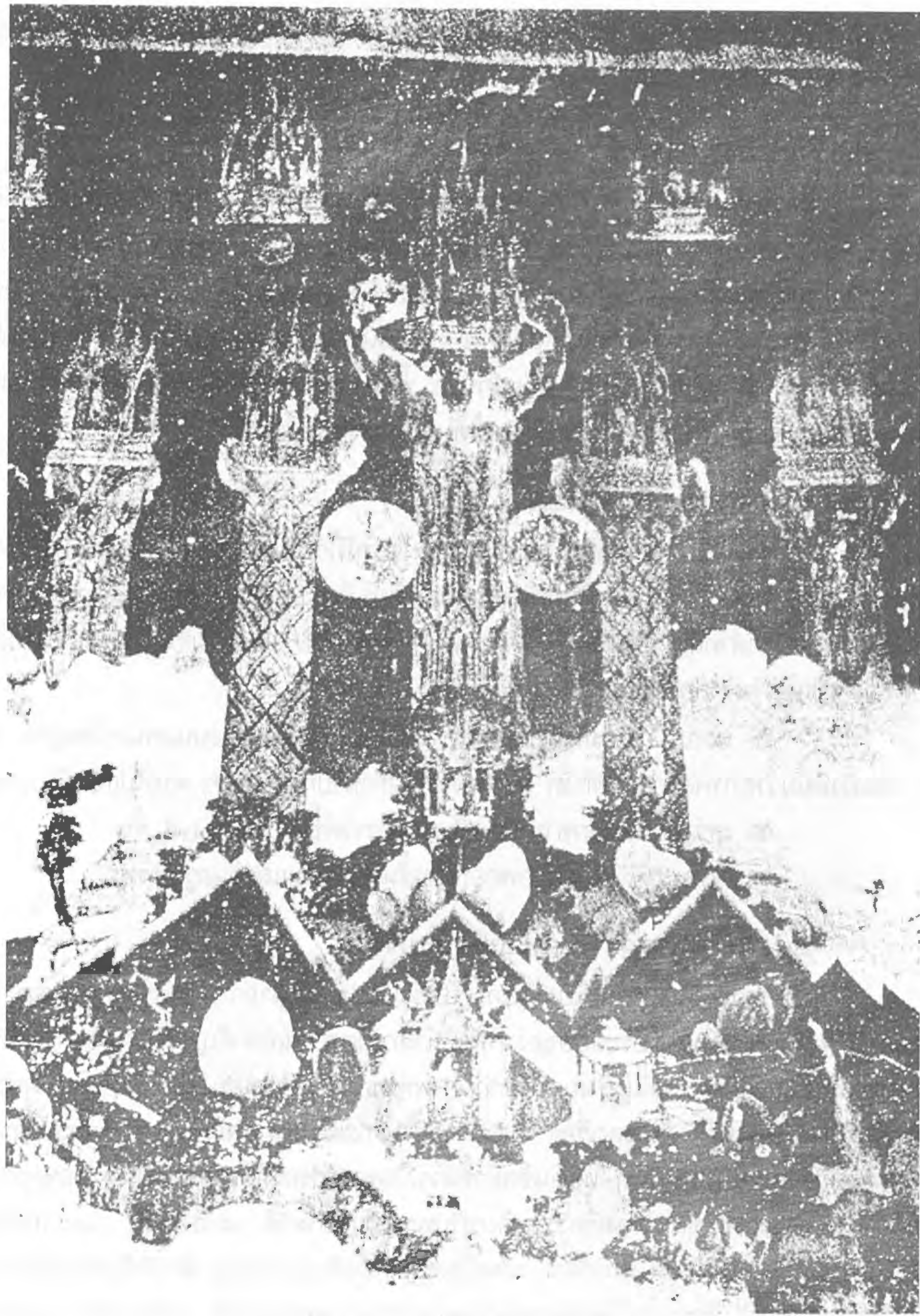
ก. *นรกภูมิ* นิยมนำมาเขียนคือ ยมโลก ซึ่งตั้งอยู่รอบนอกนรกใหญ่ทั้ง 8 ขุม และยังนิยมวาดภาพอบายภูมิต่างๆ โดยแสดงถึงผู้ทำบาปกรรมต่างๆ ตายไปเกิดเป็นเปรต

ข. *เทวภูมิ* ได้แยกตามลำดับชั้นของสวรรค์ชั้นต่างๆ ทั้ง 6 ชั้น

ค. *พรหมภูมิ* ได้แบ่งภาพออกเป็นชั้นรูปพรหมและชั้นอรูปพรหม

2. ภาพพุทธประวัติและอนุพุทธประวัติ

ช่างเขียนโบราณนิยมนำเอาเรื่องพุทธประวัติมาถ่ายทอดเป็นหลักในภาพจิตรกรรมไทย การจัดองค์ประกอบของภาพได้นำเอาเหตุการณ์ที่สำคัญแต่ละตอนมาจัดเป็นส่วนประกอบเป็นสำคัญ ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า ภาพพุทธประวัติทุกตอน ย่อมมีภาพพระพุทธ-องค์ประทับอยู่ในส่วนที่สำคัญของเรื่อง นอกจากนี้ในภาพยังมีบุคคลอื่นประกอบรวมอยู่ด้วยเพื่อขยายความภาพในตอนนั้นๆ ให้เด่นชัดยิ่งขึ้นว่าเป็นพุทธประวัติตอนใด ส่วนภาพอนุพุทธ-ประวัตินั้น ก็จะเป็นภาพที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระสาวกประวัติ เถรีประวัติ และอุบาสกอุบาสิกาประวัติ แต่มีจำนวนไม่มากนัก ภาพเรื่องราวเกี่ยวกับอุบาสกอุบาสิกาก็ยังเกี่ยวข้องอยู่กับภาพพุทธประวัติ จิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องเกี่ยวกับอนุพุทธประวัติ เถรีประวัติ อุบาสกอุบาสิกาประวัติที่พบในปัจจุบันและมีครบทุกเรื่อง มีอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแห่งเดียวเท่านั้น

รูปไตรภูมิ เขียนสีฝุ่นลงบนผนังโบสถ์

3. ภาพเกี่ยวกับชาดก

3.1 ทศชาติชาดก

3.2 พระเวสสันดรชาดก

จิตรกรรมไทยที่แสดงเรื่องชาดกที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายนั้น ได้นำโครงเรื่องจากคัมภีร์ชาดกมาเป็นโครงเรื่องของภาพ ในบรรดาชาดกซึ่งมีทั้งหมด 547 เรื่องนั้น มีชาดกเพียง 10 เรื่องสุดท้าย หรือที่เรียกว่า "ทศชาติชาดก" จัดได้ว่าเป็นชาดกที่เป็นตัวแทนของชาดกเรื่องอื่นๆ ทั้งหมด เพราะได้บรรจุบารมีไว้ครบทั้ง 10 ประการ ที่เรียกว่า ทศบารมีนั่นเอง ทั้งยังมีบทบาทเป็นหลักจริยธรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาแต่โบราณกาล จึงเป็นเนื้อหาที่น่าสนใจและได้รับความนิยมมาเขียนในภาพจิตรกรรมไทยมากที่สุด และภาพพระเวสสันดรชาดกซึ่งแสดงถึงพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ที่บำเพ็ญทานบารมีอันเป็นพระชาติหนึ่งในทศชาติชาดก ก็ยิ่งได้รับความนิยมมากทีเดียว

สถานที่นิยมเขียน

การเขียนจิตรกรรมไทย ไม่ใช่ว่าจะวาดจะเขียนที่ไหนๆ ก็ได้ จะนิยมเขียนเฉพาะตามสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ไม่นิยมเขียนในบ้านคน เพราะงานจิตรกรรมเป็นงานศิลปะที่ผสมผสานกับความเชื่อและความขลัง จึงเห็นได้ว่า มักเขียนในถ้ำ สถูป พระปรางค์ โบสถ์ วิหาร ศาลา หอไตร วิหารคด

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่างเขียนไทยนิยมเขียนภาพด้วยเรื่องราวต่อไปนี้

1. พุทธประวัติ ซึ่งเป็นภาพที่นิยมแสดงเหตุการณ์ที่สำคัญในพุทธประวัติ โดยเริ่มจากสวรรค์ชั้นดุสิต จนกระทั่งปรินิพพานและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ กล่าวคือ

1.1 ตอนสุบินนิมิตของพระนางสิริมหามายา

1.2 ตอนประสูติ

1.3 ตอนเสด็จออกทรงผนวช

1.4 ตอนตรัสรู้

1.5 ตอนแสดงปฐมเทศนา

1.6 ตอนเสด็จไปยังที่ต่างๆ

1.7 ตอนเสด็จปรินิพพาน

1.8 ตอนแบ่งปันพระบรมสารีริกธาตุ

2. ทศชาติชาดก ซึ่งเป็นภาพเล่าเรื่องการบำเพ็ญบารมี 10 ทัศน์ ของพระพุทธเจ้าในอดีต 10 ชาติ แต่ละชาติที่เรียกว่า ชาดก ก็ทรงบำเพ็ญบารมีแต่ละอย่าง กล่าวคือ

2.1 **เต** เป็นเตมีย์ (เตมียชาดก) บำเพ็ญ**เน**กขัมมบารมี (เน)

2.2 **ช** เป็นพระชนก (มหาชนกชาดก) บำเพ็ญ**วิ**ริยบารมี (วิ)

2.3 **สุ** เป็นสุวรรณสาม (สุวรรณสามชาดก) บำเพ็ญ**เม**ตตาบารมี (เม)

2.4 **เน** เป็นพระเนมี (เนมิชาดก) บำเพ็ญ**อ**ธิษฐานบารมี (อ)

2.5 **ม** เป็นพระมโหสถ (มโหสถชาดก) บำเพ็ญ**ปัญ**ญาบารมี (ปัญ)

2.6 **ภู** เป็นภูริทัต (ภูริทัตชาดก) บำเพ็ญ**สี**ลบารมี (สี)

2.7 **จ** เป็นจันทกุมาร (จันทกุมารชาดก) บำเพ็ญ**ขัน**ติบารมี (ขัน)

2.8 **นา** เป็นนารทะ (นารทชาดก) บำเพ็ญ**อุ**เบกขาบารมี (อุ)

2.9 **วิ** เป็นวิธูระ (วิธูรชาดก) บำเพ็ญ**สัจ**จะบารมี (สัจ)

2.10 **เว** เป็นเวสสันดร (เวสสันดรชาดก) บำเพ็ญ**ทาน**บารมี (ทา)

ซึ่งมีเนื้อหาได้แบ่งช่วงออกเป็น 13 ตอน หรือ 13 กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร, กัณฑ์หิมพานต์, กัณฑ์ทานกัณฑ์, กัณฑ์วนประเวศน์, กัณฑ์ชูชก, กัณฑ์จุลพน, กัณฑ์มหาพน, กัณฑ์กุมาร, กัณฑ์มัทรี, กัณฑ์สักบรรพ, กัณฑ์มหาราช, กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์

3. **เรื่องไตรภูมิ** หรือ**ไตรภูมิกถา** หรือ**เตภูมิกถา** ซึ่งเป็นภาพของภูมิทั้ง 3 คือ สวรรค์ มนุษย์ และนรกภูมิ

4. **เรื่องรามเกียรติ์** เป็นภาพเรื่องราววรรณคดีเก่าแก่จากเค้าโครงเรื่องรามายณะของอินเดีย

5. **อนุพุทธประวัติ** เป็นภาพประวัติสาวกของพระพุทธเจ้า

6. **เถรีประวัติ** เป็นภาพประวัติของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล

7. **อุบาสกและอุบาสิกาประวัติ**

8. **ปัจเจกพุทธประวัติ**

9. **นิบาตชาดก**

10. **ปริศนาธรรม**

11. **สุภาษิตและคติสอนใจ**

12. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**

13. **พงศาวดาร**

ภาพเขียนเหล่านี้ ช่างเขียนได้สร้างขึ้นด้วยความศรัทธาในพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นการตกแต่งภายในอาคารสถานที่นั้นๆ ให้สวยงามแล้ว ยังช่วยในการเผยแพร่เรื่องราวทางพุทธศาสนาให้ศาสนิกชนได้ทราบโดยการศึกษาจากภาพที่วาดไว้ บางครั้งช่างเขียนจะสอดแทรกภาพซึ่งเป็นสภาพของสังคมในสมัยนั้นๆ ลงไปด้วย เช่น การนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ เป็นต้น

2.2 ประติมากรรม

ประติมากรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประติมากรรมที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนามีอายุสืบต่อกันมาหลายร้อยปี พุทธประติมากรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความศรัทธาในพุทธศาสนาของศาสนิกชนและความสามารถในเชิงช่างได้เป็นอย่างดี ดังนั้น งานประติมากรรมไทยซึ่งหมายถึง การปั้นและแกะสลักที่จะต้องนำมาทำการหล่ออีกทีหนึ่งนั้น โดยมากจึงมักเป็นการปั้นและการหล่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป อันมีตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่ นับว่าเป็นประติมากรรมที่สำคัญและแพร่หลายที่สุด โดยเฉพาะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ล้วนเป็นประติมากรรมที่ทรงคุณค่าทั้งทางศิลปะและสุนทรียภาพ บ่งบอกถึงความเป็นมาของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณกาล

คนไทยนับถือพุทธศาสนาอย่างมั่นคง สิ่งที่จะเป็นที่เคารพสักการบูชาเป็นที่พึ่งทางใจ และเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดของชาวพุทธไทยก็คือ "พระพุทธรูป" หรือ "พุทธปฏิมากร"

พระพุทธรูป มีลักษณะเป็นอุทเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์ (วัตถุที่ควรเคารพบูชา) ที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องเตือนจิตให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ชาวพุทธไทยนิยมสร้างกันอย่างพิถีพิถัน ใครได้สร้างพระพุทธรูปถือกันว่าได้กุศลแรง แม้แต่พระมหากษัตริย์ไทยแต่ละรัชกาลก็นิยมสร้างไว้เป็นอนุสรณ์ส่วนพระองค์ ในความคิดคำนึงของชาวไทยและคนไทยที่นับถือพุทธศาสนาแล้ว แรงดลใจให้สร้างพระพุทธรูปคงเพื่อวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเป็นสิ่งแทนองค์ศาสดาของพุทธศาสนา
2. เพื่อเป็นสิ่งแทนธรรมของพระพุทธองค์
3. เพื่อเป็นสิ่งเคารพสักการบูชา
4. เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ยึดมั่นอยู่ในธรรมและคุณความดี
5. เพื่อเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาและใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา
6. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย

พระพุทธรูปเกิดมีขึ้นครั้งแรกในประเทศอินเดีย นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แต่ใช้เครื่องหมายอื่นๆ แทน เช่น ธรรมจักร หมายถึง ปฐมเทศนา กวาง หมายถึง ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมื่อรวม 2 อย่างนี้เข้าด้วยกัน จึงได้ความหมายว่าเป็นพุทธประวัติตอนแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระแท่นแทนปางตรัสรู้ พระสถูปแทนปางปรินิพพาน พระพุทธบาทแทนปางลีลา พระพุทธรูปเกิดมีขึ้นเมื่อชาวกรีกและโรมันเข้ามาอยู่ในอินเดียและมานับถือพุทธศาสนา จึงมักสร้างรูปเคารพขึ้นตามศาสนาเดิมของเขาซึ่งนิยมสร้างรูปเคารพกันทั่วไป เชื่อว่า

พระพุทธรูปเกิดขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 คือ ประมาณ พ.ศ. 600 กว่าโดยเป็นฝีมือของช่างกรีก-โรมัน (โยนก) ต่อมาก็เกิดมีพระพุทธรูปสกุลช่างต่างๆ ในอินเดีย ในลังกาและในไทย พระพุทธรูปสกุลช่างหรือสมัยที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวพุทธไทย มีทั้งก่อนสมัยกรุงสุโขทัยและหลังสมัยกรุงสุโขทัยที่สำคัญๆ มีดังนี้

พระพุทธรูปสมัยคันธาระ (พุทธศตวรรษที่ 7-9)
พระพุทธรูปสมัยมถุรา (พุทธศตวรรษที่ 7-11)
พระพุทธรูปสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11)
พระพุทธรูปสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 8-10)
พระพุทธรูปสมัยปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14-18)
พระพุทธรูปสมัยทวาราวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-16)
พระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 14-16)
พระพุทธรูปสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 16-18)
พระพุทธรูปสมัยเชียงแสน (พุทธศตวรรษที่ 16-23)
พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 18-20)
พระพุทธรูปสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 20-23)
    แบบอยุธยา-อู่ทอง
    แบบอยุธยา-สุโขทัย
    แบบอยุธยา-ลพบุรี
พระพุทธรูปสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-25)

ประติมากรรม “พระพุทธรูป” ดังกล่าวนิยมสร้างแสดงพระอิริยาบถของพระพุทธองค์แบบธรรมชาติต่างๆ อันยังผลให้กลายมาเป็นพระพุทธรูปปางต่างๆ ในสมัยปัจจุบัน เช่น

ปางสมาธิ (พระประจำวันคนเกิดวันพฤหัสบดี) : นั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้ง 2 ประสานบนพระเพลา

ปางมารวิชัย : นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาคว่ำลงที่พระชานุปลายนิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพระธรณี หมายถึง ทรงอ้างพระธรณีเป็นพยานแก้พระยามาร

ปางถวายเนตร (พระประจำวันคนเกิดวันอาทิตย์) : ประทับยืน พระหัตถ์ทั้ง 2 ประสานกันที่พระเพลา

ปางจงกรมแก้ว : ประทับยืน ยกพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้ง 2 ประสานกันที่พระเพลา

ปางห้ามมาร : นั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ซ้ายที่พระเพลา พระหัตถ์ยกขึ้นป้องเหนือพระอุระ

ปางนาคปรก (พระประจำวันคนเกิดวันเสาร์) : นั่งขัดสมาธิใต้ต้นจิก ใต้เศียรพญานาค 7 เศียร

ปางฉันสมอ : นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงผลสมอ

ปางรำพึง (พระประจำวันคนเกิดวันศุกร์) : ยืน พระหัตถ์ทั้ง 2 ประสานพระอุระ

ปางภุตตกิจ : นั่งสมาธิทำภัตตกิจ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาจุ่มลงในบาตร

ปางห้ามสมุทร (พระประจำวันคนเกิดวันจันทร์) : ประทับยืน ยกพระหัตถ์ทั้ง 2 ป้องเสมอพระอุระ

ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ : ประทับยืนบนอากาศ โน้มพระวรกายไปด้านซ้าย พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ งอนิ้วกลางและนิ้วนาง พระหัตถ์ขวาหย่อนลงข้างพระวรกาย

ปางอุ้มบาตร (พระประจำวันคนเกิดวันพุธ) : ประทับยืน พระหัตถ์ทั้ง 2 ประคองบาตร

ปางลีลา : ประทับยืน พระหัตถ์ขวาห้อยในท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระป้องไปเบื้องหน้า พระบาทขวาจะก้าวไปข้างหน้า เป็นกิริยาเดิน

ปางสมาธิเพชร : นั่งขัดสมาธิไขว้พระชงฆ์ พระหัตถ์ซ้ายแบหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ (นิยมสร้างเป็นพระประธาน)

ปางประทานอภัย : ประทับยืน ยกฝ่าพระหัตถ์ทั้ง 2 หันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าเสมอพระอุระอย่างปางห้ามสมุทร

ปางประทานพร : ประทับยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายงอเข้าหาพระพาหา และห้อยพระหัตถ์ขวา หันฝ่าพระหัตถ์ไปด้านหน้า

ปางขอฝน (ปางคันธารราฐ) : ประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระทำกิริยากวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงายเป็นกิริยารองรับน้ำฝน

ปางสนเข็ม : นั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้ง 2 ยกเสมอพระอุระ เป็นกิริยาจับด้ายและเข็ม

ปางห้ามญาติ : ประทับยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาแบตั้งเสมอพระอุระ

ปางปลงอายุสังขาร : นั่งสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระเพลา พระหัตถ์ขวากุมพระอุระ

ปางขอฝน : ประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระทำกิริยากวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงายเป็นกิริยารองรับน้ำฝน

ปางไสยาสน์หรือปางปรินิพพาน (พระประจำวันคนเกิดวันอังคาร) : ประทับบรรทมตะแคงขวา และหลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย ฝ่าพระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระกรซ้ายทาบไว้บนพระปรัศว์ซ้าย พระบาทซ้ายซ้อนไว้บนพระบาทขวา เหยียดปลายพระบาทเสมอกันทั้ง 2 ข้างในท่าสีหไสยาสน์

สำหรับการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า พระมหากษัตริย์และประชาชนชาวไทย ต่างก็นิยมสร้างพระพุทธรูปกันเป็นการใหญ่ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส คิดค้นพระพุทธอิริยาบถต่างๆ ถวายแล้วโปรดให้สร้างเพิ่มเติมจากแบบเดิม รวมเป็น 40 ปาง พระพุทธรูปปางต่างๆ เหล่านี้ หาดูได้ที่ "หอราชกรมานุสรณ์" วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพฯ

พระพุทธรูปสำคัญของไทย

พระพุทธรูปสำคัญของไทยนั้นบางองค์เป็นที่นับถือของพุทธศาสนิกชนและพระมหากษัตริย์มาเป็นเวลาช้านานสืบมาถึงปัจจุบัน บางองค์เป็นพระพุทธรูปที่สร้างจากวัตถุหายากและบางองค์เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามมาก ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะพระพุทธรูปที่สำคัญบางองค์เท่านั้น

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต)

1. พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรียกกันโดยทั่วไปว่าพระแก้วมรกต เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ นั่งขัดสมาธิราบ สร้างด้วยหยกสีเขียวแท่งเดียวกันทั้งองค์ ความกว้างของหน้าตัก 48.3 เซนติเมตร สูงตั้งแต่ฐานซึ่งทำด้วยหยกจนถึงยอดพระเศียร 66 เซนติเมตร ปัจจุบันประดิษฐานอยู่บนบุษบกทองที่มีทรวดทรงงดงามยิ่งในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ

2. พระพุทธชินราช เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย มีซุ้มเรือนแก้วประกอบด้านหลัง หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 3.40 เมตรเศษ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระวิหารใหญ่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

3. พระพุทธชินสีห์ เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 3.40 เมตรเศษ เดิมประดิษฐานอยู่ในวิหารด้านทิศเหนือวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ต่อมาเนื่องจากวิหารชำรุดไม่มีใครปฏิสังขรณ์ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ จึงโปรดให้เชิญลงมาประดิษฐานไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2372 ปัจจุบันเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

4. พระศาสดา เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 2.60 เมตรเศษ เดิมประดิษฐานอยู่ในวิหารด้านทิศใต้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

5. พระพุทธสิหิงส์ เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 63 เซนติเมตร ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครกรุงเทพฯ

6. พระศรีศากยมุนี เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 7 เมตรเศษ เดิมเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัยเก่า ปัจจุบันเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ เรียกกันโดยทั่วไปว่า พระโต หรือหลวงพ่อโตวัดสุทัศน์ฯ

7. พระพุทธไตรรัตนนายก (หลวงพ่อพนัญเชิง) เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ปั้นด้วยปูนลงรักปิดทองขนาดใหญ่มาก หน้าตักกว้าง 14 เมตรเศษ สูง 19 เมตรเศษ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารวัดพนัญเชิงวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เรียกกันโดยทั่วไปว่า หลวงพ่อพนัญเชิง

8. พระพุทธโลกนาถฯ เป็นพระพุทธรูปยืน ปางห้ามสมุทร หล่อด้วยโลหะสำริดสูงประมาณ 12 เมตรเศษ เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีสรรเพชญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระวิหารด้านทิศตะวันออก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

9. พระพุทธไสยาสน์ เป็นพระพุทธรูปนอนตะแคงขวา ปางไสยาสน์หรือปางปรินิพพาน ปั้นด้วยปูนลงรักปิดทอง ยาวประมาณ 55 เมตรเศษ สูง 15 เมตร เรียกกันทั่วไปว่า พระนอนวัดโพธิ์ฯ ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

10. พระศรีศากยะทศพลญาณฯ เป็นพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่เป็นพระประธานพุทธมณฑล หล่อด้วยโลหะสำริด สูง 2,500 กระเบียด (1 กระเบียด เป็นมาตราวัดมีพิกัดเท่ากับ 1/4") เพราะสร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ในการที่พุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ ได้อุบัติขึ้นในโลกครบ 25 ศตวรรษ (พ.ศ. 2500) เป็นประติมากรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานท่ามกลางบริเวณพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

11. พระพุทธโสธร เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิ หล่อด้วยโลหะสำริด หน้าตักกว้าง 2 เมตรเศษ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา

12. พระเจ้าเก้าตื้อ เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ ปางมารวิชัย หล่อด้วยโลหะสำริด แยกส่วนถอดออกได้เป็น 8 ชิ้น มีพุทธลักษณะงดงามมาก หน้าตักกว้าง 3 เมตรเศษ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดบุปผาราม (วัดสวนดอก) จังหวัดเชียงใหม่

2.3 สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรม คือ อาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น อาคาร ตึก บ้านเรือน ตลอดจนอนุสาวรีย์ใหญ่ๆ พีระมิด สถูป เจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ จึงเห็นได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยนอกจากจะเป็นงานที่สร้างขึ้นมา เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตในด้านที่อยู่อาศัยแล้ว ส่วนหนึ่งยังเป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อศรัทธาและความเชื่อในศาสนาซึ่งลึกลงไปกว่าการดำรงชีพในชีวิตปกติ การที่ชาติไทยมีสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับปูชนียสถานและที่เกี่ยวกับอาคารมากมายนั้น นับว่าได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีการสร้างไว้อย่างวิจิตรพิสดาร ใหญ่โตเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

1. สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับปูชนียสถาน อันได้แก่ พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระปรางค์ สิม ใบเสมา

พระเจดีย์ เจดีย์ คือ สิ่งที่ก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม ซึ่งหมายความรวมเอาพระธาตุหรือพระธาตุเจดีย์และสถูปเจดีย์ด้วย สำหรับชาวพุทธแล้ว สร้างขึ้นมาไว้สำหรับสักการบูชา ในที่นี้จะขอนำมากล่าวเฉพาะเจดีย์ที่เป็นองค์ประธานของวัดซึ่งมักจะสร้างอยู่หลังพระอุโบสถหรือหลังพระวิหาร โดยอาจจะเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือบรรจุสิ่งอื่น แต่ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นที่สักการบูชาและเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ ในสมัยกรุงสุโขทัยนิยมสร้างพระเจดีย์ทั้งทรงกลมหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ทรงลังกา และพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงดอกบัวตูม โดยมีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 3 ชั้น ยอดทรงข้าวบิณฑ์หรือมียอดคล้าย

ดอกบัวตูม นักโบราณคดีและนักศิลปินพากันยกย่องพระเจดีย์ทรงดอกบัวตูมว่า เป็นสถาปัตยกรรมแบบกรุงสุโขทัยแท้ ที่ศิลปินกรุงสุโขทัยคิดแบบอย่างของตนเองขึ้น เช่น พระเจดีย์ วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการสร้างพระเจดีย์ทรงกลมและต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการคิดออกแบบพระเจดีย์ขึ้นมาใหม่อีกแบบหนึ่ง คือ เจดีย์แบบย่อไม้สิบสอง (เจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง) เช่น พระเจดีย์ย่อไม้สิบสอง วัดภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางภาคเหนือ นิยมการสร้างพระเจดีย์แบบทรงกลมทั้งหมด ทางภาคใต้ในตอนแรก มีการสร้างพระเจดีย์แบบศิลปะศรีวิชัย เช่น พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อมาจึงมีความนิยมในการสร้างพระเจดีย์ทรงกลมขึ้น ภายหลังจากที่ได้มีการติดต่อกับประเทศลังกาแล้ว ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการสร้างพระเจดีย์รูปแบบที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมสอบขึ้นไปทางด้านบน เช่น พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร

พระเจดีย์ หรือพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของไทย

1. พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เชื่อกันว่ามีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ เป็นเจดีย์องค์แรกที่ได้แสดงความมั่นคงของพุทธศาสนาเมื่อเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย นับว่าเป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่และสูงที่สุด สูง 120.50 เมตร ฐานวัดโดยรอบได้ยาว ประมาณ 233 เมตร

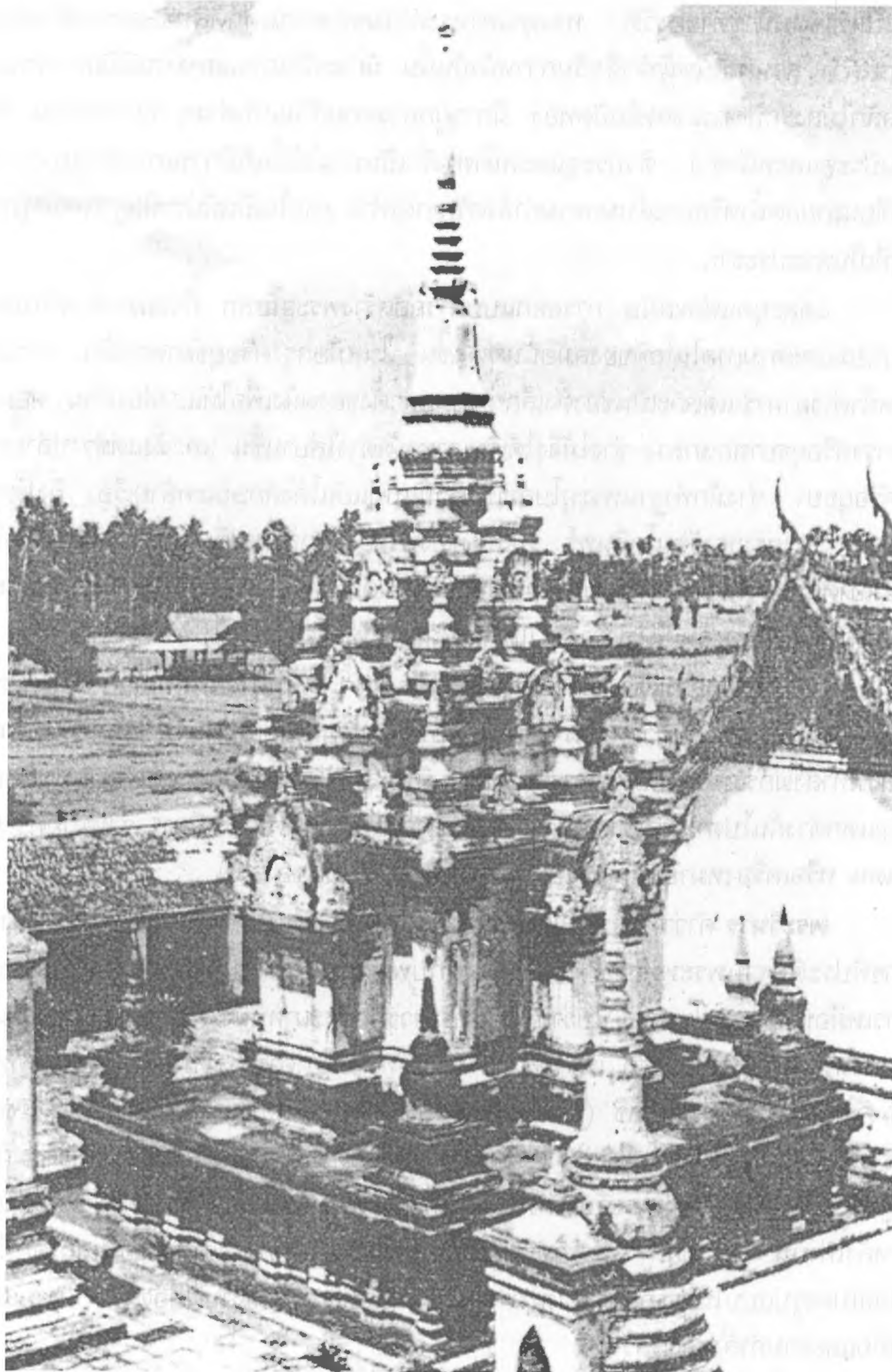
2. พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เชื่อกันว่ามีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ เป็นพระเจดีย์แบบศิลปะศรีวิชัย สูง 24 เมตร กว้างด้านละ 13 เมตรเศษ

3. พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช เชื่อกันว่ามีพระทันตธาตุ (ฟัน) ของพระพุทธเจ้าบรรจุอยู่ เป็นพระเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ หรือทรงแบบระฆังคว่ำ หรือโอคว่ำ ส่วนยอดหุ้มด้วยทองคำ สูงประมาณ 74 เมตร

4. พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ เชื่อกันว่ามีพระบรมสารีริกธาตุซึ่งได้มาจากเมืองสุโขทัยบรรจุอยู่ สูง 12 วา ตั้งอยู่บนดอยสุเทพซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเล 3,051 ฟุต

5. พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เชื่อกันว่ามีพระอุรังคธาตุ (กระดูกส่วนหน้าอก) ของพระพุทธเจ้าบรรจุอยู่ เป็นพระเจดีย์ขนาดใหญ่ทรงสี่เหลี่ยม ยอดบนสุดประดับด้วยฉัตรทองคำ สูงประมาณ 53 เมตร

พระอุโบสถ โบสถ์ หรืออุโบสถ เป็นอาคารที่ประกอบพิธีกรรมของสงฆ์โดยเฉพาะที่เรียกกันว่า สังฆกรรม เช่น การอุปสมบท (บวช) การสวดปาฏิโมกข์ การปวารณา การสวดมนต์ของสงฆ์ เป็นต้น ลักษณะของตัวอาคารมักเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมมีใบเสมาปักล้อมรอบ 8 แห่ง มักจะสร้างเป็นอาคารถาวรและใช้งบประมาณมากเพื่อจะให้เป็นอาคาร

พระบรมธาตุไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

หลักเป็นที่เชิดหน้าชูตาของวัด ทรงคุณค่าทางความขลังความศักดิ์สิทธิ์และทางด้านศิลปะ จะเห็นได้ว่า ส่วนที่เป็นหน้าจั่วซึ่งเรียกว่าหน้าบันนั้น มักจะเป็นการแสดงงานฝีมือทางด้านการแกะสลักไม้ลงรักปิดกระจกหรือปิดทอง มีการผูกลวดลายเป็นแบบต่างๆ อย่างงดงาม ที่บนกรอบประตูและหน้าต่าง ตัวประตูและหน้าต่างซึ่งเป็นบานไม้นั้นก็มีการแกะสลักอย่างงดงาม หรือเขียนลายลดน้ำหรือประดับมุกตามกำลังศรัทธาผู้สร้าง ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปใหญ่ที่เป็นพระประธาน

แต่ละยุคแต่ละสมัย การออกแบบการก่อสร้างพระอุโบสถ ก็จะแตกต่างกันไปตามความนิยมและตามเทคโนโลยีของสมัยนั้นๆ เช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ช่างไม้จะเจาะหน้าต่างอาคาร แต่เจาะเป็นช่องตั้งเล็กๆ ตามแนวตั้งของผนังเพื่อให้แสงส่องเข้ามา ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ช่างไม้จึงได้เริ่มเจาะหน้าต่างใส่บานขึ้น และตั้งแต่ช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ช่างมักทำฐานพระอุโบสถเป็นฐานแบบแอ่นโค้งลักษณะคล้ายเรือ ยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบของพระอุโบสถก็ยิ่งเปลี่ยนแปลงไปมากโดยได้มีการนำเอาศิลปะการสร้างอาคารแบบจีนมาประยุกต์เข้าด้วยกัน จะเห็นว่าลายที่หน้าบันประดับด้วยเครื่องเคลือบของจีนเป็นรูปต่างๆ และลักษณะของหลังคาก็ค่อนไปทางหลังคาทรงจีน

นอกจากที่กล่าวแล้ว ในภาคอีสาน ตามวัดต่างๆ ในหมู่บ้านชนบทเล็กๆ ที่มีประชาชนน้อย ก็จะมีอาคารที่เรียกว่า สิม เป็นโบสถ์หรือพระอุโบสถเล็กๆ สำหรับเป็นอาคารให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรม ซึ่งเป็นอาคารชั้นเดียว มีใบเสมาปักล้อมรอบ หลังคาทรงไทยและมีรูปร่างแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น คำว่า “สิม” น่าจะย่อมาจากคำว่า “สีมา” ซึ่งหมายความถึงเขตแดน หรือเครื่องหมายบอกเขตโบสถ์สำหรับทำสังฆกรรมของสงฆ์

พระวิหาร คำว่า “วิหาร” แปลว่าที่อยู่ แต่หมายถึงที่อยู่ของพระพุทธรูป วิหารจึงเป็นอาคารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป สร้างขึ้นคู่กับพระอุโบสถแต่ไม่มีใบเสมาปักล้อมรอบตัวอาคารเหมือนกับพระอุโบสถ นับว่าเป็นอาคารถาวรอีกประเภทหนึ่ง มีการตกแต่งและแบบแผนการสร้างคล้ายพระอุโบสถ เพราะทั้ง 2 ประเภท เป็นอาคารซึ่งจะประดิษฐานพระพุทธรูปใหญ่ จึงต้องสร้างให้มีฐานชุกชี (ฐานปูนสำหรับประดิษฐานพระประธาน) การสร้างฐานชุกชีนี้จะสร้างด้วยความประณีต มีความงดงามและอ่อนช้อยตามฝีมือของช่างผู้สร้างและตามกำลังของผู้สร้าง วัดหนึ่งๆ จะมีพระวิหารหลายหลังก็ได้ไม่เหมือนพระอุโบสถซึ่งแต่ละวัดจะมีวัดละ 1 หลังเท่านั้น การก่อสร้างพระวิหารมีลักษณะเช่นเดียวกับการสร้างพระอุโบสถโดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการก่อสร้างและการประดับตกแต่งทางด้านงานฝีมือต่างๆ ตามแต่ละยุคสมัยและตามกำลังของผู้สร้าง

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีวิหารอีกหลายชนิดซึ่งใช้เป็นที่ทำบุญและประกอบพิธีกรรมที่ไม่สำคัญ เช่น วิหารหลวงเป็นวิหารที่มีพระสถูปเจดีย์อยู่กลาง วิหารแกลบวิหารทรายเป็น

วิหารเล็กๆ วิหารทิศเป็นวิหารที่สร้างออกมาทั้ง 4 ด้านของพระสถูปหรือพระเจดีย์ อยู่ตรงมุมและเว้นช่องขาดไว้ วิหารคดเป็นวิหารที่มีลักษณะคดอยู่ตรงมุม อาจมีหลังเดียวก็ได้แต่โดยมากจะมี 4 มุม และประดิษฐานพระพุทธรูป วิหารยอดเป็นวิหารที่มียอดเป็นรูปทรงต่างๆ ถ้ายอดทรงเจดีย์เรียกว่า วิหารยอดเจดีย์ ถ้ายอดทรงพระปรางค์เรียกว่า วิหารยอดปรางค์

พระปรางค์ พระปรางค์เป็นสิ่งก่อสร้างที่มียอดสูงขึ้นไปมีรูปทรงคล้ายฝักข้าวโพดและมีฝักเพกา (เหล็กประดับยอดพระปรางค์ทำเป็นกิ่งรูปฝักแบนยาวคล้ายฝักถั่ว) ตั้งอยู่ข้างบนพระปรางค์ที่สร้างขึ้นในลักษณะที่เป็นองค์ประธานของวัดนั้น ปรากฏมีขึ้นในช่วงตอนต้นของกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จนถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ระหว่าง พ.ศ. 1893-2031) เป็นพระปรางค์ที่สร้างขึ้นโดยฝีมือช่างไทย เช่น พระปรางค์วัดพุทไธสวรรย์ พระปรางค์วัดพระราม พระปรางค์วัดราชบูรณะ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ช่วงที่มีความนิยมสร้างพระปรางค์เป็นองค์ประธานในวัดอีกช่วงหนึ่งก็คือช่วงต้นภายหลังจากที่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแล้ว อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2325-2385 อันเป็นช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นพระปรางค์ที่มีทรงสูงชะลูดและมีซุ้ม เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม พระปรางค์วัดระฆังโฆษิตาราม กรุงเทพฯ เป็นต้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม รูปลักษณะขององค์พระปรางค์และการประดับตกแต่งต่างๆ ก็จะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัย

2. สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับอาคาร ได้แก่ อาคารเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนเป็นที่บำเพ็ญบุญเป็นที่อยู่อาศัย เช่น ศาลาการเปรียญ ศาลาราย กุฏี กุฏิ เป็นต้น

ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารที่ปลูกสร้างขึ้นเป็นห้องโถงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มักจะมีหลังคาทรงไทยและต่อระเบียงยื่นออกรอบข้างทั้ง 4 ทิศ ใช้เป็นสถานศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมบ้าง เป็นที่ฟังเทศน์ฟังธรรมบ้าง เป็นที่ทำบุญต่างๆ บ้าง

ศาลาราย เป็นศาลาที่สร้างเป็นหลังๆ เรียงเป็นแนวรอบโบสถ์หรือวิหาร

กุฏี หรือ **กุฏิ** เป็นอาคารทรงเรือนหรือตึกเป็นที่พำนักเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร

2.4 วรรณกรรม

"วรรณกรรม" หมายถึง งานหนังสือ ถ้าหนังสือนั้นได้รับยกย่องว่าแต่งดี ก็จะกลายเป็นวรรณคดี เพราะฉะนั้น หนังสือที่แต่งดีหรือเขียนดีซึ่งเขียนหรือแต่งขึ้นโดยอาศัยเนื้อหาสาระหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนาตลอดจนบุคคลต่างๆ ในพุทธศาสนา ได้แก่ พระศาสดา พระสาวกหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง มาเป็นแก่นเรื่องหรือโครงเรื่อง ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนคน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและเข้าถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนา หรือ

เพื่อจะกล่อมเกลาจิตใจของบุคคลให้ดีขึ้น ตลอดจนเพื่อให้เกิดศรัทธาและความเชื่อมั่นยิ่งขึ้น จัดว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา

วรรณคดีพุทธศาสนา มีลักษณะทั่วไปพอสรุปได้ดังนี้

1. มีที่มาจากวรรณคดีบาลี ได้แก่ พระไตรปิฎกและชาดกเรื่องต่างๆ

2. ลักษณะคำประพันธ์ที่กวีนิยมใช้แต่งมากที่สุด คือ ประเภทคำฉันท์ คำหลวง กลอนบทละคร ร่ายยาว และร้อยแก้ว

3. ที่ใช้คำประพันธ์ร่ายยาวและร้อยแก้ว จะมีลักษณะการแต่งที่ยกคาถาบาลีขึ้นมาก่อน แล้วจึงพรรณนาอธิบายขยายความออกไปด้วยร่ายยาวหรือร้อยแก้ว เพื่อให้ดูขลังหรือศักดิ์สิทธิ์ เช่น ไตรภูมิพระร่วง กาพย์มหาชาติ มหาชาติกลอนเทศน์ และปฐมสมโพธิกถา

ประเภทวรรณคดีพุทธศาสนา ถ้าจะแบ่งประเภทวรรณคดีพุทธศาสนาโดยยึดลักษณะแห่งความสัมพันธ์ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อมเป็นหลักแล้ว ก็สามารถแบ่งได้เป็น 7 ประเภทดังนี้

1. ที่เกี่ยวกับ**ศาสนธรรม** ซึ่งแสดงถึงคำสอนทางพุทธศาสนาโดยตรงหรือโดยอ้อม โดยตรง เช่น ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา) ไตรภูมิโลกวินิจฉัย หรือโดยอ้อมเป็นการสอดแทรกคำสอนพุทธศาสนาเอาไว้ที่ปรากฏในวรรณคดีไทยเกือบทุกเรื่อง เช่น ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี ลิลิตตะเลงพ่าย กำสรวลศรีปราชญ์ นิราศนรินทร์ เป็นต้น

2. ที่เกี่ยวกับ**ศาสนประวัติ** ซึ่งแสดงเนื้อหา ความเป็นมา หรือความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสมัยต่างๆ โดยจะสอดแทรกอยู่ในบางเรื่องบางตอน เช่น ศิลาจารึกพ่อขุน-รามคำแหง นางนพมาศ มูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

3. ที่เกี่ยวกับ**ศาสนพิธี** ซึ่งแสดงถึงพิธีกรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง เช่น พระราชพิธีสิบสองเดือน หรือโดยอ้อมเป็นการสอดแทรกไว้ในบางตอน เช่น นางนพมาศ ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

4. ที่เกี่ยวกับ**ศาสนวัตถุศาสนสถาน** ซึ่งแสดงถึงปูชนียวัตถุหรือปูชนียสถานของพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ปุณโณวาทคำฉันท์ หรือโดยอ้อมเป็นการสอดแทรกไว้ในบางตอน เช่น นิราศภูเขาทอง นิราศพระแท่นดงรัง เป็นต้น

5. ที่เกี่ยวกับ**ศาสนนิทานหรือชาดก** ซึ่งเกี่ยวกับนิทานหรือเรื่องราวในคัมภีร์พุทธ-ศาสนาที่อาจจะเขียนโดยตรง หรือดัดแปลงมาเป็นวรรณกรรมอิงพุทธศาสนา ศาสนนิทานที่สำคัญและแพร่หลายมากที่สุด คือ วรรณคดีชาดก ทั้งที่ปรากฏเป็นวรรณกรรมแปลและวรรณ-กรรมที่แต่งจากนิบาตชาดก หรือปัญญาสชาดก เช่น มหาชาติคำหลวง สมุทรโฆษคำฉันท์ คำว่า "ชาดก" หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่เกิดขึ้นในชาติก่อนๆ เป็นนิทานอิงธรรมหรือนิทานภาษิต เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใด จะทรงยกหลักธรรมและนิทานนั้นๆ มาเป็นตัวอย่าง นิทานนั้นเป็นเรื่องราวของพระองค์เองก็มี เป็นนิทานชาวบ้านก็มี นอกจากนั้น

ยังหมายถึง คำสอนของพระพุทธองค์ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนที่ 7 ในจำนวนคำสอน 9 ส่วนที่เรียกว่า "นวังคสัตถุศาสน์"[1]

6. ที่เกี่ยวกับ**สาวกประวัติ** ซึ่งกล่าวถึงประวัติหรือข้อประพฤติปฏิบัติของพระสาวก มีทั้งเรื่องที่กล่าวถึงประวัติโดยตรง เช่น พระมาลัยคำหลวง และกล่าวถึงโดยอ้อมหรือข้อประพฤติปฏิบัติของพระสาวก เช่น นันโทปนันทสูตรคำหลวง

7. ที่เกี่ยวกับ**พุทธประวัติ** ซึ่งกล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่น พุทธประวัติ ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น

วรรณคดีพุทธศาสนาที่สำคัญ (บางเรื่อง) ขอนำมากล่าวไว้พอเป็นตัวอย่างดังนี้

เลขที่	ชื่อหนังสือ	ผู้แต่ง	พ.ศ.	ลักษณะการประพันธ์
1.	ไตรภูมิพระร่วง (เตภูมิกถา)	พญาลิไท	รัชกาลเจ้าพญาลิไท สุโขทัย	ร้อยแก้วที่มีสัมผัสไม่บังคับ
2.	มหาชาติคำหลวง	ชุมนุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต	พระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 2025	เป็นคำประพันธ์ทุกชนิดตามลักษณะของคำหลวง
3.	กาพย์มหาชาติ	ชุมนุมนักปราชญ์	สมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2170	กาพย์และร่าย
4.	ปัญญาสชาดก	พระสงฆ์เชียงใหม่	พ.ศ. 2200	ร้อยแก้วมีคาถาเป็นภาษาบาลีแปลเป็นไทย
5.	สมุทรโฆษคำฉันท์	พระมหาราชครู, พระนารายณ์มหาราช, กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	พระนารายณ์มหาราช จบรัชกาลที่ 3 กรุงรัตน-โกสินทร์	คำฉันท์
6.	นันโทปนันทสูตร	เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (กุ้ง)	รัชกาลพระบรมโกศ	เป็นลักษณะคำหลวง
7.	พระมาลัยคำหลวง	เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (กุ้ง)	รัชกาลพระบรมโกศ	เป็นลักษณะคำหลวง
8.	มหาชาติชาดก	ชุมนุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต	รัชกาลที่ 2	เป็นร่ายยาว
9.	ปฐมสมโพธิ	กรมสมเด็จพระปรมา-นุชิตชิโนรส	พ.ศ. 2388	ร้อยแก้วสัมผัสไม่บังคับ
10.	พระราชนิพนธ์มหาชาติ	พระบาทสมเด็จ-พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	รัชกาลที่ 4	เป็นร่ายยาว
11.	ร่ายยาวมหาเวส-สันดรชาดก 12 กัณฑ์	ชุมนุมนักปราชญ์	พ.ศ. 2445 (ร.5)	เป็นร่ายยาว
12.	พุทธประวัติ	กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	พ.ศ. 2455 (ร.6)	ความเรียง
13.	สามัคคีเภทคำฉันท์	นายชิต บุรทัต	พ.ศ. 2457 (ร.6)	คำฉันท์
14.	กามนิตหรือวาเสฏฐี	เสฐียร โกเศศ นาคะประทีป	พ.ศ. 2474 (ร.7)	ร้อยแก้ว

[1] นวังคสัตถุศาสน์ 9 คือ สุตตะ, เคยยะ, เวยยากรณะ, คาถา, อุทาน, อิติวุตตกะ, **ชาดก**, อัพภูตะ และเวทัลละ

3. พุทธศาสนากับวัฒนธรรมทางคติธรรม

คติธรรม แปลว่า ธรรมอันเป็นหลักดำเนินชีวิต เริ่มต้นจากเป็นหลักความคิดแล้วยึดมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป คติธรรมส่วนใหญ่ได้มาจากศาสนา จะเห็นได้จากสังคมไทยล้วนได้คติธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิตจากพุทธศาสนาทั้งนั้น ทั้งนี้ เพราะสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ ธรรมในพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม วัฒนธรรมทางคติธรรมจากพุทธศาสนาที่คนไทยยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ ขอนำมาแต่พอสังเขปดังนี้

1. ธรรมมีอุปการะมาก 2

1) **สติ** ความระลึกได้, นึกได้, สำนึกอยู่ไม่เผลอ

2) **สัมปชัญญะ** ความรู้ตัวทั่วพร้อม, ความรู้ตระหนัก

เป็นคติธรรมที่เกื้อกูลในการทำกิจหรือทำความดีทุกอย่าง

อัง.ทุก.

2. ธรรมอันทำให้งาม 2

1) **ขันติ** ความอดทน

2) **โสรัจจะ** ความสงบเสงี่ยม

เป็นคติธรรมที่ทำให้คนมีความงามภายในอย่างแท้จริง

อัง.ทุก.

3. บุคคลหาได้ยาก 2

1) **บุพการี** ผู้ทำอุปการะก่อน, ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน

2) **กตัญญูกตเวที** ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน, ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำความดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น

เป็นคติธรรมที่ทำให้เป็นคนดี คนดีเช่นว่านี้หาได้ไม่ง่าย

อัง.ทุก.

4. พุทโธวาท 3 (โอวาทของพระพุทธเจ้า 3 ประการ)

1) **ไม่ทำความชั่วทั้งปวง**

2) **ทำแต่ความดี**

3) **ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์**

เป็นคติธรรมที่ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นหลักใหญ่ให้ชาวพุทธได้ยึดถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิต

ที.ม.,ขุ.ธ.

5. อิทธิบาท 4 (เครื่องให้สำเร็จความประสงค์ 4 ประการ)

1) **ฉันทะ** พอใจรักใคร่สิ่งนั้นๆ (เต็มใจทำ)

2) **วิริยะ** เพียรพยายามประกอบในสิ่งนั้นๆ (แข็งใจทำ)

3) **จิตตะ** เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น (ตั้งใจทำ)

4) **วิมังสา** หมั่นตริตรองตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น (เข้าใจทำ)

เป็นคติธรรมที่จะทำให้ประสบความสำเร็จในผลที่มุ่งหมายได้

ที.ปา.

6. สังคหวัตถุ 4 (หลักการสงเคราะห์ 4 ประการ)

1) **ทาน** ให้ปันสิ่งของของตนแก่คนอื่น

2) **ปิยวาจา** เจรจาด้วยถ้อยคำไพเราะ อ่อนหวาน เป็นประโยชน์

3) **อัตถจริยา** ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์

4) **สมานัตตตา** ความเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย

= โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ผู้คน เสมอต้นเสมอปลาย

เป็นคติธรรมที่จะทำให้ยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความรักความสามัคคี เพราะผู้มีคติธรรม 4 ประการนี้ จะเป็นผู้มีมนต์รัก มนต์เสน่ห์ เมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี แคล้วคลาด

ที.ปา.,อัง.จตุกก.

7. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 (หลักสร้างตัวทันตาเห็น 4 ประการ)

1) **อุฏฐานสัมปทา** มีความหมั่นขยัน

2) **อารักขสัมปทา** รู้จักรักษา

3) **กัลยาณมิตตตา** มีเพื่อนดี

4) **สมชีวิตา** เลี้ยงชีวิตให้เหมาะสม

= ขยันหา รักษาไว้ ใช้จ่ายดี มีมิตรแท้

เป็นคติธรรมที่จะทำให้สามารถตั้งเนื้อตั้งตัวในทางเศรษฐกิจได้ ทำคนจนให้เป็นคนรวย ทำคนรวยให้เป็นเศรษฐีได้

อัง.อัฏฐก.

8. **ฆราวาสธรรม** 4 (ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน 4 ประการ)
   1) **สัจจะ** ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน
   2) **ทมะ** รู้จักข่มใจตนเอง
   3) **ขันติ** มีความอดทน
   4) **จาคะ** รู้จักเสียสละ มีน้ำใจต่อกัน

เป็นคติธรรมสำหรับพ่อบ้านแม่บ้านที่เมื่อนำไปปฏิบัติแล้ว จะทำให้มีความรักความเข้าใจกันและกัน ครอบครัวมีความมั่นคงมีความสุขและมีความสำเร็จในชีวิตสมรสได้

สํ.ส.,ขุ.สุ.

9. **วุฒิธรรม** 4 (ธรรมเป็นเครื่องเจริญ 4 ประการ)
   1) **สัปปุริสสังเสวะ** คบหาสัตบุรุษ (คนดี)
   2) **สัทธัมมัสสวนะ** เอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง
   3) **โยนิโสมนสิการ** ใคร่ครวญด้วยสติปัญญา ไม่งมงายเป็นพวกศรัทธาจริต
   4) **ธัมมานุธัมมปฏิบัติ** ประพฤติให้เหมาะสมกับสิ่งที่ได้ใคร่ครวญแล้วด้วยดี

เป็นคติธรรมที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและความเจริญงอกงาม

อัง.จตุกก.

10. **พรหมวิหาร** 4 (ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ 4 ประการ)
    1) **เมตตา** ความรักใคร่อยากให้เขามีความสุข
    2) **กรุณา** ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์
    3) **มุทิตา** ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
    4) **อุเบกขา** ความมีใจเป็นกลาง (ไม่ลำเอียง) และมีความวางเฉยเมื่อผู้อื่นถึงความพิบัติ

เป็นคติธรรมที่มีในผู้ใดแล้ว ก็จะทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น

ที.ม.,ที.ปา.

11. เบญจธรรม ธรรม 5 คู่กับเบญจศีล (ศีล 5)

1) เมตตากรุณา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุขความเจริญและความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ (คู่กับปาณาติบาต ศีลข้อที่ 1)

2) สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต (คู่กับอทินนาทาน ศีลข้อที่ 2)

3) กามสังวร ความสำรวมระวังเรื่องประเวณี (คู่กับกาเมสุมิจฉาจาร ศีลข้อที่ 3)

4) สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง (คู่กับมุสาวาท ศีลข้อที่ 4)

5) สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ (คู่กับสุราเมรัยฯ ศีลข้อที่ 5)

เป็นคติธรรมที่ทำให้รักษาศีล 5 ได้บริสุทธิ์และทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ได้อย่างแท้จริง จึงเรียกชื่ออีกอย่างว่า **มนุษยธรรม**

ม.มู.,อัง.ทสก.

12. สัปปุริสธรรม 7 (คุณสมบัติของคนดี=สมบัติผู้ดี 7 ประการ)

1) ธัมมัญญุตา ความรู้จักเหตุ

2) อัตถัญญุตา ความรู้จักผล

3) อัตตัญญุตา ความรู้จักตน

4) มัตตัญญุตา ความรู้จักประมาณ

5) กาลัญญุตา ความรู้จักกาล

6) ปริสัญญุตา ความรู้จักชุมชน

7) ปุคคลปโรปรัญญุตา ความรู้จักบุคคล

(= รู้เหตุ-ผล-ตน-ประมาณ-กาล-ชุมชน-บุคคล)

เป็นคติธรรมที่ทำให้เป็นคนดีแท้หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์

ที.ปา.,อัง.สัตตก.

13. กุศลกรรมบถ 10 (ทางทำความดี 10 ประการ)

ก. ทางกาย 3

1) เว้นจากการฆ่าสัตว์

2) เว้นจากการลักทรัพย์

3) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

ข. ทางวาจา 4

4) เว้นจากการพูดเท็จ

5) เว้นจากการพูดส่อเสียด

6) เว้นจากการพูดคำหยาบ

7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

ค. ทางใจ 3

8) ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา

9) ความไม่คิดร้ายผู้อื่น

10) ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม

เป็นคติธรรมที่ช่วยป้องกันมิให้คนทำความชั่ว แต่ให้ประกอบแต่ความดีได้อย่างสมบูรณ์แบบที่สุด

ม.มู.,อัง.ทสก.

ฯลฯ

พุทธศาสนสุภาษิต นับว่าเป็นคติธรรมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ขอนำมากล่าวอย่างสังเขปพอเป็นตัวอย่างดังนี้

♦ ชนะตนนั่นแล เป็นการดีกว่า

ขุ.ธ.

♦ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน

ขุ.ธ.

♦ ผู้เห็นแก่ตัว เป็นคนสกปรก

ขุ.สุ.

♦ จงเตือนตนด้วยตนเอง

ขุ.ธ.

♦ บุคคล ไม่ควรลืมตน

ขุ.ชา.ตึส.

♦ ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย

ขุ.ธ.

♦ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

สํ.ส.,ขุ.ชา.ทุก.

♦ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม

ม.ม.,ขุ.สุ.

♦ ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ ดีกว่า

ว.ว.

♦ พึงรักษาความดีของตนไว้ ดังเกลือรักษาความเค็ม

ส.ส.

♦ แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ไม่มี

ขุ.ธ.

♦ ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี

ขุ.ธ.

♦ ความโลภเป็นอันตรายต่อธรรมทั้งหลาย

สํ.ส.

♦ ฆ่าความโกรธได้ ย่อมอยู่เป็นสุข

สํ.ส.

♦ ผู้มักโกรธ ย่อมมีผิวพรรณเศร้าหมอง

อัง.สัตตก.

♦ โลกอันจิตย่อมนำไป

สํ.ส.

♦ ความอดทน นำมาซึ่งประโยชน์สุข

สํ.ม.

♦ จิตที่ฝึกแล้ว นำสุขมาให้

ขุ.ธ.

♦ การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

ขุ.ธ.

♦ พึงชนะความชั่ว ด้วยความดี

ขุ.ธ.,ขุ.ชา.ทุก.

♦ ผู้ให้ ย่อมผูกไมตรีไว้ได้

สํ.ส.

♦ ความจน เป็นทุกข์ในโลก

อัง.ฉักก.

♦ ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า

ขุ.ธ.

♦ ธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ขุ.ชา.ทสก.

♦ ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง

ม.ม.,ขุ.ธ.

♦ สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยงหนอ

ที.ม.,สํ.ส,สํ.นิ.

♦ อำนาจเป็นใหญ่ในโลก

สํ.ส.

♦ ความดี เป็นที่มาแห่งโภคทรัพย์

สํ.ส.

♦ เมตตา เป็นเครื่องค้ำจุนโลก

ว.ว.

♦ ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี

ส.ส.

♦ ความบริสุทธิ์และความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตัว

ขุ.ธ.,ขุ.มหา.,ขุ.จู.

♦ ร่างกายของสัตว์ย่อยยับได้ แต่ชื่อสกุลความดีหาย่อยยับไม่

สํ.ส.

♦ ปัญญาเทียว ประเสริฐกว่าทรัพย์

ม.ม.,ขุ.เถร.

♦ คนย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

ขุ.สุ.

♦ ผู้ประมาทเหมือนคนที่ตายแล้ว

ขุ.ธ.,ขุ.ชา.ตึส.

♦ ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด

ขุ.ธ.,ขุ.มหา.

- ผู้รู้ดีเป็นผู้เจริญ

  ขุ.สุ.

- ความคุ้นเคย เป็นญาติอย่างยิ่ง

  ขุ.ธ.

- มารดาบิดา ท่านว่าเป็นพรหมของบุตร

  อัง.ติก.,อัง.จตุกก.,ขุ.อิติ.

- สตรี เป็นมลทินต่อพรหมจรรย์

  สํ.ส.

- การสั่งสมบุญ นำสุขมาให้

  ขุ.ธ.

- คนล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร

  ขุ.สุ.

- ควรรีบทำความเพียรในวันนี้

  ม.อุป.,ขุ.ชา.มหา.

- เกิดเป็นคนต้องพยายามเรื่อยไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์

  สํ.ส.

- คำสัตย์แล เป็นวาจาไม่ตาย

  สํ.ส.,ขุ.เถร.

- สติจำปรารถนาในที่ทั้งปวง

  ว.ว.

- ความสันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

  ขุ.ธ.

- ความไม่เบียดเบียน เป็นสุขในโลก

  วิ.มหา.,ขุ.อุ.

- ความสุขอื่นเสมอด้วยความสงบ ไม่มี

  ขุ.ธ.

- คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น

  ว.ว.

♦ ความพร้อมเพรียงกันทำให้เกิดสุข

ขุ.ธ.,ขุ.อิติ.,อัง.ทสก.

♦ ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์

ขุ.ธ.

♦ สัตบุรุษ ไม่ปราศรัยเพราะใคร่กาม

ขุ.ธ.

♦ ตั้งใจฟังย่อมได้ปัญญา

สํ.ส.,ขุ.สุ.

♦ ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว

ม.อุป.

♦ เมื่อยังไม่ถึง ไม่ควรพูดอวด

ส.ส.

♦ ขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้

ขุ.ชา.เอก.

♦ การกู้หนี้ยืมสินเป็นทุกข์ในโลก

อัง.ฉักก.

♦ ผู้ขยันย่อมหาทรัพย์ได้

สํ.ส.,ขุ.สุ.

♦ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

ม.ม.,ขุ.ธ.

ฯลฯ

คติธรรมคำคมของเกจิอาจารย์ต่างๆ

♦ ชั่วอยู่ที่ผี ดีอยู่ที่ละ พระอยู่ที่จริง
♦ ถ้าต้องการอิสระ ต้องชนะตัวเอง
♦ อยากเป็นคนงาม อย่าวู่วามโกรธง่าย
♦ โกรธคือโง่ โมโหคือบ้า ไม่โกรธดีกว่าจะได้ไม่บ้าไม่โง่
♦ หวังพึ่งแต่คนอื่น จะต้องกลืนน้ำตาตนเอง
♦ ทำดีแล้วดัง ดีกว่าถูกชังเพราะทำชั่ว

- รู้จักใช้เวลา ชีวิตจะมีค่ากว่านี้
- เมตตาวันละนิด จิตแจ่มใส
- เห็นตัวแก่ ดีกว่าเห็นแก่ตัว
- จงคิดทุกคำที่พูด อย่าพูดทุกคำที่คิด
- ถ้าพูดโดยไม่คิด เท่ากับพ่นพิษใส่คนอื่น
- ไม่หยุดไม่ถึงพระ ไม่ละไม่ถึงธรรม
- สังคมวุ่นวาย เพราะอบายมุข
- ยอมลำบากเมื่อหนุ่ม จะไม่กลุ้มเมื่อแก่
- ดีใจไปสวรรค์ เสียใจไปนรก เย็นใจไปนิพพาน
- ต้องทรหด ถ้าอยากให้อนาคตโด่งดัง
- กินอยู่อย่างต่ำ มุ่งกระทำอย่างสูง
- กินน้อยตายยาก กินมากตายง่าย
- ไม่ยินดีเมื่อได้ ไม่ยินร้ายเมื่อเสีย
- หลงตนลืมตาย หลงกายลืมแก่ หลงเมียลืมแม่ หลงแชร์ลืมโกง
- ยิ่งโปร่ง ยิ่งสว่าง ยิ่งว่าง ยิ่งแข็งแกร่ง
- ใฝ่สนุก ทุกข์ถนัด ใฝ่สงัด สุขสนิท
- ตาสว่างเพราะแสงไฟ ใจสว่างเพราะแสงธรรม
- มืดภายนอกเพราะขาดไฟ มืดภายในเพราะขาดปัญญา
- ธรรมใดก็มีค่าถ้าปฏิบัติ ธรรมใดก็ไร้ค่าถ้าไม่ปฏิบัติ
- เป็นสุขทุกเวลาเมื่อหันหน้าเข้าหาธรรม
- สิ้นธรรมสิ้นดี สิ้นสามัคคีสิ้นชาติ
- คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว คบคนชั่วพาตัวปราชัย
- โลกจะลุกเป็นไฟ ถ้าใจขาดคุณธรรม
- คนเกียจคร้านไม่ทำงาน คือคนพิการสากล
- สังคมชั่วทำให้คนเป็นผี สังคมดีทำให้ผีเป็นคน
- เลิกทำชั่วเมื่อใด จะสุขใจเมื่อนั้น
- ทำวันละนิด ดีกว่าคิดจะทำ
- อย่าประมาท ไม่ดี
- ตายเพื่ออยู่ ดีกว่าอยู่เพื่อตาย

- โลกนี้สับสนเพราะคนมุ่งรบ โลกนี้สงบเพราะคนเคารพธรรม
- ศาสนารุ่งเรืองเพราะมีพระแท้ ศาสนาจะแย่เพราะมีพระปลอม
- เมตตาธิคุณ คือบุญอันยิ่งใหญ่
- เหนื่อยกายหลับสนิท เหนื่อยจิตหลับไม่ลง
- รู้ธรรมพ้นโศก รู้โลกพ้นภัย
- ธรรมแต่งจิตใจ วินัยแต่งตัว
- ธรรมะอยู่ในตู้ ไหนจะสู้ธรรมะอยู่ในตัว
- มารไม่มี บารมีไม่แก่
- ความสวยไม่คงที่ แต่ความดีนั้นคงทน
- ความเกียจคร้านคือโรงงานผลิตคนโง่
- ทางเตียนเวียนไปนรก ทางรกวกไปสวรรค์
- ชีวิตที่สดใสเริ่มจากใจที่เบิกบาน
- ตัวอย่างที่ดีดีกว่าคำสอน การปฏิบัติดีดีกว่าขอพร
- จงทำดีให้ดี อย่าทำดีบังหน้า
- หลงทางเสียเวลา หลงกิเลสตัณหาเสียคน
- บุญให้ความสุขแก่ชีวิต สร้างดวงจิตให้ผ่องใส
- โจรในวิหาร อันธพาลในเครื่องแบบ อันตรายมาก
- ความดีไม่มีขาย ถ้าอยากได้หาเอา
- จิตของปุถุชน บางครั้งเป็นยักษ์ บางครั้งเป็นมาร บางกาลเป็นเปรต
- การทำดีทำได้ทุกโอกาส แต่เพราะประมาทจึงพลาดความดี
- นักพูดต้องรู้จักขอบเขต นักเทศน์ต้องรู้จักเวลา นักศรัทธาต้องรู้กำลัง
- เมตตาเกินประมาณ อันธพาลทั่วเมือง
- อุปการกรรมที่ทำในหมู่บัณฑิต แม้นิดหน่อยก็ไม่สูญหาย
- บัณฑิตไม่เบื่อในคำสุภาษิต พระอาทิตย์ไม่เบื่อในการไขแสง
- ยิ้มได้เมื่อภัยมา ไม่โศกาเมื่อทุกข์มี
- ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเมื่อผัสสะ
- ร่างกายเหมือนบ้าน วิญญาณเหมือนผู้อาศัย
- สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ
- กินหญ้ากับคนรัก อร่อยกว่ากินผักกับคนเกลียด

- ไม่ได้สิ่งที่เรารัก ก็จงรักสิ่งที่เรามีอยู่
- ทุกข์มีเพราะยึด ทุกข์ยึดเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย
- ความสุขโลกีย์มีได้ชั่วคราว ความสุขยืนยาวต้องเข้าหาธรรม
- ฆ่าสัตว์ได้โทษ ฆ่าโกรธได้บุญ
- ไม่มีอะไรเบาเท่าสติปัญญา จงหมั่นหามาบรรทุกไว้ในสมองเถิด
- โง่ให้โง่อย่างน่ากรุณา ฉลาดให้ฉลาดอย่างน่าบูชา
- สติมาทุกข์หนี สติมีทุกข์หมด สติลดทุกข์มา
- ไม่เอาสักอย่าง ทำจิตให้ว่าง ปล่อยวางทุกสิ่ง

ฯลฯ

คติธรรมคำประพันธ์ของนักปราชญ์ต่างๆ

ยามไหนก็ได้

❤ยามจะได้ ได้ให้เป็น ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น เป็นให้ถูก ตามวิถี
ยามจะตาย ตายให้เป็น เห็นสดุดี
ถ้าอย่างนี้ ไม่มีทุกข์ ทุกวันเอย ฯ

พุทธทาสภิกขุ

ดีแต่อยาก

❤อยากได้ดี ไม่ทำดี นั้นมีมาก
ดีแต่อยาก หากไม่ทำ น่าขำหนอ
อยากได้ดี ต้องทำดี อย่ารีรอ
ดีแต่รอ รอแต่ดี ไม่ดีเอย ฯ

ธนิต อยู่โพธิ์

ค่อยๆ

❤ค่อยๆ เรียนศิลปล้ำ เลยคุณ
ค่อยๆ แสวงทรัพย์ตุน ต่อเต้า
ค่อยๆ โกรธอย่าผลุน ผลันโกรธ
ค่อยๆ รักอย่าเร้า สิ่งนี้ควรประสงค์ ฯ

พระพิมลธรรม (ช้อย)

อยู่ที่ใจเรา

❤ใครชอบใครชังช่างเถิด
ใครชูใครเชิดช่างเขา
ใครว่าใครบ่นทนเอา
ใจเราร่มเย็นเป็นพอ

ป. มาลากุล

ชนะความชั่วด้วยความดี

❤ความร้ายในโลกล้วน เหลือหลาย
รุมล้อมรบใจกาย เกลื่อนแท้
สิ่งอื่นจักหักหายหาห่อน มีฤา
เว้นแต่ความดีแก้ กลับร้าย กลายดี ฯ

สมเด็จพระพุฒาจารย์

สำคัญที่จิต

❤ประพฤติธรรม สำคัญ อยู่ที่จิต
ถ้าตั้งผิด มัวหมอง ไม่ผ่องใส
ถ้าตั้งถูก ผุดผ่อง ไม่หมองใจ
สติใช้ คุมจิต ไม่ผิดนา ฯ

พระศาสนโสภณ

8 อยาก

❤อยากมีเงิน ต้องทำงาน จึงพานพบ
อยากเรียนจบ ต้องขยัน หมั่นศึกษา
ถ้าอยากรัก ต้องฝักใฝ่ เวียนไปมา
อยากมีหน้า เสนอหน้า อาสาคน
อยากมีเกียรติ ต้องเลิกชั่ว อย่ากลัวอด
อยากมียศ ต้องกล้าแข็ง ทุกแห่งหน
อยากเป็นหนึ่ง ก็ต้องพึ่ง ตัวของตน
อยากเป็นคน ต้องมีธรรม ประจำใจ ฯ

สมพร เทพสิทธา

อยู่ที่ใจ

❤สุขหรือทุกข์ อยู่ที่ใจ มิใช่หรือ
ถ้าใจถือ ก็เป็นทุกข์ ไม่สุกใส
ถ้าไม่ถือ ก็เป็นสุข ไม่ทุกข์ใจ
ถามว่าอยาก ได้ความทุกข์ หรือสุข กันนา ฯ

พระศาสนโสภณ

ถ้ารู้อนิจจังทุกขังอนัตตา

❤จะหาใคร เหมาะใจ ที่ไหนเล่า
ตัวของเรา ยังไม่ เหมาะใจเรานา
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
รู้ล่วงหน้า เสียก่อน ไม่ร้อนใจ ฯ

พระศาสนโสภณ

อย่าริรัก

❤เป็นนักเรียน นักศึกษา อย่าริรัก
ถูกศรปัก เรียนไม่ได้ ดั่งใจหมาย
สมาธิ จักหักเหี้ยน เตียนมลาย
ถึงเรียนได้ ก็ไม่ดี เพราะผีกวน ฯ

พุทธทาสภิกขุ

เรียนให้จบและมีงานก่อน

❤อันการงาน การศึกษา ควรหาก่อน
อย่ารีบร้อน ใฝ่รัก งานจักเสีย
ถ้าขาดเงิน ขาดงาน พานขาดเมีย
งานไม่เสีย เมียก็มา เงินก็มี ฯ

เถรจร

ผีกินคน

❤สุรา บุหรี่ เป็นผีกินคน
ทำให้ ยากจน เป็นคนเหลวไหล
ทรัพย์สิน เสียหาย ร่างกายเป็นภัย
ใครงด เสียได้ สบายจริงเอย ฯ

สีหนาทภิกขุ

AS I AM NOW, ONCE WAS HE.
AS HE IS NOW, I WILL BE.

❤เมื่อยามฉัน เป็นอยู่ไซร้ ในบัดนี้
แต่เดิมที เขาก็เป็น เหมือนเช่นฉัน
เมื่อยามเขา นอนอยู่ไซร้ ในโลงนั้น
ไม่ช้าพลัน ฉันจะเป็น เช่นเขาเอย ฯ

ปัญญานันทภิกขุ

ยิ่งงานมากยิ่งเป็นสุข

❤งานยิ่งมีมากจริงยิ่งเป็นสุข
งานยิ่งชุกมันสมองยิ่งผ่องใส
เมื่องานทำได้เสร็จสำเร็จไป
ก็สุขใจปลาบปลื้มลืมทุกข์ร้อน ฯ

หลวงวิจิตรวาทการ

ผลสนองตอบ

❤ให้ท่านท่านจักให้ ตอบสนอง
นบท่านท่านจักปอง นอบไหว้
รักท่านท่านจักครอง ความรัก เรานา
สามอย่างนี้เว้นไว้ แต่ผู้ทรชน ฯ

โคลงโลกนิติ

เป็นคนหรือมนุษย์?

❤เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง
เปรียบเหมือนยูงมีดีที่แววขน
ถ้าใจต่ำก็เป็นได้เพียงคน
ย่อมเสียทีที่ตนได้เกิดมา ฯ

พุทธทาสภิกขุ

อย่าปกปิดความจริง

❤อันความจริงหนีความจริงสิ่งนี้ยาก
กินปูนมากร้อนท้องไม่ต้องแหนง
สีเดิมดำหรือจะทำเป็นสีแดง
แม้อินทร์แปลงก็ยังรู้ว่าอินทร์ปลอม ฯ

ชาวพุทธ

บุญบาปเท่านั้นคงอยู่

❤ใดใดในโลกล้วน　　อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง　　เที่ยงแท้
คือเงาติดตัวตรัง　　ตรึงแน่น อยู่นา
ตามแต่บาปบุญแล้　　ก่อเกื้อรักษา ฯ

ลิลิตพระลอ

นึกถึงความตาย

❤ระลึกถึงความตายสบายนัก　　มันหักรักหักหลงในสงสาร
บรรเทามืดโมหันต์อันธการ　　ทำให้หาญหายสะดุ้งไม่ยุ่งใจ ฯ

พระศาสนโสภณ

ทำใจให้ผ่องใส

❤เวลาใดทำใจให้ผ่องแผ้ว
เหมือนได้แก้วมีค่าเป็นราศี
เวลาใดทำใจให้ราคี
เหมือนมณีแตกหมดลดราคา ฯ

อุทานธรรม จ.ศ.

การศึกษา

❤กล้วยไม้ออกดอกช้า　　ฉันใด
การศึกษาเป็นไป　　ฉันนั้น
แต่ออกดอกคราใด　　งามเด่น
ครูนั่นแหละอาจสร้าง　　เสกให้ ชัชวาล ฯ

ป. มาลากุล

ไม่จีรัง

❤อันชีวิตร่างกายไม่เที่ยงแท้
เกิดแล้วแก่เจ็บตายมอดวายสิ้น
ทิ้งซากศพทับถมจมแผ่นดิน
มวลทรัพย์สินเคยยึดถือเปลี่ยนมือไป ฯ

ชาวพุทธ

ให้สนใจส่วนดี

❤เขามีส่วนเลวบ้างช่างหัวเขา
จงเลือกเอาส่วนที่ดีเขามีอยู่
เป็นประโยชน์แก่โลกบ้างยังน่าดู
ส่วนที่ชั่วอย่าไปรู้ของเขาเลย
จะหาคนที่มีโดยส่วนเดียว
อย่าเที่ยวหาเถิดนะสหายเอ๋ย
เหมือนเที่ยวหาหนวดเต่าไปเปล่าเลย
ฝึกให้เคยมองส่วนดีมีคุณจริง ฯ

พุทธทาสภิกขุ

ละชั่ว ทำดี ชำระใจให้หมดจด

❤อันความชั่วมัวหมองทั้งผองสิ้น
เป็นมลทินติดมานานจะหาย
จึงควรเว้นให้ออกห่างทั้งกายใจ
ให้มลายหายสิ้นจากอินทรีย์
กุศลกรรมความดีที่จะสร้าง
เป็นหนทางล้ำเลิศประเสริฐศรี
ควรกระทำบำเพ็ญให้เกิดมี
ในชีวีของตัวทั่วทุกวัน
อีกทั้งจิตควรชำระให้ผุดผ่อง
อย่าให้หมองมัวได้ด้วยโมหันต์
มีญาณคอยระงับดับไว้พลัน
อย่าให้มันเกิดได้ในฤดี ฯ

คุณ โทชันธ์

คิดหน้าคิดหลังก่อน

❤คิดก่อนค่อยทำจงจำไว้ ทำอะไรต้องคิดทั้งหน้าหลัง
อย่าปล่อยตัวให้ทำตามลำพัง ต้องเอาใจเหนี่ยวรั้งเสมอไป
ก่อนจะทำสิ่งใดใจต้องคิด ถูกหรือผิดทำอย่างนี้ดีหรือไม่
ถ้าหากเห็นว่าไม่ดีมีโทษภัย จงหาทางทำใหม่ทำให้ดี ฯ

หลวงวิจิตรวาทการ

แก้ปมกิเลส

❤จงใช้จิตเมตตาล้างพยาบาท กรุณาจิตสะอาดล้างวิหิงสา
เห็นเขาดีทนไม่ได้ใช้มุทิตา ถ้าขัดใจใช้อุเบกขาเป็นอารมณ์
เกิดราคะจะบรรลุด้วยอสุภะ เกิดมานะ จงอนิจจัง เร่งสั่งสม
กิเลสเกิดก็กลับกลายเป็นสายลม รู้แก้ปมแห่งกิเลสวิเศษแล ฯ

ท่านจันทร์

อย่าหวังเต็มร้อย

❤หวังอะไรเต็มร้อยจะพลอยเศร้า อะไรเล่าเต็มร้อยมิด้อยค่า
หวังสมบูรณ์พูนสวัสดิ์เต็มอัตรา จะชาติหน้าชาติไหนมิได้เจอ ฯ

ท่านจันทร์

สุดประเสริฐเกิดเป็นมนุษย์

❤เป็นมนุษย์สุดประเสริฐเลิศกว่าสัตว์
สารพัดดียิ่งทุกสิ่งสรรพ์
มีสติปัญญาสารพัน
ธรรมชาติแม่นมั่นปั้นให้มา ฯ

มานะ จันทหอม

เพียร

❤เพียรระวัง แม่นยำ ไม่ทำชั่ว
เพียรละตัว บาปกรรม ไม่ซ้ำสอง
เพียรทำดี สืบเนื่อง ให้เนืองนอง
เพียรปกป้อง ความดี ที่ทำมา ฯ

ชาวพุทธ

คนที่ควรชม

❤เป็นการง่าย ยิ้มได้ ไม่ต้องฝืน
เมื่อชีพชื่นเหมือนบรรเลงเพลงสวรรค์
แต่คนที่ควรชมนิยมกัน
ต้องใจมั่นยิ้มได้เมื่อภัยมา ฯ

หลวงวิจิตรวาทการ

ผีอบายมุข 6 ตัว

❤**ผีหนึ่ง** ชอบดื่มสุราเป็นอาจิณ ไม่ชอบกินข้าวปลาเป็นอาหาร
ผีสอง ชอบท่องเที่ยวยามวิกาล ไม่รู้รักลูกรักบ้านของตน
ผีสาม ชอบเที่ยวดูการเล่น ไม่ละเว้นบาร์คลับละครโขน
ผีสี่ ชอบคบกับคนชั่วมั่วกับโจร หนีไม่พ้นอาญาตราแผ่นดิน
ผีห้า ชอบเล่นไพ่เล่นม้ากีฬาบัตร สารพัดถั่วโปไฮโลสิ้น
ผีหก ชอบเกียจคร้านการหากิน มีทั้งสิ้นหกผีอัปรีย์เอย ฯ

ชาวพุทธ

อยู่ไม่ได้แน่

❤เมื่อขาดคุณธรรมนำดวงจิต
ขาดความคิดอิสระสุขไฉน
ขาดความรักศรัทธาพาหัวใจ
ชีวิตคนจะอยู่ได้อย่างไรกัน ฯ

ธาร ธาราทิพย์

หากขาดสันติหากขาดธรรม

❤หากมนุษยชาติขาดสันติ
โลกจะแยกแตกปริเป็นส่วนส่วน
หากไร้ธรรมนำทางสร้างสิ่งควร
ทุกแหล่งล้วนมืดมิดเหมือนปิดตาฯ

นพดล จันทร์เพ็ญ

ฯลฯ

4. พุทธศาสนากับวัฒนธรรมทางเนติธรรม

เนติธรรม คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบ ข้อบังคับ วินัยและจารีตประเพณีที่ยอมรับกันว่าสำคัญพอๆ กับกฎหมาย กฎหมาย คือ ข้อบังคับของประเทศซึ่งใช้บังคับความประพฤติของพลเมือง ถ้าใครฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม ย่อมมีความผิดและย่อมต้องถูกบังคับทำโทษ นั่นหมายความว่า คนเรานั้นเมื่อเกิดมามีชีวิตอยู่ย่อมสังกัดเป็นพลเมือง ตลอดเวลาที่มีชีวิตนั้นจะต้องปฏิบัติตามเนติธรรม เมื่อฝ่าฝืนหรือไม่ได้ปฏิบัติตามแล้วจะอ้างว่าไม่รู้เป็นการแก้ตัวให้พ้นผิดไม่ได้ ทุกคนย่อมมีความเสมอภาคกันในการอยู่ภายใต้เนติธรรม ทุกคนจะต้องเคารพ

ต่อเนติธรรมไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบข้อบังคับ วินัยและจารีตขนบประเพณีที่ดีงามของสังคม

เพื่อความเป็นผู้มีวัฒนธรรมทางเนติธรรมให้สมบูรณ์ บุคคลควรจะได้มีแนวปฏิบัติในชีวิตของตนดังนี้

1. ศึกษาให้รู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองตามกฎหมาย โดยให้ทราบว่าสิทธิคืออะไร? ตนมีสิทธิอย่างไรบ้าง? ตนมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตนอย่างไร? จึงจะไม่ผิดกฎหมาย และได้ชื่อว่าเป็นพลเมืองดีมีวัฒนธรรม

2. เคารพต่อกฎหมายของบ้านเมืองทุกกรณีถึงแม้ตนจะรู้สึกไม่เห็นด้วยในบางเรื่องก็ตามก็จะไม่ละเมิดกฎหมายเหล่านั้น

3. ใช้สิทธิของตนตามกฎหมายด้วยความสุจริตใจ ต้องไม่ละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นในขณะเดียวกันก็ต้องเชื่อและปฏิบัติตามคำสั่งอันชอบธรรม

4. ให้คำแนะนำแก่ญาติมิตรหรือเพื่อนบ้านที่ยังไม่รู้กฎหมาย ให้เขาได้ทราบการกระทำที่ถูกและผิดกฎหมายเพื่อจะได้สำรวมระวังมิให้ผิดพลาดในวิถีชีวิตของตน

5. เคารพและปฏิบัติตามจารีตขนบประเพณีที่ดีงาม

กฎหมายต่างๆ ที่ได้รับการตราขึ้นจากศาสนาก็ดี จากจารีตขนบประเพณีก็ดี จากความยุติธรรมก็ดี จากคำพิพากษาของศาลก็ดี จากความคิดเห็นของนักปราชญ์ก็ดี ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างสำคัญเพราะคณะผู้บัญญัติกฎหมายจากสภานิติบัญญัติย่อมอาศัยหลักศาสนาที่ตนได้ศึกษามาเป็นแนวในการตรากฎหมายนั้นๆ แม้จารีตประเพณีของไทยเราส่วนมากก็เกิดมาจากพุทธศาสนา ความยุติธรรมก็มีการกล่าวถึงเอาไว้และสั่งสอนเอาไว้ในขั้นของธรรม แม้ความคิดเห็นของนักปราชญ์เองก็เป็นนักปราชญ์ชาวพุทธหรือถึงแม้จะไม่เป็นนักปราชญ์ชาวพุทธแต่ก็ยุติลงด้วยเหตุผลตามหลักการของพุทธศาสนาที่ว่าไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นพร้อมกับให้มีเมตตา มีการให้อภัยถึงจะถูกลงโทษตามบทบัญญัติของกฎหมายแต่ก็เป็นเพียงช่วงหนึ่งเท่านั้นจากนั้นก็จะเป็นการให้อภัยโดยมุ่งให้ปรับปรุงตนเองแก้ไขตนเองเสียใหม่ อนึ่ง แม้ตัวบทของกฎหมายถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่ามีลักษณะของกฎหมายเป็นอันมากที่คัดลอกไปจากหลักการของพุทธศาสนา เช่น ความหมายของคำว่า “ฆ่า” “ลักทรัพย์” “ประพฤติผิดในกาม” เป็นต้น ซึ่งลักษณะเหล่านี้ ล้วนมีอยู่พร้อมในความหมายทางศีลหรือวินัยของพุทธศาสนา จึงสามารถสรุปได้ว่าพุทธศาสนากับวัฒนธรรมทางเนติธรรม มีความเกี่ยวข้องกันและกันไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่งซึ่งไม่สามารถแยกจากกันได้

นิติบัญญัติ : ศีล

พุทธศาสนาได้มีนิติบัญญัติเพื่อบังคับความประพฤติของกลุ่มบุคคลที่เข้ามาบวช และเป็นแนวทางในการปฏิบัติของกลุ่มบุคคลที่นับถือพุทธศาสนา นิติบัญญัตินั้นได้นามว่าศีล หรือวินัย (วินัยบัญญัติ) ถ้าใครประพฤติผิดศีลละเมิดวินัยก็มีการถูกบังคับลงโทษตามสมควรแก่ความผิดนั้นๆ "ศีล" คือข้อที่จะต้องสำรวมระวังไม่ล่วงละเมิดเป็นการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ศีล 5 สำหรับทุกคน มีหัวข้อดังนี้

1. เว้นจากทำลายชีวิต
2. เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้
3. เว้นจากประพฤติผิดในกาม
4. เว้นจากพูดเท็จ
5. เว้นจากเสพของเมา คือ สุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ข. ศีล 8 สำหรับฝึกตนให้ยิ่งขึ้นไปโดยรักษาในบางโอกาส หรือมีศรัทธาจะรักษาเป็นประจำก็ได้ เช่น แม่ชีมักรักษาเป็นประจำ ถ้าสมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ[1] เช่น ที่อุบาสกอุบาสิการักษาเป็นการจำศีลเรียกว่าศีลอุโบสถบ้าง เรียกว่าอุโบสถศีลบ้าง มีหัวข้อเหมือนศีล 5 แต่เปลี่ยนข้อ 3 และเติมข้อ 6 - 7 - 8 คือ

3. เว้นจากประพฤติผิดพรหมจรรย์คือเว้นจากร่วมประเวณี
6. เว้นจากบริโภคอาหารในเวลาวิกาลคือเที่ยงแล้วไป
7. เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การทัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
8. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

ค. ศีล 10 สำหรับสามเณร แต่ผู้ใดศรัทธาจะรักษาก็ได้ มีหัวข้อเหมือนศีล 8 แต่แยกข้อ 7 เป็น 2 ข้อ (= 7 - 8) เลื่อนข้อ 8 เป็นข้อ 9 และเติมข้อ 10 คือ

7. เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง ฯลฯ
8. เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ ฯลฯ
9. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่ ฯลฯ
10. เว้นจากการรับทองและเงิน

---

[1]วันพระ คือ วันขึ้นและแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ หรือแรม 14 ค่ำ ในเดือนขาด

ง. ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ เป็นศีลมีมาในภิกขุปาฏิโมกข์[1] จำนวน 227 ข้อ คือ

ปาราชิก 4 เป็นอาบัติหนัก (ครุกาบัติ) ถ้าภิกษุล่วงละเมิดเข้าแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คือ (1) เสพเมถุน (2) ลักทรัพย์มีมูลค่าตั้งแต่ 5 มาสก[2] ขึ้นไป (3) ฆ่ามนุษย์ (4) อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน

สังฆาทิเสส 13 เป็นอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ เป็นครุกาบัติที่เป็นสเตกิจฉา คือ แก้ไขหรือเยียวยาได้ เป็นหมวดอาบัติอันจำปรารถนาสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ หมายความว่าวิธีการที่จะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ตั้งแต่ต้นไปจนตลอด กล่าวคือ เริ่มต้นจะอยู่ปริวาส (อยู่กรรม) ก็ต้องขอปริวาสจากสงฆ์ ต่อจากนั้นจะต้องประพฤติมานัตก็ต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ถ้ามีมูลายปฏิกัสสนา (การชักเข้าหาอาบัติเดิม) ก็ต้องสำเร็จด้วยสงฆ์อีกและท้ายที่สุดก็ต้องขออัพภาน (การรับกลับเข้าหมู่) จากสงฆ์ สังฆาทิเสสนี้มี 13 ข้อ เช่น (1) เจตนาทำให้น้ำอสุจิเคลื่อน (2) มีความกำหนัดจับต้องกายหญิง (3) มีความกำหนัดพูดเกี้ยวหญิง (4) มีความกำหนัดพูดล่อให้หญิงบำเรอตนด้วยกาม ฯลฯ (7) มีความขุ่นเคือง แกล้งกล่าวหาภิกษุอื่นด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล ฯลฯ

อนิยต 2 คำว่า อนิยต แปลว่า ไม่แน่, ไม่แน่นอน เป็นชื่ออาบัติที่ยังไม่แน่ระหว่างปาราชิก สังฆาทิเสสหรือปาจิตตีย์ ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย มี 2 ข้อ คือ (1) ภิกษุนั่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง ถ้ามีคนที่ควรเชื่อถือได้มาพูดขึ้นว่าเป็นอาบัติปาราชิก หรือสังฆาทิเสส หรือปาจิตตีย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุรับอย่างใด ให้ปรับอย่างนั้น หรือเขาว่าจำเพาะอาบัติอย่างใด ให้ปรับอย่างนั้น (2) ภิกษุนั่งในที่ลับหูกับหญิงสองต่อสอง ถ้ามีคนที่ควรเชื่อถือได้มาพูดขึ้นว่าเป็นอาบัติสังฆาทิเสสหรือปาจิตตีย์อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุรับอย่างใด ให้ปรับอย่างนั้น หรือเขาว่าจำเพาะอาบัติอย่างใด ให้ปรับอย่างนั้น

นิสสัคคียปาจิตตีย์ 30 เป็นอาบัติเบา (ลหุกาบัติ) จำพวกหนึ่งที่จะพ้นได้ด้วยการแสดงหรือการปลงที่เรียกกันว่า แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ คำว่า นิสสัคคียะ แปลว่า "อันทำให้สละสิ่งของ" นิสสัคคียปาจิตตีย์ จึงหมายถึงอาบัติปาจิตตีย์อันทำให้ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อน จึงจะปลงอาบัติตก มี 30 ข้อ แบ่งเป็น 3 วรรค วรรคละ 10 ข้อ ได้แก่ **จีวรวรรคที่ 1** เช่น ภิกษุทรงอติเรกจีวร (ผ้าส่วนเกินจากไตรจีวร) ได้เพียง 10 วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าทรงเกิน 10 วันไป ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์ **โกสิยวรรคที่ 2** เช่น (ข้อ 8) ภิกษุรับเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นรับก็ดีซึ่งทองและเงิน หรือยินดีในทองและเงินที่เขาเก็บไว้เพื่อตน ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์ **ปัตตวรรคที่ 3** เช่น (ข้อ 3) ภิกษุรับประเคนเภสัชทั้ง 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง 7 วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกิน 7 วันไป ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์

---
[1] ประมวลสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุ มี 227 ข้อ
[2] ชื่อมาตราเงินในครั้งโบราณ 5 มาสก เป็น 1 บาท

ปาจิตตีย์ 92 เป็นอาบัติเบา (ลหุกาบัติ) จำพวกหนึ่งที่พ้นได้ด้วยการแสดงหรือการปลงเช่นเดียวกับนิสสัคคียปาจิตตีย์ คำว่า ปาจิตตีย์ แปลตามตัวอักษรว่า "การละเมิดอันยังกุศลให้ตก" มี 92 ข้อ แบ่งเป็น 9 วรรค ได้แก่ **มุสาวาทวรรคที่ 1** มี 10 ข้อ เช่น พูดปด, ด่าภิกษุ, นอนในมุ้งเดียวกันกับผู้หญิงแม้เพียงคืนเดียว **ภูตคามวรรคที่ 2** มี 10 ข้อ เช่น ดายหญ้า, เอาน้ำที่มีตัวสัตว์รดหญ้าหรือดิน **โอวาทวรรคที่ 3** มี 10 ข้อ เช่น นั่งหรือนอนในที่ลับสองต่อสองกับนางภิกษุณี **โภชนวรรคที่ 4** มี 10 ข้อ เช่น ฉันของเคี้ยวของฉันที่เป็นอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงวันใหม่, ฉันของเคี้ยวของฉันที่เป็นอาหารซึ่งรับประเคนไว้ค้างคืน **อเจลกวรรคที่ 5** มี 10 ข้อ เช่น นั่งอยู่ในห้องกับหญิงไม่มีผู้ชายอยู่เป็นเพื่อน, นั่งในที่แจ้งกับหญิงสองต่อสอง **สุราปานวรรคที่ 6** มี 10 ข้อ เช่น ดื่มน้ำเมา, ว่ายน้ำเล่น, หลอนภิกษุให้กลัวผี **สัปปาณวรรคที่ 7** มี 10 ข้อ เช่น แกล้งฆ่าสัตว์เดรัจฉาน, ดื่มน้ำที่มีตัวสัตว์ **สหธรรมิกวรรคที่ 8** มี 12 ข้อ เช่น แกล้งก่อความรำคาญให้เกิดแก่ภิกษุอื่น, มีความโกรธ เงื้อมือขึ้นทำท่าจะตีภิกษุอื่น **รัตนวรรคที่ 9** มี 10 ข้อ เช่น ยังไม่ได้รับอนุญาตก่อนเข้าไปในพระราชวัง, ไม่บอกลาภิกษุที่อยู่ในวัดก่อนเข้าไปในหมู่บ้านในเวลาวิกาล

ปาฏิเทสนียะ 4 เป็นอาบัติเบาอย่างหนึ่งถัดรองมาจากปาจิตตีย์ คำว่า ปาฏิเทสนียะ แปลว่า "จะพึงแสดงคืน" เป็นอาบัติที่จะพึงแสดงคืน มี 4 ข้อ เช่น ภิกษุรับของเคี้ยวของฉันจากมือของภิกษุณีที่มิใช่ญาติด้วยมือของตนมาบริโภค

เสขิยวัตร 75 เป็นวัตรที่ภิกษุ (และสามเณร) จะต้องศึกษา อันเป็นธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียกหรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ มี 75 ข้อ จำแนกเป็น**สารูปที่ 1** มี 26 ข้อ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราจักนุ่งห่มให้เรียบร้อย, ...เราจักไม่พูดเสียงดัง, ...เราจักไม่นั่งรัดเข่าในบ้าน ฯลฯ **โภชนปฏิสังยุตที่ 2** มี 30 ข้อ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราจักรับบิณฑบาตโดยเคารพ, ...เมื่อข้าวอยู่ในปากเราจักไม่พูด, ...จักไม่ฉันเสียงดังจั๊บๆ ซูดๆ ฯลฯ **ธัมมเทสนาปฏิสังยุตที่ 3** มี 16 ข้อ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราจักไม่แสดงธรรมแก่คนไม่เป็นไข้นั่งรัดเข่า, ...เราจักไม่แสดงธรรมแก่คนที่ไม่เป็นไข้นั่งอาสนะสูงกว่า ฯลฯ **ปกิณณกะ** หรือ **เบ็ดเตล็ดที่** 4 มี 3 ข้อ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราไม่เป็นไข้จักไม่ยืนถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ฯลฯ

อธิกรณสมถะ 7 เป็นธรรมเครื่องระงับอธิกรณ์[1] คือ วิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ์มี 7 อย่าง คือ 1. *สัมมุขาวินัย* วิธีระงับในที่พร้อมหน้า 2. *สติวินัย* วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก 3. *อมูฬหวินัย* วิธีระงับสำหรับผู้หายจากเป็นบ้า 4. *ปฏิญญาตกรณะ* การทำตามที่รับ 5. *ตัสสปาปิยสิกา* การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ) 6. *เยภุยยสิกา* การตัดสินตามคำของคนข้างมาก 7. ติณวัตถารกวินัย วิธีดุจกลบไว้ด้วยหญ้า (ประนีประนอม)

---

[1]เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ, เรื่องที่สงฆ์ต้องดำเนินการมี 4 อย่าง คือ *1. วิวาทาธิกรณ์* การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย *2. อนุวาทาธิกรณ์* การโจทก์หรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ *3. อาปัตตาธิกรณ์* การต้องอาบัติ การปรับอาบัติและการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ *4. กิจจาธิกรณ์* กิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การให้อุปสมบท

จ. ศีล 311 เป็นศีลสำหรับนางภิกษุณีมีในภิกขุนีปาฏิโมกข์ นางภิกษุณีรักษาศีลมากกว่าพระภิกษุ กล่าวคือ นอกจากจะมีศีล 227 ข้อ อย่างพระภิกษุแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงบัญญัติเพิ่มขึ้นให้อีก 84 ข้อ รวมเป็นศีล 311 ข้อ ข้อที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นเรื่องของความเข้มงวดอย่างหนึ่งและอีกอย่างหนึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศ เช่น ปาราชิกของนางภิกษุณี เมื่อล่วงละเมิดแล้วต้องขาดจากความเป็นนางภิกษุณี มีถึง 8 ข้อ คือ 4 ข้อข้างต้นเหมือนอย่างของพระภิกษุ (เสพเมถุน ลักของเขา ฆ่ามนุษย์ และอวดอ้างคุณวิเศษ) แล้วยังมีเพิ่มอีก 4 ข้อ คือ

(5) ยินดีต่อการลูบคลำจับต้องของผู้ชาย ตั้งแต่บริเวณไหปลาร้าลงไปจนถึงเลยเข่าขึ้นมา

(6) รู้ว่านางภิกษุณีด้วยกันต้องปาราชิกแล้วปกปิดไว้ไม่บอกให้ใครๆ ทราบ

(7) เข้าเป็นพรรคพวกกับพระภิกษุที่ถูกสงฆ์ประกาศห้ามเข้าร่วมในสังฆกรรม ที่เป็นไปโดยชอบด้วยพระวินัยแล้ว

(8) มีความกำหนัดยินดีเมื่อถูกผู้ชายจับมือ จับผ้าสังฆาฏิ มีความกำหนัดยินดีในการยืนด้วยพูดด้วย ในการไปยังที่นัดพบ ในการเข้าไปยังที่ลับกับผู้ชาย และในการทอดกายลงเพื่อให้ผู้ชายเสพเมถุน

ส่วนศีลที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศโดยเฉพาะ ก็เช่น ห้ามนางภิกษุณีทำความสะอาดช่องกำเนิดลึกเกินกว่าสององคุลี เป็นต้น

เนื่องจากภิกษุณีได้สูญสิ้นไปนานแล้วโดยเฉพาะในประเทศไทยก็ไม่เคยมี จึงไม่ขอกล่าวถึงรายละเอียดมากกว่านี้

กฎหมาย : หน้าที่

กฎหมายจะว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในสังคม บุคคลนอกจากจะมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายแล้ว ยังมีหน้าที่ด้านสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย พุทธศาสนาได้มีบทบาทที่สำคัญต่อหน้าที่ด้านสังคมและวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่บุคคลในสังคมไทย ได้มีการปฏิบัติต่อกันและกันสอดคล้องกับหน้าที่ที่บุคคลจะพึงปฏิบัติต่อกันที่ได้กำหนดไว้ในพุทธศาสนา นั่นก็คือ หลักทิศ 6 อันเป็นหลักการที่เสนอหน้าที่ที่ศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร หลักทิศ 6 นี้ ชาวยุโรปเลื่อมใสมากว่าจะสามารถแก้ปัญหาสังคมได้เพราะได้กำหนดหน้าที่ให้บุคคลทุกประเภทในสังคมควรปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีงามไม่มีการกดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลงไป หลักทิศ 6 นี้มาในสิงคาลกสูตร[1] ซึ่งเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการประทานโอวาทเกี่ยวกับการไหว้ทิศแก่มาณพ (เด็กหนุ่ม) ชื่อว่าสิงคาลกะ ความโดยย่อจากพระสูตรนี้มีดังนี้

[1]พระไตรปิฎก เล่มที่ 13 (พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3) ทีฆนิกาย ปาฏิกวัคค์

คราวหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่เวฬุวนาราม ใกล้เมืองราชคฤห์ เช้าวันหนึ่งเสด็จสู่เมืองราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลกมาณพมีผ้าเปียกมีผมเปียกประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้ง 6[1] อยู่ จึงตรัสถามว่าทำไม จึงไหว้ทิศ มาณพกราบทูลว่าบิดาของเขาเมื่อจวนจะสิ้นชีวิตได้สั่งไว้ว่าให้ไหว้ทิศทั้งหลาย เขาเคารพเชื่อฟังคำสั่งของบิดาจึงออกมาไหว้ทิศแต่เช้าทุกวัน พระศาสดาตรัสว่าในวินัยของพระอริยะ (ระเบียบปฏิบัติของผู้ที่เจริญแล้ว) เขาไม่ไหว้ทิศกันอย่างนี้ เมื่อสิงคาลกมาณพทูลถามว่าเขาไหว้ทิศกันอย่างไร จึงตรัสว่า ดูก่อนคหบดีบุตร ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงตั้งใจฟังให้ดี เราจักกล่าว สิงคาลกมาณพ กราบทูลน้อมรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า อริยสาวก (สาวกของพระอริยะ) ละกรรมกิเลส 4[2] ได้แล้ว ไม่ทำบาปโดยฐานะ 4[3] และไม่เสพทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ 6[4] ประการ อริยสาวกนั้นปราศจากความชั่ว 14 ดังกล่าวได้แล้ว เป็นผู้ปกปิด (ปฏิบัติชอบ) ทิศทั้ง 6 ชื่อว่าเพื่อชัยชนะในโลกทั้งสอง คือโลกนี้และโลกหน้า เมื่อตายไปก็จะเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์... ดูก่อนคหบดีบุตร ก็อริยสาวกเป็นผู้ปกปิดทิศทั้ง 6 อย่างไร ท่านพึงทราบทิศ 6 เหล่านี้ คือ พึงทราบมารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า (ปุรัตถิมทิศ) ครูอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) ภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) มิตรเป็นทิศเบื้องซ้าย (อุตตรทิศ) คนรับใช้คนงานและลูกจ้างเป็นทิศเบื้องต่ำ (เหฏฐิมทิศ) สมณพราหมณ์คือพระสงฆ์ผู้ทรงศีลเป็นทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ดูก่อนคหบดีบุตร...

1. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน

ก. บุตรธิดาพึงปฏิบัติบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ด้วยการประพฤติ 5 อย่าง ดังนี้

(1) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
(2) ช่วยทำการงานของท่าน
(3) ดำรงวงศ์สกุล
(4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
(5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

---

[1]ทิศทั้ง 6 คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง

[2]กรรมกิเลส 4 คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดปด

[3]ฐานะ 4 คือ ความลำเอียงเพราะรัก เพราะชัง เพราะหลง เพราะกลัว

[4]อบายมุข 6 คือ เป็นนักเลงสุรา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้าน

ข. มารดาบิดาเมื่อบุตรธิดาได้ปฏิบัติบำรุงด้วยการประพฤติดังกล่าวแล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหลัก 5 อย่าง ดังนี้

(1) ห้ามมิให้ทำความชั่ว

(2) ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี

(3) ให้ได้รับการศึกษา

(4) หาคู่ครองที่เหมาะสมให้

(5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

ดูก่อนคหบดีบุตร เมื่อมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าอันบุตรธิดาได้ปฏิบัติบำรุงด้วยการประพฤติ 5 อย่างนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรธิดาด้วยหลัก 5 อย่างดังกล่าวแล้ว ทิศเบื้องหน้านั้น ชื่อว่าอันบุตรธิดาปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

2. ทักษิณทิศ ทิศเบื้องขวา คือทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักขิไณยบุคคลควรแก่การบูชาคุณ

ก. ศิษย์พึงปฏิบัติบำรุงครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ด้วยการประพฤติที่ดี 5 อย่าง คือ

(1) ลุกขึ้นยืนต้อนรับ (แสดงความเคารพ)

(2) เข้าไปหาเพื่อคอยรับใช้ ปรึกษา ซักถาม และขอรับคำแนะนำ

(3) เชื่อฟัง

(4) ปรนนิบัติ ช่วยบริการ

(5) เรียนวิชาการต่างๆ โดยเคารพ

ข. ครูอาจารย์อันศิษย์ได้ปฏิบัติบำรุงด้วยการประพฤติที่ดี 5 อย่างนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหลัก 5 ประการ ดังนี้

(1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี

(2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

(3) สอนวิชาการต่างๆ ให้จบบริบูรณ์

(4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ

(5) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ (สอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี)

ดูก่อนคหบดีบุตร เมื่อครูอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาอันศิษย์ได้ปฏิบัติบำรุงด้วยความประพฤติ 5 อย่างนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการประพฤติที่ดี 5 อย่างดังกล่าวแล้ว ทิศเบื้องขวานั้น ชื่อว่าอันศิษย์ปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

3. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง คือทิศตะวันตก ได้แก่ ภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง

ก. สามีพึงปฏิบัติบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง ด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา

(2) ไม่ดูหมิ่น

(3) ไม่นอกใจ

(4) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้

(5) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ข. ภรรยาได้รับอนุเคราะห์อย่างนี้แล้ว พึงปฏิบัติต่อสามีด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

(2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

(3) ไม่นอกใจ

(4) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

(5) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ดูก่อนคหบดีบุตร ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง อันสามีปฏิบัติบำรุงด้วยหลัก 5 ประการนี้แล้วย่อมปฏิบัติต่อสามีตามหลักการดังกล่าว ทิศเบื้องหลังนั้น ชื่อว่าอันสามีปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

4. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย คือทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตรายและเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ

ก. บุคคลพึงปฏิบัติต่อมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) ให้ปันสิ่งของของตน

(2) พูดจาไพเราะอ่อนหวาน

(3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

(4) วางตนเสมอต้นเสมอปลาย

(5) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

ข. มิตรสหายผู้ได้รับการปฏิบัติด้วยดีอย่างนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ตอบเพื่อนด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน

(2) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน

(3) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้

(4) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก

(5) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ดูก่อนคหบดีบุตร มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย อันบุคคลปฏิบัติต่อด้วยหลัก 5 ประการนี้แล้วย่อมอนุเคราะห์บุคคลผู้เป็นเพื่อนนั้นตามหลักการดังกล่าว ทิศเบื้องซ้ายนั้นชื่อว่าอันบุคคลปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

5. เหฏฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้ คนงาน และลูกจ้าง เพราะเป็นผู้ช่วยทำการงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้

ก. นายและนายจ้าง พึงปฏิบัติต่อคนรับใช้ คนงาน และลูกจ้างผู้เป็นทิศเบื้องล่าง ด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) จัดการงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ

(2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

(3) จัดสวัสดิการดีมีการช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

(4) ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

(5) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้ คนงาน และลูกจ้างเมื่อได้รับการอนุเคราะห์อย่างนี้แล้วย่อมปฏิบัติชอบต่อนายและนายจ้างด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) เริ่มทำการงานก่อนนาย นายจ้าง

(2) เลิกงานทีหลังนาย นายจ้าง

(3) ถือเอาแต่ของที่นาย นายจ้างให้

(4) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

(5) นำเกียรติคุณของนาย นายจ้างไปเผยแพร่

ดูก่อนคหบดีบุตร คนรับใช้ คนงาน ลูกจ้างผู้เป็นทิศเบื้องต่ำ อันนาย นายจ้างอนุเคราะห์อย่างนี้แล้วย่อมสนองตอบนาย นายจ้างตามหลักการดังกล่าว ทิศเบื้องต่ำนั้นชื่อว่า อันนาย นายจ้างปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

6. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์คือพระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรมและเป็นผู้นำทางจิตใจ

ก. คฤหัสถ์ย่อมปฏิบัติบำรุงพระสงฆ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน ด้วยหลัก 5 ประการ คือ

(1) จะทำอะไรต่อท่าน ก็ทำด้วยเมตตาคือความปรารถนาดี

(2) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา

(3) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา

(4) ไม่ปิดประตูบ้าน คือต้อนรับด้วยความเต็มใจ

(5) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

ข. พระสงฆ์เมื่อได้รับการปฏิบัติบำรุงเช่นนี้ ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ด้วยหลัก 6 ประการ ดังนี้

(1) ห้ามปรามจากความชั่ว

(2) ให้ตั้งอยู่ในความดี

(3) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม

(4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

(5) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

(6) บอกทางสวรรค์ คือ ทางชีวิตที่มีความสุขความเจริญให้

ดูก่อนคหบดีบุตร พระสงฆ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อันคฤหัสถ์ปฏิบัติบำรุงเช่นนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักการดังกล่าว ทิศเบื้องบนนั้น ชื่อว่าอันคฤหัสถ์ปกปิดให้เกษมสำราญ ให้ไม่มีภัยด้วยประการฉะนี้

ทิศต่างๆ เหล่านี้ เมื่อบุคคลปฏิบัติชอบตามหลักการนี้แล้ว ย่อมเป็นทิศที่เกษมปลอดภัย

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบลงแล้ว สิงคาลกมาณพทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่าแจ่มแจ้งจริงๆ เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง จุดไฟให้สว่างในที่มืด ครั้นแล้ว สิงคาลกมาณพก็แสดงตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

จากข้อความในพระสูตรนี้ มีข้อสังเกตให้เห็นถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่ง คือการตีความใหม่ (Reinterpretation) เพื่อให้มีเหตุผลดียิ่งขึ้น เป็นการแปลหรือให้ความหมายใหม่โดยใช้ภาษาเดิมของเขาที่เขาคุ้นเคยอยู่แล้วนั่นเอง เช่น การไหว้ทิศเมื่อเขาจะไหว้ทิศก็ให้ไหว้ต่อไปไม่ขัดใจแต่เป็นทิศแบบใหม่ วิธีไหว้แบบใหม่ซึ่งเมื่อไหว้หรือปฏิบัติชอบแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างมาก เป็นการสั่งสอนให้คนในสังคมรู้จักหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันด้วยดี เป็นการถ้อยทีถ้อยปฏิบัติต่อกันทุกฝ่าย เช่น มารดาบิดากับบุตรธิดาว่าแต่ละฝ่ายมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร ครูอาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา มิตรกับมิตร นายจ้างกับลูกจ้าง พระสงฆ์กับคฤหัสถ์ก็เช่นเดียวกันว่าแต่ละฝ่ายจะมีหน้าที่ที่จะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร ถ้าทุกคนรู้จักหน้าที่ของตนตามนี้และปฏิบัติชอบตามหน้าที่ที่ทรงแสดงไว้ในสิงคาลกสูตรนี้แล้ว ก็เชื่อได้ว่าสังคมเราจะสงบสุขมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างแน่นอน ยิ่งก่อนที่จะแสดงหลักทิศ 6 ก็สอนให้ละกรรมกิเลส 4 อคติ 4 และอบายมุข 6 ให้ได้ ก็ยิ่ง

เป็นประโยชน์ต่อบุคคลในสังคมเป็นอย่างมาก เพราะจะช่วยปรับปรุงคุณภาพของคนให้ดีขึ้น มีความประณีตทางจิตใจ เมื่อคุณภาพของคนดี สังคมก็ต้องดีมีความสงบสุขเพราะสังคมสร้างขึ้นด้วยบุคคล

ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 22 (พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 14) อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ได้กล่าวถึงคุณสมบัติอันเป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาไว้ดังนี้

(1) ต้องนับถือพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งทั้งปวง

(2) ต้องมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยนั้น

(3) รักษาศีล 5 หรือศีล 8 เป็นปรกติ

(4) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว ให้เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล คือมุ่งหวังผลจากการกระทำ ไม่ใช่จากโชคลางและสิ่งที่ตื่นกันว่าขลังศักดิ์สิทธิ์

(5) ไม่แสวงหาทักขิไณย์ภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพุทธศาสนา

(6) กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา

(7) เว้นจากการค้าขายที่ไม่ชอบ 5 อย่าง คือ ค้าขายมนุษย์ ค้าขายเครื่องประหาร ค้าขายสัตว์เป็น ค้าขายน้ำเมา ค้าขายยาพิษ

(8) เมื่อตนเองประพฤติปฏิบัติดีแล้วก็พยายามชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติตามด้วย

(9) ต้องตระหนักอยู่เสมอว่าตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา

(10) ต้องท่องจำอาราธนาศีล 5 ศีล 8 คำอาราธนาธรรม และคำอาราธนาสวดพระปริตรไว้ให้คล่อง

และในพระไตรปิฎก เล่มที่ 23 อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ก็ได้กล่าวถึงคุณสมบัติอันเป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาไว้เช่นกันดังนี้

(1) ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ

(2) ไม่ละเลยการฟังธรรม

(3) ศึกษาในอธิศีล

(4) มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะและปูนกลาง

(5) ไม่ฟังธรรมด้วยตั้งใจจะคอยเพ่งโทษติเตียน

(6) ไม่แสวงหาทักขิไณย์ภายนอกหลักคำสอนนี้

(7) กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ ขวนขวายในการอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนา

หน้าที่ทั้งหมดที่ยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องตระหนักสำเหนียกและถ้าปฏิบัติได้ ก็จะมีแต่ความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ดังคำกลอนของ "เขมถะ" ที่ว่า

"หน้าที่นั้น สำคัญ อันยอดยิ่ง
หน้าที่นี้ เป็นสิ่ง ต้องศึกษา
หน้าที่นั้น สำคัญ ทุกเวลา
หน้าที่เสร็จ เป็นผาสุก แสนสุขใจ"

เนติธรรม : จารีตขนบประเพณี และกฎ กติกา ระเบียบ ข้อบังคับ

ขนบประเพณีบางอย่างเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย แม้ไม่มีกฎหมายห้ามไว้ แต่ถ้าใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม ก็จะเป็นที่รังเกียจของสังคมหรือเป็นที่อับอายขายหน้า เพราะถือกันว่าเป็นสิ่งไม่ดีและเสียหาย ขนบประเพณีหรือจารีตประเพณีเหล่านั้น ก็ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

♦ ลูกๆ จะต้องกตัญญูต่อพ่อแม่หรือผู้มีพระคุณ

♦ ลูกจะต้องไม่ล่วงเกินพ่อแม่ทั้งทางกาย วาจา และใจ (เพราะถ้าล่วงเกิน เช่น ถ้าต่อยตีพ่อแม่ เกิดชาติหน้ามือจะใหญ่เท่าใบตาล ถ้าด่าพ่อแม่เกิดชาติหน้า จะไปเกิดเป็นเปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม)

♦ ผู้น้อยจะต้องเคารพผู้ใหญ่

♦ ชาวพุทธจะต้องเข้าวัดทำบุญ

♦ ชาวพุทธจะต้องไปเวียนเทียนในวันวิสาขะ วันมาฆะ และวันอาสาฬหะ

♦ ชาวพุทธจะไม่เผาศพในวันพระและวันศุกร์

♦ สามัญชนจะไม่นั่งสูงกว่าพระสงฆ์

♦ ชาวพุทธจะต้องไม่ข้ามภูษาโยงหรือสายโยงหรือด้ายสายสิญจน์ ที่ใช้ในงานศพหรืองานพิธีทั่วไป

♦ ชาวพุทธต้องไม่ใช้น้ำฝนสำหรับให้พระสงฆ์ทำน้ำมนต์ ด้วยถือว่าน้ำที่จะศักดิ์สิทธิ์ขึ้นได้ต้องมาจากธรณี

♦ พระสงฆ์จะต้องกราบไหว้กันตามลำดับอาวุโส

♦ พระสงฆ์จะต้องไม่พูดเกี้ยวหญิง

♦ พระสงฆ์จะต้องไม่แตะต้องกายหญิง

♦ พี่น้องพ่อแม่เดียวกันจะต้องไม่แต่งงานกัน

♦ นายจะต้องไม่เอาคนใช้มาเป็นเมีย

♦ พ่อกับลูกจะต้องไม่แต่งงานกัน (ห้ามเสพสมลูกตนเอง)

♦ หญิงสาวไม่ควรเสียตัวก่อนแต่งงาน

♦ ชายหนุ่มหญิงสาวจะต้องไม่มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงาน

♦ หญิงจะต้องไม่มีสามีหลายคน

♦ ชายหญิงจะต้องไม่แต่งงานก่อนการสู่ขอ

♦ เวลาหามผีถึงป่าช้าไม่ให้มีการไปรับเหมือนรับของทั่วไปให้คนหามนั่นแหละปลงลงเอง

♦ เวลาจะประชุมเพลิงศพ ไม่ควรรับดอกไม้จันทน์ยื่นต่อให้บุคคลอื่น แต่ละคนควรรับเอาเฉพาะของตนเองเท่านั้น

ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของคนไทยภาคต่างๆ ที่ได้การรับถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพบุรุษจนกลายเป็นจารีตประเพณี ซึ่งก็มีเนื้อหาสำคัญไม่ค่อยแตกต่างกันนักเนื่องมาจากการยอมรับเอาวัฒนธรรมของกันและกันในอดีตนั่นเอง สิ่งที่ถูกห้ามมิให้กระทำนี้หากทำไปก็จะไม่ถูกต้อง ผิดกฎหรือระเบียบข้อบังคับของสังคม ประชาชนถิ่นต่างๆ ของไทยจะเรียกความผิดนั้นต่างกันตามท้องถิ่น

ภาคอีสาน เรียกสิ่งไม่ควรทำว่า "ขะลำ" หากทำไปจะถูก "ขวง" คือสิ่งชั่วร้าย

ขนบธรรมเนียมประเพณี หลักปฏิบัติตนของแต่ละบุคคลหรือข้อห้ามในรูป "ขะลำ" มีมากมาย ขอยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

♦ ไปเอาบุญก่ายบ้าน-ขะลำ

♦ กินข้าวก่อนผัวเป็นวัวเขาตู้ นอนก่อนผัว-ขะลำ

♦ ผัวไปทางไกล เมียอยู่บ้านตัดผม ทัดดอกไม้-ขะลำ

♦ ย่างเสียงดัง กินข้าวเสียงดัง-ขะลำ

♦ ย่างก่อนเจ้าหัว เว้าหยอกเจ้าหัว เข้าวัดเสียงดัง-ขะลำ

♦ เอามือตีแมวตีหมา เตะวัวเตะควาย-ขะลำ

♦ บุญมหาชาติ ขี้เมาเข้าวัด-ขะลำ

♦ หญิงสาวไปไหนมาไหนคนเดียวกลางคืน-ขะลำ

♦ หญิงสาวไปกับชายสองต่อสองไม่ว่ากลางวันกลางคืน-ขะลำ

♦ หนุ่มสาวพบปะสนทนาเกี้ยวพาราสีกันได้อย่างเปิดเผย แต่มิให้ถูกเนื้อต้องตัวกัน-ขะลำ-ผิดผี-ผิดของฮักษา

♦ ผู้หญิงไปซูหรือสมสู่ผู้ชาย-ขะลำมาก

ฯลฯ

ภาคเหนือ เรียกสิ่งไม่ควรทำว่า "มูลขึด" หากกระทำลงไปจะถูกขึด คือสิ่งที่ชั่วร้าย ไม่ดี จะ "แพ้" ลูกหลาน หมายถึง จะทำให้ฉิบหายวายวอดแก่ลูกหลานในวันข้างหน้า จารีตประเพณีในรูปของ "ขึด" ของลานนาไทย ใคร่ขอยกตัวอย่างดังนี้

♦ ข้ามเงาพระเจ้า พระธาตุ พระธรรม พระสงฆ์-ขึด
♦ เมื่อจักเข้านอน ลืมไหว้พระเจ้า-ขึด
♦ กินเหล้าเมาพ้นประมาณ-ขึด
♦ มักแอ่วหยอกเมียท่าน-ขึด
♦ ดมดอกปูจาพระเจ้า-ขึด
♦ เสพเมถุนกับสัตว์-ขึด
♦ นอนเล่นดาบ คาบนมเมีย-ขึด

ฯลฯ

ภาคใต้ เรียกสิ่งไม่ควรทำว่า "ต้องห้าม" หากทำลงไปจะเป็นเสนียด จัญไร ไม่ดี มีหลายอย่างที่ตรงกับภาคอื่นๆ แต่ละเรื่อง อาจบอกเจตนาต่างกันไป ขอยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างดังนี้

♦ ห้ามโพกหัวเข้าวัด (เพราะเชื่อว่าจะหัวล้าน)
♦ ห้ามกินก่อนคนแก่ (เพราะเชื่อว่าชาติหน้าจะเกิดเป็นหมา)
♦ ห้ามเก็บดอกไม้ในวัด (เพราะเชื่อว่าตายไปจะตกนรก)
♦ คนเป็นแผลเน่าเปื่อยห้ามไปเผาศพ (เพราะเชื่อว่าแผลจะเน่าเปื่อยยิ่งขึ้น)
♦ ห้ามกินของฝาก (เพราะเชื่อว่าจะทำให้คอพอก)
♦ ห้ามขี่หมา (เพราะเชื่อว่าฟ้าจะผ่า)
♦ ห้ามนั่งขวางบันได (เพราะเชื่อว่าจะคลอดลูกไม่ออก)

ฯลฯ

ภาคกลาง เรียกสิ่งไม่ควรทำว่า "ผิด" หากกระทำลงไปจะทำให้เดือดร้อนในภายหลัง เช่น ผิดกฎ ผิดใจ ผิดจารีต ขอยกตัวอย่างข้อห้ามคำสอนของคนไทยในภาคกลางบางจังหวัดดังนี้

♦ ห้ามร้องเพลงในครัว จะมีผัวแก่
♦ ห้ามนอนกินข้าว เชื่อว่าเกิดชาติหน้าจะเป็นงูเหลือม
♦ ห้ามเล่าความฝันขณะกินข้าว
♦ ห้ามด่าครูบาอาจารย์ ถือว่าเป็นบาปและไม่เจริญ

♦ ห้ามดมดอกไม้ก่อนถวายพระเชื่อว่าจะทำให้จมูกใหญ่จมูกโหว่
♦ พระมาบ้านถือว่าดี จะมากี่องค์ไม่ถือ
♦ ห้ามชายหญิงล่วงเกินในวัด เพราะจะทำให้เป็นหงิกง่อย
♦ ห้ามนำวัวควายไปเลี้ยงในวัด ถือว่าบาป
♦ ห้ามหญิงด่าสามี ถือว่าทำกินไม่ขึ้นไม่เจริญ
♦ ถ้าชายหญิงล่วงเกินกันมากกว่าจับมือถือแขน ต้องขอขมาผีเรือน
♦ ห้ามแมวข้ามศพถือว่าไม่ดี
♦ ห้ามหญิงท้องแก่ไปงานศพ ถือว่าไม่ดี
♦ ห้ามถ่มน้ำลายหรือพูดว่าเหม็นศพเวลาไปงานศพ ถือว่าความเหม็นหรือสิ่งไม่ดีจะกลับมาสู่ตัวเรา

ฯลฯ

นอกจากนี้ สถาบันหรือองค์กรต่างๆ จะมีกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับ คำสั่ง ประกาศ หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อบังคับใช้ในหน่วยงานของตนให้การบริหารหรือการดำเนินงานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญในการช่วยกล่อมเกลาโน้มน้าวจิตใจ จิตวิญญาณและสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมต่อสังคม ทำให้คนในสังคมในองค์กรหรือสถาบันนั้นๆ เชื่อฟังและปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผล เพราะพุทธศาสนามีหลักธรรมสามารถควบคุมมิให้คนทำชั่วได้ทั้งต่อหน้าและลับหลังและควบคุมได้ถึงทางจิตใจ ส่วนกฎหมายหรือกฎกติกาเป็นต้นนั้นจะสามารถควบคุมได้เฉพาะทางร่างกายและพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น ส่วนด้านจิตใจหรือพฤติกรรมภายในนั้น ต้องยอมรับว่าศาสนาได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะเข้าไปมีบทบาททำให้คนในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตามหลักเนติธรรมอย่างได้ผลสมบูรณ์

5. พุทธศาสนากับวัฒนธรรมทางสหธรรม

วัฒนธรรมทางสหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคม เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสังคมว่าจะต้องคบค้าสมาคมช่วยเหลือเกื้อกูลถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน จะต้องมีหลักปฏิบัติต่อกันอย่างไร เช่น เรื่องการแสดงความเคารพ เรื่องมารยาทต่างๆ ตลอดทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นต้น พุทธศาสนาได้นำเสนอหลักธรรมต่างๆ ที่จะทำให้ผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกันมากมาย ขอยกตัวอย่าง เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 มารยาทต่างๆ ที่มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา และประเพณีไทย ส่วนประเพณีไทยจะขอนำไปกล่าวไว้ในบทที่ 4

5.1 หลักธรรม

หลักธรรมที่เป็นตัวอย่างสหธรรมที่เป็นหลักให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติต่อกันได้เป็นอย่างดีคือ **สังคหวัตถุ 4** ต่อไปนี้

1. **ทาน** *การให้* คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือด้วยสิ่งของเพื่อเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่กันและกัน ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน
2. **ปิยวาจา** *วาจาเป็นที่รัก* คือ เวลาพูดจาปราศรัยกัน ก็ให้ใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดกันด้วยความรักและหวังดี มีวาจาจริง อ่อนหวาน สมานมิตรและเป็นประโยชน์
3. **อัตถจริยา** *การประพฤติเป็นประโยชน์ต่อกัน* คือ คนเราอยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกัน มีกิจการงานหลายอย่างที่เราจะทำเพียงคนเดียวหาได้ไม่ จำเป็นจะต้องพึ่งพาอาศัยกันทั้งทางกาย ทางวาจา ด้วยตั้งความปรารถนาดีต่อกันแล้วประพฤติตนให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและคนอื่น
4. **สมานัตตตา** *ความมีตนเสมอ* คือ ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัวจองหอง หยิ่ง และทำตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ต่อเพื่อนฝูง เจ้านาย ญาติผู้ใหญ่ ผู้น้อยและมีตนเสมอในหน้าที่การงาน การศึกษาเล่าเรียน ไม่หน้าไหว้หลังหลอก หรือต่อหน้าเป็นมะพลับลับหลังเป็นตะโก เป็นต้น

ที.ปา., อัง.จตุกก.

5.2 มารยาท

คำว่า มารยาท หมายถึง การมีกิริยาวาจาที่ถือว่าเรียบร้อยเหมาะสม การมีมารยาทที่ดีต่อคนอื่นในฐานะและสถานการณ์ต่างๆ เป็นวัฒนธรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง มารยาทที่ดีที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา หรือไม่ก็เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามีมากมาย ใคร่ขอนำมากล่าวเพียงบางอย่างดังนี้

5.2.1 มารยาททางกาย

มารยาททางกายในที่นี้จะขอเน้นเรื่องการแสดงความเคารพที่ว่าด้วยการกราบและการไหว้ การกราบและการไหว้ เป็นการแสดงความเคารพอันเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของไทยมาแต่โบราณกาลและเป็นแบบฉบับของวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ขอแยกประเด็นดังนี้

ก. การกราบ การกราบเป็นการแสดงคารวธรรมระดับสูงสุด เพราะผู้กราบจะกราบผู้ใด จะต้องเป็นผู้มีจิตใจยินยอมเคารพบูชาต่อผู้นั้นจริงๆ จึงจะทำได้ ตามประเพณีวัฒนธรรมไทย การกราบ จัดแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. การกราบพระรัตนตรัย (ซึ่งก็รวมเอาพระภิกษุสามเณรด้วย) ได้แก่ การกราบพระพุทธ ใช้คำว่า “อภิวาท” (อภิวาเทมิ) กราบพระธรรม ใช้คำว่า “นมัสการ”

(นมัสสามิ) และกราบพระสงฆ์ใช้คำว่า "นมการ" (นมามิ) ทั้ง 3 อาการนี้เป็นการกราบแบบ "เบญจางคประดิษฐ์" ซึ่งเป็นการกราบที่พร้อมด้วยองค์ 5 คือ เข่า 2 ศอก 2 และหน้าผาก 1 โดยให้อวัยวะทั้ง 5 คือ เข่าทั้ง 2 มือทั้ง 2 และหน้าผากจรดลงกับพื้น

2. การกราบฆราวาส ไม่นิยมกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แต่กราบแบบนั่งพับเพียบทั้งชายและหญิง กราบลงเพียง 1 ครั้ง โดยไม่แยกมือหรือแบมือและวางหน้าผากไว้ตรงสันมือ

3. การกราบศพ สำหรับการกราบศพนั้น มีหลักปฏิบัติอยู่ว่าถ้าตอนมีชีวิตอยู่เคยกราบอย่างไร ก็ให้ถือปฏิบัติอย่างนั้นเมื่อตายไปแล้ว นั่นก็คือกราบศพฆราวาส กราบ 1 ครั้ง ไม่แบมือ กราบศพพระสงฆ์ กราบ 3 ครั้งแบมือด้วยเบญจางคประดิษฐ์

ข. การไหว้ การไหว้เป็นการแสดงความเคารพระดับรองจากการกราบและปฏิบัติง่ายกว่าการกราบ นิยมใช้แพร่หลายในทุกโอกาส เป็นแบบแสดงความเคารพที่ง่ายที่สุดของคนไทย มีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

1. ไหว้พระรัตนตรัย ให้น้อมศีรษะลงต่ำ ไหว้ให้ปลายมือจรดตีนผม ทำครั้งเดียว

2. ไหว้ฆราวาส มีลำดับอาวุโสของบุคคลที่จะปฏิบัติ โดยแบ่งส่วนหน้าไว้รับฐานะของบุคคลดังนี้

2.1 ไหว้ผู้อาวุโส เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ ไหว้ให้ปลายมือจรดหน้าผากหรือหว่างคิ้ว

2.2 ไหว้คนเสมอกัน ไหว้ให้ปลายมือจรดอยู่ที่จมูก

2.3 รับไหว้ผู้อาวุโสน้อยกว่า ให้ปลายมือจรดที่คาง

โดยปรกติแล้ว การทำความเคารพอันเป็นประเพณีไทย ที่สืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาโดยตรงมีอยู่ 5 วิธี คือ

(1) **อภิวาท** เป็นการกราบพระรัตนตรัย (อันรวมทั้งพระภิกษุสามเณร) ซึ่งใช้วิธีเบญจางคประดิษฐ์

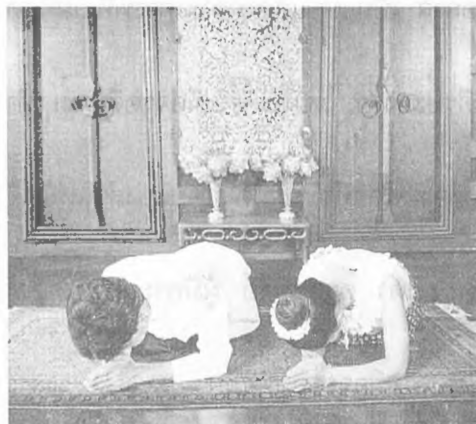
(2) **นมัสการ** ได้แก่ การพนมมือไหว้ เช่น ไหว้พระ หรือไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ในโอกาสที่ไม่เหมาะที่จะกราบ

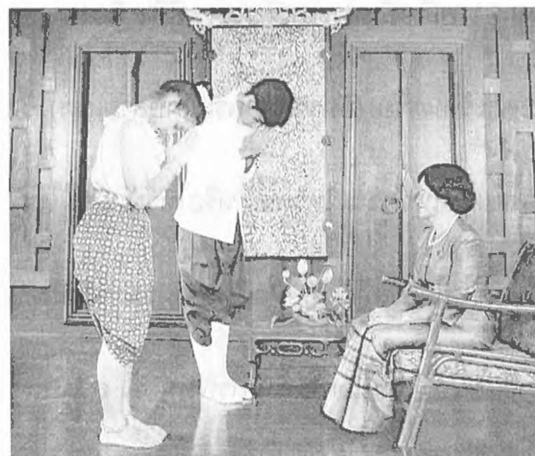
(3) **อุฏฐานะ** การลุกขึ้นยืน ใช้ในโอกาสที่ผู้ปฏิบัติอยู่ในที่ชุมนุมรวมกับคนหมู่มาก เป็นต้น

(4) **อัญชลี** ได้แก่ การประนมมือ ใช้ในโอกาสที่มีการฟังเทศน์ สวดมนต์ รับคำอวยพร เป็นต้น

(5) **สามีจิกรรม** ได้แก่ การแสดงอาการนอบน้อมอื่นๆ เช่น การถอดรองเท้า การลดร่ม เมื่อเข้าสู่ปูชนียสถาน

ตัวอย่างมารยาททางกาย : การแสดงความเคารพ

5.2.2 มารยาทเกี่ยวกับการไปวัด

วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ปฏิบัติธรรม เป็นที่บำเพ็ญบุญ เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและโดยเฉพาะเป็นที่พำนักอาศัยอยู่ของพระสงฆ์ พระสงฆ์เป็นศาสนทายาทที่สำคัญ ท่านจะต้องมีที่พำนักแยกต่างหากจากชายคาชาวบ้านนั่นก็คือ วัด ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาและการปฏิบัติธรรมเป็นไปด้วยความสะดวก เพื่อจะได้นำหลักธรรมมาสั่งสอนแก่ชาวบ้าน วัดจึงมีความสำคัญมากในทางพุทธศาสนา เรียกได้ว่าเป็นสถานที่สืบอายุพระศาสนาก็ได้ ชาวพุทธ หรือสาธุชนทั่วไปจึงควรปฏิบัติตนต่อวัดด้วยความสุภาพและความเคารพ การปฏิบัติตนอย่างไม่สมควรและอย่างไม่มีมารยาทในวัดในบริเวณวัด จะไม่เป็นการก่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตนเองและยังมีผลกระทบไปถึงพุทธศาสนาด้วย ดังนั้น การไปวัด จึงควรปฏิบัติตนดังนี้

1. การแต่งกาย แต่งกายให้สะอาดเรียบร้อย สีเรียบๆ ไม่มีลวดลายหรือสีฉูดฉาดแวววาวจนเกินควร วัดมิใช่ที่ที่คนจะต้องแต่งตัวไปอวดกัน จึงไม่ควรแต่งกายให้หรูหราล้ำสมัยจนเกินไป สตรีไม่ควรแต่งกายวับๆ แวมๆ หรือใส่เสื้อบางหรือเสื้อคอกว้างจนเห็นเสื้อชั้นใน กระโปรงไม่ควรสั้นจนน่าเกลียดหรือผ่าหน้าผ่าหลัง เพื่อเปิดเผยเรือนร่างหรือร่างกายบางส่วน เครื่องประดับก็ใส่พอควรเพราะวัดมิใช่สถานที่แสดงความร่ำรวย แต่วัดเป็นสถานที่ที่ใครไปเพื่อจะขัดเกลากิเลสมากกว่า

2. การเคารพสถานที่ วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ เป็นสถานที่ที่ต้องการความสงบและความสำรวม เมื่ออยู่ในเขตวัด ไม่ควรส่งเสียงดัง ไม่พูดคำหยาบ ไม่เล่นคะนอง ไม่ดื่มสุรา ไม่เล่นการพนัน ไม่แสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่นศาสนวัตถุ เช่น ไม่บ้วนน้ำลายรดฐานพระเจดีย์หรือเสาอุโบสถ เป็นต้น

5.2.3 มารยาทเกี่ยวกับการไปหาพระสงฆ์ที่วัด

พระสงฆ์เป็นผู้สละโลกสละกิจกรรมแบบชาวบ้าน ออกบวชเพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรมและนำมาสั่งสอนแก่ชาวบ้าน จึงเป็นศาสนทายาทผู้สืบต่ออายุพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป ชาวพุทธจึงยอมรับนับถือท่านเป็นปูชนียบุคคล ควรได้รับการกราบไหว้แม้แต่บิดามารดายังกราบไหว้บุตรผู้บวชแล้ว ชาวพุทธจึงควรปฏิบัติต่อพระภิกษุสงฆ์สามเณรด้วยความเคารพยำเกรง ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาและด้วยมารยาทอันดีงาม การไปหาพระสงฆ์ที่วัดควรจะได้ปฏิบัติตนดังนี้

(1) แต่งกายให้สะอาดสุภาพเรียบร้อย ตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องมารยาทเกี่ยวกับการไปวัด

(2) เมื่อไปวัด ก่อนจะเข้าพบท่าน ควรไต่ถามก่อนว่าท่านอยู่หรือไม่ ควรขออนุญาตก่อนเข้าพบ ถ้าไม่มีใครอยู่บริเวณนั้น ควรเคาะประตูหรือให้เสียงสัญญาณก่อนเข้าพบ หญิงต้องไม่เข้าไปหาพระในห้องตามลำพัง

(3) เมื่อเข้าไปหาท่านและพบท่านแล้ว กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้งแล้วนั่งพับเพียบ ไม่ควรนั่งบนอาสนะเสมอกับพระสงฆ์

(4) ขณะสนทนากับพระสงฆ์ ควรมีความสำรวมทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่แสดงกิริยาลุกลี้ลุกลน ไม่ทำมือทำไม้ที่เป็นการไม่สุภาพ ไม่พูดคำหยาบโลนกับพระ ไม่พูดเล่นหยอกล้อแม้จะเป็นเพื่อนกันหรือสนิทสนมกันมาก่อน ไม่ตีตัวเสมอท่าน ในขณะที่สนทนากับพระ จิตใจต้องสำรวมด้วย ไม่คิดวอกแวก ไม่คิดเรื่องอกุศล อนึ่ง สำหรับสตรีไม่ควรสนทนากับพระสงฆ์สองต่อสองในที่ลับหูลับตา

(5) ไม่ควรสนทนานานจนเกินควร ไม่ควรสนทนาในเรื่องไร้สาระเมื่อพูดเสร็จธุระแล้ว ก็ควรจะรีบกราบลาท่านกลับ

5.2.4 มารยาทในการใส่บาตร

พระสงฆ์เป็นผู้สละแล้วซึ่งชีวิตทางโลก ไม่ทำอาชีพ ไม่ทำธุรกิจอย่างชาวบ้าน แต่อุทิศตนเพื่อพระศาสนา จะมีชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยสิ่งของเกี่ยวกับปัจจัย 4 โดยเฉพาะอาหารจากผู้มีจิตศรัทธาถวาย ในการถวายอาหารนั้น จะเกี่ยวกับการทำบุญตักบาตรซึ่งชาวพุทธทั่วไปนิยมทำบุญใส่บาตรแด่พระสงฆ์ตามโอกาสอันควร การใส่บาตรพระสงฆ์นั้น ชาวพุทธควรจะได้มีการปฏิบัติที่เหมาะสมดังนี้

(1) ตื่นแต่เช้ามารอใส่บาตร โดยตั้งใจว่า พระหรือเณรรูปใดที่เดินบิณฑบาตผ่านมาก็จะมีศรัทธาใส่บาตรโดยไม่เลือกหน้า เจาะจง ว่าจะใส่บาตรรูปนี้ ไม่ใส่รูปนั้น

(2) เมื่อพระเดินมาใกล้ถึง นั่งกระโหย่ง พร้อมยกขันข้าวขึ้นจบเสมอหน้าผาก พร้อมตั้งจิตอธิษฐานว่า "ขอให้ทานนี้นำมาซึ่งความสิ้นกิเลสเถิด"

(3) ลุกขึ้น ถอดรองเท้า มือซ้ายถือขันข้าว มือขวาถือทัพพี ตักข้าวใส่ให้ตรงบาตรแล้วใส่กับข้าว ถ้าอาหารที่จะใส่บาตรจัดเป็นถุง ก็วางถุงลงในบาตรด้วยความบรรจง

(4) การใส่บาตร ควรทำด้วยความนอบน้อมและด้วยความเคารพ

(5) อย่าชวนพระสนทนา อย่าถามพระว่าชอบหรือไม่ชอบฉันอะไร เพราะพระตอบไม่ได้ จะเสียสมณสารูป จึงมีคำพังเพยเตือนใจว่า "ตักบาตรอย่าถามพระ"

(6) เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้ว วางขันข้าวไว้ข้างตัว นั่งกระโหย่งยกมือไหว้พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์เดินผ่านไปแล้ว จึงลุกขึ้น เป็นอันเสร็จ

5.2.5 มารยาทในการไปงานศพ

เป็นสภาวธรรมที่เป็นจริงที่เมื่อมีเกิดก็ต้องมีตาย เมื่อคนเกิดมาแล้วในที่สุดก็ต้องตายเป็นศพ จึงทำให้เกิดประเพณีการจัดงานศพ ดังนั้นเมื่อไปงานศพ จึงควรมีการปฏิบัติตนที่เหมาะสมอันเป็นมารยาทดังนี้

(1) แต่งตัวตามประเพณีนิยม ชายแต่งสากลนิยมสีเข้ม เนกไทสีดำ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ สวมปลอกแขนไว้ทุกข์ที่แขนเสื้อข้างซ้ายเหนือข้อศอก หรือแต่งกายชุดไทยพระราชทานสีดำ[1] ทั้งชุด หรือเสื้อสีขาว กางเกงสีดำ หรือสีเข้ม หญิงนุ่งผ้าซิ่นหรือกระโปรงตามสมัยนิยม เสื้อแบบเรียบรองเท้าหุ้มส้นสีดำ ไม่นิยมนุ่งกางเกงโดยเฉพาะกางเกงยีน ในกรณีที่ไม่สามารถหาเครื่องแต่งกาย ดังกล่าวได้ ก็ควรแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ไม่ใส่เสื้อผ้าหรือรองเท้าสีฉูดฉาด

(2) ในขณะอยู่ที่งานศพ ไม่ควรพูดคุยหรือชวนพูดคุยหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน เพราะมิใช่งานแสดงความยินดี แต่เป็นงานที่แขกควรแสดงความเสียใจกับญาติผู้วายชนม์หรือเจ้าของงาน

(3) ถ้าไปงานรดน้ำศพ เป็นที่นิยมกันว่า จะรดน้ำเฉพาะศพของผู้ที่มีอาวุโสสูงกว่า หรือเท่ากับตน ไม่นิยมรดน้ำศพผู้ที่มีอาวุโสน้อยกว่า การไปร่วมพิธีก็ถือว่าเป็นการไปไว้อาลัยผู้วายชนม์อยู่แล้ว

(4) ถ้าไปงานพิธีเผาศพ เมื่อเจ้าภาพเชิญแขกผู้มีเกียรติขึ้นจุดไฟ ทุกคนในพิธียืนพร้อมกันด้วยอาการสงบ ต่อจากนั้นจึงขึ้นไปที่เมรุเผาศพ โดยนำชุดดอกไม้จันทน์ที่เจ้าภาพจัดไว้ให้ ไปวางที่เชิงตะกอน ขอขมาศพและตั้งจิตอธิษฐานให้ผู้ล่วงลับไปสู่สุคติ แล้วแสดงความเคารพอีกครั้งหนึ่ง จึงเดินลงจากเมรุ

---

[1] สีดำเป็นสีแห่งความโศกเศร้าอาดูรประหนึ่งความมืดมิดยามราตรีหลังพระอาทิตย์ตกดิน แทนความรู้สึกอาลัยต่อผู้วายชนม์ที่จากไป

ไปงานศพ ควรแต่งกายชุดดำ และผู้หญิงไม่นิยมนุ่งกางเกงโดยเฉพาะกางเกงยีน

ในขณะอยู่งานศพ ไม่ควรพูดคุยหรือชวนคุยหัวเราะสนุกสนานเพราะไม่ใช่งานแสดงความยินดี
ควรสำรวมกายวาจาและใจแสดงความเสียใจกับญาติผู้วายชนม์หรือเจ้าของงาน

5.2.6 มารยาทที่พึงแสดงต่อปูชนียสถาน

ปูชนียสถาน คือ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันควรเคารพสักการะ ในที่นี้ได้แก่ ศาสนสถาน โบสถ์ วัด สถูปเจดีย์ หรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การปฏิบัติตนในสถานที่เหล่านี้ มีข้อที่ควรคำนึงอันเป็นมารยาทดังนี้

(1) แต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย

(2) ถอดหมวก ถอดรองเท้า ลดร่มลง

(3) ไม่แสดงอาการเหยียบย่ำดูหมิ่น

(4) ไม่พูดจาลบหลู่ เหยียดหยาม หรือพูดหยาบ

(5) ไม่ส่งเสียงเอะอะอื้ออึง ทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

(6) ไม่กล่าวคำทำนองว่าไม่เชื่อ หรือไม่ศรัทธาต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น

(7) ทำใจให้เป็นกลางไม่คิดแต่จะจับผิดเนื่องจากถือว่าเป็นสถานที่ที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาที่ตนนับถือ

(8) ปฏิบัติตามธรรมเนียมที่เขานิยมปฏิบัติกัน ยกเว้นธรรมเนียมนั้นจะขัดกับศรัทธาของตนหรือขัดกับหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ

(9) คำนึงอยู่เสมอว่า สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาใด ศาสนิกชนในศาสนานั้นก็เคารพสักการบูชา อย่าแสดงอะไรที่เป็นการทำลายน้ำใจหรือจิตใจกัน

5.2.7 มารยาทในการรับประทานอาหาร

มีพุทธพจน์อยู่บทหนึ่งความว่า "สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร" (ขุ.ธ.) การรับประทานอาหาร เป็นกิจวัตรประจำวันของทุกคนวันละหลายมื้อ อาจจะต้องรับประทานอาหารร่วมวงกับคนอื่นๆ จึงจำเป็นต้องมีมารยาท ขอยกตัวอย่างมารยาทดังกล่าวจากพุทธศาสนาโดยตรง ดังนี้

(1) ไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่นัก

(2) ทำคำข้าวให้กลมกล่อม

(3) คำข้าวยังไม่ถึงปาก ก็ไม่อ้าปากไว้ท่า

(4) เมื่อทานอยู่ก็ไม่เอานิ้วมือเข้าปาก

(5) ไม่โยนคำข้าวเข้าปาก

(6) ไม่ทานกัดคำข้าว

(7) ไม่ทานทำกระพุ้มแก้มให้ตุ่ย

(8) ไม่ทานพลางสะบัดมือพลาง

(9) ไม่ทานแลบลิ้น

(10) ไม่ทานเสียงดังจับๆ

(11) ไม่ทานเสียงดังซูดๆ

(12) ไม่ทานเลียมือ

(13) ไม่ทานเลียริมฝีปาก

ฯลฯ

วินัยบัญญัติ

5.2.8 มารยาททางวาจา

พุทธศาสนาสอนให้มีการประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ เรียกว่า กายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ถ้าประพฤติชอบแล้วก็ถือว่ามีมารยาทที่ดีงาม วจีสุจริตนั้นจะต้องเป็นการพูดที่ไม่เท็จ ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบคาย และไม่เพ้อเจ้อ ลักษณะคำพูดที่แสดงถึงความเป็นผู้มีมารยาทนอกจากต้องสุจริตดังกล่าวแล้ว จะต้องรู้จักกล่าวคำว่า “สวัสดี” ในเมื่อแรกพบหรือจากกัน กล่าวคำว่า “ขอบคุณ” หรือ “ขอบใจ” ในเมื่อได้รับอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากคนอื่น และกล่าวคำว่า “ขอโทษ” หรือ “ขออภัย” ในเมื่อผิดพลาดล่วงเกิน เพื่อเสริมความเป็นวจีสุจริตที่จะทำให้มีมารยาทที่สมบูรณ์ในการพูดยิ่งขึ้น จึงใคร่ขอนำเอาเรื่อง “สมบัติของผู้ดี” เฉพาะที่เกี่ยวกับมารยาทในการพูด ที่เขียนโดยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีมาเสนอไว้ดังนี้

(1) ไม่สอดหรือสวนวาจาและแย่งพูดในขณะที่ผู้อื่นกำลังพูดอยู่

(2) ไม่พูดเสียงดังเกินไป

(3) ไม่ใช้ถ้อยคำหยาบคาย

(4) ไม่กล่าวถึงสิ่งโสโครกที่พึงรังเกียจในท่ามกลางประชุมชนหรือในวงอาหาร

(5) ไม่พูดจาล้อเลียนหลอกลวงผู้ใหญ่

(6) เมื่อผู้ใดได้แสดงคุณต่อตนอย่างไร ควรออกวาจา “ขอบคุณ” เขาเสมอ

(7) ไม่เที่ยวติเตียนสิ่งของที่เขาตั้งไว้ในบ้านที่ตนไปสู่

(8) ไม่พูดให้เพื่อนเก้อกระดากอาย

(9) ไม่พูดเปรียบเปรยเคาะแคะสตรีกลางที่ประชุม

(10) พูดจาฉะฉานชัดถ้อยชัดคำไม่อุบอิบอ้อมแอ้ม

(11) พูดสิ่งใดย่อมให้เป็นที่เชื่อถือได้

(12) ไม่ใช้วาจาข่มขี่และเยาะเย้ยถากถางผู้กระทำผิดพลาด

(13) ไม่สนทนาแต่เรื่องตนฝ่ายเดียวจนคนอื่นไม่มีช่วงจะสนทนาเรื่องอื่นได้

(14) ไม่ใช้วาจาโอ้อวดตนและลบหลู่ผู้อื่น

(15) ไม่พูดจาสับปลับกลับกลอกตลบตะแลง

(16) ไม่ใช้คำสบถติดปาก

(17) ไม่เป็นพาล พอใจทะเลาะวิวาท

(18) ไม่นินทาว่าร้ายกันและกัน

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ก็พอแสดงให้เห็นว่า การมีมารยาททางวาจาเป็นสิ่งสำคัญซึ่งบุคคลที่ปฏิบัติอยู่เป็นนิจ ก็ย่อมจะเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ทั้งจะเป็นผู้ที่น่านับถือน่าเอ็นดูและเป็นที่รักของคนทั่วไป ดังคำประพันธ์ของสุนทรภู่ที่ว่า

"ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
มีคนรักรสถ้อยอร่อยจิต
แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา"

หรือที่ว่า

"เป็นมนุษย์สุดนิยมที่ลมปาก
จะได้ยากโหยหิวเพราะชิวหา
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา
จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะความ"

บทที่ 4

พุทธศาสนากับประเพณีไทย

(Buddhism and Thai Customs)

1. พุทธศาสนา : บ่อเกิดแห่งประเพณี

หัวใจของวัฒนธรรมโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางสหธรรมก็คือ ลัทธิประเพณีต่างๆ เมื่อพูดถึงวัฒนธรรมแล้วไม่พูดถึงประเพณี ดูเหมือนว่าจะขาดความสมบูรณ์ไป เพราะสองคำนี้มักจะเกี่ยวข้องและไปด้วยกันเสมอ เมื่อพูดถึงจึงมักจะพูดกันติดปากว่าประเพณีวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมไทยที่มาจากพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มีรายละเอียดมากพอสมควร จึงขอแยกมากล่าวเป็นอีกบทหนึ่งต่างหาก

ประเพณี คือ สิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี สำหรับประเพณีไทยเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อไร ไม่มีใครสามารถระบุเวลาที่แน่ชัดลงไปได้ เพียงแต่กล่าวได้ว่าเกิดขึ้นมาแต่โบราณกาลนานแล้ว ตั้งแต่สมัยที่วิทยาศาสตร์ยังไม่เจริญก้าวหน้าคนไทยมีความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดา นับถือผีปู่ย่า ตายาย ผีบรรพบุรุษตลอดจนผีร้ายต่างๆ เมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้นก็อ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากผีสางเทวดาเหล่านั้นด้วยการบูชาอ้อนวอน ก็เกิดประเพณีบูชาอ้อนวอนผีสางเทวดา การไหว้ผีบรรพบุรุษ แม้เมื่อภัยพิบัติเหล่านั้นจะผ่านพ้นไปหรือไม่เกิดขึ้น เพื่อความอบอุ่นใจและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตน คนไทยก็ยังคงแสดงความกตัญญูด้วยการบูชานับถือ ตามความเชื่อความรู้ของตนเป็นประจำปีสืบต่อกันมา นอกจากนั้นในสมัยก่อน ประมาณ 200 ปีกว่าหลังพุทธกาล ก็ยังมีลัทธิพราหมณ์ได้เผยแพร่เข้ามาในดินแดนของคนไทย โดยเฉพาะทางภาคกลางและภาคใต้ (ก่อนที่พุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามา) ก็ได้ทำให้คนไทยได้รับเอาลัทธิประเพณีของพราหมณ์ต่างๆ มากมายมายึดถือประพฤติปฏิบัติ ที่ปรากฏชัดในปัจจุบัน เช่น พระราชพิธีตรียัมปวาย (โล้ชิงช้า) พิธีแรกนาขวัญ พิธีสารท พิธีลอยกระทง พิธีโกนผมไฟ โกนจุก พิธีประพรมน้ำมนต์ การปลูกบ้านใหม่ ฯลฯ ประเพณีเหล่านี้ คนไทยก็ยังคงนับถือปฏิบัติกันอยู่ในสังคมไทย อาจจะมีบางคนเข้าใจว่า เป็นพิธีต่างๆ ในพุทธศาสนา อันที่จริงแล้วในระยะแรกไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเลย เป็นของลัทธิพราหมณ์ แต่เมื่อคนไทยหันมานับถือพุทธศาสนา

เห็นว่าพิธีเหล่านั้นไม่เสียหายอะไร ก็ยอมรับเอามาด้วยความพอใจและได้ดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับพุทธศาสนาขึ้น เช่น บางพิธีแทนที่จะให้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี ก็เปลี่ยนเป็นพระสงฆ์ไป เพราะฉะนั้น ประเพณีไทยไม่น้อยที่มาจากศาสนาพราหมณ์หรือลัทธิความเชื่อถือทางศาสนาพราหมณ์ และเวลาประกอบพิธีตามประเพณีเหล่านั้น ก็เป็นการยากที่จะแยกพิธีทางพุทธ กับทางพราหมณ์ออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด

ประมาณ 300 ปีเศษหลังพุทธกาล ประเทศไทยได้รับเอาพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก อันเนื่องมาจากในอินเดียสมัยนั้น เป็นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นพุทธมามกะที่มีวิสัยทัศน์ ได้ดำเนินการส่งสมณทูตออกประกาศพุทธศาสนายังต่างแดนนอกอินเดีย และดินแดนประเทศไทยทุกวันนี้ เป็นดินแดนแห่งหนึ่งที่พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามา เมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา ปรากฏว่าแก่นแท้แห่งคำสอนของพุทธศาสนา ได้ถูกกับอัธยาศัยของคนไทย และเข้ากันได้กับชีวิตจิตใจของประชาชนไทยเป็นอย่างดี จึงได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่น ยิ่งมาถึงในสมัยกรุงสุโขทัย ชาวไทยทั้งมวลก็ได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น จนถึงปัจจุบันนี้ที่เป็นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศาสนาก็ได้หยั่งรากฝังลึกในชีวิตจิตใจของประชาชนไทย จนกลายเป็นความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นและลึกซึ้งตั้งแต่จากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้าน เกือบจะกล่าวได้ว่าพุทธศาสนากับชาติไทยนั้นแยกกันไม่ออกจนกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยติดต่อกันมาไม่ขาดสาย ถ้านับตั้งแต่สมัยแรกตั้งอาณาจักรไทยเริ่มตั้งแต่ยุคสมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา ก็เป็นเวลา 700 ปีเศษแล้ว และประเทศไทยก็เพียบพร้อมไปด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์ของไทยมากมาย ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานและบ่อเกิดของศีลธรรม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของสังคมไทยอย่างสำคัญยิ่ง จะกล่าวว่า **"บ่อเกิดแห่งลัทธิประเพณีที่สำคัญของไทยก็คือพุทธศาสนา"** ก็ย่อมถูกต้องทีเดียว เป็นที่ยอมรับกันได้โดยทั่วไปว่า ประเทศไทยได้มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของตนซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งอารยะและความเจริญได้ ก็เพราะพุทธศาสนานั่นเองได้มีบทบาทที่สำคัญในเรื่องนี้

2. ประเพณีไทยที่มาจากพุทธศาสนาโดยตรง

ประเพณีไทยต่อไปนี้ เป็นประเพณีที่เกิดจากการบำเพ็ญบุญของชาวพุทธตามหลักการของพุทธศาสนา และเกิดจากการปฏิบัติตามหลักวินัยบัญญัติของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาโดยตรง

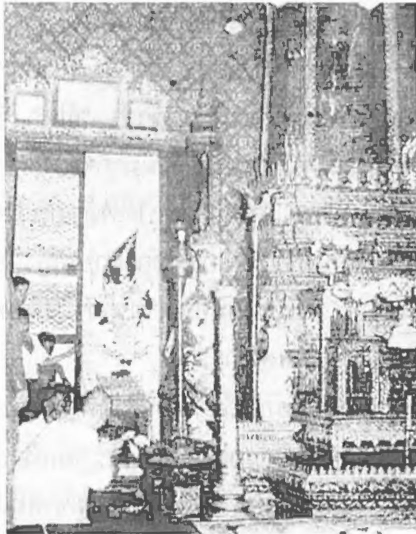
2.1 ประเพณีการบวช ประเพณีการทำบุญของคนไทยผู้นับถือพุทธศาสนาในเทศกาลก่อนเข้าพรรษาอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีและยังเป็นที่นิยมทำกันอยู่ในทุกวันนี้ก็คือประเพณีการบวชนาค เทศกาลการบวชนาคของคนไทย ถ้าเป็นชายชาวชนบท จะนิยมบวชใน

ช่วงเริ่มแต่ต้นเดือน 4 ถึงต้นเดือน 6 เพราะเป็นช่วงเวลาที่ว่างจากการทำกสิกรรม ก่อนที่ฤดูฝนซึ่งหมายถึงฤดูการทำไร่ไถนาจะได้เริ่มขึ้นในเดือน 6 แต่ถ้าเป็นชายชาวเมือง เช่น เมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ๆ ซึ่งจะเป็นข้าราชการบ้าง เป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานห้างร้านบริษัทบ้าง ก็จะนิยมบวชในช่วงปลายเดือน 6 ถึงกลางเดือน 8 หรือมิฉะนั้น ก็นิยมลาบวชในเทศกาลเข้าพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน เมื่อเกิดมาเป็นชายไทยนับถือพุทธศาสนาแล้ว ถือเป็นประเพณีว่าในช่วงชีวิตนี้จะต้องได้รับการบวช นอกจากนี้ เด็กๆ นักเรียนนิยมบรรพชาหมู่ภาคฤดูร้อนเพราะเป็นช่วงเวลาที่ปิดภาคเรียน

การบวช คือ การถือเพศเป็นพระภิกษุสามเณรโดยเปลี่ยนภาวะจากความเป็นคนธรรมดาสามัญ หรือเป็นคฤหัสถ์มาเป็นบรรพชิต เพื่อศึกษาปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา เป็นการฝึกฝนอบรมตนให้พ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรละเว้น เพราะคำว่า "บวช" มาจากศัพท์ว่า "ปวช" (ปะวะชะ) แปลว่า "เว้นจากสิ่งที่ควรงดเว้นทั่วๆ ไป" หมายความว่าสิ่งใดที่เป็นไปเพื่อความหมกมุ่นมัวเมาหรือฟูกิเลส ก็เว้นสิ่งนั้นเสีย

ตามประเพณีของชาวไทย นิยมกันว่า ชายไทยที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปควรได้บวชในพุทธศาสนา เพราะผู้ที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปนั้นถือว่าเป็นผู้บรรลุนิติภาวะแล้วและกำลังจะเป็นผู้ใหญ่ มีใจคอหนักแน่นอดทนต่อความหิวกระหายและอยู่ในภาวะที่เล็งเห็นประโยชน์ของการบวชได้ จะสามารถบังคับตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยได้ รวมทั้งอาจจะสามารถบำเพ็ญตนให้หลุดพ้นจากกิเลส อันเป็นเหตุก่อทุกข์และอาจจะสามารถปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์สุขแห่งผู้อื่นได้เต็มที่

บวชเพื่ออะไร? มีผู้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการบวชไว้ว่าบวชเพื่อละพยศ -ลดมานะ -ดับความร้อน -ถอนความเมา -เผากิเลส -ช่วยประเทศชาติ -เป็นญาติพระศาสนา -ทดแทนคุณบิดามารดา -ชื่อว่าเป็นคนสุก -ดับทุกข์ภัย -ใจสะอาดสงบสว่าง จากคำกล่าวนี้ก็นับว่าเป็นวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของการบวชได้ เพราะวัตถุประสงค์หลักนั้นอยู่ที่การศึกษา การปฏิบัติและการเผยแผ่ กล่าวคือ เพื่อศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำมาประพฤติปฏิบัติฝึกฝนอบรมทางกาย วาจา และใจให้เป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ แล้วทำหน้าที่เผยแผ่โดยการเทศน์ การบรรยาย สั่งสอนอบรมหรือสนทนาธรรม เป็นต้น ก็จะได้ชื่อว่าได้ทำหน้าที่ศาสนทายาทที่ดีได้ แม้เมื่อลาสิกขาออกไป ก็จะได้เป็นคนดีของสังคมได้ รู้จักบาปบุญคุณโทษ ได้รู้หลักและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสามารถปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมกับฐานะและภาวะต่างๆ ได้ ดังที่มีผู้กล่าวเป็นคำกลอนเตือนใจไว้ว่า

บูชาพระประธาน

เปล่งวาจาขอบรรพชา

สอนนาค

พระอุปัชฌาย์มอบไตรให้ไปครอง

ขอสรณะและศีล

ประเคนบาตร

"เกิดมาเป็นคน ต้องสร้างตนให้มีดี บวชมาทั้งที ต้องสร้างดีให้แก่ตน"

เพราะฉะนั้น ผู้ที่บวชเรียนแล้วโบราณท่านถือว่าเป็นคนสุก มีความเป็นบัณฑิต คือผู้ทรงความรู้ผู้เป็นปราชญ์ บางท้องถิ่นจึงนิยมเรียกผู้ที่ลาสิกขาออกมาแล้วว่า "ทิต" ซึ่งก็เป็นคำย่อมาจากคำว่า "บัณฑิต" นั่นเอง ส่วนคนที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียนมาก็จะถือว่าเป็นคนดิบซึ่งตามความเชื่อถือของสังคมชนบทแล้วจะมีสถานภาพและคุณสมบัติที่ด้อยกว่าทิต (คนสุก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจะแต่งงานมีครอบครัว พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะไม่นิยมยกลูกสาวของตนให้แก่ชายหนุ่มที่ยังไม่ได้บวชเรียน จึงเป็นเสมือนมาตรการบังคับทางสังคมที่ทำให้ชายไทยในชนบททุกคนต้องบวชเรียนก่อนจะมีครอบครัว

2.2 ประเพณีการเทศน์มหาชาติ คำว่า "มหาชาติ" หมายถึง พระชาติที่สำคัญและยิ่งใหญ่เพราะเป็นพระชาติสุดท้ายที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี (ทานบารมี) ก่อนที่จะมาอุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระชาติสุดท้ายนี้ได้แก่พระชาติที่เป็นพระเวสสันดร (หรือจะเรียกว่า มหาเวสสันดรชาดก ก็ได้) เพราะฉะนั้น การจัดให้มีการเทศน์และฟังเทศน์มหาชาติ ภาคอีสานและภาคเหนือบางแห่งจึงเรียกว่า ทำบุญพระเวส หรือเทศน์พระเวส ดังที่ชาวจังหวัดร้อยเอ็ดจัดงานนี้เป็นงานเทศกาลประจำปีของจังหวัด ได้ประชาสัมพันธ์งานนี้ว่า "...กินข้าวปุ้น เอาบุญพระเวส ฟังเทศน์มหาชาติ"

ประเพณีทำบุญฟังเทศน์มหาชาตินี้ ชาวไทยนิยมจัดให้มีเป็นประจำทุกปี ในต่างภาคอาจจัดในเวลาต่างกัน เช่น ภาคกลางนิยมจัดในระยะเทศกาลออกพรรษาหรือเดือนอ้าย อาจเป็นเพราะแต่ก่อนการไปมาทางเรือสะดวกกว่าทางอื่น อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือผลหมากรากไม้ที่ใช้เป็นอุปกรณ์ทำบุญในฤดูนี้หาง่าย ส่วนทางภาคอีสานและภาคเหนือบางแห่งนิยมจัดในเดือน 3 เดือน 4 และเดือน 5 ก็เพราะมีความสะดวกเนื่องจากเป็นฤดูที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้ว การเทศน์มหาชาติที่นิยมฟังนี้ประกอบด้วย คาถา 1,000 คาถา และกัณฑ์ (ข้อความที่แต่งเป็นคำเทศน์เรื่องหนึ่งๆ ที่จบลงคราวหนึ่งๆ) 13 กัณฑ์[1] ได้มีความเชื่อถือกันในวงการพุทธศาสนิกชนว่า ถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจบทุกกัณฑ์ในวันเดียว จะได้กุศลแรงคือตายแล้วจะไม่ต้องไปตกนรก แต่จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์พบพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทั้งนี้ตามคำบอกเล่าของพระมาลัยที่ไปพบพระศรีอริยเมตไตรยบนสวรรค์และสั่งให้พระมาลัยมาบอกพวกมนุษย์

สถานที่จัดเทศน์มหาชาตินั้น ถ้าเป็นในวัดก็ที่ศาลาการเปรียญ จะมีการตกแต่งศาลาการเปรียญ เช่น จัดแต่งธรรมาสน์ด้วยเครื่องสักการบูชา มีพวกดอกไม้ร้อยห้อยแขวนอย่างละร้อยละพัน มีต้นกล้วย ต้นอ้อย ผูกไว้ตามเสาธรรมาสน์และเสาศาลา เพดานศาลา

[1] (1) ทศพร (2) หิมพานต์ (3) ทานกัณฑ์ (4) วนประเวศน์ (5) ชูชก (6) จุลพน (7) มหาพน (8) กุมาร (9) มัทรี (10) สักกบรรพ (11) มหาราช (12) ฉกษัตริย์ (13) นครกัณฑ์

การเปรียญประดับด้วยพวงดอกไม้ มีการตั้งโอ่งน้ำมนต์ ถือว่าเป็นน้ำมนต์ที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายให้เหือดหายไปได้ ประตูข้างนอกศาลาการเปรียญทำเป็นซุ้มมีธงชัย และบริเวณรอบศาลาการเปรียญ จะมีธงแผ่นผ้าปักประดับไว้เป็นระยะ ในขณะที่พระเทศน์นั้นในบางภาค เช่น ภาคอีสาน จะมีผู้นำเอาจตุปัจจัยเพื่อบูชากัณฑ์เทศน์ในรูปแบบของผ้าป่าไปถวายพระเทศน์ โดยมิได้มีการนัดหมายหรือเจาะจงพระเทศน์นั้นๆ พอแห่ไปถึงวัดเข้าไปในบริเวณวัด พระรูปใดกำลังเทศน์อยู่บนธรรมาสน์ ก็จะถวายแด่พระรูปนั้น ซึ่งกัณฑ์เทศน์แบบนี้ทางภาคอีสานเรียกว่า กัณฑ์หลอน แต่ถ้าเจาะจงถวายเฉพาะพระที่ตนนิมนต์มาหรือพระที่รู้จักมักคุ้นกันก็เรียกว่า กัณฑ์จอบ เพราะส่งคนไปจอบ (คำว่า จอบ เป็นภาษาอีสานหมายถึงไปแอบซุ่มดู) ให้แน่นอนก่อน

2.3 ประเพณีวันสำคัญทางศาสนา วันที่สำคัญที่สุดและถือว่าเป็นวันศักดิ์สิทธิ์ที่สุดทางพุทธศาสนามี 3 วัน คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เมื่อวันทั้ง 3 นี้ได้เวียนมาบรรจบเข้า พุทธศาสนิกชนไทยจะนิยมประกอบกิจกรรม เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัยเป็นกรณีพิเศษ ได้กระทำกันมาเป็นเวลานานและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป จนกลายเป็นประเพณีไทยที่สำคัญ

2.3.1 ประเพณีวันมาฆบูชา ประเพณีนี้ ได้จัดให้มีขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วันมาฆบูชา เป็นวันที่จะต้องประกอบพิธีบูชาเป็นกรณีพิเศษในวันเพ็ญเดือน 3 นับว่าเป็นวันสำคัญ เพราะว่าเป็นวันที่มีการประชุมสังฆสันนิบาตครั้งยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า วันจาตุรงคสันนิบาต ที่พระพุทธองค์แสดงธรรมอันเป็นโอวาทปาติโมกข์ นักปราชญ์บางท่านจึงเรียกวันนี้ว่าเป็น **วันพระธรรม** กิจกรรมของชาวพุทธไทยทั่วไป คือ การทำบุญตักบาตร สมาทานศีล 5 หรืออุโบสถศีล ไปฟังเทศน์ที่วัดใกล้บ้านในช่วงเช้า ส่วนในช่วงเย็น ก็จะประกอบพิธีบูชาเป็นกรณีพิเศษ คือ การไปเวียนเทียนที่วัดใกล้บ้าน โดยการนำดอกไม้ธูปเทียนไปประชุมพร้อมกันที่บริเวณหน้าอุโบสถ หรือพระสถูปเจดีย์ประนมมือถือดอกไม้ธูปเทียนที่จุดแล้วกล่าวคำบูชาโดยจะมีพระสงฆ์เป็นผู้กล่าวนำ เมื่อกล่าวคำบูชาเสร็จก็เดินเวียนเทียนประทักษิณ (เวียนขวา) รอบปูชนียสถานนั้นๆ 3 รอบ รอบแรกต้องทำใจให้สงบน้อมรำลึกถึงพระพุทธคุณ (อิติปิ โส ภควา ฯลฯ) รอบที่สอง ตั้งจิตน้อมรำลึกถึงพระธรรมคุณ (สวากขาโต ภควตา ธัมโม ฯลฯ) และรอบที่สาม น้อมจิตรำลึกถึงพระสังฆคุณ (สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสังโฆ ฯลฯ) เสร็จแล้วนำเครื่องสักการะไปวางไว้ในที่ที่จัดไว้ ต่อจากนั้นอาจจะทำวัตรสวดมนต์และฟังเทศน์ต่อ เป็นเสร็จพิธี

2.3.2 ประเพณีวันวิสาขบูชา วิสาขบูชา เป็นการบูชาเป็นกรณีพิเศษในวันเพ็ญเดือน 6 เป็นวันที่มีความหมายและสำคัญมากสำหรับชาวพุทธทั่วโลก องค์การสหประชาชาติก็ได้ประกาศรับรองวันนี้เป็นวันสำคัญของโลกมีการจัดกิจกรรมรำลึก วิสาขบูชาได้เริ่มทำกัน

มาตั้งแต่โบราณกาล ตามประวัติศาสตร์มิได้ระบุไว้ชัดเจนว่าเมื่อไร เพียงแต่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงศ์ความตอนหนึ่งว่า เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในลังกาทวีปประมาณพุทธศักราช 420 พระเจ้าภาติกราชซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งลังกา ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ได้ทรงนำประกอบพิธีวิสาขบูชาขึ้นเป็นพระราชพิธีที่สำคัญประจำปี ส่วนในประเทศไทยนั้น ได้ประกอบพิธีวิสาขบูชามาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เพราะได้ปรากฏมีหลักฐานแสดงถึงการมีการประกอบพิธีวิสาขบูชาในหนังสือที่นางนพมาศแต่งไว้ ส่วนในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีการประกอบพิธีนี้ อาจเป็นเพราะมีภัยสงครามเบียดเบียนและต้องกอบกู้ฟื้นฟูบ้านเมือง พอมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการรื้อฟื้นประกอบพิธีวิสาขบูชาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 และได้มีการยึดถือปฏิบัติกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ วันวิสาขบูชานี้ เป็นวันที่มีความสำคัญโดยตรงเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า คือ เป็นวันคล้ายกับวันประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า นักปราชญ์บางท่านจึงเรียกวันนี้ว่า **เป็นวันพระพุทธ** มีข้อเป็นที่น่าสังเกตว่าเหตุการณ์สำคัญทั้งสามเกิดขึ้นในวันเพ็ญแห่งเดือนวิสาขะเหมือนกัน นับเป็นที่มหัศจรรย์ยิ่งนัก เพราะนอกจากพระพุทธเจ้าแล้ว ยังไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้วิเศษหรือบุคคลสำคัญของโลกคนใดๆ ที่จะมีเหตุการณ์ของตนเองตรงกันทั้ง 3 กาลเช่นนี้ เมื่อวันวิสาขบูชาเวียนมาบรรจบเข้าเป็นประจำทุกปี ชาวพุทธไทยทั่วไป ก็จะมีประเพณีนิยมทำการบูชาและปฏิบัติตนเช่นเดียวกันกับประเพณีวันมาฆบูชา

2.3.3 ประเพณีวันอาสาฬหบูชา เป็นการบูชาเป็นกรณีพิเศษในวันเพ็ญเดือน 8 ได้เริ่มประกอบพิธีนี้ในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 มีความสำคัญเพราะเป็นวันคล้ายกับวันที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา มีสังฆรตนะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก จึงถือว่าเป็น**วันพระสงฆ์** เมื่อวันอาสาฬหบูชาเวียนมาบรรจบเข้า ชาวพุทธไทยทั่วไปจะมีประเพณีนิยมทำการบูชาและปฏิบัติตนเช่นเดียวกับประเพณีวันมาฆบูชา และเพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงว่าวันนี้เป็นวันที่พระพุทธเจ้าแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรอันเป็นปฐมเทศนา จะมีการประดับธงธัมมจักรและหลังจากทำประทักษิณและทำวัตรสวดมนต์แล้ว พระสงฆ์จะแสดงธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ผู้มาประกอบพิธีเวียนเทียนเป็นการเฉพาะด้วย

2.4 ประเพณีสลากภัต สลากภัต หมายถึง อาหารที่จัดถวายพระสงฆ์โดยวิธีการจับสลาก (ฉลาก ก็ว่า) ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะของที่ถวายไม่เสมอกัน ต่างคนต่างจัดมาตามกำลังศรัทธา อาจมากบ้าง น้อยบ้าง เพื่อป้องกันการเห็นแก่หน้า (มุโขโลกนะ) และเพื่อความสะดวกในการถวาย ทั้งเป็นการถวายสังฆทาน เพราะไม่มีการเจาะจงรูปใดรูปหนึ่งแต่อย่างใด แต่ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ตามที่จับฉลากได้ สลากภัตนี้ มักนิยมทำในฤดูที่มีผลไม้อุดมสมบูรณ์ในระหว่างเดือน 6 จนถึงเดือน 8 เช่น มีสลากภัตทุเรียน หรือสลากภัตเงาะ เป็นต้น

ซึ่งชาวบ้าน ก็จะจัดอาหารกับผลไม้พร้อมทั้งเครื่องไทยธรรมตามกำลังศรัทธาแล้วนำไปวัด ทำการถวายพระสงฆ์ตามที่จับฉลากได้

การถวายสลากภัตนี้ เป็นพิธีของพุทธศาสนาที่ทำกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลสมัยที่ประเทศอินเดียเกิดข้าวยากหมากแพง ประชาชนเดือดร้อน วัตถุสิ่งของไม่มีพอจะถวายพระให้ครบ จึงได้ร่วมกันคิดวิธีที่จะถวายของแด่พระภิกษุสงฆ์โดยวิธีจับฉลากขึ้น แล้วนำความไปกราบทูลขออนุญาตต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งประทับ ณ เวฬุวันวิหาร เมืองราชคฤห์ พระพุทธองค์ทรงประทานบรมพุทธานุญาต สลากภัตจึงได้เกิดขึ้นตั้งแต่นั้นมา

2.5 ประเพณีถวายผ้าอาบน้ำฝน เป็นประเพณีมีมาตั้งแต่พุทธกาล สำหรับผ้าอาบน้ำฝนนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายแสวงหาได้ในช่วงเวลาตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 7 ไปจนถึงวันเพ็ญเดือน 8 (1 เดือน) และทรงอนุญาตให้นุ่งห่มได้ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 เป็นต้นไป ห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์แสวงหาผ้านุ่งห่มเลยไปจากที่ทรงกำหนด เมื่อทรงกำหนดไว้เช่นนี้แล้ว ครั้นถึงเวลา บรรดาพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธา จึงได้ชักชวนกันบริจาคทรัพย์ของตนแล้วไปจัดหาผ้าอาบน้ำฝนไปถวายพระภิกษุสงฆ์ที่วัด อันเป็นประเพณีที่นิยมกันมาตั้งแต่โบราณกาล ทั้งนี้เพื่อมิให้พระภิกษุสงฆ์ต้องกังวลในเรื่องแสวงหา จะได้มีสมาธิในการประพฤติสมณธรรม ผู้ขออนุญาตถวายผ้าอาบน้ำฝนคนแรก คือ นางวิสาขามหาอุบาสิกา โดยปรารภเหตุที่พระภิกษุเปลือยกายอาบน้ำฝน ในวันที่นางจัดถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ผ้าอาบน้ำฝน (วัสสิกสาฎิกา) ซึ่งจะต้องถวายก่อนเข้าพรรษากับผ้าจำนำพรรษา (วัสสาวาสิกสาฎก) ซึ่งถวายหลังออกพรรษา นับว่าเป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้น ผู้นำไปถวาย จึงชื่อว่าได้ช่วยจรรโลงพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสถาพรสืบไป

2.6 ประเพณีหล่อเทียนเข้าพรรษา เป็นประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เมื่อใกล้ถึงฤดูกาลเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนจะมีการหล่อเทียนและแห่เทียนไปถวายพระสงฆ์ที่จำพรรษาตามวัดต่างๆ เพราะเมื่อภิกษุสงฆ์ เข้าจำพรรษาตามพุทธานุญาต จะต้องอยู่ประจำในวัดหรืออารามนั้นๆ โดยไม่เที่ยวจาริกไปในที่อื่นๆ เป็นเวลา 3 เดือน พระสงฆ์จะต้องลงทำวัตรเช้าเย็นทุกวัน จะต้องจุดเทียนบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา ทั้งญาติโยมอุบาสกอุบาสิกาก็จะต้องมาทำบุญไหว้พระสวดมนต์ที่วัดเป็นพิเศษก็ต้องใช้เทียนจุดบูชาเช่นเดียวกัน จึงมีการหล่อเทียนถวายเทียนในช่วงก่อนเข้าพรรษาและเข้าพรรษาเพื่อให้ญาติโยมได้ตั้งใจทำบุญโดยส่วนเดียว จะได้ไม่ต้องวุ่นวายเป็นภาระหาเทียนให้เสียเวลา อีกทั้งการถวายเทียนเข้าพรรษาเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว เป็นกุศลอย่างหนึ่งในการให้ทานด้วยแสงสว่าง จะมีอานิสงส์เพิ่มพูนปัญญา หูตาสว่างไสว เป็นปทีเปยยัง เมื่อหล่อเสร็จแล้ว ก่อน

จะทำพิธีถวาย ก็จะนิยมแห่แหนตามประเพณีโดยเฉพาะแห่รอบพระอุโบสถ 3 รอบแล้วจึงถวาย เพื่อนำไปจุดบูชาพระรัตนตรัยตลอดระยะเวลา 3 เดือน

ตามภูมิภาคบางแห่ง การหล่อเทียนเข้าพรรษา กระทำกันอย่างเอิกเกริกสนุกสนานมาก บางแห่งได้มีหล่อเทียนขนาดใหญ่ มีการประกวดการตบแต่งต้นเทียน การแกะสลักลวดลายและขบวนแห่ที่มีริ้วขบวนที่สวยงามแห่ไปรอบเมือง เช่นที่กระทำกันที่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงมาก จัดเป็นประจำทุกปี ในวันนั้นนอกจากจะมีภาคบันเทิงแล้ว ยังมีการร่วมทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ในหมู่บ้านหรือชุมชนนั้นๆ นับว่าเป็นการร่วมศรัทธากันอย่างพร้อมเพรียงทีเดียว

2.7 **ประเพณีทำบุญวันสารท** เป็นประเพณีไทยที่นิยมทำกันมาแต่โบราณกาล ที่จริงแล้ว กล่าวได้ว่ามีมาก่อนสมัยพระพุทธเจ้าและดูเหมือนว่าจะมีกันแทบทุกชาติ เช่น **อินเดีย**มีพิธีสารทข้าวสุก (สบิณฑะ) **จีน**มีสารทขนมโก๋ ภาคอีสานไทย มีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ทางปักษ์ใต้มีบูชาข้าวบิณฑ์ ฯลฯ ที่ต้องทำบุญนี้ ก็เนื่องจากการที่ลูกหลานระลึกถึงบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือญาติมิตรก็ตามที่ถือว่าเป็นผู้มีอุปการคุณ ได้กำหนดให้มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เพื่อญาติเหล่านั้นจะได้มีกินมีใช้ เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที เมื่อพุทธศาสนาเกิดขึ้นในท่ามกลางของศาสนาพราหมณ์ที่มีการปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ ก็ได้รับเอาพิธีสารทหรือศารทนี้เข้ามาในพุทธศาสนาโดยมีการปรับแนวความคิดและพิธีการบ้างแต่จุดประสงค์ยังคงไว้เหมือนเดิม คือ เป็นวันที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว อันเรียกว่า **ทักษิณานุปทาน**

ประเพณีทำบุญวันสารทนี้ จะนิยมทำกันในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งเป็นวันสิ้นเดือน 10 ในวันนั้น ชาวบ้านจะจัดหาโภชนาหารพร้อมทั้งกระยาสารท กล้วยไข่ หรือขนมนานาชนิดตามความนิยมของแต่ละภาค อย่างเช่น ภาคอีสาน อาจจะนำห่อข้าวปลาอาหารบรรจุในใบตองกล้วยที่เย็บเป็นรูปแบบบางๆ ยาวๆ ไปวางไว้ตามดิน แขวนไว้ตามกิ่งไม้ ใบหญ้าหรือค่าคบต้นไม้หรือตามกำแพงวัด ทำนองให้เป็นเสบียงครัวแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งไปทำบุญตักบาตรที่วัด สมาทานศีล บังสุกุลอัฐิ เป็นต้น ด้วยเชื่อว่าวันนั้นจะเป็นวันที่บรรดาเปรตญาติทั้งหลายจะมารวมกันที่วัด เพื่อรับทานที่ญาติพี่น้องลูกๆ หลานๆ ทำบุญอุทิศไปให้

2.8 **ประเพณีการทำบุญตักบาตรในวันสำคัญของชาติและศาสนา** ในวันสำคัญของชาติ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพืชมงคล วันปิยมหาราช วันขึ้นปีใหม่ และในวันสำคัญของศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา เป็นต้น ทางราชการหยุดราชการ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ทำบุญตักบาตรที่วัดหรือที่บ้าน หรือที่ทางการจัดไว้อย่างพร้อมเพรียงกัน การได้ไปทำบุญตักบาตรในวันสำคัญดังกล่าว เป็นความอบอุ่นใจและสบายใจของคนไทย

อย่างหนึ่ง เพราะถือว่าเป็นโอกาสดีที่ได้บำเพ็ญคุณงามความดี ได้ช่วยกันจรรโลงพุทธศาสนาที่ตัวเองศรัทธาเลื่อมใส ในขณะเดียวกัน ก็เป็นการพักผ่อนที่ได้เปลี่ยนบรรยากาศจากที่ทำมาหากินอย่างคร่ำเคร่ง นอกจากนั้น ยังเป็นโอกาสดีที่ได้มีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถามสารทุกข์สุกดิบกันและกัน เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ในสมัยก่อนนั้น หนุ่มสาวจะถือโอกาสนี้พบกันเป็นส่วนใหญ่ จึงถือได้ว่าประเพณีทำบุญตักบาตรมีความสำคัญและความจำเป็นมิใช่น้อย ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ทุกวันนี้คนไทยก็ยังคงยึดมั่นในประเพณีนี้เป็นอย่างดี

2.9 ประเพณีตักบาตรเทโว ประเพณีนี้ นับว่าเป็นที่นิยมทำกันมานานแล้วเช่นกัน เหตุที่มีการตักบาตรเทโวนั้น เรื่องมีอยู่ว่า หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เป็นเวลา 6 พรรษา ได้ประกาศศาสนาไปยังดินแดนแว่นแคว้นต่างๆ ตั้งแต่กรุงราชคฤห์ กรุงพาราณสี ตลอดไปจนถึงเมืองกบิลพัสดุ์ปิตุภูมิของพระองค์ จนสามารถโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ-พระพุทธบิดา ตลอดจนพระนางประชาบดีโคตมี-พระน้านาง พระนางพิมพา-อดีตพระวรชายา ราหุล-พระโอรส และพระประยูรญาติทั้งหลายให้มาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจนกระทั่งได้บรรลุมรรคผลเป็นจำนวนมากแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงระลึกถึงพระพุทธมารดา (พระนางสิริมหามายา) ซึ่งได้สิ้นพระชนม์หลังจากพระองค์ประสูติได้เพียง 7 วัน และได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จึงทรงดำริที่จะเสด็จไปเทศนาโปรดพระมารดา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ฉะนั้นในพรรษาที่ 7 พระองค์จึงเสด็จไปยังดาวดึงส์สวรรค์ ประทับจำพรรษาที่ 7 อยู่ ณ ที่นั้น และทรงเทศนาพระอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดาอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นตลอดไตรมาสแห่งฤดูฝน พอออกพรรษาแล้วถึงวันแรม 1 ค่ำ พระองค์จึงเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่เมืองสังกัสสะ ก็เพราะพระองค์เสด็จจากโลกนี้ไปอยู่ที่สวรรค์ 3 เดือนนี้เอง มนุษย์โลกจึงพากันปรารถนาทำบุญตักบาตรแด่พระองค์ ตอนเสด็จลงมาจากสวรรค์เป็นการต้อนรับสู่โลกนี้ ฉะนั้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นวันคล้ายวันเสด็จจากสวรรค์สู่มนุษย์โลก ประชาชนจึงนิยมตักบาตร เรียกการตักบาตรนี้ว่า “ตักบาตรเทโว” ซึ่งย่อมาจาก “เทโวโรหนะ” แปลว่า การเสด็จลงจากเทวโลก ถือว่าเป็นวันเปิดโลก แต่บางแห่งก็ทำบุญตักบาตรเทโวในวันออกพรรษาคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ก็มี สำหรับพิธีการนั้น จะนิยมอัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนบุษบกใส่บนล้อเลื่อน มีบาตรตั้งอยู่หน้าพระพุทธรูป มีคนลากนำหน้าแถวพระสงฆ์สามเณรซึ่งจะเดินตามไปเป็นลำดับ ทายกทายิกาก็จะนำเอาอาหารที่จะตักบาตรมานั่งเรียงราย 2 ฟากทางที่รถบุษบกนั้นจะผ่าน เพื่อคอยใส่บาตร สถานที่ประกอบพิธีโดยมากมักทำกันในบริเวณรอบพระอุโบสถ หรือถนนใหญ่กลางหมู่บ้าน แต่บางแห่งวัดอยู่บนภูเขา ก็จะอัญเชิญพระพุทธรูปและพระสงฆ์จากที่ภูเขานั้น เพื่อให้สถานการณ์ใกล้เคียงกับความเป็นจริงคล้ายกับลงมาจากสวรรค์ เช่น ที่วัดสังกัสสะ จังหวัดอุทัยธานี จะ

อัญเชิญพระพุทธรูปลงจากภูเขาทีเดียวและขบวนพระสงฆ์ก็จะเดินแถวตามลงมา หรือที่วัดสระเกศ กรุงเทพฯ ก็เช่นเดียวกัน จะอัญเชิญพระพุทธรูปนำหน้าพระสงฆ์ลงมาจากภูเขาทอง แล้วทายกทายิกาก็ตั้งแถวคอยใส่บาตรอยู่ทั้ง 2 ฟากรอบๆ ภูเขาทอง ประเพณีตักบาตรเทโวนี้นิยมทำกันมากเพราะเป็นเหตุที่ทำให้ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันจะก่อให้เกิดปีติปราโมทย์เป็นบุญกุศลยิ่งนัก

2.10 ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทำบุญเดือน 12 ที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยอย่างหนึ่งก็คือ การทำบุญทอดกฐิน ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะและมีมาช้านานคือ ตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ การทำบุญทอดกฐินถือว่าเป็น "กาลทาน" เพราะมีกำหนดเวลาที่จะทำแน่นอนคือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันเพ็ญเดือน 12 เป็นระยะเวลา 1 เดือน จะทำก่อนหรือหลังนี้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พอถึงเทศกาลออกพรรษาจะเห็นว่าบรรดาชาวไทยพุทธศาสนิกชนต่างก็ตระหนักดีในประเพณีนี้ต่างมีความยินดีทำบุญทอดกฐินโดยรับเป็นเจ้าภาพเองบ้าง ร่วมเป็นเจ้าภาพบ้าง หรือร่วมบริจาคอนุโมทนาบ้างทั้งนี้ก็ล้วนแต่ทำไปด้วยจิตศรัทธาที่บริสุทธิ์ การจัดองค์กฐิน ก็มีการประดับตกแต่งอย่างประณีตบรรจงมีการฉลองสมโภชมีขบวนแห่แหนอย่างมโหฬารและกระทำกันอย่างสนุกสนานคึกครื้น ไม่ว่ากฐินนั้นจะเป็นกฐินราษฎร์ (จุลกฐิน, มหากฐิน) หรือกฐินหลวง (กฐินพระราชทาน) องค์ประกอบของกฐินที่สำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้คือ **เวลา ทายก ผ้า** และ **ผู้รับ** เวลา คือ ระยะเวลาที่จะทอดถวายดังกล่าวแล้ว ทายก คือ คนถวายหรือผู้ทำกฐิน ผ้ากฐินจะต้องเป็นผ้าที่ยังไม่สำเร็จรูปเป็นสบงจีวร เช่น ผ้าขาวเก่าก็ได้ ใหม่ก็ได้ หรือจะเป็นผ้าที่สำเร็จรูปอย่างที่นิยมทำกันอยู่ในทุกวันนี้ผืนหนึ่ง สองผืน หรือสามผืนเป็นไตรจีวรก็ได้ ส่วนผู้รับ จะต้องเป็นพระภิกษุที่จำพรรษามาครบ 3 เดือน โดยไม่ขาดพรรษาและจะต้องมีจำนวน 5 รูปขึ้นไปเพราะการรับกฐินจะต้องจัดทำเป็นสังฆกรรม

การทอดกฐินมีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ทั้งนี้ ก็เพราะมีความเป็นมาดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 5 ตอนว่าด้วยกฐินขันธกะว่า พระภิกษุชาวเมืองปาฐาจำนวน 30 รูป เดินทางจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี บังเอิญไปไม่ทันเข้าพรรษา จึงจำใจจำพรรษาที่เมืองสาเกต โดยมีจิตใจระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นกำลัง พอออกพรรษาจึงรีบพากันออกเดินทางกรำฝนทนแดดไปเฝ้า ทั้งที่จีวรเปียกชุ่มน้ำฝนและเปื้อนโคลนตมมอมแมม พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุการณ์เช่นนั้น จึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุผู้อยู่จำพรรษารับผ้ากฐินได้ โดยเมื่อออกพรรษาแล้วจะต้องอยู่รอรับกฐินที่วัดที่จำพรรษานั้นอีก 1 เดือน เพื่อให้หายฤดูฝนโดยเด็ดขาด เมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ทราบพุทธประสงค์เช่นนี้ก็ได้จัดผ้ากฐินไปถวายพระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน นางจึงนับว่าเป็นคนแรกที่ถวายผ้ากฐิน ด้วยเหตุนี้การทำบุญทอดกฐิน จึงถือเป็นประเพณีที่จะต้องกระทำสืบทอดกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

2.11 ประเพณีทอดผ้าป่า การทอดผ้าป่า เป็นประเพณีนิยมที่ทำกันมาช้านาน ตั้งแต่สมัยพุทธกาล นับว่าเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลอย่างหนึ่งในทางพุทธศาสนา จะทำการทอดเมื่อไรนั้นไม่มีระยะเวลากำหนด ขึ้นอยู่กับความพร้อม นับว่าเป็น "อกาลทาน" ไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลาเหมือนในกรณีของการทอดกฐิน สามารถทอดได้ตลอดปี อันที่จริง การทอดผ้าป่าดูจะเกิดขึ้นก่อนการทอดกฐินเสียอีก เพราะสมัยต้นพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุรับจีวรจากชาวบ้าน พระภิกษุต้องไปเที่ยวเก็บเอาผ้าที่เปื้อนฝุ่นที่ตกอยู่ตามถนนหนทางทั่วไป หรือผ้าที่เขาห่อศพทิ้งไว้ตามป่าช้าอันหาเจ้าของมิได้มาซักฟอกให้สะอาดตากให้แห้งแล้วนำมาปะติดปะต่อเย็บปะชุนให้เป็นผืนจีวรซึ่งผ้าเหล่านี้เดิมทีก็เปื้อนฝุ่นละออง จึงเรียกว่าผ้าบังสุกุล (แปลว่าผ้าที่เปื้อนฝุ่น) หรือที่นิยมเรียกกันว่าผ้าป่า ก็เพราะเป็นผ้าที่เก็บมาได้จากป่าเช่น ป่าช้า วัตถุประสงค์ข้อหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระภิกษุใช้ผ้าเช่นนั้น ก็เพื่อเป็นการบรรเทาความรักสวยรักงามในเรื่องเครื่องแต่งกายอันเป็นที่มาของกิเลส ครั้นต่อมาชาวบ้านเห็นความลำบากของพระภิกษุจะนำไปถวายโดยตรงก็ไม่ได้เพราะผิดบรมพุทธานุญาตชาวบ้านก็เลยหาวิธีถวายโดยทางอ้อม คือ นำผ้าไปวางหรือทอดทิ้งไว้ตามป่าช้าหรือป่าทั่วๆ ไปที่พระภิกษุเดินผ่านไปผ่านมาจะพอเห็นได้ เมื่อพระภิกษุพบเห็นเข้าจึงได้พิจารณานำมาทำเป็นจีวรตามประสงค์ การจัดทอดผ้าป่าส่วนมากแล้วมักจะจัดเป็นผ้าป่าสามัคคี โดยการแจกฎีกาบอกบุญไปยังผู้มีจิตศรัทธาญาติมิตรเพื่อนฝูงบ้าง ไปยังหน่วยงานองค์กรต่างๆ บ้าง สถาบันต่างๆ บ้าง เพื่อเรี่ยรายบริจาคเงินบริจาคเครื่องผ้าป่า หรือผ้าสมทบกันตามกำลังศรัทธาน้อยบ้าง มากบ้าง บางทีก็บอกจำนวนกองเป็นผ้าป่า 500 กองบ้าง 900 กองบ้าง 2,500 กองบ้างโดยกำหนดมูลค่าของแต่ละกอง เช่น กองละ 900 บาท เป็นต้น ผ้าป่านี้ก็มักจะจัดงานฉลองสมโภชมีมหรสพมาฉลองกันอย่างสนุกสนานครึกครื้น จุดประสงค์ใหญ่เป็นหัวใจของการจัดงานไม่ใช่ผ้าจีวรถวายพระ แต่เป็นจำนวนเงินเข้าวัดเพื่อสร้างถาวรวัตถุหรือปูชนียสถานหรือโรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น ประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับได้เงินมากเข้าวัดหรือไม่เมื่อทอดเสร็จจะต้องถามกันว่าได้เงินเท่าไร ซึ่งก็ผิดจากวัตถุประสงค์ดั้งเดิม คือ เพื่อช่วยเหลือพระสงฆ์ในเรื่องเครื่องนุ่งห่มหรือเพื่อสังฆสงเคราะห์โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ประเพณีการทอดผ้าป่านี้ เป็นบุญกุศลส่วนที่เป็นทานมัยอย่างหนึ่ง จึงขอให้ผู้กระทำได้อุทิศเป็นผ้าป่าจริงๆ ไม่เจาะจงถวายพระรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อรวบรวมจตุปัจจัยหรือเงินได้พอสมควรแล้วก็ต้องไม่ลืมที่จะมีผ้าสบงหรือจีวรอย่างน้อยผืนหนึ่ง และมีกิ่งไม้ปักไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งป่าด้วย

2.12 ประเพณีทำบุญ เจริญพระพุทธมนต์ เลี้ยงพระ ประเพณีการทำบุญนี้ถือว่าเป็นงานมงคล เจ้าภาพผู้ต้องการสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ได้นิยมกระทำกันมาตั้งแต่อดีตกาลแล้ว พระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับนิมนต์จะเป็นผู้สวดหรือเจริญพระพุทธมนต์หรือพระสูตรซึ่งพระสูตรที่นำไปสวดในพิธีนี้มีตำนานความเป็นมาว่า มีอานุภาพมีความขลังความศักดิ์สิทธิ์

เรียกว่า "พระปริตร" (แปลว่าเครื่องป้องกันภัย) เดิมมีถึง 12 บท เรียกว่า ทวาทศปริตร หรือ 12 ตำนาน ภายหลังมาตัดให้สั้นลงเหลือ 7 บท เรียกว่า สัตตปริตรหรือ 7 ตำนาน การสวดมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์นี้ จะมีอำนาจมีอานุภาพจากพระรัตนตรัยที่จะช่วยขจัดปัดเป่าโรคาพาธภัยพิบัติ อุปัทวันตรายที่มีให้เสื่อมคลายหายไปได้และสามารถป้องกันสกัดสิ่งเลวร้ายเหล่านั้นไม่ให้เกิดขึ้น ทั้งยังทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลความเจริญรุ่งเรืองแก่บุคคลและสถานที่ด้วย จึงกำหนดให้เป็นงานเกี่ยวกับมงคล เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ฉลองอายุ เฉลิมฉลองการได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นต้น

นอกจากประเพณีดังกล่าวมาแล้ว ยังมีประเพณีอื่นอีกเป็นอันมาก เช่น ประเพณีปล่อยนกปล่อยปลา ประเพณีไหลเรือไฟ ตักบาตรดอกไม้ ตักบาตรร้อยแปด ตักบาตรข้าวสารแห่ปราสาทผึ้ง ทำบุญวันเข้าพรรษาวันออกพรรษา ประเพณีเทกระจาด เป็นต้น

3. ประเพณีไทยที่นำเอาพุทธศาสนาไปเสริม

ประเพณีไทยต่อไปนี้ เป็นประเพณีที่คนไทยนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมหรือเข้าไปปนในพิธีนั้นๆ เพื่อให้พิธีนั้นเป็นที่ศรัทธามีความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เกรงขาม ทำแล้วเกิดความสนิทใจและความอบอุ่นใจสบายใจ

3.1 ประเพณีสงกรานต์ เป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของไทยมาตั้งแต่โบราณกาลโดยไทยรับมาจากพราหมณ์ เพิ่งมาเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่แบบสากลเป็นวันที่ 1 มกราคม เมื่อปี พ.ศ. 2483 "สงกรานต์" (แปลว่า การย้ายที่ การเคลื่อนที่) เป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรเข้าสู่ราศีเมษจากราศีมีน เป็นวันเปลี่ยนจุลศักราช[1] ใหม่ หรือวันปีใหม่ ซึ่งตกอยู่ในวันที่ 13,14,15 เมษายน ของทุกปี วันที่ 13 เมษายนเป็นวันที่พระอาทิตย์โคจรสู่ราศีเมษเรียกว่า วันสงกรานต์ วันที่ 14 เป็นวันเนา และวันที่ 15 เป็นวันเถลิงศก เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ทางราชการหยุดราชการให้หลายวัน และถือว่าเป็นวันครอบครัวด้วยซึ่งญาติพี่น้องลูกหลาน จะได้มารวมกันสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว และวันสงกรานต์นี้จะเป็นวันที่สนุกสนานโดยเฉพาะสำหรับหนุ่มๆ สาวๆ ที่จะได้ออกนอกบ้านเล่นสงกรานต์กันโดยเล่นสาดน้ำ ประแป้ง และการละเล่นกีฬาพื้นบ้านต่างๆ เช่น เล่นมอญซ่อนผ้า เล่นสะบ้า เล่นม้าหลังโปก เล่นชักเย่อ รำวง เป็นต้น และวัฒนธรรมอันดีงามในประเพณีสงกรานต์นี้ก็คือ การสรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ การรดน้ำดำหัว[2] ผู้หลักผู้ใหญ่ผู้สูงอายุเพื่อขอศีลขอพรจากท่านอันจะนำสิริมงคลความสุขความเจริญมาให้ ในการนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมนั้น นอกจากจะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป

---

[1] ศักราชน้อย ตั้งขึ้นภายหลังมหาศักราช เป็นศักราชที่เราใช้กันก่อนใช้ศักราชรัตนโกสินทร์ เริ่มภายหลังพุทธศักราช 1181 ปี

[2] ไม่นิยมรด/สรงที่ศีรษะ นิยมรด/สรงอย่างสูงก็แค่คอ ปรกติรดลงที่มือแล้วท่านจะเอามือที่สรงแล้วนั้นไปลูบตามหน้าตามศีรษะของท่านเอง

พระสงฆ์แล้ว ก็จะมีการทำบุญตักบาตรซึ่งมักจะเตรียมไว้ล่วงหน้า พอรุ่งเช้าก็จะพากันนำอาหารไปตักบาตร บ่ายคล้อย ก็จะขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทรายบูชาพระพุทธเจ้า บังสุกุลอัฐิบรรพบุรุษ ปล่อยนก ปล่อยปลา ปล่อยเต่า ฯลฯ

3.2 ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ วันที่ 1 มกราคม เป็นวันปีใหม่สากลที่นานาชาติถือกัน ไทยเราได้เปลี่ยนตามสากลนิยมเมื่อปี พ.ศ. 2483 และทางราชการก็หยุดราชการวันที่ 31 ธันวาคม ถือว่าเป็นวันส่งท้ายปีเก่า และวันที่ 1 มกราคม ถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ และมีการเฉลิมฉลองส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่กันด้วยการจัดงานสังสรรค์ในรูปแบบต่างๆ มีการส่งความสุขปีใหม่เป็นบัตร ส.ค.ส. หรือของขวัญ หรือของกิน เช่น ขนมเค้ก ซึ่งเป็นสากลนิยมที่คนไทยเอาอย่างเขา และในช่วงระยะเวลานี้ จะมีการทักทายกันและกันด้วยคำว่า “สวัสดีปีใหม่” ในการนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็มีหลายอย่าง เช่น มีการทำบุญตักบาตรเป็นพิเศษ ในวันที่ 31 ธันวาคม และวันที่ 1 มกราคม หรือมีการทำบุญเลี้ยงพระโดยการเจริญพระพุทธมนต์ฉันเช้าหรือฉันเพล เพื่อจะได้มีโอกาสทำบุญและขอศีลขอพรจากพระสงฆ์ พระสงฆ์จะได้ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้ เพื่อความเป็นสิริมงคลในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ อันจะทำให้มีขวัญดีมีกำลังใจในการที่จะต่อสู้กับชีวิตในรอบปีใหม่ต่อไป

3.3 ประเพณีลอยกระทง ประเพณีลอยกระทงนี้ มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จะกระทำกันในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งเป็นฤดูที่มีน้ำหลากเอ่อทั่วไปในลำธารห้วยละหาน พระจันทร์ก็สวยงามเต็มดวง ตกราวปลายเดือนตุลาคมและต้นเดือนพฤศจิกายน นับว่าเป็นประเพณีที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ที่อาศัยแม่น้ำลำคลองในการดำรงชีวิต การลอยกระทงที่นิยมทำกันอยู่ทุกวันนี้

1. ใช้ดอกบัวสดปักเทียนบ้าง
2. เย็บใบตองกาบกล้วยกาบพลับพลึงเป็นกระทงปักธูปเทียนดอกไม้บ้าง
3. เอาหยวกกล้วยมาทำเป็นแพปักบ้าง เรียกว่า ลอยกระทง
4. แต่ปัจจุบันนี้นิยมใช้โฟมทำกัน ซึ่งเป็นวิวัฒนาการอย่างใหม่

แล้วนำไปลอยในลำธารห้วยละหาน แม่น้ำลำคลอง บึงบ่อเพื่ออธิษฐานขอขมาพระแม่คงคาที่ได้ใช้น้ำแล้วทำสิ่งสกปรกให้แก่น้ำหรือถ่ายสิ่งสกปรกลงในน้ำ เป็นการขอขมาลาโทษ ทั้งนี้โดยถือว่าในน้ำนั้นมีเทพเจ้า คือ เจ้าแม่คงคารักษาอยู่ และเพื่อแสดงความกตัญญูขอบคุณพระแม่คงคาด้วย ที่มีอุปการคุณให้น้ำได้ดื่มได้ใช้สำหรับมวลมนุษยชาติทั้งโลก ชาวไทยนิยมการลอยกระทงอย่างสนุกสนานมากและมีทำกันทั่วไปที่มีลำธารไหลผ่าน การกระทำนั้นอาจแตกต่างกันตามแต่ละภาคต่างๆ เช่น ที่ภาคเหนือพอถึงเดือนยี่เปงซึ่งตรงกับกลางเดือน 12 นอกจากลอยกระทงแล้ว ยังมีการตามประทีปที่ทำด้วยดินเผาโตกว่าถ้วยตะไลปากผายหยอด

สาวๆ กำลังลอยกระทง

ขี้ผึ้งปนน้ำมะพร้าวลงไป แล้ววางด้ายขวั้นเป็นตีนเป็นไส้นำไปจุดตามวัดและที่อยู่อาศัย ดับไฟดวงใหญ่แล้วจะแลเห็นแสงงดงามวอมแวมสบายใจอย่างยิ่ง ส่วนที่ภาคอีสาน นอกจากมีการลอยกระทงที่มีลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีการลอยหยวกกล้วยทั้งต้นที่มีการตกแต่งประดับประดา ส่วนทางภาคใต้ นอกจากจะมีการลอยกระทงแบบทั่วๆ ไปแล้ว ก็มีการลอยแพซึ่งทำออกมาในรูปเสียกบาล[1] มากกว่าจะเป็นพิธีลอยกระทง อนึ่งในสมัยใหม่นี้ หนุ่มสาวที่ไปลอยกระทงกัน มักนิยมเสี่ยงทายโดยการใช้กระทงเป็นสื่อ ขณะที่จะลอยกระทงก็จะอธิษฐานให้กระทงลอยตามกันไปหรือคู่ขนานติดกันไป ถ้าความรักจะยั่งยืนประสบความสำเร็จในความรัก ถ้ากระทงแยกทางหรือหลงทางหรือจมน้ำก่อน ก็จะบ่งบอกว่าอนาคตของความรักจะไม่ราบรื่นดี ซึ่งก็เป็นเรื่องของความเชื่อที่ไม่ควรยึดถือเป็นเรื่องจริงจังอะไรนัก ในการนำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมนั้น ประเพณีการลอยกระทงนี้ ไทยได้มาจากพราหมณ์ เมื่อมาถึงเมืองไทยก็เปลี่ยนวัตถุประสงค์เสียใหม่ เป็นการลอยไปเพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที ประเทศอินเดีย เพราะพระพุทธเจ้าได้ประทับรอยพระบาทเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาไว้ 5 แห่ง[2] และในตอนเช้าวันนั้นจะมีการทำบุญตักบาตรด้วย เข้าทำนองที่ว่า "ประเพณีมิให้ขาด ศาสนามิให้เว้น"

3.4 ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การเกิดถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของสัตว์โลกผู้ยังมีกิเลสซึ่งจะต้องตกอยู่ในวงจรแห่งวัฏสงสาร คือ การเวียนว่ายตายเกิด เมื่อแต่งงานแล้วมีการตั้งครรภ์และคลอดบุตร อันเป็นเรื่องที่จะต้องเกิดมีกับมนุษย์ทุกๆ ประเทศทั่วโลกนี้ ถือว่าเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของมวลมนุษยชาติ แต่ในสังคมไทยเมื่อมีประเพณีนี้ ก็ไม่วายที่จะนำเอาพุทธศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนาเข้าไปเสริมเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความอบอุ่นใจ เช่น เมื่อหญิงมีครรภ์ก็จะได้รับคำแนะนำให้รักษาศีลประพฤติธรรมเป็นพิเศษ เพื่อให้ลูกที่จะเกิดมาเป็นคนดี มีสติปัญญา ว่าง่ายสอนง่าย เลี้ยงง่าย เมื่อเด็กคลอดใหม่ๆ ก็จะมีพิธีมงคลทำขวัญวัน และเมื่ออายุรอดมาได้ครบ 1 เดือน ก็จะมีพิธีโกนผมไฟ ในการพิธีมงคลโกนผมไฟนี้ ก็จะมีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนาเข้าไปร่วมด้วย กล่าวคือ จะมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นแล้วรุ่งเช้าขึ้นถวายอาหารบิณฑบาตเช้า บางแห่งจะนิมนต์พระสงฆ์เป็นประธานขริบผมไฟ ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ในขณะนั้นก็จะมีการเจริญชัยมงคลคาถา ส่วนพิธีพราหมณ์นั้น ก็จะมีผู้ทำหน้าที่เป็นพราหมณ์หลั่งน้ำพระพุทธมนต์ลงบนศีรษะเด็กแล้วหยิบมีดโกนที่เตรียมไว้แตะลงบนศีรษะพอเป็นพิธี พร้อมอวยชัยอวยพรให้เสร็จแล้วจึงให้ ช่างโกนผมไฟจนหมด

[1] อ่านว่า เสีย-กะ-บาล ได้แก่ เครื่องเซ่นผีพร้อมกับตุ๊กตาที่ใส่ในภาชนะแล้วนำไปทิ้งที่ทางสามแพร่งหรือลอยน้ำ

[2] 1.ที่เขาสุวรรณมาลิก 2.ที่เขาสุวรรณบรรพต (ไทย) 3.ที่เขาสุมนกูฏ 4.ที่เมืองโยนกบุรี 5.ที่หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที (อินเดีย)

3.5 ประเพณีการแต่งงาน เมื่อชายหนุ่มและหญิงสาวมีอายุพอสมควร (ชายอายุไม่ต่ำกว่า 17 ปี หญิงอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี) ส่วนใหญ่ถ้าเรียนจบปริญญาตรีชายมักจะมีอายุ 25 ปี หญิง 22 ปี ซึ่งจะเป็นช่วงอายุที่ได้รับการศึกษาและมีงานทำเป็นหลักแหล่ง ฝ่ายชายถ้าได้ผ่านการบวชเรียนมาด้วยยิ่งดี จะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่จัดหาให้ก็ได้ หรือทั้งสองฝ่ายได้คบหารู้จักกันเอง เกิดความชอบพอเกิดความรักปรารถนาที่จะมีชีวิตสมรสบนพื้นฐาน (1) รักกันและกัน (2) เข้าใจดีซึ่งกันและกัน (3) จริงใจต่อกันและกัน (4) มั่นใจในฐานะทางเศรษฐกิจ (5) ไม่มีปัญหาเรื่องสุขภาพ (6) ไม่มีปัญหาเรื่องเรือนหอ และ (7) ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเห็นชอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ การแต่งงานก็จะเกิดขึ้นได้โดยเริ่มต้นด้วยการทาบทามเป็นการลองเชิงดูว่าฝ่ายหญิงจะมีท่าทีอย่างไร อาจจะให้ผู้สนิทหรือรู้จักดีด้วยกันทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายไปทาบทาม ถ้าฝ่ายหญิงตกลงพร้อมใจด้วย ต่อไปผู้ใหญ่ฝ่ายชายจะเป็นผู้ไปเจรจาสู่ขอ เมื่อการเจรจาสู่ขอราบรื่น ก็จะมีพิธีหมั้น เมื่อมีพิธีหมั้นแล้ว อาจต้องรอสักระยะหนึ่งเพื่อให้มีความพร้อมมากขึ้น ทั้งเป็นการขยายเวลาการให้โอกาสคู่หมั้นชายหญิงดูนิสัยใจคอของกันและกัน แต่บางคู่ใจร้อนก็จัดพิธีหมั้นและแต่งในวันเดียวกันเลยก็มี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทั้งคู่ได้คบและดูใจกันมานานแล้วจัดพิธีหมั้นเพียงเพื่อให้เป็นไปตามขั้นตอนพอเป็นพิธีเท่านั้น แต่หนุ่มสาวไทยในปัจจุบันนี้มีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของตนเอง (Romantic Selection) มากยิ่งขึ้น เมื่อตัดสินใจจะเลือกใครเป็นคู่ครองแล้วถึงจะบอกให้พ่อแม่หรือผู้ใหญ่ทราบ บางคู่ล้ำสมัยมากจะจัดการอยู่กินกันเองโดยไม่ต้องปรึกษาใครๆ ก็มี แต่โดยประเพณีนิยมแล้ว จะต้องมีการสู่ขอและหมั้นเสียก่อน ประเพณีการแต่งงาน เวลาจัดปัจจุบันนี้จะไม่นิยมใช้คำว่า วิวาหมงคลหรืออาวาหมงคล แต่นิยมใช้คำกลางๆ คือ พิธีมงคลสมรสหรืองานมงคลสมรส การจัดงานจะประกอบด้วย (1) แห่ขันหมาก (2) พิธีทางศาสนา (3) บางแห่งมีบายศรีสู่ขวัญ-ผูกแขน (4) หลั่งน้ำสังข์ประสาทพร (5) ฉลองสมรสและเลี้ยงขอบคุณแขกเหรื่อ ในส่วนที่นำเอาพุทธศาสนาไปเสริม คือ (2) และ (4) โดยเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คู่สมรส คู่บ่าวสาวจะต้องได้ทำบุญเลี้ยงพระเพื่อให้ทั้งคู่ได้บูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ได้ตักบาตร ได้ถวายสังฆทาน-ไทยธรรม ได้รับพร-รับการประพรมน้ำพระพุทธมนต์จากพระสงฆ์ สถานที่นั้นควรเป็นบ้านที่คู่สมรสแต่งงานแล้วจะเข้าอยู่อาศัยซึ่งจะต้องวงด้ายสายสิญจน์และประพรมน้ำพระพุทธมนต์รอบบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย จำนวนพระสงฆ์ที่นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ในงานมงคลสมรสนั้นมักเป็นคู่ คือ 8 รูป 10 รูป 12 รูป หรือ 14 รูป ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงแบ่งกันนิมนต์ฝ่ายละครึ่ง ถึงเวลาจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยที่โต๊ะหมู่บูชา คู่บ่าวสาวจะต้องไปจุดด้วยกัน หญิงนั่งทางซ้าย ชายนั่งทางขวาของกันและกัน ตั้งใจสมาทานศีล ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ตักบาตรด้วยกัน ทุกครั้งที่ถวายของพระ คู่บ่าวสาวจะต้องจับของร่วมกัน ผู้ใหญ่แต่ละฝ่ายที่ยังหัวโบราณอยู่มักจะสอนลูกหลานของตน

แห่ขันหมาก

อาหารหมั้น

กราบพระ

สวมมงคล เจิมหน้าผาก

รับน้ำสังข์

ถอดมงคล

ให้ชิงจับตอนบนก่อน ด้วยเชื่อว่าถ้าใครจับตอนบนได้เมื่ออยู่กินด้วยกันแล้วจะมีอำนาจมากกว่า นับว่าเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องที่สอนให้เอาเปรียบกัน เมื่อพระสงฆ์อนุโมทนาให้พร คู่บ่าวสาวก็ร่วมกันกรวดน้ำรับพร แล้วหมอบลงรับการประพรมน้ำพระพุทธมนต์จากพระสงฆ์แต่ละรูป นอกจากพิธีสงฆ์ดังกล่าวแล้ว ต่อไปก็จะมีพิธีหลั่งน้ำสังข์ประสาทพร ก็จะมีการนำเอาพุทธ-ศาสนามาเสริม คือ มีการจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาเพื่อให้คู่บ่าวสาวจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยก่อน ก่อนที่จะขึ้นไปนั่งประจำที่ที่รับการหลั่งน้ำสังข์ ซึ่งน้ำสังข์นั้นความจริงก็คือ น้ำพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์มากระทำพิธีให้ตอนเจริญพระพุทธมนต์ โดยได้มีการแบ่งเอามาใช้ในพิธีหลั่งน้ำสังข์ ที่จริงแล้วควรจะเรียกว่า หลั่งน้ำพระพุทธมนต์ประสาทพร ซึ่งหลายแห่งก็เรียกว่า หลั่งน้ำพระพุทธมนต์ แต่ที่เรียกว่า หลั่งน้ำสังข์ เพราะเรียกตามภาชนะที่บรรจุสำหรับหลั่ง ที่เอาสังข์มาใช้หลั่งน้ำในงานมงคลนี้ก็เพราะสังข์เป็นสิ่งมงคลที่ใช้ตักน้ำมนต์สำหรับรดเทวรูป ส่วนการหลั่งน้ำถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนการอวยพร และเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่จะชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์เกิดสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว

3.6 ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีขึ้นบ้านใหม่นี้ นิยมกระทำกันในเมื่อได้ปลูกบ้านใหม่ขึ้นสำเร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้ขึ้นอยู่อาศัย แต่ก่อนจะขึ้นอยู่อาศัย ถ้าไม่มีพิธีรีตองเอาเสียเลย ก็จะไม่มีเครื่องยึดเหนี่ยว ทั้งเพื่อให้ทุกคนที่เข้าอยู่อาศัยมีความอบอุ่นใจ มีความสุขสวัสดีมีชัย และเพื่อป้องกันสรรพอุปัทวันตราย ตลอดทั้งเพื่อขับไล่เสนียดจัญไรสิ่งเลวร้ายทั้งหลายไม่ให้เข้ามากล้ำกราย จึงเกิดมีประเพณีขึ้นบ้านใหม่ขึ้น ในส่วนที่นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเสริมก็คือ จะมีการอัญเชิญพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองเคารพนับถือบูชาไปประดิษฐานที่บ้านใหม่เอาฤกษ์เอายามก่อน เจ้าบ้านจะมีการทำบุญเลี้ยงพระโดยมีการเจริญพระพุทธมนต์ มีการวงด้ายสายสิญจน์รอบบ้าน มีการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ตามห้องต่างๆ ในบ้านใหม่ บางบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ผู้เป็นประธานเจิมประตูบ้านใหม่ให้ด้วยก็มี

3.7 ประเพณีเกี่ยวกับการเจ็บป่วย-ตาย การที่จะต้องเจ็บไข้ได้ป่วยและการที่จะต้องตายเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดมา เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น สังคมไทยก็นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปแทรกและเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ล้มป่วยไข้มีอาการเป็นที่น่าวิตก หรือเจ็บป่วยเป็นเวลานาน ลูกๆ หลานๆ ก็จะนิมนต์พระมาเพื่อให้ได้ทำบุญต่ออายุ โดยให้ได้ไหว้พระรับศีลบ้าง ฟังพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์บ้าง ฟังเทศน์บ้าง ถวายสังฆทานบ้าง ปล่อยนก ปล่อยปลา ปล่อยเต่าบ้าง และเมื่อจะตายแน่แล้วหรือจวนใกล้จะตาย ลูกหลานก็พยายามเตือนสติคนป่วย ให้นึกถึงคุณพระรัตนตรัยไว้ ให้นึกถึงคุณงามความดีบุญกุศลต่างๆ ที่ได้เคยกระทำบำเพ็ญมา หรือให้พยายามทำจิตใจให้เป็นสมาธิพร้อมภาวนาคำว่า "พุทโธๆๆๆ..." หรือ "อรหังๆๆๆ..." เอาไว้ เป็นต้น และหลังตายแล้วพิธีการจัดงานศพล้วนแต่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนามากมาย เช่น การสวดพระอภิธรรม การสวดมาติกาบังสุกุล

การเทศน์ การสวดมนต์ การฌาปนกิจ การเก็บอัฐิ การบรรจุอัฐิ การบังสุกุลอัฐิ หรือการทำบุญอุทิศในวันต่างๆ หลังจากฌาปนกิจศพไปแล้ว

นอกจากประเพณีที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีประเพณีไทยท้องถิ่นอีกมากมายที่ได้นำเอาพุทธศาสนาไปเสริม โดยเฉพาะการนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล หรือไม่ก็จะมีการตั้งโต๊ะหมู่บูชา และ/หรือกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย หรืออย่างน้อยก็กราบ 3 หน หรือตั้งนะโม 3 จบก่อนการประกอบพิธีตามประเพณีนั้นๆ เช่น ประเพณีบุญบ้องไฟ พิธีแห่นางแมวขอฝน พิธีทำขวัญข้าว พิธีทำขวัญเสาเรือน พิธีแรกนาขวัญ พิธีวางศิลาฤกษ์ พิธีผูกเสี่ยว ประเพณีแข่งเรือหรือช่วงเรือ งานผีตาโขน พิธีแห่ข้าวพันก้อน ประเพณีโยนครกโยนสาก ประเพณีที่คนจะปฏิบัติต่อผีหรือบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นต้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลทำให้เกิดประเพณีไทยมากมายหลายอย่าง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีไทยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวัน และเป็นเครื่องส่งเสริมความสามัคคีและวัฒนธรรมอันดีงามทั้งสิ้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่เราชาวไทยจะได้ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาไว้ให้คู่กับผืนแผ่นดินของไทยตลอดไป เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยโดยแท้

บทที่ 5

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย (Relation of Buddhism to Thai Society and Culture)

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทยกับวัฒนธรรมไทย

1.1 วัฒนธรรม : โครงสร้างหลักของสังคม

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมจะต้องมีโครงสร้างหรือส่วนประกอบของตัวเองที่รวมกันขึ้นเป็นลักษณะอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น ตึกหลังหนึ่งก่อนสำเร็จเป็นตึกให้เห็น ย่อมประกอบด้วยส่วนต่างๆ เช่น เสาเข็ม โครงเหล็ก โครงไม้ อิฐ ปูน เป็นต้น หรือคนคนหนึ่งที่จะเป็นคนขึ้นมาได้ต้องประกอบด้วย เลือด เนื้อ หนัง โครงกระดูก เส้นโลหิต ระบบประสาท หัวใจ จิตใจ หรือภาษาพระก็เรียกว่า ต้องประกอบด้วยธาตุ 4 ขันธ์ 5 เป็นต้น ส่วนต่างๆ ดังกล่าวนี้ต่างทำหน้าที่ช่วยให้ตึกคงอยู่ หรือทำหน้าที่ทำให้คนคงเป็นคนอยู่ได้ แต่ถ้าขาดส่วนประกอบเหล่านี้ ตึก หรือคนก็ไม่สามารถตั้งอยู่ในสภาพที่เป็นรูปลักษณะเฉพาะของมันได้ สังคมซึ่งก็คือกลุ่มชนที่มาอยู่รวมกันก็เช่นกัน จะคงสภาพเป็นสังคมอยู่ได้ ก็ต้องมีโครงสร้างหรือส่วนประกอบเป็นสังคมขึ้นมา โครงสร้างของสังคมที่นับว่าสำคัญมากอย่างหนึ่ง ก็คือ **วัฒนธรรม** สังคมใดๆ ก็ตามถ้าปราศจากวัฒนธรรมแล้วจะดำรงอยู่ได้ยากหรือดำรงอยู่ไม่ได้เลย เมื่อคนมาอยู่รวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไปก็จะกลายเป็นสังคม สังคมจิ๋วเล็กสุด เช่น ครอบครัวจนถึงสังคมใหญ่เช่นประเทศชาติ จะต้องมีวัฒนธรรม (วัตถุธรรม คติธรรม เนติธรรม และสหธรรม) เป็นส่วนประกอบสร้างสรรค์สังคมขึ้นและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สังคมดำรงอยู่ได้ ถ้าขาดวัฒนธรรมก็เหมือนกับตัวตึกที่ไม่มีโครงเหล็ก เสาเข็ม อิฐ ปูน ก็จะตั้งอยู่ไม่ได้

1.2 สังคมไทยและวัฒนธรรมไทยต้องไปด้วยกัน

ไม่ว่าวัฒนธรรมชาติไหนก็ตาม ก็จะเป็นโครงสร้างหลักที่กำหนดวิถีทางดำเนินชีวิตของคนในสังคมของชาตินั้นๆ ชาติไทยก็เช่นเดียวกัน การที่คนไทยรู้จักพูดรู้จักคบหา

สมาคมกันและกัน มีมารยาทรู้จักประพฤติปฏิบัติต่อกันในสังคมเพื่ออยู่ร่วมกันได้ รู้จักประกอบอาชีพทำมาหากินร่วมกัน และรู้จักสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ล้วนเป็นผลมาจากวัฒนธรรมไทยทั้งสิ้น ในขณะที่สังคมไทย หมายถึง กลุ่มคนไทยที่มีวัฒนธรรมหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตร่วมกัน ซึ่งเป็นแบบแผนที่สังคมไทยได้ประมวลไว้เป็นแบบอย่างเพื่อประโยชน์ของกลุ่มสังคม เพราะฉะนั้น จากความหมายของวัฒนธรรมและสังคมไทยดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าสังคมและวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ สังคมไทย เป็นกลุ่มคนไทยที่ประกอบด้วยคนไทย ส่วนวัฒนธรรมไทย ไม่ใช่คนไทย ไม่ใช่กลุ่มคนไทย แต่เป็นกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทย โดยวัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้คนไทยและสังคมไทยดำรงอยู่ได้

สังคมไทยและวัฒนธรรมไทยเป็นของคู่กันต้องไปด้วยกันไม่ว่าจะเกิดขึ้นหรือ/และวิวัฒนาการก็ต้องไปด้วยกัน คนไทยสร้างวัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมไทยก็สร้างสังคมไทย สังคมไทยไม่อาจดำรงอยู่ได้ถ้าไม่มีวัฒนธรรมไทย หรือดำรงอยู่ได้แต่ก็ไม่เป็นสังคมไทย และในทำนองเดียวกัน วัฒนธรรมไทยก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ถ้าไม่มีสังคมไทย หรือดำรงอยู่ได้แต่ก็ไม่เป็นวัฒนธรรมไทย นอกจากนั้นทั้งสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยยังเป็นส่วนที่ปรุงแต่งเสริมให้เกิดความเจริญแก่กันและกัน วัฒนธรรมไทยมีส่วนสร้างความเจริญให้แก่สังคมไทยแต่ละวัฒนธรรมจะก่อให้เกิดความเจริญมากน้อยแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของวัฒนธรรมไทยนั้นๆ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าสังคมใดจะเจริญก้าวหน้าเพียงใดหรือไม่นั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคือคุณภาพของวัฒนธรรมในสังคมนั้นๆ เป็นสำคัญ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงก็ส่งผลกระทบต่อกัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทย และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยก็ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย

เนื่องจากทั้งสังคมและวัฒนธรรมไทย มีความสัมพันธ์กันและกันดังกล่าวแล้ว เมื่อพูดถึงสังคมจึงหมายรวมถึงวัฒนธรรมด้วย ในทำนองเดียวกันเมื่อพูดถึงวัฒนธรรมก็มักจะหมายรวมถึงสังคมด้วย เพราะทั้งสองมีความสัมพันธ์เป็นเนื้อเดียวกัน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทย

2.1 พุทธศาสนากับสังคม : สัมพันธภาพ

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระองค์ได้ช่วยเหลือได้บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมในด้านต่างๆ ด้วยการเทศน์อบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไป ตลอดทั้งผู้นำชุมชนผู้ปกครองผู้บริหารบ้านเมืองระดับสูง เช่น ทรงให้คำแนะนำปรึกษาชี้แนะในการบริหารจัดการ

ในการปกครอง ให้หลักธรรมในการบริหารจัดการเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ผู้บริหารนักปกครองต่างๆ ก็ได้เข้าเฝ้าขอคำแนะนำสั่งสอนจากพระพุทธองค์ เช่น กูฏทันตะพราหมณ์ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นต้น นอกจากนี้ พระพุทธองค์ ยังทรงทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทต่างๆ ให้แก่สังคม เช่น ทรงยุติการสู้รบกันระหว่างกองทัพของสองตระกูล คือ ตระกูลโกลิยวงส์และตระกูลศากยวงศ์ เป็นต้น พุทธกิจดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามิได้มุ่งแต่ประกาศพระศาสนาแต่อย่างเดียว แต่ทรงอนุเคราะห์ช่วยเหลือสังคมทุกๆ ด้านที่จะทรงกระทำได้ และไม่ใช่ว่าพระองค์จะทรงผูกขาดการกระทำแต่พระองค์เดียว แต่ทรงแนะนำให้พระสาวกของพระองค์ได้พยายามดำเนินตามรอยพระยุคลบาทด้วย ดังจะเห็นได้จากปฐมโอวาทของพระองค์ในการส่งพระสาวกออกไปประกาศพระศาสนาที่ว่า

> “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไปสู่บ้านเมืองนิคมชนบทน้อยใหญ่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชนเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”
>
> วินย.

จากพุทธบัญชาดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะพระสงฆ์สาวกนอกจากจะต้องบำเพ็ญประโยชน์ตน (อัตตหิตะ) โดยการประพฤติดีปฏิบัติชอบปฏิบัติตรง เพื่อให้ตนเองพ้นกิเลสพ้นทุกข์ตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์แล้วยังต้องทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น (ปรหิตะ) คือ การอนุเคราะห์สงเคราะห์ประชาชนทั่วไปด้วย ซึ่งก็เท่ากับพุทธศาสนาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมโดยการที่จะต้องช่วยเหลืออนุเคราะห์สังคมในทุกวิถีทางที่จะทำได้ โดยไม่ยอมให้สังคมดำเนินไปในทางที่ผิดที่จะประสบความเสียหาย เพราะขาดการแนะนำในการแก้ไขที่ถูกต้องเป็นอันขาด

2.2 พุทธศาสนากับสังคมไทย : สัมพันธภาพ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ประชาชนคนไทยประมาณร้อยละ 95 เป็นพุทธศาสนิกชน มีวัดและสำนักสงฆ์มากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศโดยมีวัดประมาณ 30,764 วัด และมีสำนักสงฆ์ประมาณ 10,250 แห่ง มีพระภิกษุสามเณรที่อยู่ประจำมากกว่า 300,000 รูป ในทุกหมู่บ้านจะมีวัด 1 ถึง 2 แห่ง เฉพาะกรุงเทพมหานคร จะมีทั้งวัดใหญ่และวัดเล็ก ถึง 400 กว่าวัด พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพุทธมามกะและเอกอัครศาสนูปถัมภกต่อทุกศาสนา เป็นธรรมเนียมประเพณีไทยที่ชายไทยควรจะได้บรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนา แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ก็ทรงปฏิบัติตามประเพณีนี้เช่นกัน พระบรมวงศานุวงศ์ก็เช่นกัน ข้าราชการได้รับอนุญาตให้ลาบวช

ได้โดยได้รับเงินเดือนเต็มตามปรกติ ไม่นับว่าขาดจากการปฏิบัติราชการ พุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนไทยในทุกแง่ตั้งแต่เกิดจนตาย วัดทางพุทธศาสนา ก็มีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนในสังคมเป็นอย่างมาก ถือว่าเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางการศึกษา เป็นศูนย์กลางแห่งการบำเพ็ญกุศลและประพฤติธรรม เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้าน เป็นที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์ เป็นฌาปนสถาน และเป็นสถานที่ดำเนินการทางการเมือง เป็นต้น วรรณกรรมทางพุทธศาสนาก็มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวกับการฟังเทศน์ของชาวไทย เพราะพระสูตรต่างๆ ของพระพุทธเจ้าและชาดกต่างๆ โดยเฉพาะมหาเวสสันดรชาดกเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง มีการเทศน์กันแทบทุกวัด 1 ครั้งต่อปี ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลีในทำนองแหล่ นอกจากนี้ ศิลปกรรมไทย จิตรกรรมไทย ประติมากรรมไทย และสถาปัตยกรรมไทย ก็มีส่วนสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างมาก เพราะส่วนใหญ่ที่เชิดหน้าชูตาของสังคมและวัฒนธรรมไทย ก็ได้มาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวพุทธไทย ยิ่งเห็นได้ชัดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับสังคมไทย นั่นก็คือ พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวพุทธไทยในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมไทยที่มีความสำคัญให้ความหมายและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชาติไทย เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย กล่าวโดยรวบยอด พุทธศาสนาเป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติและเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทยทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และการเมือง

เมื่อพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอื่นๆ ซึ่งรวมกันเข้าเป็นพุทธศาสนาด้วย เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด และพุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์กันกับสังคมไทยแล้ว ไม่ว่าจะในแง่ปรัชญา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หรือการเมืองก็ตาม ความเกี่ยวพันของแต่ละองค์ประกอบก็ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าอาจจะมีความสำคัญที่ยิ่งหรือหย่อนกว่ากันบ้างของแต่ละองค์ประกอบในเมื่อประเด็นปัญหาที่นำมาพิจารณานั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องใดเป็นการเฉพาะ เท่าที่ปรากฏเห็นในปัจจุบันนี้ องค์ประกอบที่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในรูปแบบต่างๆ เช่น ในพระสูตร ในชาดก งานเขียน การเทศน์ การสอนหรือการบรรยาย เป็นต้น จะมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนชาวพุทธไทยมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวพุทธไทยยึดถือพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน หากจะแบ่งเป็นฝ่ายใหญ่ๆ ก็อาจจะแบ่งได้ 2 พวกใหญ่ ดังนี้

1. ฝ่ายที่ยึดถือพุทธศาสนาแบบยึดตามพระคัมภีร์ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์พระศาสนา เช่น พระสูตรต่างๆ เป็นต้น ผู้ยึดถือและปฏิบัติตามแนวทางนี้จะปฏิเสธหลักการคำสอนและวิธีปฏิบัติอื่นๆ ที่มิได้อยู่ในพระคัมภีร์ เช่น ความเชื่อในเรื่องภูตผีเทวดา ความเชื่อและการปฏิบัติที่รับมาแปลง หรือปรับปรุงจากลัทธิความเชื่อศาสนาอื่นๆ
2. ฝ่ายที่ยึดถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ได้แก่ พวกที่เชื่อและยึดถือหลักคำสอนพุทธศาสนา ที่ได้ผสมผสานกับความเชื่ออย่างอื่นและศาสนาอื่นๆ เช่น พราหมณ์ หรือไสยศาสตร์ จนผู้ยึดถือและปฏิบัติไม่อาจแยกแยะออกได้ว่าส่วนใดเป็นหลักคำสอนที่มาจากพุทธศาสนาจริงๆ และส่วนใดไม่ใช่ พวกนี้จะเน้นหนักในการปฏิบัติพิธีกรรมหลากหลายและให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมสูง พิธีกรรมในศาสนาจะมีลักษณะทั้งผสมผสานและผสมปนเป เช่น พิธีแต่งงานที่มีทั้งพิธีทางพุทธศาสนา เช่น ทำบุญตักบาตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ พิธีทางพราหมณ์ เช่น การสวมมงคล การรดน้ำสังข์ นอกจากนี้ยังอาจจะมีการเซ่นไหว้ศาลพระภูมิ เจ้าที่เจ้าทาง และการไหว้บรรพบุรุษ เป็นต้น ส่วนการปฏิบัติศาสนพิธีของผู้ที่นับถือพุทธศาสนาโดยยึดตามพระคัมภีร์นั้น มักจะให้ความสำคัญแก่พิธีกรรมที่เป็นหลักการทางพุทธศาสนาเท่านั้น

องค์ประกอบที่มีความสำคัญรองลงไปเห็นจะได้แก่ พระภิกษุสงฆ์และวัด ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นรูปธรรมและเกี่ยวพันมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมไทยอยู่ตลอดเวลา ถึงอย่างไรก็ตาม องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ ล้วนดำรงคงอยู่ได้เพื่อกันและกัน หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปก็จะขาดความสมบูรณ์ในสังคมได้ เช่น ในชุมชนหมู่บ้านชาวไทย หากขาดวัดขาดพระสงฆ์ ก็จะมีผลกระทบต่อคุณภาพทางด้านศีลธรรมและจิตใจของชาวบ้านได้ และการกระทำกิจของตนขององค์ประกอบต่างๆ จะต้องดำเนินไปอย่างสอดคล้องกันด้วย เช่น ชุมชนหมู่บ้านมีวัดมีพระสงฆ์ แต่วัดและพระสงฆ์มิได้ทำหน้าที่ที่เหมาะสม เช่น ไม่ไปบิณฑบาต ไม่ลงทำวัตรสวดมนต์ ไม่รับนิมนต์ เอาแต่จำวัดหรือใบ้หวยใต้ดิน สภาพจิตใจของชาวบ้านคงไม่ดีขึ้นและความสัมพันธ์ของชุมชนในหมู่บ้านกับวัดและพระสงฆ์ก็ไม่น่าจะเป็นไปด้วยดี สังคมหมู่บ้านเช่นนี้คงไม่น่าอยู่ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม พระสงฆ์จะดำรงอยู่ได้ซึ่งก็หมายความถึงการดำรงอยู่แห่งพุทธศาสนา ก็ได้อาศัยการอุปถัมภ์ค้ำชูโดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 คือ อาหารบิณฑบาต จีวร เสนาสนะ และยารักษาโรคจากชุมชนไทยนั่นเอง ถ้าไม่เช่นนั้น พระสงฆ์ก็คงดำรงอยู่ไม่ได้ สรุปว่าต่างฝ่ายต่างก็อาศัยซึ่งกันและกัน พระสงฆ์อาศัยศรัทธาจากชุมชน และชุมชนก็ได้รับ

เมตตานุเคราะห์จากพระสงฆ์ในการชี้ทางดำเนินชีวิต จึงเป็นความสัมพันธ์ในแบบอาศัยซึ่งกันและกันด้วยหลักมโนธรรมที่มีต่อกัน

เมื่อกล่าวโดยสรุปในสาระสำคัญแล้ว พุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์กันและกันดังนี้[1]

1. สังคมไทยยอมรับเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ในขณะเดียวกันก็ยอมให้ศาสนาสำคัญต่างๆ ได้ตั้งอยู่ในประเทศไทยได้ เช่น อิสลาม คริสต์ ฮินดู ซิกข์ เป็นต้น และยังเป็นบ่อเกิดสำคัญประการหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ กฎหมาย ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวไทย

2. ศาสนาพุทธเป็นสถาบันสำคัญที่ช่วยให้เป็นจุดรวมจิตใจของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น เป็นเสมือนพลังผูกพันคนในชาติเข้าด้วยกัน ให้ดำรงชีวิตร่วมกันโดยมีความขัดแย้งน้อยที่สุดและเป็นกลไกที่ช่วยขจัดปัดเป่าความขัดแย้งและสร้างความสงบในสังคม

3. สังคมไทยมีความสามารถที่จะนำเอาพุทธศาสนา มาเป็นพื้นฐานของชีวิตและหล่อเลี้ยงทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้ จนกลายเป็นศูนย์กลางศาสนาพุทธของโลกในปัจจุบัน แม้ศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาต่างด้าวที่เกิดในประเทศอินเดีย ที่ว่าเป็นศูนย์กลางนั้นจะเห็นได้จากปริมาณของผู้นับถือพุทธศาสนาเมื่อเทียบกับประชากรของประเทศ อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อชีวิตต่อประชากร การรักษาธรรมและวินัยรวมทั้งสาระสำคัญที่เป็นหลักการแห่งศาสนา การนำเอาพระธรรมวินัยมาปฏิบัติ และการเสริมสร้างสถาบันสงฆ์ให้ถึงพร้อมทั้งในด้านองค์การ และการปฏิบัติสืบต่อพระศาสนา ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์การต่างๆ ของสถาบันศาสนาพุทธเข้ากับชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านหรือพระสงฆ์กับคนไทย

4. สังคมไทยสามารถนำเอาสิ่งที่มีคุณค่าของศาสนาอื่น มาใช้ผสมผสานกับหลักศาสนาพุทธอย่างไม่ขัดเขิน เช่น พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ หรือของขงจื๊อ เป็นต้น

5. สังคมไทยพร้อมที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมของศาสนาอื่น โดยไม่ถือว่าเป็นการเสื่อมเสียหรือเป็นบาปหรือเป็นปมด้อยแต่อย่างใด และยอมรับการแต่งงานกับคนต่างศาสนาได้ นับว่าเป็นความใจกว้างของสมาชิกในสังคมไทยทั้งๆ ที่นับถือศาสนาพุทธ

---

[1]สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย.** (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2536), หน้า 77-78.

2.3 พุทธศาสนากับคนไทย : สัมพันธภาพ

คุณูปการที่พุทธศาสนาได้มอบให้คนไทย มีเป็นอเนกประการเหลือที่จะคณานับ ถ้าจะกล่าวว่าทุกส่วนในความเป็นอยู่และชีวิต ทัศนคติ อุดมคติ วัฒนธรรม เป็นต้น ของคนไทยล้วนมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น ก็ย่อมจะเป็นการกล่าวที่ไม่เกินความจริงเลย พุทธศาสนาจึงเป็นที่เชื่อได้ว่าได้มอบให้สิ่งที่ดีงามเกือบทุกอย่างแก่คนไทย เช่น[1]

1. พุทธศาสนาสอนให้คนไทยเป็นตัวของตัวเอง รู้จักช่วยตัวเอง ไม่ยอมขอความช่วยเหลือจากคนอื่นในเรื่องที่ตนยังสามารถจะช่วยตนเองได้ ทั้งสอนให้รู้จักเตือนตนด้วยตนเอง และให้พิจารณาตนด้วยตนเอง เป็นต้น เหล่านี้เราจะพบจากคำสอนหลายเรื่องของพุทธศาสนา ในรูปของชาดกบ้าง พุทธภาษิตบ้าง ตลอดถึงพระสูตรต่างๆ

2. พุทธศาสนาสร้างอัธยาศัยของคนไทยให้เป็นคนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทั้งนี้โดยอาศัยคำสอนที่เกี่ยวกับทานบ้าง ความฝังใจเรื่องพระเวสสันดรบ้าง รวมตลอดถึงความเชื่อกฎแห่งกรรมที่สอนไว้ว่า คนเราทำกรรมอันใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น และคนที่ให้ทานในชาติปัจจุบัน ตายไปเกิดในชาติหน้าจะไม่เป็นคนขัดสน เป็นต้น

3. พุทธศาสนาสร้างคนไทยให้เป็นคนช่วยเหลือกันและกัน เป็นสังคมของญาติมิตรโดยแท้จริง เช่น มีการช่วยกันลงแขกในคราวเก็บเกี่ยว ช่วยในการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยและช่วยเหลือกันในงานอย่างอื่นเพราะถือว่านอกจากจะเป็นคุณแล้ว ยังเป็นเวยยาวัจจมัยบุญ[2] ด้วย นอกจากนั้น ยังพอใจที่จะดำเนินตามปฏิปทาของท้าวสักกะ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนา เป็นเหตุให้คนไทยส่วนมากนิยมการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น สร้างถนน วัด ศาลาการเปรียญ โบสถ์ โรงเรียน เป็นต้น เพราะนิยมในเรื่องของมฆมาณพ เรื่องนันทิยมาณพ และผลดีแห่งการช่วยกันสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น ถือว่าเป็นการสร้างวิมานให้แก่ตนเองในอนาคตบ้าง ถือว่าเป็นการสร้างความดีเพื่อเป็นประโยชน์แก่คนอื่นบ้างอันเป็นความหวังผลทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะแล้ว ทาน คือ การให้ จาคะ คือ การบริจาค เป็นคำสอนที่ได้รับความสนใจจากชาวพุทธไทยเป็นอันมาก เราจะพบหน้าบ้านคนไทยตามชนบท นิยมมีภาชนะน้ำวางไว้หน้าบ้านเพื่อให้คนเดินทางได้ดื่ม นี้เป็นผลที่เกิดขึ้นจากคำสอนเรื่องทาน

4. พุทธศาสนาสอนให้คนไทยเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนต่อวุฑฒบุคคล คือ ท่านที่สูงด้วยอายุ ความรู้ และชาติกำเนิดสูง เพราะคำสอนเกี่ยวกับอปจายนมัย บุญที่สำเร็จด้วย

---

[1]พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **สู่สุขสันติ์.** (กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, 2533), หน้า 6-9.

[2]บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ, ทำดีด้วยการช่วยเหลือรับใช้ผู้อื่น (ข้อที่ 5 ในบุญกิริยาวัตถุ 10).

การประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่และเรื่องอายุวัฒนกุมาร อันเป็นเรื่องที่ท่านแสดงถึงผลดีของการมีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ นอกจากนั้นยังมีคำสอนอีกหมวดหนึ่งเรียกว่า วัตรบท 7 ประการ อันแสดงไว้ว่า ใครดำเนินตามปฏิปทานี้แล้วจะเป็นเทวดาในปัจจุบัน คือ **การเลี้ยงดูบิดามารดา การแสดงตนเป็นคนอ่อนน้อมต่อเชฏฐบุคคลในตระกูลของตน การเจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน การเว้นจากถ้อยคำส่อเสียด ความเป็นคนไม่ตระหนี่ การพูดถ้อยคำสัตย์คำจริง เวลาเกิดโกรธขึ้นมาก็ห้ามใจไว้ได้** (ขุ.ธ.) ทั้ง 7 ประการนี้นับว่าเป็นคำสอนที่มีส่วนในการสร้างคนไทยและสังคมไทยมากเหมือนกัน

5. พุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีความเมตตากรุณาต่อคนอื่น ทำให้คนไทยส่วนมากใจเมตตาชอบช่วยเหลือคนอื่น และเป็นมิตรกับคนที่มาจากแดนไกล ทั้งนี้เพราะอาศัยหลักพรหมวิหาร 4 ประการ คือ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่นเป็นสุข กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้คนอื่นที่กำลังประสบความทุกข์พ้นจากทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อเห็นใครก็ตามเขาได้ดี และอุเบกขา ความวางเฉยไม่แสดงอาการเสียใจหรือซ้ำเติมคนที่ถึงความวิบัติ คนไทยจึงเป็นคนที่ไม่ชอบอะไรที่รุนแรง และวิธีการที่โหดร้ายจนเกินไปเพราะอาศัยธรรมเหล่านี้เอง

6. ในด้านความคิดคำนึง หรือทัศนคติเกี่ยวกับโลก (โลกทัศน์) และชีวิต พุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีหลักมโนธรรมคือ ศีล 5 ประการ กับ หิริ ความละอายในการทำบาปและโอตตัปปะความหวาดสะดุ้งต่อผลแห่งบาปเหล่านั้น คนไทยมักมองโลกและชีวิตเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยจริงจังอะไรจนเกินไป ดังนั้นเวลาเกิดเรื่องเศร้าขึ้นมา คนไทยส่วนมากจะไม่เศร้าจนถึงกับเสียงาน แม้เกิดมีการตายขึ้นมา ในความรู้สึกแล้วเห็นเป็นเรื่องธรรมดา เพราะการได้ยินได้ฟังและเข้าใจกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง

7. ในด้านเกี่ยวกับการแก้ปัญหาต่างๆ คนไทยที่สนใจและเข้าใจเรื่องพุทธศาสนาดีพอสมควร จะอาศัยแนวของอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค มาเป็นหลักในการแก้ปัญหาต่างๆ โดยการขมวดเข้าเป็นคำถาม 4 ประโยคว่าอะไร? มาจากไหน? ต้องการอย่างไร? จะสำเร็จได้ด้วยวิธีอย่างไร? แล้วจะดำเนินการแก้ที่สาเหตุคือ คำถามที่ว่ามาจากไหน? จะพบตัวอย่างอันนี้จากวีรกรรมของบุรพกษัตริย์ในอดีตโดยเฉพาะพระองค์ที่เข้าใจพุทธศาสนาดีพอสมควรหรือดีมาก เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น จากอดีตกาลอันนานไกล วิทยาการหลักของคนไทยก็คือพุทธศาสนา นั่นเอง

จากที่กล่าวมานี้ ย่อมจะแสดงให้เห็นชัดเจนว่าพุทธศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์กันและกัน ชนิดเป็นเนื้อเดียวกันมาเป็นเวลาช้านานมากกว่า 700 ปีแล้ว จึงขอย้ำคำกล่าวนี้อีกครั้งว่า **"สังคมไทย ก็คือสังคมพุทธ"**

3. ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย

3.1 ศาสนากับวัฒนธรรม : สัมพันธภาพ

ตามที่ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ และวัฒนธรรมที่มิใช่วัตถุซึ่งประเภทที่สองนี้ยังแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมทางคติธรรม วัฒนธรรมทางเนติธรรม และวัฒนธรรมทางสหธรรม นั้น จะเห็นว่าศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโดยเฉพาะส่วนมากแล้วก็เป็นวัฒนธรรมที่มิใช่วัตถุ ทั้งนี้เพราะพิจารณาศาสนาได้ใน 2 ระดับ คือ ศาสนาในระดับความเชื่อถือและอาจรวมความเชื่อถือรูปแบบต่างๆ ไว้ด้วยกันและอีกระดับหนึ่ง คือ สถาบันศาสนาซึ่งมีทั้งความเชื่อถือ การจัดองค์กรและผู้ประกอบพิธีกรรม คำนิยามของคำว่าศาสนา ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พ.ศ. 2525) มีว่า "ลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลัก คือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมัตถ์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้นๆ" จากคำนิยามนี้ สามารถวิเคราะห์ศาสนาว่ามีองค์ประกอบใหญ่ๆ อยู่ 3 ส่วน คือ (1) หลักปรมัตถธรรม (2) หลักศีลธรรม และ (3) หลักปฏิบัติ คือ การกระทำตามคำสั่งสอนซึ่งรวมถึงการปฏิบัติตนทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม พิธีกรรมประกอบด้วย ตัวพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สรุปได้ว่า การพิจารณาศาสนาทั้งในแง่หลักลัทธิความเชื่อถือและแง่การปฏิบัติ ดังกล่าวนี้ ศาสนาก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และเมื่อกล่าวตามความหมายของวัฒนธรรมวิทยา (Science of Culture) คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง ครรลองแห่งชีวิต (Way of Life) อันครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น คิดขึ้น หรือประดิษฐ์ขึ้นและความเชื่อถือตลอดถึงการปฏิบัติตามความเชื่อถือ ศาสนาย่อมจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง และยิ่งกว่านั้นตามมติของนักสังคมวิทยาบางท่าน เช่น เอดเวิร์ด บี. รอยเตอร์ กล่าวว่า ศาสนาซึ่งได้แก่ความเชื่อถือและการปฏิบัติตามความเชื่อถือนั้น นับเป็นจุดสุดยอดของวัฒนธรรมทีเดียว

จากที่กล่าวมานี้ ย่อมจะแสดงให้เห็นว่าศาสนามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม โดยเฉพาะเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมทางคติธรรม และยังแทรกเป็นส่วนหนึ่งๆ ของวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ อีกด้วย ศาสนามีความสำคัญทำให้วัฒนธรรมมีความสมบูรณ์และมีความดีงามเต็มเปี่ยม วัฒนธรรมจึงขาดศาสนามิได้และศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมและตัวศาสนาเองก็เป็นวัฒนธรรมด้วย

3.2 พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย : สัมพันธภาพ

พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมไทย จะกล่าวว่าวัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมแบบพุทธก็ได้ เพราะทุกๆ ศาสนาก็เป็นตัวการสำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่มีส่วนกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม ดังที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของมวลมนุษยชาติว่า การที่สังคมแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้น เป็นเพราะนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้ว่าสังคมแถบดินแดนอาหรับก็มีวัฒนธรรมแบบอิสลาม สังคมแถบอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จะมีวัฒนธรรมแบบพราหมณ์พุทธสังคมแถบยุโรปก็จะมีวัฒนธรรมแบบตะวันตก (Westernization) คือ แบบคริสต์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากวัฒนธรรมของยิว ผู้เป็นต้นตำรับของศาสนาคริสต์ เป็นต้น พุทธศาสนาก็เช่นกันเมื่อสังคมไทยนับถือก็ทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมแบบพุทธ ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาได้เป็นตัวกำหนดรูปแบบต่างๆ ของวัฒนธรรมไทย ดังนี้

1. รูปแบบลักษณะนิสัยจิตใจ คนไทยมีนิสัยเยือกเย็น มีเมตตากรุณา ยิ้มเสมอ อภัยง่าย เคารพอ่อนน้อม กตัญญูกตเวที ขยัน อดทน สุภาพ ชอบอิสระ ชอบความสงบ ไม่ชอบรุกรานใครก็เพราะหลักธรรมทางพุทธศาสนา

2. รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของไทยเจริญก้าวหน้า เพราะพุทธศาสนา เช่น ภาพเขียนบนฝาผนังโบสถ์ เพดานโบสถ์ แบบการก่อสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ การหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ เจดีย์รูปทรงต่างๆ พระปรางค์ ล้วนเป็นศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของไทยที่วิจิตรงดงาม

3. รูปแบบภาษาและวรรณกรรม คนไทยรับเอาพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานจากอินเดีย จึงรับเอาภาษาบาลีหรือมคธและภาษาสันสกฤตมาใช้ในภาษาไทยมากมาย เช่น บุบผา >บุษบา กิตติ >เกียรติ ปุญญ >บุญ ปาป >บาป กุสล >กุศล กรม >กรรม ธรม >ธรรม อัจฉริย >อัศจรรย์ สีส >ศีรษะ วชิร >วิเชียร ฯลฯ และวรรณกรรมต่างๆ ของไทยส่วนมากก็มาจากเรื่องราวทางพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง สมุทรโฆษคำฉันท์ นันโทปนันทสูตร พระมาลัยคำหลวง สามัคคีเภทคำฉันท์ ฯลฯ แม้เรื่องของไทยแท้ๆ เช่น ลิลิตพระลอ ก็ยังมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาแทรกอยู่ เช่น "ใดใดในโลกล้วน อนิจจัง ฯลฯ"

4. รูปแบบวิถีชีวิตไทย วิถีชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบทจะมีลักษณะเด่นโดยทั่วไปที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว และความผูกพันทางสายโลหิตโดยมีเด็กเล็กเป็นศูนย์กลางความสนใจ การอบรมเลี้ยงดูบุตรให้เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่มีสัมมาคารวะ รู้ที่สูงที่ต่ำ เชื่อในเรื่องบุญบาป ความเป็นคนปรับตัวง่าย

ความมีน้ำใจและโอบอ้อมอารี ความเป็นคนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ความมีกิริยามารยาทที่งดงาม และมีความเป็นอยู่ที่รักสันติ เป็นต้น

5. รูปแบบจารีตประเพณี ประเพณีสำคัญๆ ส่วนมากมักจะสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา เช่น บวชนาค ฟังเทศน์มหาชาติ ตักบาตรเทโว ทอดกฐิน เข้าพรรษา วิสาขบูชา มาฆบูชา ลอยกระทง ฯลฯ และพิธีแห่ต่างๆ ของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6. รูปแบบขนบธรรมเนียม ขนบธรรมเนียมต่างๆ ของไทย มีรากฐานมาจากพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น การแสดงความเคารพ (อัญชลี วันทา อภิวาท) การต้อนรับแขก มารยาทต่างๆ ความสุภาพให้เกียรติผู้อื่น ความไม่ลุอำนาจฝ่ายต่ำ เช่น ความโลภ โกรธ หลง

7. รูปแบบการศึกษาเล่าเรียน การศึกษาของชาติไทยแต่เดิมมา มีศูนย์กลางที่เป็นแหล่งให้การศึกษา 2 แห่ง คือ วัด กับ วัง วังเป็นสถานศึกษาที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง จึงเป็นสถานศึกษาที่สงวนสำหรับคนจำนวนน้อย แต่วัดเป็นสถานที่เปิดทั่วไปสำหรับทุกคนและวัดก็มีอยู่ทั่วไป วัดจึงเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยมีพระสงฆ์เป็นครูผู้สอนวิชาความรู้ ธรรม อบรมจรรยามารยาท แม้กระทั่งวิชาฟันดาบ มวย หรือวิชาชีพบางประการพระก็เป็นครูสอน และการบวชในพุทธศาสนาก็เป็นเหตุให้กุลบุตรได้รับการศึกษา การศึกษาไทยในปัจจุบันก็จะต้องดำเนินคู่กันไปกับพุทธศาสนา วัดยังมีบทบาทเป็นสถานศึกษาหาความรู้ด้านต่างๆ และเป็นสถานที่อบรมจรรยามารยาทและจิตใจของคนไทย

8. รูปแบบดุริยางคศิลป์ ในพิธีทางศาสนา เช่น ทำบุญเลี้ยงพระ บวชนาค งานเทศน์ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า มักจะมีการบรรเลงเพลงเสมอ เช่น เพลงสาธุการ เพลงเห่เรือผ้ากฐิน เพลงพญาโศก ฯลฯ

4. พุทธศาสนาในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

4.1 ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทย

4.1.1 การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อกัน

การเปลี่ยนแปลงเป็นปรากฏการณ์ปกติของสรรพสิ่ง สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การที่จะเปลี่ยนแปลงช้าหรือเร็ว มากหรือน้อยเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น การยึดมั่นในประเพณีดั้งเดิม ความเห็นแก่ตัว การสื่อสารคมนาคม จำนวนประชากร เป็นต้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ภายในชั่วอายุของเรานั้น อาจจะเห็นความเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะเน้น

ในเรื่องความสัมพันธ์ (Relationship) ที่มีต่อกันของมนุษย์ในสังคมและรูปแบบของการกระทำต่อกันทางสังคม (Forms of Social Interaction) ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจะเน้นในเรื่องกรอบ (Frame) ซึ่งบรรจุสิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมและเป็นมรดกตกทอดกันไป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เช่น เมื่อมีการเปลี่ยนจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง กรอบหรือแบบแผน (วัฒนธรรม) ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย เช่น วิธีการติดต่อสังสรรค์สัมพันธ์กันของผู้คนก็จะเป็นทางการ (Formal) หรือเป็นแบบทุติยภูมิมากยิ่งขึ้น ผู้คนให้ความสำคัญกับวัตถุมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ยึดความสัมพันธ์ส่วนตัว และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมก็ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากเผด็จการมาเป็นระบอบประชาธิปไตย การติดต่อสังสรรค์กันของผู้คนในสังคมและพฤติกรรมในการปฏิบัติต่อสังคม ก็จะเป็นไปในลักษณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน เช่น ทุกคนมีส่วนร่วมในการปกครอง มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มสามารถแสดงความคิดเห็นและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นถ้ามีเหตุผลดีกว่า ฯลฯ เมื่อสังคมและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างนี้ จะเป็นการยากที่จะกล่าวแยกกันในเรื่องการเปลี่ยนแปลง จึงขอกล่าวถึงรวมๆ กันไป

4.1.2 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นและมีความเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นผลล้วนมีต้นเหตุ สังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกวันนี้ ก็มีสาเหตุมากมาย ใคร่ขอยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

1) สังคมไทย มีการสร้างถนนใหม่ขึ้นหลายสาย และมีห้างสรรพสินค้าหรือศูนย์การค้ามากยิ่งขึ้น ทำให้หมู่บ้านหรือสังคมที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นี่เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment)

2) ประเทศไทยมีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนทุกวันนี้มีประชากรมากกว่า 60 ล้านคน และนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีผลต่อความต้องการเครื่องอุปโภคและเครื่องบริโภค ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการผลิตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและได้ปริมาณมากทันต่อความต้องการ จึงมีกิจการอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมากมาย การติดต่อสังสรรค์สัมพันธ์ของคนไทยก็เปลี่ยนไป เช่น มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์กันมีลักษณะเป็นทางการมากขึ้น นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น

3) ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้าในการสื่อสารคมนาคมมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์มือถือ หรืออินเตอร์เนต เป็นต้น ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารกันและกันได้สะดวกและรวดเร็ว นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากเทคโนโลยี

4) ประเทศไทยได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการบริการด้านสาธารณสุขโดยการประกันสุขภาพถ้วนหน้า จึงเกิดโครงการ 30 บาทรักษาได้ทุกโรค หรือมีการจัดระบบโรงงาน กฎหมายโรงงานเสียใหม่อันเนื่องมาจากมีโรงงานอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากการเล็งเห็นความจำเป็น

5) ประเทศไทยได้รัฐบาลใหม่ได้นายกหรือผู้นำประเทศคนใหม่ มีนโยบายใหม่ๆ หลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการฟื้นฟูเศรษฐกิจ เพื่อทำให้ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้ามีเศรษฐกิจที่มั่นคง สังคมไทยหรือประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตามเป้าหมายและนโยบายนั้น นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากนโยบายของผู้นำในสังคม

6) ประเทศไทยเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจจึงทำการฟื้นฟูเศรษฐกิจโดยใช้มาตรการต่างๆ อย่างรวดเร็ว ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ

7) ประเทศไทยได้มีผู้คนที่มีความรู้ความสามารถด้านเทคโนโลยี ได้ประดิษฐ์คิดสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นอิเล็กทรอนิกส์ เป็นเครื่องจักรเครื่องยนต์ที่ใช้ช่วยทุ่นแรงต่างๆ บางชนิดก็ถูกนำเข้าจากต่างประเทศ เช่น รถไถ เครื่องนวดข้าว เครื่องขัดพื้น รถแมคโคร หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาอบ เครื่องคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ถ้าผู้คนในสังคมไทยใช้ไม่เป็นก็ย่อมต้องขวนขวายที่จะเรียนรู้ วิธีใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์เหล่านั้นให้เป็นและให้เกิดประโยชน์ นี้เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากระดับความรู้ทางเทคโนโลยีและความล้าทางวัฒนธรรม

8) ประเทศไทยมีความต้องการให้สังคมไทยเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากกว่าที่เป็นเกษตรกรรม จึงต้องมีการเตรียมปัจจัยพื้นฐานต่างๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นไปตามเป้าหมาย นี้ก็เป็นตัวอย่างของสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มาจากปัจจัยทางอุดมการณ์

นอกจากนี้ สังคมไทยยังมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม จากสังคมชนบทมาเป็นลักษณะสังคมเมือง จากประชาธิปไตยที่ยังไม่เต็มใบมาเป็นประชาธิปไตยที่เต็มใบ จากการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น จากที่ไม่ค่อยทันสมัยเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยมากขึ้น จากการรักษาสุขภาพอนามัยที่ไม่มีหลักประกันให้มีหลักประกันที่เสมอภาคและทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ระบบการศึกษาจะมีการขยายตัวและมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น มีการนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้เป็นสื่อในการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น การติดต่อสื่อสารของคนในสังคมจะทำผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น กระแสการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะมีเพิ่มมากขึ้น ฯลฯ

4.2 พุทธศาสนาในสังคมและวัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนแปลง

4.2.1 ศาสนธรรมกับความเปลี่ยนแปลง

แม้ว่าสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยสาเหตุดังกล่าวมาแล้ว และมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่พุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักคำสอนของพุทธศาสนา ก็มิได้เปลี่ยนแปลงไปตาม เพราะหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นสัจจะเป็นความจริง ไม่ใช่ทุนิยม (Pessimistic) และก็ไม่ใช่สุนิยม (Optimistic) แต่เป็นสัจจะ (Realistic) ไม่ว่าจะเป็นสมมติสัจจะหรือปรมัตถสัจจะ ทุกพระดำรัสของพระพุทธเจ้าล้วนเป็นสัจพจน์ที่เป็นประโยชน์ พระองค์จึงชื่อว่าเป็นภูตวาที (ผู้กล่าวความจริง) อัตถวาที (ผู้กล่าวเป็นประโยชน์) ถ้าไม่จริงไม่เป็นประโยชน์พระองค์จะไม่ตรัส ดังที่พระองค์ได้ตรัสตอบอภัยราชกุมารโดยทรงแยกแยะลักษณะการที่จะตรัสหรือไม่ตรัสออกเป็น 6 อย่างดังนี้

- วาจาใดเป็นคำจริงเป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตย่อมรู้กาลเวลาที่ตรัสวาจานั้น
- วาจาใดเป็นคำจริงเป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตย่อมรู้กาลเวลาที่จะตรัสวาจานั้น เพราะมีความอนุเคราะห์ในสัตว์ทั้งหลาย
- วาจาใดเป็นคำจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น
- วาจาใดไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น
- วาจาใดไม่จริง เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น
- วาจาใด ไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ ถูกใจผู้ฟัง ตถาคตไม่ตรัสวาจานั้น

ม.ม.

เพราะฉะนั้น ศาสนธรรมทั้งหมดที่บรรจุในพระไตรปิฎก มีจำนวน 84,000 หัวข้อ (ธรรมขันธ์) จึงเป็นเรื่องสัจธรรมหรือคำสอนที่เกี่ยวกับสัจธรรม เกี่ยวกับความเป็นจริงซึ่งเป็นสิ่งไม่ตายทั้งในอดีต ปัจจุบันหรือแม้แต่ในอนาคตก็จะเป็นจริงอย่างนี้ ไม่เปลี่ยนแปลงผันแปรเป็นอย่างอื่น ไม่มีเงื่อนไขเรื่องกาลเวลาจึงเป็นอกาลิโก สามารถท้าพิสูจน์ความจริงตามหลักเหตุผลได้จึงเป็นเอหิปัสสิโก และผู้ปฏิบัติตามจะเห็นความจริงเองได้รับผลเอง จึงเป็นสันทิฏฐิโกในความเป็นพุทธศาสนาก็เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อยู่แล้ว สังคมและวัฒนธรรมไทยหรือกาลเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไร หลักคำสอนก็จะไม่เปลี่ยนแปลงไปตาม พุทธศาสนายังคงยืนหยัดมีหลักคำสอนที่จะสอนให้คนมีความขยัน มีความเมตตากรุณา มีความรักความสามัคคีกัน ให้ละชั่ว ทำดี ชำระจิตใจให้สะอาด ดำเนินชีวิตให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมจริยธรรม เพื่อให้เป็นคนดีในสังคมและมีวัฒนธรรมที่ดีอันจะนำไปสู่ความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนั่นเอง

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลง ก็อาจจะมีผลกระทบต่อหลักคำสอนบ้างก็ในแง่การปรับเลือกหัวข้อธรรมมาใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องแก่กรณี กาลเทศะว่าจะเน้นหลักธรรมอะไรออกมาเผยแพร่แนะนำพร่ำสอนเป็นพิเศษเพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจจะมีในกรณีหรือสถานการณ์นั้นๆ เช่น ในยุคสมัยที่ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศ พระมหากษัตริย์ไทยก็ได้นำเอาหลักธรรมข้อ**ทศพิธราชธรรม** มาเป็นหลักในการปกครอง ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยกล่อมเกลาให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองที่ทรงความยุติธรรมและเมตตาธรรม ทำให้อาณาประชาราษฎร์อยู่กันอย่างสงบสุขถ้วนหน้า แต่ต่อมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยก็ได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย สถาบันปกครองและสถาบันนิติบัญญัติ ก็ได้เลือกเอาหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับการปกครองมาใช้ เช่น หลัก**ธรรมาธิปไตย** และหลัก**อปริหานิยธรรม** เป็นต้น หรือยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันนี้ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจ จำเป็นจะต้องเน้นการนำเอาหลัก**ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์** หลัก**กุลจิรัฏฐิติธรรม** หลัก**สันโดษ** และ**งดเว้นจากอบายมุข** มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต หรือปัญหาโรคเอดส์และยาเสพติด ก็จำเป็นต้องเน้นหลัก**ศีล 5 ข้อกาเมสุมิจฉาจาร** และ**ข้อสุราเมรัย** เป็นต้นมาประพฤติปฏิบัติ การรู้จักเลือกสรรนำหัวข้อธรรมมาใช้ให้เหมาะสมแก่กรณี กาลเทศะความพอเหมาะพอควร บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องเช่นนี้ ท่านเรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ แปลว่า ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม เพราะฉะนั้น ในแง่ความเป็นจริงแล้ว จึงไม่จำเป็นจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงอะไรในส่วนของศาสนธรรม แต่อาจจะปรับในการเลือกสรรหัวข้อธรรมให้เหมาะสมดังกล่าวแล้ว หรืออาจจะปรับในส่วนการเรียนการสอน หรือสำนวนภาษาให้มีความสะดวกรวดเร็วง่ายต่อการทำความเข้าใจได้มากยิ่งขึ้น

4.2.2 ศาสนบุคคลกับความเปลี่ยนแปลง

เมื่อสังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนา คงไม่ใช่หลักคำสอนดังที่กล่าวแล้ว แต่คงเป็นเรื่องของพระภิกษุสามเณรที่มีจำนวนกว่า 300,000 รูป ผู้เป็นศาสนบุคคลหรือศาสนทายาทโดยตรง ที่จะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมไทย ในขณะเดียวกันก็ไม่ขัดกับหลักการของพระธรรมวินัยด้วย โดย :

1) พระภิกษุสามเณร ควรจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้สำรวมในพระธรรมวินัยมากกว่านี้ และจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบในการประพฤติปฏิบัติ เพราะจะเป็นที่ศรัทธาของผู้คน ผู้คนจะเกิดการยอมรับนับถือแล้วปฏิบัติตามการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรและเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสอน

2) พระภิกษุสามเณร ควรจะต้องเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาจรณะอย่างแท้จริง นอกจากความประพฤติดังกล่าวในข้อที่ 1) แล้ว จะต้องขวนขวายศึกษาธรรมให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องแม่นยำทั้งจากพระไตรปิฎกโดยตรง จากอรรถกถาและจากสำนวนอธิบายของนักปราชญ์ที่เป็นผู้รู้ผู้ปฏิบัติทั้งหลาย โดยจะต้องสามารถปรับปรุงและอธิบาย/บรรยายหลักธรรมคำสอนให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม สามารถโต้ตอบและเท่าทันกับอุดมการณ์ใหม่ๆ ไม่ว่าทุนนิยม บริโภคนิยม หรือความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ เช่น กระแสโลกาภิวัตน์ การทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความแปลกแยกของผู้คน สังคมยุคข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

3) นอกจากต้องมีความรู้ในพุทธศาสนาดีแล้ว พระภิกษุสามเณรควรจะต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นระบบในด้านต่างๆ กล่าวคือ ควรเรียนรู้วิชาการทางโลก เช่น การพัฒนาชุมชน กฎหมาย วิทยาศาสตร์ การใช้ประโยชน์ของเทคโนโลยีการสื่อสาร (I.T.) ที่ทันสมัย (คอมพิวเตอร์) หรือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารธรรม พระสงฆ์สามเณรที่เป็นพระนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง (มหามกุฏฯ และมหาจุฬาฯ) จะต้องทำบทบาทการวิจัยปัญหาสังคมต่างๆ ให้มากกว่านี้ เพื่อจะได้นำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม และที่ต้องเรียนวิชาการทางโลก ก็เพื่อที่จะนำเอาวิชาการเหล่านั้นไปเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร เพื่อให้คนเข้าถึงหลักธรรมเปรียบเสมือนเป็นรางรถไฟที่ช่วยให้รถไฟคือ ธรรมหรือพุทธศาสนาดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางได้

4) พระภิกษุสามเณร ควรจะต้องมีการปรับปรุงการใช้สื่อใช้ภาษาร่วมสมัยกับคนในยุคปัจจุบันโดยจะต้องติดตามเรื่องราวต่างๆ ข่าวคราวเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับข่าวสาร การเมือง สภาพเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ เป็นต้น เพื่อสามารถสื่อสารติดต่อกับผู้ฟังธรรมได้

5) ในฐานะผู้มีบทบาทในการสอนศีลธรรม พระภิกษุสามเณรควรชี้แจงหรืออธิบายหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ถูกต้องให้แก่คนในระดับต่างๆ เช่น เยาวชน ประชาชนทั่วไป ข้าราชการ นักการเมือง เป็นต้น โดยจะต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น จัดให้มีการอภิปรายธรรม ปาฐกถาธรรม การเทศน์ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การฝึกปฏิบัติสมาธิ หรือเวทีสนทนาธรรมทั้งในวัดและนอกวัดแก่ประชาชนเป็นรายบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบันการศึกษา และชุมชนต่างๆ ให้มากขึ้นในเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ ทั้งนี้อาจจะเป็นการสอนด้วยตนเองหรือผลิตรายการผ่านสื่อสิ่งตีพิมพ์ หนังสือพิมพ์หรือสื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วีดีโอ เทปคาสเซ็ท อินเตอร์เนต และซีดี-รอม (CD-ROM) ในการศึกษาหรือค้นข้อมูลในพระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันนี้เทคโนโลยีด้านการสื่อสารมีผลกระทบต่อการศึกษาพระไตรปิฎกและการเผยแผ่ศาสนามาก นอกจากนั้นควร

จัดกิจกรรมเผยแผ่ธรรมในวัดให้มีความหลากหลายในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดสวดมนต์หมู่ การประกวดเรียงความธรรม การบรรยายธรรม เป็นต้น อันจะเป็นการช่วยให้ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมของประชาชนลดน้อยลงและยังเป็นการช่วยแก้ปัญหาสังคมต่างๆ ได้อีกด้วย

6) แนวทางในการสอนศีลธรรมนั้น เพื่อให้การสอนน่าสนใจและสามารถเข้าใจได้ง่าย พระภิกษุสามเณรผู้สอนควรจะได้ใช้อุปกรณ์การสอนต่างๆ ที่ร่วมสมัยมาประกอบการบรรยาย เช่น วีดีโอ เครื่องเขียน เครื่องวาด เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายข้ามศีรษะ แผนภูมิ แผนภาพ เทป รูปปั้น หนังสือ แผ่นพับ โปสเตอร์ สิ่งประดิษฐ์ ฯลฯ ตัวอย่างหรืออุทาหรณ์ควรเป็นเรื่องใหม่ เรื่องเหตุการณ์หรือสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน สื่อด้วยภาษาง่ายๆ ใช้เสียงดังพอสมควรมีน้ำเสียงชัดเจนและชัดถ้อยชัดคำ ในขณะเดียวกันก็จะต้องพยายามปรุงแต่งคำพูดของตนด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า คือ

(1) สันทัสสนา แสดงเรื่องอะไรก็ตาม จะต้องพูดให้ชัดเจน จากง่ายไปหายาก จากตื้นไปหาลึก จากใกล้ไปหาไกล จากรูปธรรมไปหานามธรรม จากสิ่งที่รู้แล้วไปหาสิ่งที่เขายังไม่รู้ เป็นต้น

(2) สมาทปนา จะต้องมีลักษณะเชิญชวน ชักชวนให้เห็นตามคล้อยตามจนมีการยอมรับนับถือศรัทธาในคำสอนนั้นๆ

(3) สมุตเตชนา ปลุกเร้ากระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึก เกิดความกระตือรือร้น เกิดความเชื่อมั่นที่จะป้องกันความชั่ว ละความชั่ว ปฏิบัติความดีและรักษาความดีของตนไว้

(4) สัมปหังสนา ต้องให้รู้สึกเพลิดเพลินไม่เคร่งเครียด จิตใจก็โปร่งเบาสบาย เปี่ยมล้นด้วยความปีติ ความสุข ความสงบ

ที.สี.

และผู้สอนศีลธรรมเอง ก็จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้กล่าวธรรม (ธรรมวาที) ดังนี้

(1) แสดงเรื่องเหล่านั้นไปตามลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ

(2) อ้างเหตุผลชี้แจง แนะนำ อธิบาย อุปมาอุปไมยเทียบเคียงให้ผู้ฟังเข้าใจ

(3) ตั้งใจที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง แสดงอะไร แสดงแก่ใคร แสดงอย่างไร และใช้อุปกรณ์อะไรบ้าง แสดงไปแล้ว เขาจะได้รับประโยชน์อะไร

(4) ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง แต่มุ่งประโยชน์แก่ผู้อื่น

(5) ไม่แสดงธรรมกระทบกระทั่งผู้อื่น ไม่มุ่งกระทบกระเทียบเปรียบเปรยผู้อื่น เป็นต้น

อัง.ปัญจก.

7) พระภิกษุสามเณร นอกจากจะมีบทบาทหลักในการให้การศึกษาธรรม ดังกล่าวในข้อที่ 6) แล้ว ควรจะต้องมีบทบาทผู้ให้การศึกษาในด้านอื่นๆ ด้วย เช่น

(1) ควรให้ความรู้เกี่ยวกับสาธารณสุขหรือสุขภาพอนามัยแก่ประชาชน โดยเน้นการป้องกันมากกว่าการแก้ไขรักษา เพราะประชาชนในชนบทยังมีปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัยอยู่มาก หรือแม้แต่ในเมืองปัญหาโรคเอดส์และยาเสพติด ก็ยังคงเป็นภัยร้ายคุกคามสังคมอยู่อย่างน่าสะพรึงกลัว

(2) ควรให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่คนในชุมชน เพราะปัจจุบันนี้สังคมไทยยังประสบปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ทำให้เกิดผลร้าย เช่น สภาพความแห้งแล้ง หรืออุบัติภัยร้ายแรงต่างๆ

(3) ควรชี้แจงให้ประชาชนเห็นโทษของทุนนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งเป็นกระแสวัฒนธรรมต่างประเทศที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทย ทั้งในเมืองและชนบทอันอาจจะทำให้เกิดปัญหาสังคมที่ซับซ้อนและรุนแรงมากยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็ให้หันมาให้ความสำคัญของค่านิยมเรื่องจิตใจอันเป็นหลักการที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา

(4) ควรส่งเสริมการให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยแก่ประชาชนเพราะประชาธิปไตยของคนไทยยังไม่สมบูรณ์ดีพอ

8) พระภิกษุสามเณร ควรตั้งศูนย์ฮอตไลน์ในการทำบทบาทผู้เป็นที่ปรึกษาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้ประสบปัญหาชีวิตด้านต่างๆ และปัญหาทางด้านจิตใจที่ต้องการคำแนะคำปรึกษาอันจะสามารถปรับตัวได้ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนั้น ก็ควรต้องทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกลุ่ม หรือองค์กรในการดำเนินกิจกรรมของพวกเขาเพื่อแก้ไขปัญหาสังคม หรือเป็นที่ปรึกษารายบุคคลทุกระดับที่เขามีปัญหาชีวิตส่วนตัวในเชิงรุกได้ยิ่งเป็นการดี

9) พระภิกษุสามเณร ควรปลุกจิตสำนึกไม่ให้ประชาชนตกเป็นทาสของเทคโนโลยีโดยลืมพัฒนาตนเองเนื่องจากเทคโนโลยีต่างๆ เช่น รถยนต์ โทรทัศน์ โทรศัพท์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกและทุ่นแรงให้แก่มนุษย์มากมายและเป็นเครื่องบำรุงบำเรอความสุขสะดวกสบาย ถ้าเราใช้มันด้วยปัญญา (สติ+โยนิโสมนสิการ) เพื่อให้ได้คุณค่าแท้ของมัน มันก็จะส่งเสริมคุณภาพชีวิต (เช่น ได้ความรู้ข้อมูลข่าวสาร) แต่ถ้าใช้มันด้วยตัณหาแบบลุ่มหลงติดอยู่แค่คุณค่าเทียมหรือคุณค่าฉาบทา (เอาแต่บันเทิงเริงรมย์มัวเมาเสียเวลา เสียสุขภาพหรืออวดโก้แข่งกัน) คุณภาพชีวิตก็จะเสื่อมการพัฒนามนุษย์ก็ล้มเหลว

ยิ่งในปัจจุบันนี้ประชาชนมักจะลืมตัวเพลิดเพลินไปโดยใช้แต่เทคโนโลยีทำงานให้และเสพสุขโดยใช้เทคโนโลยีบำรุงบำเรอ จึงโน้มเอียงไปในทางที่จะพึ่งพาและตกเป็นทาสของเทคโนโลยีทั้งในแง่การทำงานและในด้านความสุข นั่นก็คือขาดเทคโนโลยีทำงานไม่ได้ และหาความสุขไม่ได้ ผลก็จะกลายเป็นว่าเทคโนโลยีนำมาซึ่งความเสื่อมแก่มนุษย์ มนุษย์จึงจะต้องไม่ประมาท โดยจะต้องให้ความเจริญของเทคโนโลยีเคียงคู่ไปกับการพัฒนาตนเอง ไม่ใช่เทคโนโลยีเจริญขึ้นๆ แต่มนุษย์เสื่อมลงๆ และมนุษย์ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีแทนที่จะเป็นเจ้านายใช้เทคโนโลยี นอกจากนี้ พระภิกษุสามเณร ควรปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนมีความขยันประหยัด อดออม และรับผิดชอบเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจชะลอตัว และควรปลุกจิตสำนึกไม่ให้ประชาชนลุ่มหลงงมงายมัวเมาในเรื่องไสยศาสตร์หรือเทพบันดาลแต่ให้ยึดหลักการของพุทธศาสนา ตลอดทั้งควรปลุกจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนมีความรักหวงแหน และเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

10) พระภิกษุสามเณร ควรจัดวัดและศาสนสถานให้ร่มรื่นสะอาด สงบ และมีที่ปฏิบัติธรรมให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการพัฒนาศีลธรรมและจิตใจ ทั้งเอื้อต่อการผ่อนคลายความเครียดด้านจิตใจของประชาชนที่เข้ามาวัด และจัดบริเวณวัดให้เป็นเขตอภัยทาน ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยิ่งสามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นในวัดได้ก็ยิ่งเป็นการดี นอกจากนี้ควรทบทวนบทบาทของวัดต่อสังคมไทย เช่น เป็นสถานศึกษา เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์ เป็นสถานที่เป็นสัปปายะ เป็นสถานที่ดุจพิพิธภัณฑ์และเป็นห้องสมุด เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

11) พระภิกษุสามเณร ควรเป็นผู้ประสานงานที่ดี เนื่องจากเป็นผู้ได้รับศรัทธาความเชื่อถือและความเลื่อมใสจากประชาชนอยู่แล้ว การที่พระสงฆ์จะเป็นผู้ประสานงานเป็นแกนกลางเป็นต้นคิดโดยให้คำแนะนำชักชวนประชาชนในการสร้างสรรค์และพัฒนาสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างถนนหนทางภายในหมู่บ้าน ตำบล สร้างสุขศาลา สร้างศาลาที่พักริมทาง สร้างสวนสุขภาพประจำหมู่บ้าน สร้างที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ย่อมจะได้รับความร่วมมือร่วมแรงสามัคคีจากชาวบ้านเป็นอย่างดี เพราะถ้าจำเป็นและมัวแต่รอคอยงบประมาณจากรัฐบาล ก็อาจจะไม่มีวันได้สร้างก็ได้ นอกจากนี้ ควรประสานคนรวยเพื่อช่วยคนจน เช่น การจัดกองทุนสงเคราะห์เด็กเร่ร่อนหรือคนชรา โดยขอรับการสนับสนุนเงินทุนจากคนรวย ก็จะเป็นการช่วยลดความเหลื่อมล้ำของคนรวยและคนจนได้อีกทางหนึ่ง

12) พระภิกษุสามเณร ควรเป็นผู้ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การใช้ยาสมุนไพร การปลูกสมุนไพร การส่งเสริมการฝึกอบรมเรื่องยาสมุนไพร หรือการประดิษฐ์เครื่องอุปโภคต่างๆ ที่เป็นฝีมือและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ควรได้รับการส่งเสริม

ถ้าฝีมือดีอาจจะผลิตได้จำนวนมากๆ กลายเป็นสินค้านำรายได้เสริมมาให้ เป็นการช่วยบรรเทาปัญหาเศรษฐกิจถดถอยได้อีกทางหนึ่ง

13) ตัวพระภิกษุสามเณรเอง ควรประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ เช่น

(1) จะต้องไม่กระทำการใดๆ ที่จะแสดงถึงความโลภ ความโกรธและความหลง พึงงดเว้นโดยเด็ดขาด

(2) จะต้องเป็นตัวอย่างการครองชีพอย่างมีคุณธรรมเบื้องต้น เช่น เมตตา กรุณา หิริโอตตัปปะ สัจจะ สันโดษ กตัญญู สัมมาคารวะ เป็นต้น

(3) จะต้องช่วยกันรักษาและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่วงการคณะสงฆ์ไทย โดยการหลีกเลี่ยงการกระทำที่เป็นโลกียวิสัย ที่เป็นโลกวัชชะอันชาวบ้านพึงตำหนิติเตียนได้ เช่น มีความเป็นอยู่ที่หรูหรา ลุ่มหลงในยศศักดิ์ในลาภสักการะ หัวเราะดังลั่นในที่สาธารณะ เที่ยวไปในสถานที่อโคจร ใส่แว่นตาดำขนาดใหญ่ ชอบพูดจาหยอกเย้าสตรี ชมความงามของสตรี ชอบสะพายกล้องถ่ายรูป ถ่ายวีดีโอ ชอบเล่นกล้ามเพาะกาย ชอบพกหรือแขวนโทรศัพท์มือถือ ชกมวย ชอบชมมวย เล่นการพนันมวยตู้ เล่นหวย เล่นหุ้น เที่ยวเตร่หาซื้อล็อตเตอรี่ ขับรถยนต์ สูบบุหรี่ เป็นตัวแทนขายยาบ้า หรือที่พูดกันว่า "เช้าเอน เพลนอน กลางวันพักผ่อน กลางคืนจำวัด ค่ำดูโทรทัศน์" ฯลฯ

(4) จะต้องพยายามปรับภาพลักษณ์ให้ดี จะกระทำหรือประพฤติตนอย่างไรจะต้องคำนึงถึงวงการคณะสงฆ์ไทยและพุทธศาสนาโดยส่วนรวม จะปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมและวัฒนธรรม ก็ไม่เป็นไรแต่จะต้องดูความเหมาะสมด้วย ตัวอย่างต่อไปนี้ น่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนที่เป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก บรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ ได้สัมภาษณ์ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา เกี่ยวกับการมองสถานภาพสถาบันสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

ธรรมจักษุ : ท่านมองพระสงฆ์ไทยในสถานการณ์ปัจจุบันอย่างไรครับ

ดร.สุเมธ : พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันก็หนีไม่พ้นกฎเกณฑ์ของโลก ในขณะที่ทางโลกฟุ้งเฟ้อไปกับโลกแห่งวัตถุ พระสงฆ์ก็ไม่ได้อยู่ห่างไกล พระสงฆ์ก็อยู่ในสังคมนั้น พระสงฆ์ก็อยู่ในวงการข่าวสาร ความละโมบความอยากได้ก็เกิดขึ้นตามมาเหมือนคนธรรมดาทุกประการ เหลือแต่ว่าลักษณะของที่ท่านอยากได้อาจจะต่างไปจากฆราวาส แต่พื้นฐานความอยากก็ไม่ต่างกันเท่าไร ขณะที่ประชาชนต้องการบ้านใหญ่ๆ พระสงฆ์ก็สร้างโบสถ์วิหารกันใหญ่โต แต่ละองค์แข่งกันว่าใครจะสร้างโบสถ์วิหารได้ใหญ่โตโอฬารกว่ากัน กุฏิใครจะใหญ่กว่ากัน เครื่องใช้อื่นๆ ก็มีสารพัด ผมจำได้ว่าสมัยก่อนวัดไหนมีรถยนต์เก่าๆ สักคันหนึ่งก็

ดีใจแล้ว แต่เดี๋ยวนี้ ต้องเบนซ์ วอลโว่ แข่งกันมี อยู่อย่างนี้ พูดง่ายๆ ก็คือพื้นฐานจิตใจถูกสถานการณ์ข่าวสารข้อมูลสภาพการพัฒนาสังคมของโลกใหม่ครอบงำจนกระทั่งจบเกม[1]

นี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ศาสนบุคคลก็ได้รับผลสะเทือนที่ส่งกระทบถึงกัน

4.2.3 องค์กรพุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลง

ในภาวะที่สังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงไป นอกจากจะมีการปรับบทบาทในส่วนของศาสนบุคคลดังกล่าวแล้ว ก็จำเป็นที่องค์กรพุทธศาสนาจะต้องได้รับการปรับเปลี่ยนด้วย ทั้งนี้ การที่ศาสนบุคคลมีบทบาทที่ล้าหลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้น ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากองค์กรของพุทธศาสนานั่นเอง เพราะฉะนั้น องค์กรพุทธศาสนาจะต้องปรับตัวเอง จะต้องมีแผน นโยบาย มีมาตรการที่ชัดเจน มีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ มีคณะผู้บริหารองค์กรที่มีความรู้ความสามารถมาทำงาน มีงบประมาณเพียงพอและมีการสนับสนุนจากศาสนจักร คือ ฝ่ายคณะสงฆ์ไทย และจากอาณาจักร คือ จากภาครัฐและเอกชนตลอดทั้งมีการสร้างเครือข่าย (Network) เป็นต้น สิ่งที่ควรปรับปรุงรีบด่วนที่จะขอนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ ระบบและองค์กรการปกครอง เท่าที่เห็นสมควร ดังนี้

ระบบการปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันนี้ เป็นการปกครองภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่มีคณะกรรมการมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดดูแลรับผิดชอบคณะสงฆ์ไทยทั้งหมด โดยกำหนดให้สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ในฐานะประธานคณะกรรมการมหาเถรสมาคม อันประกอบด้วย สมเด็จพระราชาคณะเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่า 4 รูป และไม่เกิน 8 รูป รวมทั้งหมดแล้วประมาณ 15-20 รูป เป็นกรรมการมหาเถรสมาคม ทำหน้าที่บริหาร/ปกครองคณะสงฆ์ไทยแบบเบ็ดเสร็จรวมอำนาจทุกอย่างอยู่ในตัว ทั้งวางแผนเอง ทั้งออกคำสั่ง กฎ และมติ (ตามข้อเสนอของกรมการศาสนา) ส่วนใหญ่แล้วผู้ที่จะนำผลสรุปดังกล่าวไปปฏิบัติก็คือ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด ลงไปถึงเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลจนที่สุดก็เจ้าอาวาส (โดยการประสานงานกระตุ้น ติดตามของกรมการศาสนา) คณะกรรมการมหาเถรสมาคม ดังกล่าว ล้วนแต่เป็นพระที่มีอายุพรรษาอาวุโส ยิ่งถ้าเป็นพระราชาคณะชั้นสมเด็จหรือรองสมเด็จ จะต้องอายุ 80 ปีล่วงแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุดก็ 75 ปีล่วงแล้ว จะต้องทำงานโดยไม่รู้จักคำว่าเกษียณอายุทำไปกระทั่งมรณภาพ เอาความตายเป็นเกณฑ์ในการเกษียณหน้าที่การงาน จะเข้าประชุม

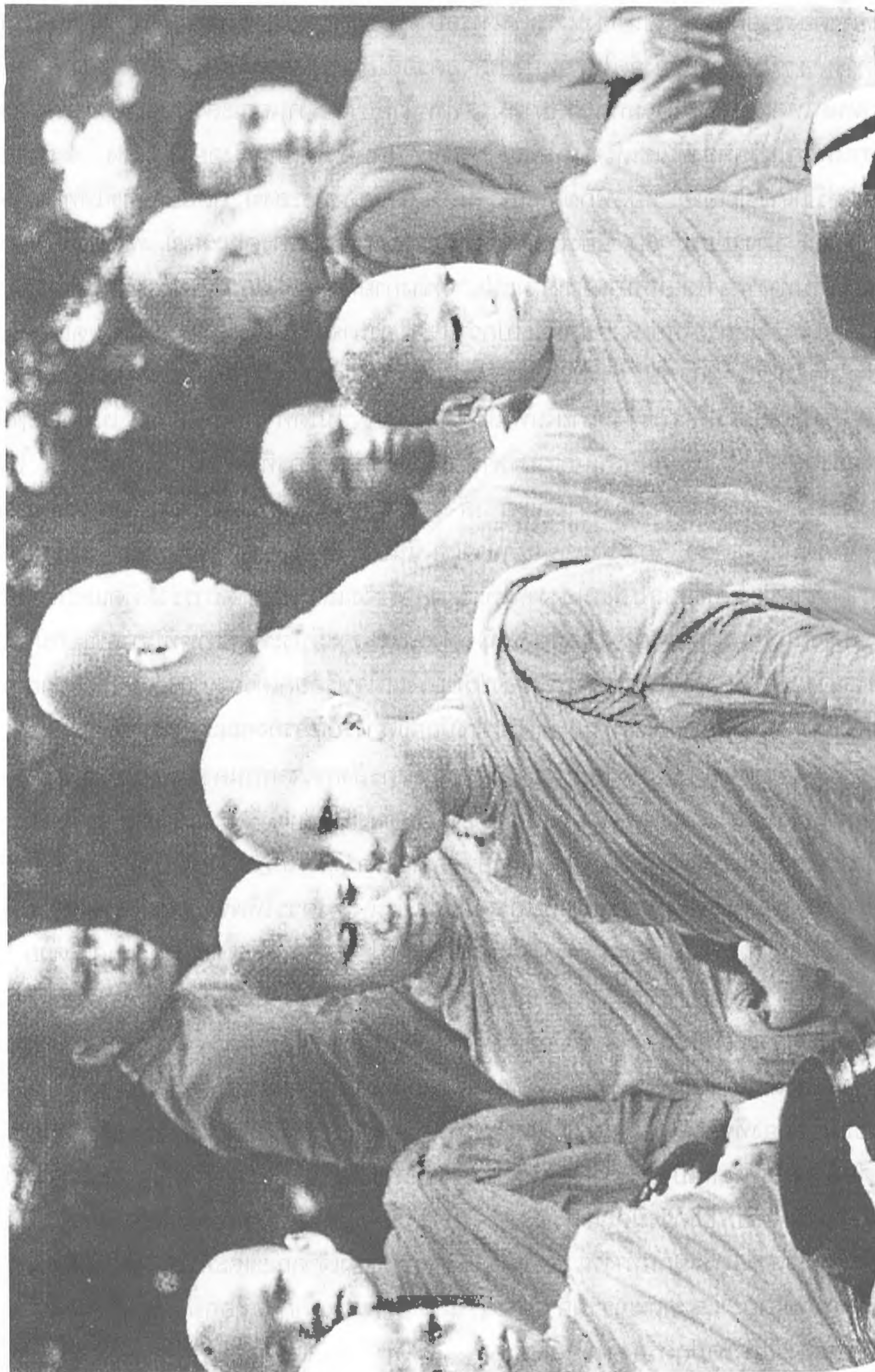
---

[1]นิตยสาร **ธรรมจักษุ.** ปีที่ 80 ฉบับที่ 4 (สิงหาคม 2539).

แต่ละครั้งต้องช่วยกันพยุงแขนต้องนั่งรถเข็น หรือบางรูปออกจากห้องประชุมแล้วส่งโรงพยาบาลก็มี การประชุมบางครั้งต้องจัดให้รถพยาบาลจอดรอก็มี ดูแล้วช่างเป็นภาพที่ไม่น่าภิรมย์เลย การกำหนดให้คณะกรรมการมหาเถรสมาคม ทำหน้าที่บริหารงานคณะสงฆ์แบบเบ็ดเสร็จและให้ทำงานหนักในวัยที่สูงขึ้นเช่นนี้ นับเป็นการสวนทางกับความเป็นจริงอย่างสิ้นเชิง ฆราวาสอายุ 60 ปีก็เกษียณอายุ หยุดพักผ่อนแล้ว แต่ในส่วนของพระสงฆ์ กลับบัญญัติให้ท่านเพิ่งได้เริ่มทำงาน บางรูปอายุ 60 ปียังไม่ได้มีหน้าที่อะไรในการบริหารคณะสงฆ์ พอย่างเข้า 70 ปีถึงจะได้เริ่มทำงาน ก็ตอนที่ท่านยังหนุ่มแน่น มีร่างกายที่คล่องแคล่ว มีสมองมีสติปัญญาที่ฉับไว ก็ไม่เปิดโอกาสให้ท่าน และยิ่งไปกว่านั้น อำนาจการปกครองอยู่ในความดูแลของพระอาวุโส ไม่เกิน 20 รูป การบริหารส่วนภูมิภาคก็รวมศูนย์อยู่ที่เจ้าคณะภาคและเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งรับผิดชอบกิจการทั้งหลายในพื้นที่ แต่ผู้เดียว ไม่ได้ทำงานเป็นคณะ ไม่มีคณะทำงานหรือองค์กรรองรับเพื่อสนับสนุนการบริหารงานและไม่มีองค์กรที่จะสอบทานการทำงาน ในทำนองเดียวกัน เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสก็มีอำนาจสูงสุดในเขตปกครองและวัดของตนแต่ผู้เดียว การรวมศูนย์อำนาจเช่นนี้นับว่าไร้ประสิทธิภาพอย่างยิ่ง เพราะไม่เพียงแต่จะขาดมือไม้หรือกลไกที่สนองงานให้เกิดผลจริงจังแล้ว ยังขาดการร่วมคิดและโอกาสในการรับรู้ข้อมูลที่หลากหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ การบริหารจะมีประสิทธิภาพทันกาลทันเกมทันโลกเขาอย่างไร ถึงเวลาแล้วหรือยังที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขหรือยกเครื่อง (Re-engineering) ระบบการปกครองเสียใหม่โดยการแก้ไขพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ เช่น

1) แทนที่การปกครองคณะสงฆ์จะมีแต่การสั่งการจากบนลงล่าง จากมหาเถร-สมาคมลงสู่วัดทั่วประเทศแต่เพียงฝ่ายเดียว จำเป็นต้องเปิดช่องให้ความเห็นจากระดับล่างมีผลต่อการทำงานในระดับบนด้วย นโยบายหรือแผนต่างๆ เกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ไม่ควรจะคิดหรือตัดสินในที่ประชุมมหาเถรสมาคมเท่านั้น ควรให้พระสงฆ์ทั่วประเทศได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นและกำหนดด้วยหรือควรทำประชามติ (Public Hearing) ด้วย

2) นอกจากการให้มีส่วนร่วมในข้อ (1) แล้ว ควรจะมีการกระจายอำนาจบริหารออกจากส่วนกลางให้มากขึ้น เพื่อให้คณะสงฆ์ในระดับภูมิภาคและท้องถิ่น ทำงานได้คล่องตัวและตอบสนองต่อปัญหาเฉพาะท้องที่ได้ดีขึ้น ซึ่งจะทำให้คณะสงฆ์ในระดับล่างมีความใกล้ชิดกับชุมชนหรือท้องที่ของตนยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มประสิทธิภาพของพระสังฆาธิการทุกระดับด้วยการทำงานเป็นคณะ หรือมีคณะกรรมการรองรับ เช่น จังหวัด นอกจากมีเจ้าคณะจังหวัดแล้ว ยังควรมีคณะกรรมการจังหวัด ระดับอำเภอ ตำบล ก็เช่นกัน จะเป็นช่องทางให้พระสงฆ์มาร่วมกันทำงาน จะได้แบ่งเบาภาระของเจ้าคณะและทำให้ได้ความคิดและข้อมูลที่หลากหลาย และคณะกรรมการต่างๆ นั้น ควรมาจากการเลือกตั้งโดยพระสงฆ์หรือตัวแทนพระสงฆ์ในเขตปกครอง

"ควรเปิดโอกาสให้พระหนุ่มพระเก่งมาทำงานบริหารโดย..."

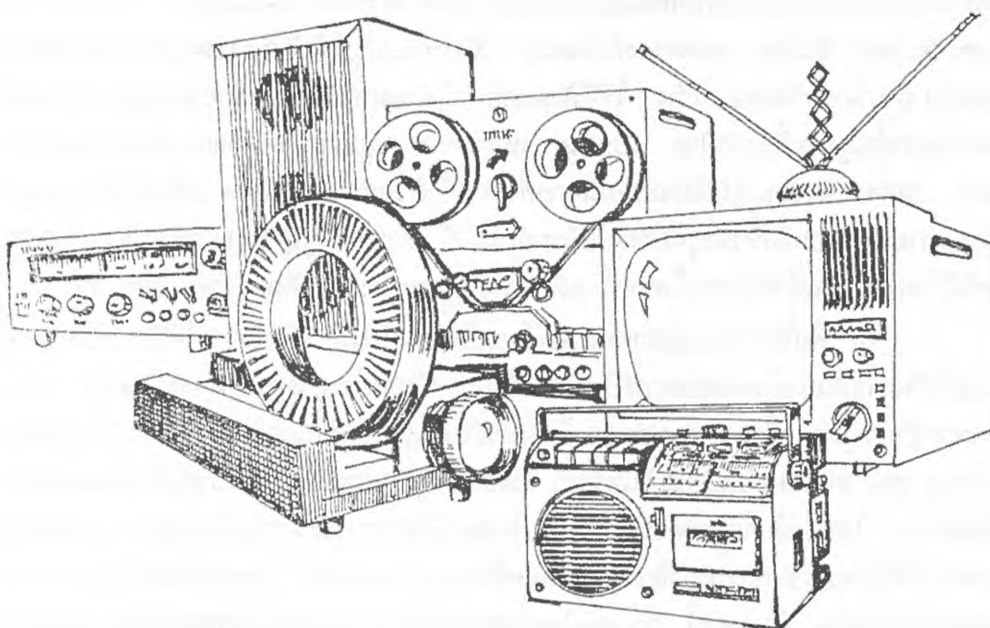
3) ต้องมีการเกษียณอายุพระสังฆาธิการที่ทำหน้าที่บริหาร ปัจจุบันนี้มีการเกษียณเฉพาะตำแหน่งเจ้าคณะตำบลถึงเจ้าคณะภาคเท่านั้น ยังไม่รวมไปถึงคณะกรรมการมหาเถร-สมาคม และเกณฑ์อายุเกษียณก็สูงไปคือ 80 ปี ซึ่งควรจะลดให้ต่ำกว่านี้ และเมื่อเกษียณแล้วก็ยกท่านขึ้นเป็นที่ปรึกษาในฐานะเป็นผู้มีประสบการณ์ที่สั่งสมมาก่อน

4) ควรเปิดโอกาสให้พระหนุ่มพระเก่งมาทำงานบริหารโดยให้ตัดคุณสมบัติเรื่องสมณศักดิ์และเรื่องพรรษาอาวุโสออกไป ให้ท่านเหล่านี้ได้ใช้ความรู้ความสามารถรับใช้พระศาสนาภายใต้การควบคุมขององค์กรสงฆ์ที่ประกอบด้วยผู้อาวุโส ปัจจุบันนี้พระที่มีความรู้เปรียญธรรม 9 ประโยค หรือบัณฑิต มหาบัณฑิตจนกระทั่งดุษฎีบัณฑิต (ปริญญาเอก) จากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ก็มีจำนวนไม่น้อย แต่น่าเสียดาย ท่านเหล่านั้น ไม่ได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถเลย เพราะวัยหรืออาวุโสทั้งสมณศักดิ์ยังไม่ถึง บางท่านก็หาทางออกโดยการลาสิกขาออกไป

5) ควรเปิดกว้างให้พระสงฆ์ สามเณร มีส่วนร่วมให้มากที่สุดในการระดมปัจจัยที่เป็นคุณ ตั้งแต่หน่วยปกครองเล็กสุด คือ วัด/สำนักสงฆ์ สู่องค์กรปกครองสูงสุดด้วยความเป็นประชาธิปไตย เคารพในความเป็นประชาธิปไตย ถ้าเป็นไปได้ควรจะได้นำเอาพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มาทบทวนและปรับปรุงแก้ไขใช้ ซึ่งเป็นระบบการปกครองที่มีลักษณะเลียนแบบการปกครองของฝ่ายอาณาจักร มีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองที่ทันสมัย เพียงปรับปรุงให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่และให้แยกฝ่ายตามนิกายชัดเจน เช่น ให้มีสังฆนายก ฝ่ายมหานิกาย ฝ่ายธรรมยุต และมีพระวินัยธรชั้นสูงสุดทั้งสองฝ่าย เป็นต้น เพราะพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีเจตนารมณ์ที่จะรวมนิกายทั้งสองเข้าด้วยกัน ก็เลยกลายเป็นอุปสรรคและขยายความแตกแยกยิ่งขึ้นจึงถูกยกเลิกแล้วกลับมาใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ดังที่เป็นอยู่ปัจจุบันซึ่งก็มีระบบโครงสร้างเดียวกันกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

6) เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ไทยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้รับประสิทธิผลรวดเร็วทันกาลทันกับโลกสมัยโลกาภิวัตน์ เมื่อตระหนักว่าการบริหารองค์กรชาวพุทธ ควรกระจายอำนาจให้มากขึ้น การปกครองที่รอการตัดสินใจจากส่วนกลางอย่างเดียวบางทีจะไม่ทันเหตุการณ์ หน่วยย่อยที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ จะเป็นผู้ที่รู้ปัญหาดีกว่า จึงควรพัฒนาหน่วยย่อยให้เข้มแข็ง โดยองค์กรกลางควรแสดงบทบาทของผู้สนับสนุนมากกว่าผู้ควบคุม และช่วยประสานให้หน่วยย่อยแต่ละหน่วยรวมตัวเป็นเครือข่าย (Network) แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและทำงานร่วมกัน ด้วยเหตุนี้ คณะสงฆ์ควรคิดระบบการปกครองที่มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัดให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทำงานทั่วประเทศ ทั้งพยายามลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อนไม่ทันกาลลง โดยปรับปรุง

ระบบบริหารที่ใช้ได้ดีนั้น พระสงฆ์จะต้องทำ *Engineering* โดยอาศัยเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร

ระบบพระสังฆาธิการหรือทำรีเอนจิเนียริ่ง (Re-engineering) ให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ เพราะรีเอนจิเนียริ่งเป็นระบบบริหารล่าสุดที่ใช้การได้ดี เพราะอาศัยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่เหมาะกับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ถ้าองค์กรชาวพุทธไม่ปรับระบบบริหารให้สอดคล้องกับยุคสมัย ในขณะที่ฝ่ายอื่นทำรีเอนจิเนียริ่งหรือสร้างเครือข่ายอันเข้มแข็ง การแก้ปัญหาก็จะไม่ทันกาล ทุกวันนี้ชาวพุทธต่างคนต่างอยู่ไม่มีเครือข่ายสนับสนุนกัน เวลาเกิดปัญหากระทบพุทธศาสนาก็พูดแก้ไขไม่ตรงกัน เพราะขาดการสื่อสารระหว่างกัน พลังของชาวพุทธจึงอ่อนแอในการปกป้องพุทธศาสนา แต่พลังของชาวพุทธจะเข้มแข็งและมีมากกว่านี้ถ้ามีความสามัคคีและร่วมงานกันมากขึ้น โดยอาศัยเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร ทุกวันนี้ วัดไหนสำนักไหนใช้ข้อมูลข่าวสารดีก็สร้างเครือข่ายดี แม้เดิมจะเป็นวัดหรือสำนักเล็กๆ ก็ตาม ถ้าได้เรียนรู้จากกันและกันตรงนี้ และพยายามขยายเครือข่ายชาวพุทธแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ก็จะเกิดพลังสามัคคีโดยบอกและขอแรงมาช่วยกัน งานที่หนักก็จะเบาและเกิดประสิทธิภาพเหมือนกับที่ภาคเอกชนทำอยู่ทุกวันนี้ ถ้ายังไม่ปรับตัวมัวแยกกันทำงานแบบเดิมๆ อยู่ มัวย่ำเท้าอยู่กับที่ในขณะที่ฝ่ายอื่นอาจพัฒนาไปถึงไหนแล้ว ก็จะเป็นการถอยหลังปล่อยให้คนอื่นฝ่ายอื่นแซงหน้าไปหมด ฉะนั้น จึงควรกระจายอำนาจการตัดสินใจไปให้กับองค์กร หรือหน่วยย่อยให้สามารถจัดการแก้ปัญหานั้นได้ทันท่วงที ขณะแก้ปัญหาก็ให้องค์กรย่อยนั้นรายงานเรื่องนั้นเข้าสู่องค์กรแม่ในส่วนกลาง องค์กรย่อยทั้งหลายก็ทำงานกันเป็นทีมแบบเครือข่าย (Network) ที่มีประสิทธิภาพจนสามารถรายงานเข้าสู่ส่วนกลางอย่างรวดเร็วฉับไว เมื่อทำได้อย่างนี้ การบริหารขององค์กรชาวพุทธภายในประเทศก็จะมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและจะสามารถขยายเครือข่ายชาวพุทธไปได้ทั่วโลก[1]

[1]พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธัมมจิตโต). **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม. 2539), หน้า 33-35.

บรรณานุกรม

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **คู่มือวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, 2526.

คูณ โทขันธ์, รองศาสตราจารย์. **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537.

________. **พุทธศาสนาในประเทศไทย.** ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.

________. **ศาสนากับสังคมและวัฒนธรรม.** ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.

จรัญ พรหมอยู่, ผศ. **ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2526.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ เฉลียว ฤกษ์รุจิพิมล ประพีร์ วิริยะสมบูรณ์ และคนอื่นๆ. **สังคมวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

จำนง อดิวัฒนสิทธิ์, ดร. **สังคมวิทยาศาสนา.** กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2525.

ฉลอง เจยาคม. **ผ่าศาสนจักร-ทะลวงทางตัน.** กรุงเทพฯ : มหรรณพ, 2539.

ณรงค์ เส็งประชา, รองศาสตราจารย์. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539.

ทรัพย์ ประกอบสุข. **วรรณคดีชาดก.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2527.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, รองศาสตราจารย์ ดร. **ปรัชญา 201 พุทธศาสน์.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2538.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. **สังคมไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537.

เทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9), พระ. **หน้าที่ของคน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ม.ป.ป.

เทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), พระ และเขมกะ. เรียบเรียง. **หน้าที่ของคนฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระ. **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

นงเยาว์ ชาญณรงค์, ผศ. **ศาสนากับสังคม.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.

นวม สงวนทรัพย์, พันเอก (พิเศษ). **สังคมวิทยาศาสนา.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2537.

ประสิทธิ์ ศรีสมุทร. **ธรรมเนียมไทย.** กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว, ม.ป.ป.

ผาสุข อินทราวุธ, ผศ. ดร. **พุทธศาสนาและประติมานวิทยา.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุบรรณ์. **วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น (1977), 2528.

พวงผกา คุโรวาท. **ศิลปะและวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น (1977), 2537.

พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. **พุทธวิบัติ ?.** กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรรศน์, 2542.

เพ็ญศรี ดุ๊ก ปิยนาถ บุนนาค ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และคนอื่นๆ, บรรณาธิการ. **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ไพบูลย์ ช่างเรียน, ศ. ดร. **วัฒนธรรมกับการบริหาร.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2532.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก เล่มที่ 9.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

________. **พระไตรปิฎก เล่มที่ 11.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

________. **พระไตรปิฎก เล่มที่ 13.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

________. **พระไตรปิฎก เล่มที่ 22.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

มัลลิกา พงษ์ปริตร, บรรณาธิการ. **เมืองไทยของเรา ฉบับที่สอง.** กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ, 2535.

เมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธัมมจิตโต), พระ. **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

________. **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

ยนต์ ชุ่มจิต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. **ความเป็นครู.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

รัชนีกร เศรษฐโฐ, รองศาสตราจารย์. **โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2536.

ราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), พระ. **ตอบปัญหานานาชาติ.** กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือคุณค่าธรรมาธิปไตย, ม.ป.ป.

________. **สู่สุขสันต์.** กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, 2533.

ราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระ. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 29. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2529.

________. **อุปสมบทวิธี.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.

วรรณะ (นามแฝง). **พระพุทธศาสนากับประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ : เอ็น.พี.บุ๊ค, 2529.

วิชาการ, กรม. กระทรวงศึกษาธิการ. **วัดกับชีวิตไทย.** กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว, 2532.

วิวิธธรรมโกศล (ชัยวัฒน์ ธัมมวัฑฒโน), พระครู. **พระสงฆ์ไทยยุคไฮเทค.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ม.ป.ป.

สมควร เหล่าลาภะ. **พุทธศาสตร์การศึกษา โลกสวยด้วยมือครู.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันพุทธลีลา, 2542.

สมพร เทพสิทธา. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน.** กรุงเทพฯ : สภายุวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ, 2538.

สวิง บุญเจิม, รวบรวมและเรียบเรียง. **ธรรมสร้อยสายคำ.** อุบลราชธานี : มรดกอีสาน, 2540.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก, 2543.

________. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2532.

________. **วัฒนธรรมวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.

สุนทร ณ รังสี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.** กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สุภา อุทโท, พระมหา. **พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า.** กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2542.

สุพัตรา สุภาพ, รศ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2536.